

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00626

DER KEYSER IN GETO

Rachmil Bryks

*Permanent preservation of this book was made possible by
Michael E. & Susan C. Goldman
in memory of
Mary & Louis Goldman and Anna & Samuel Shafran*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

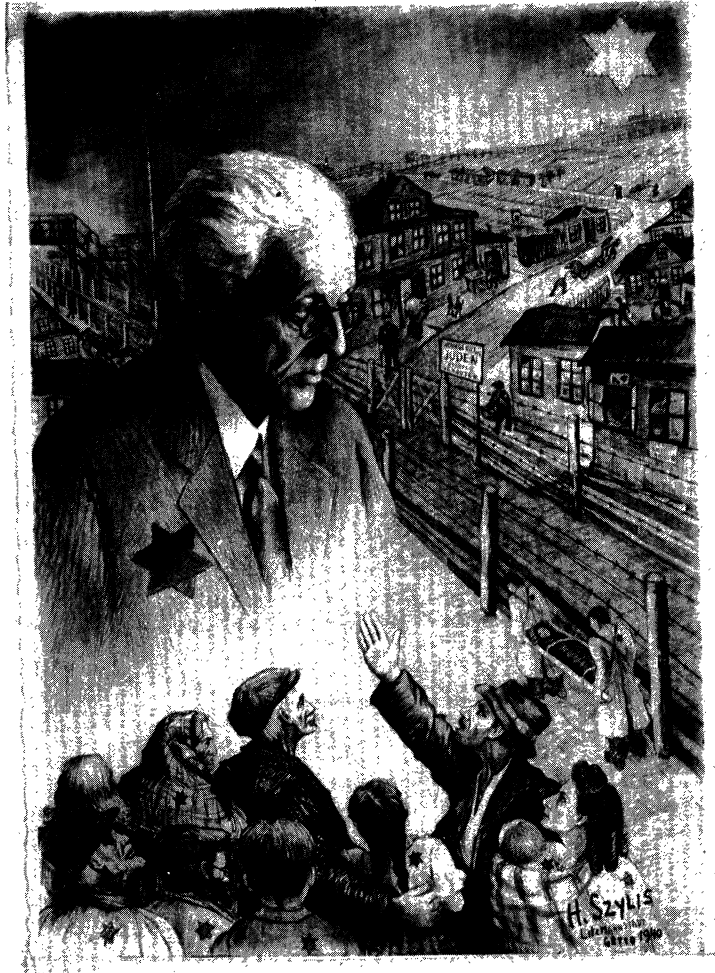
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער „קייסער“ אין געטאָ

„זאָנאָבענד אַרכיוו“ פון „ניוואָ“

ידיש געלט פון לאדשער געלט
צוויי "רוקעס" (מארק) מיט דער אונטערשריפט פון "קייסער"
פ. ה. דומקאווסקי
"זאנאפענד ארכיוו" פון "יווה"

דער "קייסער" פון לאדזשער געטא, מרדכי חיים רומקאווסקי, פארט אויף א "ריקשע" געשלעפט פון געטא אידן, געהיטן פון זיין לייביוואך, א פאליציי־קאמיסאר (פון "קייסער'ס" פאליציי).
זאנאבענד־ארכיוו פון "ייווא"

JUDENPOST

7107

LITZMANNSTADT - GETTO

א פאָסט מאַרקע פֿון לאַדזשער געטאָ (פאָרגרענערט)
מיט דעם בילד פֿון „קייסער“, מרדכי חיים רומקאווסקי
„זאָנאָבענ אַרכיוו“ פֿון „יווָאַ“

ירחמיאל בריקס

דער „קייסער“ אין געטאָ

נאָוּעלע

מיט אַ הקדמה פון

ב. י. ביאלאָסמאַצקי

אַרויסגעגעבן פון „ירחמיאל בריקס בוך-קאָמיטעט“, ניו יאָרק, נ. י.
מיט דער מיטהילף פון „יוסף ווינעצקי-פּאַנד“,
ביים „יודישן פּ.ע.ג.קלוב“.

ניו יאָרק, 1961

THE "KING" OF THE GHETTO

By

RACHMIL BRYKS

געדרוקט אין 2,000 עקועמפלארן

Copyright 1961

RACHMIL BRYKS
860 Columbus Avenue
New York 25, N. Y.
Tel. MO. 3-3436

הויפט-פארקויף "ציקא" ביכער-צענטראלע, ניו יארק

Printed in the United States of America
by FUTURO PRESS, Inc.
476 Broadway, New York, N. Y.

דאָס דאָזיקע בוך ווידמע איך מיין
ליבער פרוי הינדע עטל, וואָס האָט
אָזוי ווי איך נסימדיק דורכגעלעבט
גהיננס-אוישוויץ, און מיינע ווונדער-
לעכע ליבע קינדערלעך מרימ'ל סע-
רעלע און בילה'לע רבקה'לע, פאר
זייער טיילן זיך מיט מיינע ליידן און
פריידן.

דער מחבר

ווערק פון ירחמיאל בריקס :

1. „יונג-גריין-מאײ“, לירישע לידער, לאַדזש, פּוילן, יוני, 1939
2. „אויף קידוש השם“, „א קאץ אין געטא“ און „בערעלע אין געטא“, נאַוועלן, ניו יאָרק, 1952
- 2-מטע אויפלאַגע, ניו יאָרק, 1953
- 3-מטע אויפלאַגע, ניו יאָרק, 1954
- 4-מטע אויפלאַגע, ניו יאָרק, 1956
3. „דער „קיסר“ אין געטא“, ניו יאָרק, 1961

ע נ ג ל י ש

“A CAT IN THE GHETTO”

by

RACHMIL BRYKS

With a letter by Eleanor Roosevelt

New York, N. Y. 1959

Bloch Publishing, New York, N. Y.

דער ירחמיאל בריקס בוך-קאָמפּיטעט, דריקט אויס אַ דאַנק דעם „ייוואָ“ פאַר אַרויסבאַרגן די אויטענטישע בילדער פון לאַדזשער געטאָ, וואָס זיינען אַריין אין דעם בוך.

ביאגראפישע נאָמיצן וועגן מחבר

ירחמיאל בריקס איז געבוירן אין סקארזשיסקא-קאָמיענא, פוילן, ביי אַרעמע עלטערן. ער איז געווען דאָס דריטע קינד צווישן פיר שוועסטער און פיר ברודער. זיין פאָטער, ר' טוביה, איז געוועזן אַ חסיד און אַ תלמיד חכם. ער איז אויך געוועזן אַ האַרציקער בעל תפילה און בעל קורא. ער האָט ירחמיאלן געגעבן אַ טראַדיציאָנעלע יידישע דערציונג: חדר און בית המדרש און אויך וועלטלעכע ביל-דונג. צו פערצן יאָר האָט ער שוין געמוזט אַרבעטן צוצוהעלפן צו דער פרנסה. ער האָט געאַרבעט אַלס היטלמאַכער און אַלס שטובן-מאַלער.

אין שמחת תורה 1942 האָבן די דייטשן אויף אַן אַכזריותדיקן אופן ליקווירט די סקארזשיסקער געמאַ און דאָס גאַנצע שטעטל יידן אומגעבראַכט אין טרעבלינקע, וווּ עס איז אויך אומגעקומען י. בריקסעס משפּחה.

אַלס יינגל איז י. בריקס געקומען קיין לאַדזש און דאָ אין דער פּראַלעטאַרישער שטאַט, האָט ער געזען דעם געראַנגל פון אונטער-דריקער און אונטערדריקטע. דאָס האָט אויף אים געווירקט: ער פאַרטיידיקט די באַעוולטע און דאָס ציט זיך ווי אַ פאַדעם אין זיינע שאַפונגען. — די יידישע מאַראַל פון יושר און גערעכטיקייט.

ירחמיאל בריקס האָט שטודירט און געשפּילט טעאַטער אין דער טעאַטער סטודיע „אויפגאַנג“ און אין דער „לאַדזשער יידישער טעאַ-טער סטודיע“ אין „הזמיר“, וווּ עס איז שטודירט און אויפגעפירט געוואָרן נאָר קלאַסישער רעפערטואַר.

אין יאָר 1937 דעביוטירט ער מיט אַ ליד א. נ. „אַליען“, אין „אינדזל“ אין לאַדזש, אונטער דער רעדאַקציע פון זישע באַגיש ע"ה.

אין יאָר 1939 דערשיינט אין לאַדזש זיין ערשטלינג, לירישע לידער א. נ. „יונג-גרויך-מאַי“, וווּ ער מאַלט אימאַזשן פון דער פּוילישער לאַנדשאַפּט. די לייט. קריטיק און די לייענער האָבן דאָס ביכל זייער וואַרעם אויפגענומען. איין קריטיקער האָט געשריבן: „י. בריקס באַזינגט די וועלט און ער שילט דעם וויסמן צעשויבערפן מצב אונדווערן, אַכער אַן ביליקע עפּיטעמן. אין דער ליריק פאַרמאַגט ער אַ באַהאַלמענע ליידנשאַפּט.“

ווען די נאציס זיינען באפאלן פוילן, גייט בריקס פארטיידיקן ווארשע. ער ווערט געפאנגען פון די דייטשן. נאך אכט וואכן געפאנגען-לאגער, ווערט ער באפרייט.

ער געפינט זיך אין לאדזשער געטא און דא, ביי די שוידער-לעכסטע באדינגונגען זעצט ער פאר זיין ליטערארישע ארבעט. ער העלפט ארגאניזירן די אונטערערדישע שרייבער-גרופע פון 24, ווו די ערן-פארזיצערין איז געוועזן די טיף-יידיש-טראדיציאנעלע פאעמע-מע מרים אולינאווער ז"ל, וואס איז אומגעקומען אין אוישוויץ.

אין אויגוסט 1944 ווערט ליקווידירט די געטא און ירחמיאל בריקס ווערט מיט א טראנספארט יידן פארשלעפט אין דעם גרעסטן שויטן-לאגער אוישוויץ, ווו די דייטשן האבן אומגעבראכט זעקס מיליאן מענטשן פון גאנץ אייראפע. אזוי ווי די דייטשן האבן זיך שוין דעמאלט גענויטיקט אין ארבעטער, איז בריקס, אלס יונגער מענטש, אויסגעקליבן געווארן אויף ארבעט און ער איז פארשיקט געווארן קיין דייטשלאנד, צו שקלאפן אין א פאבריק. אזוי ווי אין אוישוויץ זיינען פארניכטעט געווארן זיינע אלע שאפונגען, וואס ער האט מיטגעברענגט פון לאדזשער געטא, און שרייבן האט מען נישט געמארט און קיין בליי און פאפיר האט מען נישט געמארט האבן, האט בריקס ביינאכט אויף זיין שמוציק געלעגער, א הונ-געריקער, איבערגעשריבן אין געדאנק זיינע שאפונגען.

איינמאל האט בריקס געפונען א פיצל בליי, און א צווייט מאל א שטיקל פאפיר, האט ער געפרוווט פארשרייבן זיין ליד „דער געהאנגענער“ — ווייל ער האט מורא געהאט ער וועט חלילה עס פארגעסן — האט דאס פונדערווייטן באמערקט דער בלאקן עלט-סטער, האט ער אים געשלאגן מיט א בעזים איבערן פנים אזוי לאנג ביז ער האט אים צעבלומיקט.

יידן האבן שמענדיק בכבודיק געהאלטן און געשטיצט זייערע פאלקסשרייבער. אין געטא און אין קאנצענטראציע לאגערן האבן די יידן געשטיצט ירחמיאל בריקסן און דאס האט אים א סך געהאלפן איבערצולעבן דעם נאציזם.

דעם 2-טן מאי 1945, האט אים די אמעריקאנער ארמיי באפרייט א האלב-טויטן. ער איז באלד גענומען געווארן אין שפיטאל אריין. און אין יולי האט אים דער רויטער קרייץ גענומען פון שפיטאל אין בערגען בעלזען קיין שוועדן צו היילן. אין די שפיטעלער און אין די סאנאטאריעס האט בריקס פארגעזעצט זיין ליטערארישע טעטיקייט און ער האט געזאמלט פאלקלאר און דאקומענטן. ער האט אויך געפירט א קולטור טעטיקייט ביי דער שארית הפליטה.

ירחמיאל בריקס איז געווען דער אפיציעלער „ייווא“־קארעם־פאנדענט אין שוועדן, ווו ער איז עמלעכע יאר געשטאנען אין בריוולעכן אויסטויש מיטן פראפ. מאקס וויינרייך אין צוזאמענהאנג מיט זיין ארבעט פארן „ייווא“. ער האט צוגעשיקט וויכטיקע מאטעריאלן וועגן דעם יידישן לעבן אין סקאנדינאווען. דעם וויכ־טיקסטן ארכיוו, וואס דער „ייווא“ פארמאגט וועגן די נאצישע גע־טאם, דאס אין דער „זאנאבענד־ארכיוו“ (וועגן לאדזשער געטא), דאס האט ירחמיאל בריקס פארשאפן פארן „ייווא“.

אין מערץ 1949 האט אים דער „ייווא“ אראפגעברענגט קיין ניו־יארק צוזאמען מיט זיין פרוי און צוויי קינדערלעך.

אין נאוועמבער 1946 האט י. בריקס דעכוימירט מיט א דער־ציילונג אין „קינדער זשורנאל“ אונטער דער רעדאקציע פון ש. ניגער, א. נ. „בערעלע אין געטא“. די דערציילונג האט געמאכט אן איינדרוק און איז איבערגעדרוקט געווארן כמעט אין אלע לענדער, ווו עס דערשיינט דאס יידישע געדרוקטע ווארט, אפילו אין פוילן.

זיין בארימטע נאוועלע „א קאץ אין געטא“ האט קיין שום רע־דאקציע, — אפילו „די צוקונפט“ נישט געוואלט דרוקן. נאך לאנגע, און שווערע באמיואונגען פון קלאסיקער אברהם רייזען ז"ל האט זיך אין „טאג“ אין ניו יארק אין אקטאבער 1949 די נאוועלע געדרוקט אין פארזעצונגען, רעדאגירט פון אהרן ציימלין. זי מאכט א רושם אויף ליטעראטור מכינים און ווערט באַלד אנערקענט אלס איינציק ארטיק אין דער חורבן ליטעראטור. טיילן ווערן אויפגעפירט אויף דער יידישער בינע אונטער דער קינסטלערישער ליימונג פון הכימה־קינסטלער ר. בן־ארי. שפעטער ווערט דאס ווערק אויפגעפירט אויף דער ראדיא. די צוהערער ווערן פארכאפט פון דער דראמע ארום דער קאץ, און ווארטן אומגעדולדיק אויף די פארזעצונגען.

אין יאר 1952 דערשיינט י. בריקסעס ערשטע בוך נאוועלן, א. נ. „אויף קידוש השם“ מיט א פארווארט פון ד"ר א. מוקדוני. דאס בוך מאכט א גרויסן רושם איבער גאר דער יידישער וועלט. צענדליקער און צענדליקער יידישע און העברעאישע פאעטן, עסייאיסטן, דער־ציילער און ליט־קריטיקער האבן געשריבן מיט גרויס לויב וועגן דעם בוך. עס זיינען אפילו אויך געווען עמלעכע רעצענזיעס אין ענגליש. הונדערטער און הונדערטער לייענער האבן צוגעשיקט צום מחבר באגייסטערטע בריוו, ווו זיי האבן אויסגעדריקט זייער התפעלות פאר דעם ווערק. מיר וועלן נאר ציטירן עמלעכע ווערטער, וואס האט געשריבן דער צארטער, רעליגיעזער העברעאישער פאעט דוד שמעוני ז"ל, פון מדינת ישראל:

„דאס ספר „אויף קידוש השם“, פון ירחמיאל בריקס האט אויף

מיר געמאכט א שטארקן רושם מיט דעם אוממיטלכארן אמת, וואס קוואלט ארויס פון יעדן זיימל און זיימל. צום אוצר פון די מארטי-ראלאגישע כתבים פון יידישן פאלק וועט אויך דאס ספר „אויף קידוש השם“ איינגעזאמלט ווערן, ווי איינע פון די טייערסטע און חשוב'סטע שאפונגען. ירחמיאל בריקס האט מצליח געווען צו אנטפלעקן ווונדערפולע ניצוצות פון קדושה אין דער יידישער נשמה, וואס איז ניט פאראומרייניקט געווארן אפילו אין די מאוימ'דיקסטע לידן און טארטורען.

יצחק באשעוויס האט געשריבן: „א קאץ אין געמא“, פון ירחמיאל בריקס, באזיצט א טראגישן הומאר וואס מען קען קיין ענלעכן נישט געפינען אין דער וועלט-ליטעראטור.

דאס בוך איז מיט באגייסטערונג אויפגענומען געווארן פון ארמאדאקסישן ייד ביו דעם פריידענקער, און עס איז אין א קורצער צייט דערשינען אין פיר אויפלאגעס. דאס איז א זעלטענע-זעלטענע הייט אין אונזער צייט אין דער יידישער ליטעראטור.

אין יאר 1959 איז דאס בוך דערשינען אין ענגליש א. ג. „A Cat In The Ghetto“ איבערזעצט פון ד"ר ס. מאריס ענגעל. עס הייבט זיך אן מיט א פארווארט פון עלינאר רוזוועלט און עס איז באגלייט מיט צוויי עסייען פון פראפ. סאל ליפצין און פון אמעריקאנעם ליטעראטור-קריטיקער פראפ. אוירווינג האז. דאס בוך האט געמאכט א רושם אויף דעם בעסערן ענגלישן לייענער, און אין א ריי ענגליש רעדנדיקע לענדער האבן ליט-קריטיקער וועגן אים געשריבן מיט גרויס לויב.

חוץ דיכטער און נאָוועליסט, איז ירחמיאל בריקס אויך א פאלק-לאַריסט. ער האט געהערט צום „פאלקלאָר קלוב“ אין „ייווא“ ווו דער מורת דרך איז געווען פראפ. מאקס וויינרייך.

ירחמיאל בריקס לידער, נאָוועלן און פאלקלאָר-איבערזעצונגען זיינען איבערגעזעצט געווארן אין העברעאיש, שוועדיש, ענגליש, פויליש, דייטש, איטאליעניש און טשעכיש.

די נאָוועלע „דער „קייסער“ אין געמא“ איז זיין צווייט פראָזע בוך.

ירחמיאל בריקס בוך-קאָמיטעט

דער „קייסער“ און די „קאץ“

פון ב. י. ביאלאסטאצקי

דאס דאזיקע בוך „דער „קייסער“ אין געטא“, אזוי ווי ירחמיאל בריקס ערשט בוך „א קאץ אין געטא“ פירט אונדז אריין, ווי די נעמען אליין זאגן שוין, אין דער „שחיטה-שטאט“, אריבער דער פייער פארסארפעטער שוועל פון א וועלט, וואס איז חרוב געווארן.

געטא — דאס שרעק-ווארט פאר יידן נישט אין 14-טן יארהונדערט, נאר אין סאמע מיטן 20-סטן יארהונדערט. די לאדזשער געטא, ווו דארט האט גע„קייסער“ט מיטן כוח פון די דייטשן, דער יידן-ראטלער, מרדכי היים רומקאווסקי, איז דאך א גלייך-בילד צו דער געטא אין ווילנע, ווארשע, לובלין און נאך און נאך געטאס, — ברידער און שוועסטער אונדזערע, אריינגעווארפענע אין טאל פון טויט, אין דעם גיא צלמות; ארומגעצוימט מיט שמעכיקע דראטן; ארומגענומענע מיט הונגער, אויסצערונג און אויס„צער“ונג; געיאגט און געפלאגט פון די טויזנט אויגן פון מלאך-המות.

אבער זעט ווי דורך די בלעטער פון דער נאָוועלע — גייען זיי, איילן זיך, בינדן, פארבינדן און בינדן-אָפּ; ווונדן אויף ווונדן, אזוי ווי משיח ביי די טויערן פון דער לעגענדארישער רוים...

טויט — און דאך לעבן זיי. עפעס סקרוכיקעס, נישט-דאָיקעס אַטעמט אַרויס פון זייער טאָן, פון זייערע פיצלעך מעשים. טויט, — און דאך האַווען זיי, האַפּן זיי, און דאך הלומען זיי.

זיי פירן אפילו פראטעסט-דעמאָנסטראַציעס; זיי שאפן קינד-דער-שפילן; זיי האָבן גרייטע אויסגעחשכונטע גימטריאות, ווען משיח וועט קומען דורכן סאמע מיטלסטן טויער פון געטא! ...

דאס דאזיקע בילד שווימט אויף פאר אונדז פון דער נאָוועלע „דער „קייסער“ אין געטא“.

איך לייען און עס איז מיר שווער צו באַנעמען: ווי אזוי האַט דער יונגער פליט-שרייבער, וואָס גזירת-הימלער איז אים באַפאַלן אין זיין פריער יונגשאַפט, ווי האַט ער און פון וועמען האַט ער געירשנט דעם זין פון הומאָר אין מיטן פון דעם גרויסן צער; דעם

זין פון גראַטעסק אין מיטן חורבן? אַוודאי איז צו אים דער-
 גאַנגען דורך די דראַטן פון דער געטאָ, און אַפילו דורך די פייערן
 פון אוישוויץ, (וואָס אויך דאַרט איז ער געווען) דאָס גראַטעסקע
 חלומען פון מענדעלעס „בנימין השלישי“; די האַפּענונג פון שלום
 עליכמס „גאַלד-גרעכער“; דאָס טראַגיש האַלב-משוגענע געלעכטערל
 פון יודקען אין דוד פינסקיס „אוצר“... אַז ניט, טאָ וווּ זשע דען
 האָט ירחמיאל בריקס פאַרירשנט אין זיך דאָס גראַטעסקע פון „אַ
 קאַץ אין געטאָ“, וואָס די לעצטע יידן הענגען אָן אויף איר זייערע האַ-
 פענונגען; און דעם הומאַר, איראַניע און גראַטעסקע שטיקער לעבן פון
 „דער „קייסער“ אין געטאָ“? איך האָב ענלעכס נישט געזען אין די
 אַנדערע חורבן־ביכער.

ירחמיאל בריקסעס געטאָ־ביכער זיינען גאָר עפעס אַנדערש. ער
 האָט זיין אייגענעם וועג.

בריקס באַשרייבט אַלץ זייער פּרטימדיק, מיט אַלע איינזלעהייטן,
 מיט אַלע פּיטשעווקעס, אַפּט איז עס כראַניק, אַכער גלייך ווערט עס
 מעשה. אַכער אויך אין דער כראַניק זיינער, אין די באַשרייבונגען,
 איז דאָ אַמעס; דורך אַלץ בליצט אַדורך דער צער און דער חן פון
 גראַטעסק. אַז ער באַשרייבט די מאַדנע בנדים, וואָס מען האָט גע-
 טראָגן אין דער געטאָ; די אויסגעטראַכטע מאַכלים, וואָס מען האָט
 דאַרט געגעסן; די מאַדנע אַרבעט, וואָס מען האָט דאַרט געטאַן;
 די פאַרשיידענע יענע-וועלטיקע דערפּינדונגען, וואָס מען האָט דאַרט
 דערפונדן — — — פון דעם אַלץ, פון אַלע זיינע כראַניקעס און קינסט-
 לערישע באַשרייבונגען הערט זיך ווידער אַ מאַל דער שלוכן פון
 גראַטעסק. אַט דאָס דאָזיקע באַלעכט דאָס בוך. דאָס איז בריקס'עס
 אייגנאַרט, זיין נוסח און סגנון (סטיל).

נישטאָ דער אַנגענומענער דרך פון דערציילונגס-קונסט. דאָ
 און דאַרט איז דער שטאַף נישט אַרגאַניזירט. אַכער אין דער נישט
 אַרגאַניזירטקייט ליגט דער אמתער געטאָ-שטעמפל. דער אמת פון
 דעם, וואָס בריקס האָט געזען און אַליין מיטגעמאַכט. ער וויל גאָר
 הפנים נישט זיין אַנגענומען דערציילעריש. ער האָט מורא, אַז דער-
 ציילערישקייט וועט ווערן אויסגעטראַכט. ער וויל עס נישט. און
 פונדעסטוועגן האָבן זיך יאָ אויף דער לענג פון בוך אַרויסגעקאַפּט
 זייטן און גאַנצע קאַפּיטלעך, וואָס זיינען עכט דערציילעריש, ווי אַ
 שטייגער: „די שאַנק“, „אַ קינדער-שפּיל“, „דער „קייסער“ פאַרט“,
 „אַ קינד“, „אַ פּערד ביינ“, „אינדערפרי אין געסל“, און נאָך, און נאָך.

אַז איך באַמאַן דאָס גראַטעסקע אין דעם בוך קומט, נאַטירלעך,
 קודם-כל אַנטקעגן דעם „קייסער“ אַליין: אַלץ איז זיינס! „ס'איז

מיינס! "ליארעמט ער; „מײן מלוכה!“; „אין געמאָ גיבט ניט קיין פּריוואַט אײגנטום — אַלץ איז מײן!“ די שמאַמעס זײנען זײנע; די לײדיקע גרױפן זײנען זײנע; די מענטשן זײנען זײנע — אַלץ איז זײנס. נישטאָ וואָס צו רײדן: אַ „גרױסע מלוכה!“ און אױודאי איז זײנס די אױסגעדאַרמע קלײאַטשע, וואָס די דײטשן האָבן אים צוגע-וואָרפן: „נעם זי און רײט ווי אַ מלך!“

אײנדרוקספּולע טראַגיקאַטישע סצענעס, ווי „דער „קײסער“ פאַרט“ אַדער ווי „דער „קײסער“ גיט אַרױס באַפעלן“ זײנען דאָ אַ סך אין דעם דאָזיקן בוך.

פאַרט דער „קײסער“ און פאַרױס, דוכט מיר, לױפט די „קאַץ“, וואָס ווײנט און מײַאָקעט מיט דעם לעצטן חלום פון דעם טראַגישן בײנמל יידן; די „קאַץ“, וואָס טראַגט אױף זיך דאָס לעצטע בײמל האַפּענונג פון די צום טױט-פאַרמשפּטע, ווי אַ פּוסט-הײלכנדיק גלעקל...

פּונקט ווי זײן ערשט בוך נאָוועלן האָט מיך דאָס אײצטיקע שטאַרק באַװירקט און אפּשר נאָך מער ווי דאָס ערשטע. דאָ איז די קאַנווע אַ ברייטערע. אַלץ ווערט דאָ באַשריבן. אַט אַזױ האָבן יידן, מײנע ברידער און שװעסטער, זיך געראַנגלט ביז זײער לעצטן אַטעם! אױף דעם וועג צו די גאַז-און פּײער-אױוונס האָבן זיי אין טרױם אױך געזען הײטלעכע מפּלה. זיי זײנען פאַרבּרענט געוואָרן. אַבער זײער „אַני מאַמײן“ איז מקױם געוואָרן...

איך האָב אין „דער „קײסער“ אין געמאָ“ געזען די גאַנצע טראַגישע עדה. אַבער אױך אַ סך אײנציקע געשטאַלטן, וואָס קרײזן זיך אײן אין זכרון:

דער „קײסער“ און אַרום אים —

אַט איז דער דער חבּר זײדע, דער אײדעאָליסם, וואָס וואָרפט מיט זײנע האַפּענונגען, ווי מיט קאַלירמע זײפּן-בלאַזן. זיי פּלאַצן, אַבער ער האָט שױן נײע האַפּענונגען: „גײן, אַ וועלט וועט דאָך נישט אונטערגײן!“ שרײט ער. אַ ייד, געטראַגן אױף דאָן קיכאַטישע פּליגלען.

און אַט נעבן אים דער גוט-האַרציקער בלושטיין, וואָס ער איז נישט סתם אַזױ אַ דאָן קיכאַט, נאָר אַ ייד, וואָס כאַטש ער איז מאַדערן, איז ער דאָך פאַרוואַרצלט אין דעם אַלט-ידישן כּטחון; „די רשעות מוז פּלאַצן, די וועלט מוז אױסגעלײזט ווערן. אַבער דערווײל: בּדמײך חיי!...“

און אַט איז דער „לינקער“ פּישעלע, וואָס אױך ער האָט זיך זײנע גומע חשבונות און זײנע אַלעמאַליקע „נײעסן“, ווי גוט אַלץ

גייט אויף דער מלחמה-ליניע. . . און ער מונטערט די יידן, אז באַלד, באַלד וועט מען באַפרייט ווערן.

און ווי באַלד — האַפּענונגען, קומט שוין אויך, „דער פריילעך-מאַכער פון געטאָ“ מיט זיינע גראַמען און מיט זיינע לידעלעך.

און אַט איז דאָס יינגעלע משהלע, וואָס ער גיט זיך אַפּ מיט מאַכן גראַמעסקע-לידעלעך אַנטקעגן „רומקאָוסקי מרדכי חיים, וואָס גיט נישט קיין ברויט און נישט קיין מים“.

און פון אַ זייט קומט אַן מיט אַ גרויסער „גנבה“, מיט אַ ברע-קעלע האַלץ אונטערן קלייד, די גוטע איידעלע שרהלע, בלושטיינס ווייב, מיט איר איידעלעך יידישער ליבשאַפט. זי דערמאָנט שטאַרק אַן דער מאַמע דבורה לאַה אין בריקס'עס דערציילונג: „אויף קידוש השם“.

צווישן בריקסעס פאַראיינצלטע געשמאַלטן זעט זיך אויך שטאַרק אַן די „חברטע רעגניע“, וואָס איז געווען אינגאַנצן אַסימילירט, נאָר אין דעם צער פון געטאָ האָט זי אירע ברידער דערקענט און איז געוואָרן טיף-יידיש אין אירע איבערלעבונגען און מחשבות.

ס'קומען אויך טיפּן פון דער אונטערוועלט, וועלכע האָבן גע-שפילט אַ גרויסע ראַלע אין דער געטאָ; און עס קומט אויך דער אידעאָליסטישער, גוטער פּיטשיין, אַ שטיקל באַצאָמטער ביים „קיי-סער“, וואָס, אז ער קען עמיצן טאָן כאַטש אַ קליינע טובה די גרויס פון אַ קרישקעלע, איז ער איבערגליקלעך. . . מען דאַרף ראַטעווען אַ נשמה, אָבער, אז מען קאַן ראַטעווען אַ האַלבע נשמה, אַ פּערטל נשמה, איז אויך אַ גרויסע זאַך. . .

אַלע צוזאַמען — איינגעוויקלטע אין צער און אַרומגענומען מיט אַ דינעם פּאַדעס פון אַ סקרוכיקן גראַמעסק, דאָס איז דער נוסח פון בריקס'עס שרייבן. דערביי רייסן זיך דורך הומאַרפולע אויסרופן און שאַרפע איראַניע.

מען טאָר ניט אויפהויבן קיין ברעקעלע האַלץ אַפילו פון דער ערד. די דייטשן דאַרפן עס פאַר זיך.

שרייען יידן: „וואו איז דאָס געהערט געוואָרן, אז האַלץ זאָל זיין טריף און פּערד-פלייש זאָל זיין כשר? . . .“

און אַט דערציילן יידן, אז דער גולן סוטער, פון דער דייטשער קרימינאַל-פּאַליציי, האָט זיך שדיש געחכמעט: „איך בין גרעסער פון אייער משה רבנו, ער האָט געשלאָגן אין אַ שטיין און אַרויסגע-צויגן וואַסער, — איך שלאָג אין הינטער-חלק און צי אַרויס באַ-האַלטן גאַלד.“

און אַט קומט צו לויפן אַ יידל, אויך מיט אַ שאַטן פון האַפּענונג, און ער פרייט זיך: „הימלער האָט געזאָגט, אז ער האָט די שענסמע ראַסע, און משוירטשיל האָט געזאָגט, אז ער האָט די גרעסטע קאָסע, און סטאַלין האָט געזאָגט, אז ער האָט די גרעסטע מאַסע, טאָ ווער וועט זיגן? אַוודאי, לאַזט ער אויס, וועט זיגן די מאַסע! ...”

רופט זיך אַן אַ ייד, וואָס פאַכעט שוין מיט דער נשמה: „אונדז קען נאָר העלפן רוזוועלט.“ זאָגט אים אַ צווייטער: „דיר וועט שוין נישט העלפן: נישט די וועלט, נישט יענע וועלט און אַפילו נישט רוזוועלט ...”

אַט איז דער פריילעכער מאַדושיצער חסיד, וואָס האַלט אין איין זינגען אַ פריילעכען שמחת תורה ניגון און ער זעט אין אַלעס אַ סימן, אז די מלחמה ענדיקט זיך אַ ליאָדע מינוט.

און הינטער זיי שטייט דער אַלטער פרומער ר' איציק, וואָס קוקט אַריין אין די נביאים, אין דניאל, חבקוק, און ער מאַכט זיך זיינע השכונות און צרופים, אז משיח מוז קומען אַ ליאָדע וואָך.

און ביי זיין רעכטער האַנט שטייט אַ ייד, וואָס זינגט זיך אונטער אַ לידל: „מנחם מענדל פון יהופּעץ“.

אַט-אַזאָ מאַדנע געזעמל מאַלט פאַר אונדז דער שרייבער — סאַטירע געמישט מיט כּטחון. ווי טראַגיש איז די פּשוטע באַשרייבונג פון דעם „יום טוב“, ווי אַ הונגעריקע משפּחה פּראַוועט אַ סעודה הינטער אַ פאַרשלאַסענער טיר, — כדי עס זאָל נישט ביי די שכנים אַרויסרופן קיין קנאה-שנאה — מיט אַ צוגעטיילטן פּערד-ביין. אַ שמחה, אַ פּרייד! שרהלע האָט עס געכשרט לויטן יידישן דין, אויס-געוויקט, אויסגעזאַלצן. דערנאָך האָט מען דעם ביין גוט איינגעפאַקט און אים ערגעץ ווייט אַוועקגעוואַרפן, כדי שכנים זאָלן נישט דער-קענען, אז עס איז אין דעם הויז געווען „פלייש“. געוואַלד געשריגן: וווּ איז דאָס געהערט געוואָרן. אז ביי יידן זאָל אַ פּערד-ביין זיין כּשר און האַלץ טריף?!”

און אַט לויפט אַן דער „קייסער“, ווער מאַכט די דעמאָנסטראַ-ציעס אין מיין מלוכה! ?”

און אַט זע איך:

דער זעלביקער מרדכי חיים רומקאווסקי, דער יודענראַטלער, האָט דערווייל דערזען פון ווייטן אַ דין רויכל אויפגיין פון אַ קוימען. יאָגט ער אַוועק גלייך אַהין: „וואָס פאַר אַ רויך איז עס? האָט מען ערגעץ געמאַכט אַ נייע דערפּינדונג? האָבן „מיינע יידן“ אויסגע-טראַכט עפעס אַ ניי מאַכל? וואָס קאָכט מען דאָרט, וואָס באַקט מען דאָרט?“ און ער יאָגט זיך נאָך דעם רויכל ...

לייען איך די באשרייבונגען פון דער „מיי-האלע“; פון דער „פלאצוווקע“; פון די געסלעך; פון די קארשן-ביימער, וואס בלושטיין מוז היטן זייערע קארשן; זע איך, ווי ער צימערט ווען א מחנה הונגעריקע פייגל זיינען באפאלן די קארשן. וואס זאל ער טאן? — לייען איך דאס אלץ און דאס גאנצע בילד פון מיינע ברידער און שוועסטער דערטראגט זיך צו מיינע אויגן. און דאך בלייבט אין הארצן נישט נאר חורבן נאר אויך א טעם פון הומאָר, א טעם פון לעבן, א ליכטיקער טאָן פון „אני מאמין“.

יידישע פסיכיק: בטחון געבונדן מיט הומאָר אין די סאמע טראַגישסטע מינוטן.

איך וויל דאָ אויך פאַרצייכענען, אַז אין דער נאַוועלע זיינען דאָ איידעלע נאַטור שילדערונגען און אַז דאָס לשון פון דעם בוך איז אַ גרונטיקס. עס הייבן זיך אַרויס אַ סך נייע ווערטער, וואָס זיינען אין יידיש אויפגעקומען אין דעם געטאַ-חורבן. י. בריקס האָט אויך אָנגעקליבן און אויפגעהיט דעם פּאַלקלאָר פון דער געטאַ. אַלץ צו זאַמען גיט דאָס בוך אַ רירנדיק בילד און האָט חוץ אַ קינסטלערישן אויך אַ היסטאָרישן ווערט.

און ס'איז מיר אויך געווען אַ טרייסט צו וויסן, אַז נישט נאָר די אַלטע ספרים האָבן געוועקט און געמונטערט אונדזערע ברידער אין דער צייט פון גרויסן צער, נאָר אויך די ספרים און ביכער פון דער היינטיגער יידישער ליטעראַטור. די יינגערע מענטשן האָבן זיך געטוילעט צו מענדעלען, צו פּרצן, צו ביאַליקן, צו שלום עליכמען, און צו אַנדערע, פונקט ווי צו די נביאים.

זאָלן מיינע ווערטער אַרויסבאַגלייטן דאָס בוך צום יידישן לייע-נער.

ב. י. ביאַלאַסטאַצקי

בראָנסק, ג. י., 21סטן אָקטאָבער 1960.

„א מעשה וואָס איז אַ כראַניק —
אַ כראַניק, וואָס איז אַ מעשה“.

ש מ ו א ל נ י ג ע ר

וועגן „אַ קאָץ אין געטאָ“.

יידן, אין געטאָ אַריין !

דער צוויי-און-דרייסיק-יאָריקער, מיטל-וואַסער, שמחה בלד-
שטיין, איז געווען אַן אַרגאָניזירטער האַנדלס-אַנגעשטעלטער. אזוי
ווי ער האָט אַנגעפירט מיט אַ סטרייק אין געשעפט פון זיין באַלע-
באָס אַ פריינט, און יענער האָט געמוזט נאָכגעבן זיינע אַרבעטער,
האַט דער באַלעבאָס, דורך אַ דיפּלאָמאטיש דריידל, אים אַפּגעזאָגט
פון זיין שטעלע, און בלושטיין האָט אינערגעץ נישט געקענט באַ-
קומען קיין אַרבעט. אַלע באַלעבאָס האָבן פאַר אים מורא געהאַט,
עפלעכע יאָר האָט ער זיך אַרומגעדרייט אויף צרות, געהונגערט,
נישט געהאַט וווּ צו שלאָפן. חברים האָבן אַפילו אים געשטיצט,
אַבער זיי אַליין זיינען אויך געווען גרויסע קבצנים. שפעטער
האַט ער זיך פאַרליבט אין אַ מיידל, וואָס האָט געהאַט אַ צעלניק-
קראַם אויפן „גרינעס מאַרק“, אונטערן פרייען הימל, טאַקע אין זיין
שטאַט לאַדזש, און זיי האָבן חתונה געהאַט.

בלושטיין האָט געשמרעכט צו דערשלאָגן זיך צו אַ געוועלב,
ער זאָל זיצן אונטער אַ דאָך, כדי ער זאָל נישט געפייניקט ווערן
פון היצן און רעגנס אום זומער און פון דער קעלט אום ווינטער.
ווי שווער עס איז אים געווען, האָט ער דאָך נישט געהונגערט און
געהאַט אַ בעט צו שלאָפן. אַבער לאַנג האָט דאָס ביסעלע מנוחה
נישט אַנגעהאַלטן. באַלד האָבן די פּוילישע סטודענטן „געפיקעוועט“
זיין „סטראָגאָן“, מיט שמעקנס אַוועקגעטריבן זיינע קונים, שרייענ-
דיק: „פּאַליאַקן, ווי שעמט איר זיך נישט היינט צו קויפן ביי
זשידעס? גייט צו אייגענע! סווי דאָ סוועגאַ! זשידעס, קיין פאַ-
לעסטינע!“ נישט איינמאָל האָט מען בלושטיינען איבערגעקערט
דעם סטראָגאָן און צערויבט די סחורה און דערצו אים נאָך שמאַרק
צעשלאָגן. האָט ער שוין מורא געהאַט צו שטיין אויפן מאַרק און
ער איז געבליבן אַן פרנסה. האָט ער געטראַכט אַוועקצופאַרן פון
פוילן. ער האָט געוואָלט פאַרן קיין אַרץ-ישׂראל. אַבער צו אַ סערה-
טיפיקאַט האָט ער זיך נישט געקענט דערשלאָגן.

עס האָבן זיך דערמאָגן שוידערלעכע ידיעות וועגן יידן אין
דייטשלאַנד, עסטרייך, און אין פּוילן זיינען פאַרגעקומען פאַגראַמען

אויף יידן אין א ריי שמעטלעך און שמעט. אין זיין אייגענער שמאט לאדזש שמעכן אַנטיסעמיטן יידן אין יידישן קווארטאל. דורך דער ראדיא העצט מען קעגן יידן טעג און נעכט. אַנטיסעמיטישע צייטונג-גען פארקויפט מען צו צוויי גראַשן, אַדער מע צעטיילט זיי אומזיסט, כדי זיי זאלן דערגיין אין יעדן פּוילישן הויז. די צייטונגען זיינען קאַפּיעס פון שמרייכערס „שמירמער“, נאָר דאָ איז עס איבערגעזעצט אין פּויליש. יידן פילן וואָס עס רוקט זיך אָן אויף זיי. די פּוילישע רעגירונג גרייט זיך יידן איינצושליסן אין געמאַס און איינפירן די נירענבערגער געזעצן. יידן פילן, אַז די וועלט איז זיי ענג. בלושטיין הערט זיך צו ווי די פּוילישע באַצאמטע זאָגן: „מיר נעמען זיך אַראָפּ אַ ביישפּיל פון „קולטורעלסמן“ לאַנד אויף מערב-זייט — דייטש-לאַנד.“ אַ סך יידן האָבן געזאָגט: „מיר האָבן נישט קיין אויסוועג, עס מוז קומען אַ מלחמה, אפשר דעמאָלט וועלן די פּאַליאַקן קליגער ווערן.“ בלושטיין האָט אַליץ אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט: „ע-ע-— האָט ער געזאָגט, — מען האָט זיי אַלע מיף אין דר'ערד! עס וועט גוט זיין!“ ס'איז אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה... די דייטשן האָבן אַקופירט די שמאַט, עס זיינען געקומען נאָך גרעסערע צרות און בלושטיין, ווי אַלע יידן, האָט געמוזט אַנטאָן געלע לאַטעס. בלושטיין מיט זיין אַכט-און-צוואַנציק-יאָריקער שרהלע, זיין ווייב, האָבן געווינט אין יידישן קווארטאַל, אין אַ פינצטערע, נאַסע שטוב, ווי סובלאַקאַמאַרן. די גאַנצע דריי יאָר זינט נאָך זייער חתונה, האָבן זיי אַליץ געטרוימט צו האָבן אָן אייגענע וווינונג; אַבער זיי האָבן זיך נישט געקענט צו דעם דערשלאָגן, ווייל זיי האָבן ניט געהאַט צו געבן קיין שליסל-געלט. און ביז אַצינד זיינען זיי געבליבן אין דער זעלבער שטוב. אַזוי ווי די דייטשן האָבן געלאָזט וויסן דורך זייער פרעסע, אַז אין פיר חדשים אַרום וועלן אַלע יידן מוזן זיין אין געמאַ, און זיי אַליין וועלן זיי העלפן איבערציען אין געמאַ אַריין, האָט שרהלע געעצהט: „אַליין, וואָס שנעלער גיין אין געמאַ אַריין.“ אַבער בלושטיין האָט זיך אויסגעלאַכט: „גיי שוין, גיי, ווער וועט פירן די געשעפטן, די פאַבריקן? כאַ-כאַ-כאַ, אַ שיינ פנים קען לאַדזש האָבן אָן יידן. און ס'אַנדערע — ביי „יעקע נאָר“ וועט אַפּרייניקן אַזאַ שטח יידן, קיין עין הרע נישט, וועט זיך פריער ענדיקן די מלחמה!“

אַבער פּלוצלינג אין מיטן דער נאַכט זיינען טויזנטער דייטשן באַפאַלן דעם קווארטאַל, אויפגעבראַכן יעדער מיר וואָס איז באַ-צייכנט געווען מיט אַ געלער לאַמע אין מגן-דוד פאַרעם. אויסגע-קוילעט טויזנטער יידישע משפחות אין די בעטן. מטמא געווען יידישע מעכטער, איידער זיי האָבן זיי דערמאַרדעט, און האָבן

אויך פארלאַנט מױזנמער יידן אין מױט-ױפגאַנגען. די דאָזיקע נאַכט האָבן יידן אָנגערופן: „דער בלוטיקער דאָנערשטיק“. אזוי ווי בלושטיין האָט געױונט אַ גאַס װײטער װוּ די „בלומיקע אַקציע“ איז פאַרגעקומען, האָט אים דער מױט אױסגעמיטן און באַלד צו-מאַרגנס איז בלושטיין מיט שרהלען, צוזאַמען מיט די לעבנגעבלי-בענע יידן געלאָפן אין אײן העמד אין געטאָ אַרײן.

דאָס איז געװען אַן אױסרעכענונג פון די דײטשן, כדי יידן זאָלן אַלײן לױפן אין געטאָ אַרײן און זאָלן גאַרנישט באַװױזן צו באַהאַלטן אַדער מױטצונעמען.

ױען בלושטיין און שרהלע האָבן פאַרלאָזט די פּינצמערע, נאַסע שטוב, איז זײ דאָס װײנקל מײער געװאָרן. שרהלע האָט זיך צע-װײנט, װען זי האָט געװאָרפן די לעצטע בליקן אױף די שטוביקע זאַכן, װאָס זײנען איר אָנגעקומען ממש מיטן מױט דאָס אײנצור-קױפן. עס האָט זיך איר געדאַכט, אַז די הפּצים און דאָס צימער װײנען מיט איר מיט. בלושטיינען האָבן אויך טרערן געשטיקט: „װאָס װײנסטו, נאַרעלע, — האָט ער זיך געמאַכט האַרץ, — גאַר אײגניך װעט „ער“ אײננעמען אַ מיתה משונה! און מיר װעלן אַהױמקומען אין אַ שענערער, אין אַ גרעסערער, אין אַן אײגענער װױנונג אַרײן!“

שמחה בלושטיין האָט אַבער באַװױזן מױטצונעמען אַ סך יידישע ביכער מיט עטלעכע ספרים און נאָך אַ פאַר קלײניקייטן, צװישן דעם אַ שאַכטל אַלטע משװעקעס. דאָס האָט שרהלען שפּעטער גרויס נוצן געברענגט, װי מיר װעלן שפּעטער זען; כדי די דײטשן זאָלן בלושטיינען נישט כאַפן אױף אַרבעט, אַדער רעװידירן, האָט ער אין אײן האַנט געמראָגן אַן עמער מיט נאַסע פאַרב און אַ באַרשט — עס זאָל הײסן, „אַז ער אַרבעט בײ אַ דײטש װי אַ שטובן-מאַלער, און אױף דער אַנדער זײט פּלײצע האָט ער געמראָגן דעם זאַק.“

עס איז געפאַלן אַ נאַסער שניי. די קעלט האָט זיך אײנגע-פרעסן אין די בײנער. אין מיטן װעג, אױפן בלאַטיקן שניי, האָט זיך אין אײמת-מות געשלעפט אַ גלות-מאַרש מיט יידן אין געטאָ אַרײן; מיט פעקלעך אױף די פּלײצעס, מיט אָנגעפאַקטע װעגעלעך, של-טעלעך, מיט קעסטלעך, מיט איבערגעדרייטע טישן און מאַברעטן, אָנגעפאַקט מיט דעם ביסל נױטיקסטע „פעפעכעס“; מאַמעס מיט קינדער אױף די הענט, אײנגעהילטע אין פאַטשיילעס. די דײטשן נעמען כסדר אַראַפּ די בילדער מיט פאַטאַ-אַפּאַראַטן. בלושטיין איז געגאַנגען אױפן מראַטואַר און באַמראַכט דעם גלות-צוג. פּלוצלינג זײנען אָנגעקומען אַ סך מונדירטע דײטשן. זײ האָבן פאַרהאַלטן די װאָס זײנען באַצײכנט געװען מיט געלע לאַטעס, געכאַפט זײ, װי

היצלעס כאפן הינט, און אוועקגעפירט אין לאסט-אויטאָס. איין דייטש האָט אָפגעשטעלט בלושמייען. האָט ער אים געוווּן דעם עמער מיט פאַרב און געזאָגט, אז ער אַרבעט ביי אַ דייטש. האָט יענער אים געלאָזט ווייטער גיין.

שרהלע האָט זיך אָפגערוקט פון בלושמייען: זאל ער צוליב איר נישט אַריינפאַלן. בלושמיין איז געגאַנגען אָן מורא. ער האָט געזען ווי עס שטייען לאסט-אויטאָס ביי די יידישע געשעפטן, און יידן, וואָס די דייטשן האָבן זיי געכאַפט אויף אַרבעט, לאַדענען אַרויף סחורות. בלושמיין האָט שוין פאַרשמאַנען: אז דאָ זיינען נאָר-וואָס די דייטשן באַפאַלן די יידישע וווינונגען און געשעפטן, רע-ווידירט די באַלעכאַטיס, אַראַפגעצויגן פון זיי די בעסערע מלבושים, געהייסן זיך אָפגעבן די שליסלען פון די וווינונגען, געשעפטן און פאַבריקן, — און אַט די גרויסע גבירים זיינען אין איין מינוט געבליבן בלוטיקע אַרעמעלייט. בלושמיין האָט צו זיך אַ זאַג געמאַן: „ע-עט, מיר יידן וועלן „אים“ איבערלעבן! „יעקע נאַר“ וועט דאָס אַלץ אויסקרענקען!“ ער האָט זיך אויסגעדרייט, געזוכט שרהלען. ער איז געבליבן שטיין אַ צוויי מינוט. זי האָט זיך אַלץ נישט באַוווּן. זי האָט אים געלאָזט גיין פאַרויס. איז ער פאַראומרוקט געוואָרן וועגן איר. עס זיינען אָנגעפאַרן צוויי אַפיצירן, זיינען אַרויס פון אַן אויטאָמאָביל. זיי האָבן אָפגעשטעלט פון גלות-צוג אַ מאַמע מיט דריי קליינע קינדער, וואָס זיינען געגאַנגען האַלב באַרוועס און איינגעהילט אין שמאַמעס. זיי האָבן געצימערט אי פון קעלט, אי פאַר די דייטשן. די מאַמע איז געווען איינגעשפאַנט צום איבער-געדרייטן טיש, וואָס האָט געדינט פאַר אַ שליטן. צוויי קינדער האָבן נאַכגעשמופט הינטן ביי די פיס און ס'קלענסטע קינד האָט זיך אָנגעהאַלטן אַן דער מאַמען. ווען די דייטשן האָבן זיי אָפגעשטעלט און געהייסן צופאַרן צום טראַטוואַר, זיינען אַלע קינדער צוגעלאָפן זוכן שוץ ביי דער מאַמען. דער אויבער-אַפיציר האָט זיי צוריק אויסגעשטעלט אין דער פּאַזיציע ווי זיי זיינען געפאַרן; ער האָט זיך אויסגעגלייכט, פאַרשטייפט דעם פאַסיק, וווילערזי זיך אוועקגע-שמעלט לעבן זיי. דער צווייטער אַפיציר האָט אָנגעשטעלט דעם פאַטאַ-אַפאַראַט און גענומען אַ בילד.

בלושמיין האָט באַטראַכט דעם אויסגעפרעסענעם, אויסגערוסן אַפיציר לעבן דעם איבערגעדרייטן טיש מיטן ביסל אַרעמקייט: עמלעכע אַלמע טעפּ, שיסלען, אַ קליין קינדער-בענקעלע און דער-נעבן אַ צעבראַכענע אלמנה מיט יתומימלעך, וואָס זיינען דורכ-געפרווירן און צימערן אימת-מות פאַר דעם שיינן געקליידעטן דייטש, וואָס האָט אַ פנים פון בלוט און מילך. „דאָס בילד“, — האָט דער

דייטש געזאגט מיט פרייד, — וועט ער אהיימשיקן צו זיין משפחה אין פאטערלאנד.”

„נעבעך א רחמנות אויף „זיי“; וויי איז צו זייער שכל און קולטור, — האָט בלושטיין געטרעכט און ער איז ווייטער גע- גאנגען באמרוואיקט וועגן זיין ווייב שרהלע. עמלעכע צענדליק טריט צום געמאָ האָט אים שרהלע דעריאָגט. זי איז געווען אַ האַלב נאָקעמע, פאַרוויינט און אַ האַלב טויטע פון בושה און שרעק. זי האָט קוים געקענט אַ וואָרט אַרויסריידן: „צוויי ציווילע פּאַלקס- דייטשן האָבן זי אַריינגעשלעפט אין אַ טויער און אַלץ פון איר אַראָפּגעצויגן.”

ווען זיי זיינען אַריינגעקומען אין געמאָ איז שרהלע צוגעפּאַלן צו בלושטיינען. זי האָט אין אים אַיינגעגראָבן איר קאַפּ און זי האָט לאַנג לאַנג געוויינט. בלושטיין האָט זי געגלעט איבערן קאַפּ: „נעם דיך נישט איבער, שרהלע, — האָט ער זי געטרייסט, — דאָס איז זייער שאַנד! זיי וועלן נישט דערלעבן פון דעם נהנה צו זיין! אַ, זעסטו, דאָס איז אַ סימן, אַז עס איז שוין אַ מינוט פאַר זייער טויט! איך האָב זיי מיף אונטער דר'ערד! זעסט דאָך, עס איז מיר געלונגען דעם זאַק אַריינצוברענגען אין געמאָ. איך האָב „אים“ אָפּגענאַרט, דעם „יעקע נאַר“!

מען כאַפט אויף אַרבעט

צו מאַרנגס אין דער פרי איז בלושטיין אַראָפּגעגאַנגען עפעס אַיינקויפן צום עסן. די גאַסן זיינען פול געווען מיט יידן, אַכער אַלע געוועלבער זיינען געווען אויסגעליידיקט און פאַרהאַקט אויף שלע- סער. אין די טויערן האָבן פּוילישע פרויען אונטער פאַטשוילעס, מיט שרעק פאַרקויפט אַ ביסל געבעקן. בלושטיין איז אַריין אין אַ טויער און געקויפט אַ פאַר זעמל. די קריסטין האָט צו אים געזאָגט: „מען גייט אייך פאַרמאַכן אין אַ געמאָ — אונדו, פּאַליאַקן, וועט שלעכט זיין, אַכער אייך, יידן, וועט אויך נישט גוט זיין.“ בלושטיין האָט זי באַטרעכט און איר אַ קלאַפּ געמאַן אין פלייצע: „די פאַני איז נאַווי — פאַרקערט: אונדו יידן וועט שלעכט זיין און אייך פּאַליאַקן וועט אויך נישט גוט זיין.“ די קריסטין האָט זיך פאַרטראַכט — ס'איז איר שווער געווען תּופּס צו זיין: „איר האָט כאַטש אַ געמאָ, אַכער וואָס האָבן מיר?“ האָט זי געפרעגט. בלושטיין איז אַרויס פון טויער.

כמעט אַלע יידן זיינען מעקלערס געוואָרן: איין ייד האָט במוד פאַרגעשלאָגן דעם צווייטן: ער ווייסט, וווּ מען קען קויפן אַן אַנצוג

פאר צוואנציק מארק. האָט דער צווייטער אים צוגעזאָגט צו שאַפן אַ קונט. יענער האָט אויך כּסוד פאַרגעשלאָגן אַ דריטן, דער דריטער — דעם פּערטן און אַזוי ווייטער. יעדער האָט געהויבן דעם פּרייז, ווייל ער האָט דאָך געוואָלט פאַרדינען. קיינער האָט נישט געהאַט קיין געלט צו קויפן און קיינער פון די סוחרים האָט די סחורה נישט געזען. אַט אַזא „סוחר" האָט אַצינד בלושטיינען אָפּגעשטעלט: „פּעטער, אפּשר דאַרפּט איר אַן אַנצוג, אַדער אַן אַנדער מלבוש? איך קען איך העלפן." אַדער „אפּשר דאַרפּט איר אַ פּיצל ווינקל דעם קאַפּ אַנידערצולייגן?" ווי בלושטיין האָט נאָר אַנגעהויבן מיט אים צו רעדן, איז אַנגעפאַרן אַ לאַסט-אויטאָ. כּאַלד זיינען אַרויס-געשפּרונגען מונדירטע דייטשן מיט אויסגעשמרעקטע ביקסן און רעוואָלווערן: „שטיין בלייבן, דרעקישע יודען! האָפּ, האָפּ, האָפּ!" האָבן זיי פאַרהילכט די גאַס, באַוועגנדיק מיטן געווער.

בלושטיין האָט באַוווּזן אַריינצולויפן אין אַ הויף (פון שרעק האָט ער פאַרלוירן די עטלעכע זעמל) און ער איז אַריין אין אַ בית-הכּסא. ער האָט געהערט ווי די דייטשן שלעפּן אַרויס יידן פון די שטובן מיט זידלעריי. עס האָבן זיך צו אים דערנענטערט שווערע טריט פון געקאָועטע שטיוול. אַ דייטש האָט אויפגעריסן די טיר, וווּ בלד-שטיין איז געזעסן, און מיט קלעפּ און ווילדע געשרייען בלושטיינען געיאָגט איבערן הויף. בלושטיינען האָבן זיך נאָכגעשלעפּט די אַראָפּ-געלאָזענע הויזן. ער האָט זיי געוואָלט אַרויפציען אָבער דער דייטש האָט אים אַלץ געשלאָגן מיט דעם רעוואָלווער איבער די הענט און געדראָט צו דערשיסן אויב ער וועט וואַגן אַנצורירן די הויזן. „לאָופּען! לאָופּען! דרעקיקער יודע! האָפּ! האָפּ! האָפּ!" האָט אים דער דייטש אונטערגעיאָגט. נאָכן אָפּלויפן אַ שטיקל וועג האָבן זיך די הויזן פאַרפלאָגנערט אין די פּיס און בלושטיין האָט אַ פּאַל געטאַן אויף דער ערד. דער דייטש האָט זיך צעלאַכט. „לאָופּען! שנעללער! אָפּ-שטיין! האַווען נישט אַנרירען! האָפּ! האָפּ! האָפּ!" — בלושטיין האָט זיך אויפגעשטעלט, געלאָפּן אַ פאַר טריט און ווידער געפּאַלן. אַזוי האָט זיך דאָס עטלעכע מאָל איבערגעהוּרט אויפן הויף און אויף דער גאַס, ביז ער איז ענדלעך צוגעקומען צום אויטאָ. די דייטשן און פּאַליאַקן האָבן געקוואָלן.

ווען בלושטיין איז אַרויפגעקראַכן אויפן לאַסט-אויטאָ האָבן זיך זיינע הויזן און אונטערהויזן אויסגעצויגן אַראָפּהענגענדיק פון די שיד. ער איז געבליבן האַלב נאַקעט, דאָס האָט ביי די דייטשן מיט די פּאַליאַקן אַרויסגערופן נאָך אַ שטאַרקערן געלעכטער. בלושטיין איז אַריינגעפּאַלן אין אויטאָ אויף אַ קופּע יידן און דאָס לאַכן און די גראַבע וויצן אויף זיין חשבון האָבן געבייטשט זיין נשמה.

די דייטשן האָבן די דאָזיקע יידן נישט ווייט אַוועקגעפירט. זיי האָבן זיי גענומען צו דער אַרבעט אויף דעם שטח פון געטאָ. בלושטיין האָט אַ גאַנצן טאָג ביז ביינאַכט געשלעפט שווערע משאות. ער האָט אויפגעלאָדן מאַשינען אויף אויטאָס, אַ פּאַלקסדייטש, אַ רשע, האָט מיט דעם אַנגעפירט און געשלאָגן מיט אַ גומענעם שמעקן. נאָך דער אַר-בעט האָט ער בלושטיינען אַזוי צעשלאָגן, אַז ער איז קוים אַרויס אַ לעבעדיקער.

איידער די דייטשן האָבן געשלאָסן די לאַדושער געטאָ, האָבן זיי פון דעם שטח אַרויסגערויבט אַלע מאַשינען פון די פּאַבריקן און וווינונגען, אַלע סחורות פון די מאַגאַזינען, געוועלבער און וווינונגען. פון די שפּיטעלער און אַפּטיקן האָבן די דייטשן איבערגעלאָזט נאָר ליידיקע ווענט. זיי האָבן אויך צוגערויבט אַלע כלים פון באַלמעלאַכעס, פּערד און וועגענער און דעם גאַנצן לעבעדיקן אינווענטאַר, אַפילו הינט און קעץ. אויף צו שלעפּן די שווערע משאות האָבן די דייטשן יעדן טאָג, ווי די היצלעס, געכאַפט די יידן און נאָך אַ גאַנצן טאָג שווערער אַרבעט, הונגער און קלעפּ, האָבן די דייטשן באַצאַלט מיט צעמימת, אַ סך געמאַכט פאַר קאַליקעס : צעבראַכן אַ האַנט, אַדער אַ פּוס, אונטערגעהאַקט אַ זייט, די לונגען אַדער ס'האַרץ. אַזוי האָט נאָך בלושטיין גוט אַפּגעשניטן.

* * *

שרהלע איז אַ גאַנצן טאָג אַרומגעלאָפּן געווייר ווערן וווּ בלו-שטיין איז אַהינגעקומען. זי האָט געהערט, אַז מען האָט אים געכאַפט אויף אַרבעט. זי האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז נישט איין ייד איז שוין פון זייער „אַרבעט“ אויף אייביק פאַרשוונדן און מען ווייסט נישט וווּ זייער געביין איז אַהינגעקומען. אין אַוונט איז שרהלע געשמאַנען ביים טויער און די אויגן זיך אויסגעקוקט. ענדלעך האָט זיך בלושטיין באַוווּן אַ צעמימתער, אין צעריסענע מלבושים. ער האָט נישט געקענט קיין וואָרט אַרויסרעדן. שרהלע האָט אים גענומען אונטערן אַרעם און אַרויפגעפירט אין שטוב. זי האָט אים געוואַלט געבן עפעס צו עסן. האָט ער אַ מאַך געמאַן מיט דער האַנט : „גאַרנישט ! כ'דאַרף גאַרנישט !“ בלושטיין האָט געפילט : טאַמער רעדט ער אַרויס נאָך אַ וואָרט מוז ער אויסברעכן אין אַ געוויין, דערפאַר האָט ער געשוויגן. ער האָט זיך אַנידערגעלייגט אין די מלבושים אויף זיין „קויקע“*) אויסגעדרייט צו דער וואַנט. ער האָט נישט געוואוסט פון וואָס עס טוט אים מער וויי : פון די קלעפּ אַדער פון דער דערנידעריקונג.

*) אַ שלעכט געלעגער.

שרהלע האָט אים געלעזט אליין... „אפשר וועט ער כאפן אַ דרימל“, האָט זי געמראַכט.

בלושמיין איז געלעגן שמיל, געקוקט צו איין אָרט, די אויגן נישט באַווויגן. ער האָט זיך אַלץ געזען ווי ער לויפט מיט די אַראַפּגע-לעזטע הויזן, אונטערן רעוואָלווער פון דייטש, און אין זיינע אויערן היילט יענעם געשריי: „לאָף, לאָף יודע! האָפּ! האָפּ! האָפּ! דרעקיקער יודע!“ און דאָס לעבן פון די דייטשן און פּאַליצקן שניידן אים ווי מעסערס... „ניין!“ האָט עס אין אים געשריגן, — „איך מאַך דאָ מער נישט בלייבן! אַנטלויפן! אַנטלויפן!“ אַבער באַד האָט ער זיך באַמראַכט: „ווי? ווהיין לויפן? מיט וואָס? מיט וועלכע כוחות?“ בלושמיין איז אַלץ געלעגן שמיל. אפשר מיט אַ שעה שפעטער האָט ער געפילט טרערן אויף זיין פנים. ער האָט לאַנג, לאַנג שטיילערהייט געוויינט און געהאַלטן אין איין ווישן זיך די אויגן. דערנאָך האָט ער זיך אויסגעשנייצט די נאָז, גוט אַפּגעווישט זיך דאָס פנים און זי אויגן און ער האָט צוגערופן שרהלען. ער האָט איר אַלצדינג דערציילט, וואָס די דייטשן האָבן היינט מיט אים געטאָן, און ער האָט צוגעגעבן: „מיר טוט נישט וויי די אַרבעט, מיר טוט נישט וויי דאָס שלאַגן, מיר טוט וויי די באַליידיקונג, די דערנידער-קונג! פאַר וואָס קומט דאָס אונדז, פאַר וואָס?! כ'פיל ווי מיין האַרץ, מיין נשמה וויינט, וואָס איין מענטש קען אזוי טאָן מיט אַ צווייטן מענטש!“

שרהלע האָט אים געמרייכט, אַז עס וועט נישט לאַנג דויערן, די מלחמה וועט זיך באַלד ענדיקן. זי האָט אים דערלאַנגט אַ שטיקל ברויט מיט אַ שטיקל ציבעלע מיט זאַלץ: „נאָ, שלמה, דערקאַפּ דיר ס'האַרץ, אַ ציבעלע איז דאָך דיך מחיה נפשות. כ'בין היינט אויס-געלאָפן אַ שייין ביסל גאַסן ביז כ'האַב באַקומען דאָס ציבעלע.“ בלושמיין האָט זיך טאַקע דערפאַר געוונדערט. ער האָט געפרווט עסן, אַבער דער ביסן איז אים געבליבן שמעקן אין האַלדז: „כ'בין זאַט, שרהלע, מאַרגן וועל איך עסן. דאָס וועט פאַר מיר זיין אַ באַל“, האָט ער געזאָגט מיט אַ געמאַכטער היימערקייט.

שרהלע האָט אַראַפּגערוימט פון טיש מיט גרויס האַרצווייטיק: זי האָט פאַרשטאַנען, אַז ער האָט נאָך היינט גאַרנישט געגעסן; און „אויב ער האָט נישט קיין אַפעטיט צו קיין ציבעלע, קען איך מיר שוין פאַרשמעלן, וואָס עס טוט זיך אין זיין האַרצן“, האָט זי געמראַכט. באַלד נאָך דעם שליסן די געטאָ, זיינען די דייטשן אַפּט אַריי-געפאַלן מיט אויטאָס, אַדורכגעפירט רעוויזיעס, צוגענומען וואָס עס איז זיי געקומען אונטער די הענט, אַראַפּגעצויגן די מלבושים און די יידן באַצאָלט מיט קלעפּ אַדער מיט דערשאַסן ווערן.

די געטא האט זיך געפונען אויף א נאסן שטח און קוים א קליינע צאל הייזער זיינען געוועזן עלעקטריפיצירט. וואסער האט מען געמוזט ארויפציען פון ברונעם, און אויך נישט אויף יעדן הויף האט זיך געפונען א ברונעם. אויף דעם אופן האט זיך די געטא, באלד ביים שליסן, געפונען נישט נאָר אין אַרעמקייט, נאָר אויך אין אַ פרימיטיוון צושטאַנד. בכלל: אויסגעשטעלט אויף אַ טויט פון הונגער און עפּי-דעמיעס. האָט בלושטיין געזאָגט: „אַז עס איז שוין אזוי פינצטער — וועט באלד ליכטיק ווערן! ווייל עס ווערט נישט פריער ליכטיק ביז עס איז גוט פינצטער!“

* * *

בלושטיין האט אַצינד פאַרמאָגט עטלעכע מאַרק, קוים אַ צוויי וואָכן דורכצושטופן מיט אַ טרוקן שטיקל ברויט. ער האָט זיך אַרייַנגעקוועטשט אין אַ בוידעם-שטיבל, אויפן פינפטן שטאַק, וווּ עס האָבן שוין געווינט ניין נפשות און אויף איין קיך האָבן באַדאַרפט קאַכן פינג ווייכער. וואָסער האָט מען געמוזט אַרויפשלעפּן פון אַ דריטן הויף. מהמת דער פלומפ איז קאַליע געוואָרן און ס'איז נישט געווען מיט וואָס צו פאַרריכטן. ס'איז נישט געווען וווּ זיך צו וואַשן. שמוץ, לייז און וואַנצן האָבן זיך געמערט. פון די פאַרקילונגען און דיזענטעריע זיינען די בעסן איבערגעפאַקט געווען מיט חולאים. יידן זיינען דאָך געבליבן האַלב נאַקעט, האָבן זיי זיך צוגעקילט, און פון דעם פּלוצימדיקן איבערגאַנג צו הונגער און שלעכטע שפייזן זיינען זיי קראַנק געוואָרן אויף דיזענטעריע. עס איז נישט געווען מיט וואָס צו העלפן. נישט קיין מעדיצין, נישט קיין ביסל שפייז ווי: רייז, קאַשע, אַ פּיצל פּומער אָדער געבעקן. עס איז נאָר געוועזן פאַרדומפן ברויט, וואָס האָט געקלעפט ווי ליים. האָט בלושטיין זיך אַרומגע-פאַרעט ביי די קראַנקע: דעם האָט ער געשטעלט באַנקעס, דעם האָט ער איינגעריבן מיט ברען-שפירט און אַן אַנדערן האָט ער צוגעלייגט אַ קאַמפרעס. איינעם האָט ער איינגעגעבן אַפּצופירן, דעם צווייטן איינצוהאַלטן. בלושטיין איז געוואָרן פאַר די קראַנקע אַ גאַנצער דאָקטאָר. מען האָט אים טאַקע גערופן „דאָקטאָר“. אַבער דער „דאָקטאָר“ מיט זיין ווייב האָבן געבען נישט געהאַט וווּ זייערע קעפּ אַנידערצולייגן.

אַביסל שפּעטער האָבן די דייטשן פאַרגרעסערט די געטא: זיי האָבן צוגעגעבן די פאַרשטאַט „מאַרישין“ (דאָס איז געוועזן אַן אויס-רעכענונג, אַז יידן זאָלן האָבן אַ דירעקטן וועג צום בית-עולם, זאָלן נישט דאַרפן פירן די מתים מחוץ דער געטא, און אויך כדי זיי זאָלן קענען מאַכן אַ באַן-רעלס, וואָס זאָל פירן דירעקט צו די טויט-לאַגערן). בלושטיין האָט דורך פּראַטעקציע באַקומען אַן אייגענע שטוב, נאָענט

צו „מאַרישין“, זיין פּראָטעקציאָנער איז געווען רומקאָוסקיס אַ מקורב. בלושטיין איז געוועזן מרדכי חיים רומקאָוסקיס אַ „וויכאַוואַ-נעק“. היות ער איז קליינערהייט געוואָרן אַ קיילעכדיקער יתום, האָט ער זיך דערצויגן אין יתומים-הויז אין העלענוועק, וווּ רומקאָוסקי וואָס איז געוואָרן : „קייסער“ פון געטאַ, איז געוועזן פּרעזידענט.

דעם „קייסערס“ ערשמע טעג אין זיין „מלכה“

ווער איז געוועזן דער „קייסער“ פון לאַדזשער געטאַ ? דאָס איז געוועזן מרדכי חיים רומקאָוסקי, אַ ליטווישער ייד, אַ געוועזענער אַגענט פון אַן אַסעקוראַציע געזעלשאַפט. ער איז אויך געווען אַ געזעלשאַפטלעכער עסקן, אַזוינער, וואָס האָט געהאַט טאַלאַנט יענעם איינצורעדן און צו פאַררעדן די ציין. זיין קרייז איז באַשטאַנען פון באַנקירן, פאַבריקאַנטן, גרויסהענדלער און סתם „דרייערס“, וואָס האָבן געלעבט אַ גוטן טאַג אויפן חשבון פון יענעם פּראַצע. אויף אַרבעטער און אויף אַרעמע מענטשן האָט רומקאָוסקי געקוקט פון אויבן אַראָפּ, און אַלעמאַל האָט ער געהאַט אַ מאַניע צו הערשן און צו דיקטירן.

אין יתומים-הויז, אין העלענוועק הינטער לאַדזש, וווּ ער איז פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה געווען פּרעזידענט, איז רומ-קאָוסקי געוועזן אַ דיקטאַטאָר. שוין דאַרמין האָט ער געהאַט איינ-געשמעלט אַ טאַטאַל מלוכהלע ; די יתומים זיינען געפייניקט געוואָרן אונטער זיין שטאַרקער דיסציפּלין. זיי האָבן געהונגערט און געקריגן געשלאָגן.

אַ מיטאַרבעטער פון דעם אַנשמאַלט האָט ספּעציעל וועגן דעם אַרויסגעגעבן אַ בראַשור, וווּ ער האָט דערציילט וועגן רומקאָוסקיס שוואַרצע מעשים.

ווען רומקאָוסקי איז געוואָרן דער פּרעזעס איבער די געטאַ-יידן האָט ער געוואַלט זיך נוקם זיין אַן דעם שרייבער פון דער בראַשור ; אַבער יענער האָט שוין געהאַט עוקר געווען.

רומקאָוסקי האָט ליב געהאַט זיך צו קאָכן קהליש : ער האָט זיך אומעטום געמישט, מען האָט אים דערפאַר גערופן „קאַכלעפל“. אויף יעדער פאַרזאַמלונג, וווּ ער איז געקומען האָט ער זיך אַוועקגעשמעלט רעדן, אַז מען זאָל „אים“ זען, אַז מען זאָל „אים“ הערן. אומעטום האָט ער ליב געהאַט צו זאָגן זיין דעה. האָט ער זיך נישט איינמאַל אַרויפגעכאַפט אויפן „פּערדל“. עטלעכע יאָר פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה איז רומקאָוסקין געלונגען צו ווערן דער פאַרטרעטער פון זיין פאַרטיי (אַלגעמיינע ציוניסטן) אין לאַדזשער יידישער קהילה.

ער איז שפעטער צוריקגעצויגן געוואָרן צוליב נישט שיינע מעשים. די דייטשן האָבן פֿאַר דער מלחמה אַרײַנגעשיקט זייערע אַגענטן, וואָס האָבן זיך פֿאַרשטעלט פֿאַר יידן. זײ האָבן פֿערפעקט געקענט ייִדיש און העברעאיש. זײ האָבן געקענט דעם ייִדישן שטייגער און די ייִדישע געזעלשאַפטלעכע קרײַזן. אויף אַזאַן אופן האָבן די דייטשן געוואָלט ווער רומקאָוסקי אײַז. דעריבער טאַקע האָבן זײ אים געמאַכט פֿאַר „דער עלטעסטער דער יודען“.

רומקאָוסקי האָט זיך נישט גערעכנט מיט קײן שום סענטימענטן. ער האָט מיט זײַן שטאַלענער האַנט אַראָפּגערוימט יעדן אײַנעם, וואָס האָט געהאַט אַ צווייטע מײַנונג, ווי ער; די דייטשן האָבן אויך באַ- שטימט אַ „בייראַט“ (א ייִדישער ראַט, לעבן דער געמאַ-פֿאַרוואַלטונג), אָבער רומקאָוסקי האָט פֿון „בייראַט“ נישט געוואָלט הערן קײן שום עצה.

רומקאָוסקי איז געוועזן אַן איבערגעגעבענער גענעראַל פֿאַר די דייטשן. פֿאַר זײַן געטרייער אַרבעט האָט ער אַזױ נושאַ הן געווען בײַ דער ווערמאַכט, אַז ער איז געוואָרן אומבאַרירלעך — ער האָט באַקומען אַן „אײַזערנעם ברײַוו“ פֿון בערלין.

ווען רומקאָוסקי איז אַרײַנגעקומען אין געטאָ, איז ער אַלט גע- ווען דריי און זעכציק יאָר. אײַנגעהויקערט און אײַנגעשרומפֿן האָט ער זיך אַרומגעשלאָפֿט איבערן געטאָ און מיט זקנישע טריט צוגעהיט אַז די יידן זאָלן אויספירן אַלע זײַנע באַפעלן.

אויף דעם ערשטן מאָל, טױזנט ניין הונדערט און פֿערציק, איז דער גאָלײַטער איבער „וואַרטעגאָו“ אָדער „נויער רײַך“ (לאַדזש האָט געהערט צו „וואַרטעגאָו“ וואָס איז אײַנגעגלידערט געוואָרן אין „נייעם רײַך“) האָט גרײַזער, ימח שמו! געקומען קײן לאַדזש. האָט אים די געשטאַפֿט צוגעטראַגן די מתנת: אַרומגעצוימט די יידן מיט שמעכנ- דיקע דראַפֿטן, און אײַן נאַכט פֿריער אויפֿגעריסן מיט דינאַמיט די ווענט פֿון אַלע שולן און בתי-מדרשים, וועלכע זײ האָבן געהאַט אונ- טערגעצונדן, באַלד ביים אָקופירן די שטאַט. דעם פֿאַרנאַכט איז רומקאָוסקי אַרומגעלאָפֿן איבער דער געטאָ מיט זײַן פֿאַליציי און געוואָרנט: אַז יידן זאָלן זיך פֿאַרשטעקן אין די שטובן און אָפֿן האַלטן די פֿענצער, כדי די שױבן זאָלן נישט צעבראַכן ווערן פֿון די דינאַמיט אויפֿרײַסן. דאָ האָט שמחה בלושטיין ס'ערשטע מאָל געזען רומקאָוו- סקין אין געטאָ. שמחה בלושטיין האָט אים גוט אָנגעקוקט. דער אַלטער האָט געטראָגן אַ שוואַרצן צילינדערהוט, אַ שוואַרצן פומער, מיט אַ גרויסן פוקסענעם קאַלנער, ער איז באַשפּריצט געווען מיט בלאַטע פֿון אויבן ביז אונטן. אויף דער לינקער ברוסט און רעכטער זײַט פֿלייצע זײַנען געווען קאַרעקט צוגענייט שײַנע, געלע-לאַמטע,

אין מגן-דוד פאָרם. אויפן לינקן אַרעם האָט ער געטראָגן אַ געלע
 באַנד מיט אַ שוואַרצער אויפשריפט אין דייטש: „דער עלטעסטער
 דער יודען, ליצמאַנשטאַדט געמאַ“. דער אַלטער איז געוועזן גרוי,
 איינגעהויקערט און איינגעשרומפן. (רומקאָוסקי איז געוועזן פון
 העכערן וואַקס, האָט געהאַט אַ לענגלעך פנים, אַ קליין שפיציק, גע-
 שמופלט נעזל, האָט געטראָגן ברילן מיט טונקעלע ראַמען). ער האָט
 קוים געשלעפט די פיס. בלושטיין האָט געזען זיין פאַרמרה-שחורה
 פנים, דער זקן האָט ביי אים אַרויסגערופן רחמנות. ער האָט געזען
 פאַר זיך אַ גלות-ייד, אַן אויסגעמאַטערטן, אַ צעבראַכענעם פון יידישע
 צרות. בלושטיין האָט אים באַדויערט: „נעבעך אויף זיינע אַלטע יאָרן
 האָט אים דאָס צוגעפעלט — צו מוזן זיין דער שליח ציבור פון די
 לאַדזשער יידן ביי די נאַציס“.

מרדכי חיים רומקאָוסקי איז געוועזן אַן אלטן און ער האָט נישט
 געהאַט קיין קינדער. ער האָט געהאַט אַ משפּחה-קבר אויף דעם
 נייעם לאַדזשער בית-עולם: אַ טאַפלטע מצבה מיט אַ טאַפלטער רעם,
 אונטער איין רעם איז געלעגן זיין פרוי, איר האַלבע מצבה איז געווען
 אויסגעקריצט, און די צווייטע רעם מיט דער אַנדערער האַלבער מצבה
 האָט געזאָלט זיין רומקאָוסקים.

דאָס, וואָס רומקאָוסקי האָט נישט געהאַט קיין קינדער און דאָס,
 וואָס ער איז געוועזן פּרעזידענט איבער אַ יתומים-הויז, האָט אים
 געמאַכט גלייבן, אַז ער איז אַ טאַטע פון יתומים; און די געמאַ-יידן
 זיינען דאָך פאַריתומט געווען, האָט ער זיך געהאַלטן פאַר זייער
 „פאַטער“.

דעם צווייטן מאַי האָט בלושטיין, ווי אַ סך אַנדערע יידן, אָפּגע-
 נאַרט די דייטשן און רומקאָוסקין: ער האָט פאַרגעלייענט פאַר זיינע
 שכנים פון אַן אַריינגעשמוגלטער דייטשער ציימונג. (רומקאָוסקי
 האָט שטאַרק געקעמפט קעגן שמוגל, ווייל די דייטשן האָבן דאָס פאַר-
 באַטן). בלושטיין האָט פאַרגעלייענט די נעכטיקע רעדע צו דער
 הימלער-יונגט, פון גאָלייטער גרייזער, ימח שמו! : „די יודען זענען
 געבענדיקט! — האָט ער געזאָגט — פון הונגער וועלן זיי פאַר-
 וואַנדלט ווערן אין משוגענע הינט: איינער פון צווייטן וועט אָפּבײַסן
 שטיקער פלייש, זיי וועלן זעלבסט זיך אויפּרעסן, די יודען! אויף
 דעם אָרט, וווּ עס איז היינט די געמאַ, וועט אין צוואַנציק יאָר אַרום
 זיין אַ פּרעכטיקער גאַרטן... ווען אַ דייטש וועט דאָ שפּאַצירן מיט
 זיינע קינדער וועט ער פאַר זיי מוזן אָפּשילדערן, ווי אַזוי די „וויל-
 דע-חיות“ האָבן אויסגעזען...“ בלושטיין האָט אַוועקגעשליידערט
 די ציימונג: „כאַ-כאַ-כאַ — האָט ער זיך צעלאַכט — די יידן זענען
 געבענדיקט — געשמענדיקט! גלייבט מיר, יידן — האָט ער זיך

ארויפגעלייגט די האנט אויפן הארצן, ווי ער וואלט געשווירן — „ער“ איז שוין געבענדיקט!“

— מיר יידן האבן שוין נישט איין המן איבערגעלעבט! — האָט איין שכן נאָך האַפּערדיקער אונטערגעהאַלטן.

— אַ הונט בילט צו דער לבנה — איראַניזירט אַ צווייטער — נו, איז וואָס? בילט ער! קאָן ער צעבייסן די לבנה?

— זאָל נאָר ענגלאַנד אַרויס אין קריג וועט ער דעם הונט טויטן אין געציילטע טעג!

— זיכער, אַז „יעקע נאָר“ האָט איינגענומען דאָס ק"ק פּוילן אין צען טעג, איז ווי לאַנג דאַרף עס דויערן ביי ענגלאַנד?

— עס שפּילט עפעס אַ ראַלע ביי אַ לייב צו צערייסן אַ הונט? האַט? — עפעס אַ קלייניקייט די היינטיקע טעכניק? האַט? —

פרעגט בלושטיין נאָך האַפּערדיקער מיט נאָך אַ לענגערן האַט? מען האָט אים אין דר'ערד צוואַמען מיט רומקאַווסקיס מלוכה!

— „יעקע נאָר“ וועט אַנטלויפן, מיר וועלן אַהיימגיין און איבער-לאָזן דעם „קייסער“ רומקאַווסקי מיט זיין „מלוכה“!

אזוי האָבן יידן קאַמענטירט די נייעס — און דערווייל האָבן הונגער און עפּידעמיעס געהאַלטן אין איין פאַרשניידן לעבנס. אַ

בר-מנן האָט געמוזט וואַרען עטלעכע טעג אויף זיין רייע, ער זאָל קענען קומען צו קבורה. שפּייז און מעדיצין איז אוממעגלעך געווען

צו קריגן, און גראַד אין דעם האָבן יידן באַשיימפּערלעך געזען אַז די מלחמה ענדיקט זיך אַ ליאָדע טאַג. און אַז די מלחמה וועט זיך

ענדיקן מיט הימלערס מפּלה אין דעם זענען אַלע יידן זיכער געווען. אזוי איז שוין די מענטשלעכע — און דער עיקר די יידישע

נאַטור: דער ווילן צו לעבן מאַכט האַפּענונגספּול, וואָס גרעסער עס איז די געפאַר אַלץ מער קלאַמערט ער זיך אין דער האַפּענונג. קיין

אַנדער געווער האָבן זיי נישט געהאַט, האָבן יידן געזען די שנעלע מפּלה פון שונא, דאָס וואָס זיי האָבן געוואַלט דערלעבן.

אין פאַרלויף פון אַ פאַר וואַכן האָט רומקאַווסקי געשאַפן פון זיין געטאָ אַ טאַטאַל-מלוכהלע: אייגענע מיניסטאַרן, מיט אַן אויסערן

מיניסטער, אַן אייגענע פּאַסט, אייגענע פּאַסט-מאַרקן מיטן „קייסער“ רומקאַווסקיס בילד, אייגן געלט מיט רומקאַווסקיס אונטערשריפט.

(יידן האָבן טאַקע דאָס געלט גערופן: „רומקעס“), אייגענע נאַטשאַל-ניקעס, באַזאַמטע, אייגענע פּאַליציי, מיט קאַמיסאַרן, וואָס האָבן זיך

רעקרוטירט פון געוועזענע פּאַבריקאַנטן, „גאַלדענע יוגנט“ און פון דער אונטערוועלט, אַן אייגענע תּפּיסה מיט אַן עקסטרער תּפּיסה-פּאַליציי, אייגענע פייערלעשער און קוימענקערער. די פייערלעשער

האָבן קיינמאָל נישט געדינט צו לעשן אַ שרפה. (די קוימענקערער

האָבן יאָ אַמאָל געפּוצט די קויענעס). זיי האָבן באַקומען שפּייז-מאַלאַנען, ווי די פּאַליציי. זייער עובדה איז געווען צו העלפּן די פּאַליציי און די דייטשן ביי יעדער „אַקציע“ קעגן יידן. אַלע אַמטן זיינען באַזעצט געווען פּון יידן. און רומקאַווסקי האָט געמוזט קענען יעדן באַאַמטן, וואָס ער האָט צוגענומען. רומקאַווסקי האָט נאָר צו גענומען מענטשן פּון זיין קרייז, קודם-כל פּון זיין פּאַרטיי, דערנאָך געוועזענע פּאַבריקאַנטן, באַנקירן, גרויסהענדלער און אונטערזעלע-ניקעס. און „זיינע“ מענטשן האָבן גענומען פּון זייער קרייז. נישט זיינע מענטשן האָבן ביי רומקאַווסקין געהייסן: ממזרים! „קין ממזרים דאַרף איך ניט!“ האָט דער „קייסער“ זיך צעשריגן אויף זיין ליטווישן אַקצענט, מאַמער האָט מען געוואָלט אַנשמעלן אַ מענטש נישט פּון זיין סביבה. אויף די מלוכה-פּאַסטנס האָבן געאַרבעט גאַנצע משפּחות: מאַן, ווייב, קינדער, שוועסטער און ברידער. אַזוי אַרום האָט רומקאַווסקי געשאַפּן אַ כּנופּיה, וואָס איז געזעסן איבערן פּאַלק, געטרונקען זיין בלוט, געלעבט און געלאַכט, ווייל רומקאַווסקי האָט זיך באַמיט, אַז זיינע מענטשן זאָל גאַרנישט פּעלן.

די דייטשן האָבן אינערלעך אין געמאָ זיך נישט געמישט, זיי האָבן געהאַט אויף וועמען זיך צו פּאַרלאָזן.

די יידן האָבן געמוזט אַלץ אויספירן וואָס דער „קייסער“ מ. ה. רומקאַווסקי מיט זיינע יוצר משרתים האָבן פּאַראָרדנט. אַזוי אַרום האָט רומקאַווסקי איינגעשמעלט אַ מלוכה פּון אַן אויסדערוויילטער קאַסטע; די רעשט געמאַ-יידן זיינען אַוועקגעשמעלט געוואָרן ווי נידעריקע מענטשן, אַזוי ווי די דייטשן האָבן געוואָלט.

די העכערע באַאַמטע האָבן אויסער דער „ראַציע“ (שפּייז-צו-מייל) באַקומען „בייראַט-צו-מייל“: דאָס בעסטע און שענסטע: ווויננגען מיט גאַז און עלעקטריע. בעת דאָס פּאַלק האָט נישט געהאַט מיט וואָס צו באַלייכטן די שטובן און מיט וואָס אונטערצו-הייצן די קיך.

דער „קייסער“ מרדכי היים רומקאַווסקי, האָט געעפּנט אַ „דיעמע לאַדן“ כלומרשט פּאַר קראַנקע. דאַרמ זיינען געווען די בעסטע שפּייזן. אין די „דיעמע לאַדן“ האָבן די באַאַמטע אַפּגענומען די „ראַציעס“ און זייערע „צוגאַב-ראַציעס“, וואָס דער „קייסער“ רומ-קאַווסקי האָט עקסטרע פּאַר זיי צוגעמיילט. דאַקעגן אין די קאַ-אַפּעראַטיוון האָבן די יידן באַקומען נאָר ערזאַץ.

די איינציקע וואָלומע מיט וואָס דער „קייסער“ האָט געדעקט פּאַר דעם ביסל שפּייז, זענען געווען די „שניידער-רעסאַרטן“ (פּאַב-ריקן). די מאַשינען, וואָס די שניידער האָט זיך איינגעגעבן אויסצו-באַהאַלטן פּון די דייטשע רעוויזיעס, האָבן זיי פּון נויט געמוזט

ברענגען צו רומקאווסקין און פון זיי האָט מען געשאַפן די „שניידער רעסאָרטן“. דער „קייסער“ האָט אויך מיט זיין פּאַליציי דורכגעפירט רעוויזיעס און קאָנפּיסקירט מאַשינען, ווי אויך יעדע באַלמעלאַכישע כלי. די דייטשן האָבן זיך גענויטיקט אין דער אַרבעט, אָבער די שניידערס האָבן געמוזט אַרבעטן און הונגערן. נישט-ווי-נישט-ווען איז אַ שניידער אַוועקגעפאַלן פון הונגער ביי דער אַרבעט.

די וואָס האָבן נישט געאַרבעט האָבן נישט געקענט אויסקויפן דעם הונגער-צוטייל. און די שניידערס האָבן געשריגן: „מיר שניידערס מוזן אויסהאַלטן רומקאווסקיס קליקע און די גאַנצע געמאַ!“ אָבער דער „קייסער“ האָט מיט זיין טעראָר צוגעמאַכט זיי די מילער.

דער „קייסער“ פאַרט

אַ פאַר חדשים נאָך דעם שליסן די לאַדזשער געמאַ איז שוין דער פיר און זעכציק יאָריקער מרדכי חיים רומקאווסקי געגאַנגען אויסגעגלייכט ווי אַ סאַלדאַט. ער איז געוואָרן ברייטער און העכער. ער האָט אָנגעמאַן גלאַנציקע אַפּיצערסקע שטייול. שמהה בלושטיין, האָט זיך געוויצלט: „דער אַלמער איז אַריין אין אַ בלאַמע האָט ער אָנגעמאַן שטייול“.

אַזוי ווי רומקאווסקין איז אויסגעקומען גאַנצע טעג אַרומצו-לויפן איבער דער געמאַ, האָבן זיך די דייטשן „דערבאַרעמט“ איבער דעם יידישן „קייסער“ און זיי האָבן פאַר אים אַריינגעשיקט אַ קאַמף: אַן אַלמע אָפּגעריבענע דראַשקע. פון צעריסענעם געזעס זיינען אַרויס-געקראָכן די שפּרינג-פעדערס און די „וואַלד-האַר“. די צעריסענע לייזונט האָט געהאַט אַ משונהדיקע קאַליר, ווייל זי איז געווען אָפּגע-קראָכן פון דער זון, רעגן, שניי, פּראַסט און ווינט. עס איז שווער געווען צו דערקענען וואָס פאַר אַ פאַרב די לייזונט האָט געהאַט אין די יונגע יאָרן.

געשלעפט האָט די דראַשקע אַן אַלט פּערד, וואָס האָט שוין נישט געהאַט קיין איין צאַן אין דער מאָרדע. איין אויג איז געווען אויסגערוגען און ס'צווייטע איז בלינד געווען. די שפּיציקע ביינער האָבן אַרויסגעשמאַרצט פון דער אָפּגעריבענער פעל. עס איז שווער געווען צו דערגיין וואָס פאַר אַ קאַליר דאָס פּערד האָט אַמאַל געהאַט. עס האָט קוים געשמעלט טריט. ס'האַט זיך געדאַכט, אַז אַמ, אַמ פּאַרט עס אַוועק. דאָס איז דעמאַלט געווען דאָס איינציקע פּערד און דער איינציקער וואָגן אין געמאַ.

צו פּרעסן פאַר דעם פּערד האָבן די דייטשן נישט אַריינגעשיקט. האָט מען דאָס פּערד געפּאַשעט מיט אַלט ברויט און מיט רויטע

בוריקעס פון „קייסערס“ גארטן. האָט דאָס פּערד אומעטום איבער-
געלאָזט רויטע סימנים.

ווען בלושטיין האָט אָנגעקוקט דעם „קייסער“ אויף דער „שיינער“
דראַשקע, האָט ער זיך צעלאַכט, אַבער באלד האָט אים אַ שניט
געגעבן אין האַרצן. האָט ער אַ שווערן זיפֿן געגעבן און אַ זאָג געמאָן:
„אַ שיינ מעצמער האָבן די דייטשן מיט אונדז געמאַכט — קרול
זשעבראַקאוּ“ (דער קייסער פון די שנאַרער).

אַט אויף דער דראַשקע איז דער „קייסער“ אַרומגעפאַרן. דער
„קייסער“ איז געגאַנגען אין בלוזן קאַפּ. דאָס זומערדיקע ווינטל
האַט געקעמט זיין זילבערנע פּאַעטישע „פּאַלקע“. דאָס פנים איז שוין
נישט געווען פאַרמרה-שחורהט. אויף דעם קורצן שפיציקן, געשמופּלטן
נעזל זיינען געזעסן לוקסוס-ברילן דורך וועלכע די מיפע שוואַרצע
אויגן האָבן הוצפהדיק אַרויסגעקוקט. דער „מלך“ האָט געמראָגן אַ
העלן אָנצוג פון טייערן שטאַף, נאָר וואָס פון דער נאָדל אַוועק. אין
ביידע לאַצן האָבן געשמעקט רויזן, וואָס אַ יונגע געליבטע האָט אים
אַריינגעשמעקט, און אין ביידע הענט האָט ער געהאַלטן גרויסע בו-
קעטן בלומען, וואָס אַ צווייטע געליבטע האָט אים געשענקט.

ס'איז דעמאָלט געווען חודש תמוז. אויף „מאַרישין“ (אַ פּאַר-
שטאַט אין געמאַ) האָבן געבליט די גערטנער און די פעלדער. דאָרטן
האַט דער „קייסער“ געהאַט זיין זומער-רעזידענץ: אין אַ קליין פּאַ-
לאַצל אָפּגעלאַקירט אויף אַ פּאַרב פון יונגע באַנאַנעס. אַרום די ווענט
זיינען געוואַקסן פּוילישע וויינמרויבן. אין גארטן זיינען געוואַקסן
ירקות און פירות. דער גארטן האָט זיך געגרענעצט מיט דער ציגל-
רויטער בית-עולם-מויער. פאַרנט ביים אַריינגאַנג זיינען געוואַקסן
רויזן. ביים טויער פון „קייסערס“ הויף איז געשטאַנען זיין לייב-
וואַך — געמאַ-פּאַליציי.

דער „קייסער“ איז געווען ראַמאַנטיש: ער האָט ליב געהאַט
די נאַטור, בלומען און — שיינע יונגע פרויען.

דער „קייסער“ איז געווען אַ מענטש מיט שטימונגען. ער האָט
שטענדיק געמוזט האָבן עפעס נייעס, פּרישעס. דערפאַר האָט ער
געהאַט יונגע מיידלעך, וואָס האָבן אים געשאַפן פּרישע שטימונגען.
נאָך יעדער שלעכטער גזירה, וואָס דער „קייסער“ האָט אויסגעפירט
איבער זיינע שוועסטער און ברידער, איז ער אַריינגעפאַלן אין עצבות,
און אין די אַרעמס פון אַ יונג שיינ מיידל האָט ער געוואַלט פאַרגעסן
זיין פאַרראַט.

איז דער „מלך“ אַזוי געפאַרן אויף זיין „שיינער“ דראַשקע מיטן
„שיינעס“ פּערדל. פון אַ זייטיקער גאַס איז אָנגעפאַרן די עגלה, אַ

ראל-וואַגן (גרויס און ברייט ווי אַ מאַרק), אַנגעפאַקט מיט צענדליקער מתים. דער „מלך“ האָט מורא געקראָגן, ער האָט שנעל אַוועקגע- דרייט דעם קאָפּ און מיט די בוקעטן בלומען זיך פאַרשמעלט דאָס פנים און ער איז ווייטער געפאַרן איבער די געמאַגאַסן, וווּ עס האָבן זיך געוואַלגערט טויטע, געשוואַלענע פון הונגער און קראַנקע. זייערע געשרייען, קרעכצן און קללות האָבן זיך דערמאָגן צום „קייסער“. ער האָט געהייסן אונטערטרייבן, אָבער דאָס פערדל האָט קוים, קוים געשמעלט אַ טריט. איינער דעם צווייטן האָט איבער- געגעבן:

— דער „קייסער“ פאַרט!

— דער „מלך“ פאַרט!

קינדער זיינען נאָכגעלאָפּן דער דראַשקע שרייענדיק:

— ע-ע-ע! דער משוגענער פאַרט; ע-ע-ע!

— משוגענער! משוגענער!

צוויי פּאָליציאַנטן, דעם „קייסערס“ לייבוואַך, זיינען אַראָפּגע- שפּרינגען פון דער דראַשקע און מיט די גומענע „פאַלקעס“ צעטריבן די קינדער.

ווען בלושטיין האָט דאָס געזען האָט ער זיך כלומרשט צעשריגן אויף די קינדער:

— לאַבומעס! עכברושים! איר ווייסט נישט, אַז מען מוז דרך-

אָרץ האָבן פאַר אַ קייסער? נו, יאָ — האָט ער גלייך מיט אַ זיפּן צוגעגעבן — פון וואַנען זאָלן מיר יידן דאָס וויסן, אַז מיר האָבן שוין צוויי טויזנט יאָר נישט זוכה געווען צו האָבן אַ קייסער מיט אַ מלוכה! ...

דעם „קייסערס“ משרתים

רומקאָווסקי האָט אָבער געוואַלט, אַז יידן זאָלן איין מאל פאַר אַלע מאל וויסן, אַז פאַר אַ קייסער מוז מען דרך אָרץ האָבן. האָט ער דאָס געמאַכט אויף עטלעכע אופנים: ערשטנס איז דער „קיי- סער“ אַרומגעפאַרן אויף זיין „שיינער“ קאַרעטע און ער האָט גע- וואָרפן צוקערלעך פאַר די קינדער, כדי זיי זאָלן אים ליב קריגן; און די פרויען האָט ער געוואָרפן טאַלאַנען אויף פינג דעקאַ פומער, אָדער פינג דעקאַ צוקער. דער צווייטער אופן איז געווען טעראָר: די פּאָליצי-קאַמיסאַרן האָבן געוויזן, ווי געטריי זיי דינען דעם „קייסער“ און ווי זיי קענען אַרדענונג מאַכן. זיי האָבן פאַראַרדנט: אַרעסטירן יעדן איינעם, וואָס וועט אַרויסווייזן אַ ביטולדיקע באַציאונג צום

„קייסער“ און זיין מלוכה. די פאליציי האט אויסגעפאלגט דעם באפעל און יידן האבן זיך טאקע געהיט. טייל פאליציאנטן האבן אויך מיטגעחזקט. דער דריטער אופן: דער „קייסער“ האט גע-שאפן א „פראפאגאנדע-מיניסטעריום“, וואס האט אויף א פסיכא-לאגישן אופן פארבלענדט, מען זאל גלויבן, אז רומקאווסקי איז טאקע א גרויסער פירער פון יידישן פאלק, שיער נישט א משה רבינו. גלייכצייטיק האבן די פראפאגאנדיסטן אים איינגערעדט, אז „ער איז פון גאט געשיקט געווארן צו זיין דער פירער פון יידישן פאלק; און אז דאס איז א גרויסע, הייליקע מיסיע: גאט וויל, אז רומקאווסקי זאל זיין דער טאמע פון די געפלאגטע, פאריתומטע לאדזשער יידן, פונקט ווי ער איז פאר דער מלחמה געווען דער טאמע איבער יתומים.“ מיט די ווערטער האבן זיי אים צוגעטראפן, זיי האבן געקענט זיין נאטור, אז ער האט ליב הניפה. פאר דעם האט ער זיי באלוינט מיט שפייז-טאלאנען.

דאס „פראפאגאנדע-מיניסטעריום“ האט שוין אפילו געהאט געמאכט א פארם אויף א זשעטאן פון רומקאווסקי קאפ. דאס האט מען געוואלט אויסגיין אין מעטאל-רעסארט, און די געטא-יידן זאלן טראגן דעם „קייסערס“ בילד אויף דער ברוסט. די מתנה האט מען דעם „קייסער“ געוואלט צוטראגן לכבוד זיין געבוירנטאג. פון דעם פלאן איז אבער גארנישט געווארן, ווייל די געטא האט אויף דעם נישט געהאט קיין מעטאל.

דער „קייסער“ האט אויך געהאט זיין הויף-שרייבער, פרוימשע לעקמאנאוויטש, אן אויסגעפרעסענער, מיט א גראבן בוך. ער האט פאר דער מלחמה געשפילט א ראַלע אין א טאג-ציימונג. ער האט געשריבן: „פאעזיע“, „קריטיק“ און „פובליציסטיק“ און אויך געשריבן בסוד רעקלאמעס פאר ארגאניזאציעס און געשעפטן. ער האט זיך גע-קאכט אין אלע אינסטיטוציעס און געהאלטן רעדעס אויף באנקעטן און פארזאמלונגען און אומעטום פארכאפט דעם אויבנאן. פרוימשע לעק-מאנאוויטש האט פאר דער מלחמה אויך ארויסגעגעבן אן ענציקלאָ-פעדיע פון סוחרים און פאבריקאנטן. ער האט פון זיי צונויפגענומען געלט, דאס ארויסגעגעבן אויף גלאנציק פאפיר, מיט שיינע פאמא-גראפיעס און רעקלאמעס פאר זייערע געשעפטן. אין געטא האט לעקמאנאוויטש זיך צוגעהנפעט צום „קייסער“, געשריבן וועגן אים לויב-לידער. רומקאווסקי האט דאך פארקערט אין די סוחרישע קרייזן, האט ער פארשמאנען, אז דער פארשוין מוז זיין א גרויסער שרייבער, האט ער אים געמאכט פאר זיין הויף-שרייבער.

לעקמאנאוויטש האט געווינט אין „קייסערס“ ווינטער-רעזי-דענן. ער האט געשריבן דעם „קייסערס“ טאגבוך. ער האט פאר-

שריבן יעדעס וואָרט, יעדן געדאַנק, וואָס דער „קייסער“ האָט אַרויס-געזאָגט. ער האָט געשריבן פאַר דעם „קייסער“ אַרטיקלען אין „גע-טא-צייטונג“.

דער הויף-שרייבער איז שפעטער משוגע געוואָרן. האָט אים רומקאָוסקי אַרויסגעשיקט פון געטא מיט אַ טראַנספּאָרט קראַנקע. אויף זיי האָבן די דייטשן אויספּרוכירט די גיפטיקע גאַזן.

* * *

דער „קייסער“ האָט אויך געהאַט זיין פּריוואַטן פּאַטאָגראַפּיסט. זיינע פּאַטשערס און בראַוואַ-שרייערס. דאָס „פּראַפּאָנאנדע-מיניסטער-ריוס“ האָט אַרגאַניזירט אַ רעדע פון „קייסער“ און זיי האָבן אַ פּאַל-אָ-דירט, געשריגן „הורא! בראַוואַ!“ ביי יעדן געדאַנק, וואָס דער „מלך“ האָט אַרויסגעזאָגט; דער פּאַטאָגראַפּיסט האָט אַראַפּגענומען דעם „מלך“ אין אַלערליי פּאַזעס און מען האָט די בילדער אַרויסגעהאַנגען אין פּראַנטאָוע פענצטער.

דער „קייסער“ האָט אויך געהאַט זיין פּריוואַטן קונסט-מאַלער, וואָס האָט פון אים געמאַלן בילדער מיט אַ טענדענץ. ער האָט אים פּאַרהערלעכט: בילדער, וווּ רומקאָוסקי וואַקסט אים איבער דעם געטא-פּאַלק מיט אַ רחמנותדיק פנים, אַנגעטאַן אין אַ פּאַלערינע אַלאַ בעטהאַווען, און זיין פּאַעטישע פּאַלקע (לאַנגע האַר) שטורעמט אַזוי ווי מען זעט בעטהאַווענען אויף טייל בילדער. די „מאַסן“ אויף די בילדער זיינען נישט געוואָרן אויסגעמאַלן, אַז זיי ליידן, ווייל דאָס וואַלט רומקאָוסקין נישט געפּעלן געוואָרן. דער „קייסער“ האָט נישט געהאַלטן, אַז זיי איז שלעכט אין זיין „מלוכה“. פאַר דעם האָט דער מאַלער נישט געהונגערט. עס האָט אים ביי רומקאָוסקין גאַרנישט געפּעלט, ער האָט אויך געהאַט אַ בעסערע וווינונג. דער זעלבער מאַלער האָט זיך נאָך פאַר דער מלחמה געהאַט פּאַרקויפט צו אַ גרויסן פּאַבריקאַנט, רומקאָוסקיס אַ פּריינט; דער „קייסער“ האָט שטאַרק געזאַרגט, אַז ער זאָל פּאַראַייביקט ווערן אין אַ שיינעם ליכט. און ער האָט געוואָסט אויף וועמען זיך צו פּאַרלאָזן, אַז ער זאָל אים טריי דינען.

דער „קייסער“ האָט אויך אַ לענגערע צייט אַרויסגעגעבן אַ יידישע וואַכנצייטונג, וואָס האָט זיך אַנגעהויבן מיט דעם „קייסער“ און געענדיקט מיט דעם „קייסער“. רומקאָוסקי איז פּאַרהערלעכט געוואָרן אין יעדן אַרטיקל פאַר זיין ענערגיע, שטאַרקער האַנט און פאַר זיינע „אויפטוען“ פאַר דעם יידישן פּאַלק. יעדע וואָך האָט מען דאַרטן אויך געשריבן וועמען דעם „קייסערס“ געריכט האָט פּאַרמשפּט צו שמיסן, פאַר „גנבענען“ אַ קאַרטאַפּל, אַדער אַ רעטעכל, אַדער

א מייערל. עס זיינען אויך אָנגעגעבן געווען די גענויע נעמען מיט די אַדרעסן און דער עלטער פון דעם פאַרמשפּטן, און אויך וואָס פאַר אַ „פאַרברעכן“ ער איז באַגאַנגען. נאַכדעם איבערלייענען די צייטונג האָט מען שוין מורא געהאַט איינצורייסן מיט רומקאַווסקין און זיין „מלוכה“.

אין אַלע עפּנטלעכע פּלעצער, אין אַלע אַמפּן, ביוראַען איז גע- האַנגען דעם „קייסערס“ בילד.

דאָס „פּראָפּאַגאַנדע-מיניסטעריום“ האָט אַרויסגעגעבן אַ קאַ- לענדאַר מיט רומקאַווסקיס בילד. אויף יעדן זייטל זיינען געווען שפּריכווערטלעך, וואָס דער „קייסער“ האָט „געזאָגט“ אין דעם און דעם טאַג. דאָס זיינען געווען ווערטלעך פון רבנים, דיכטער און דענקער. דער „מלך“ האָט זיי קיינמאַל אַפּילו נישט נאַכגעזאָגט.

אַלע דאָקומענטן, באַקאַנטמאַכונגען און גזירות, וואָס די דייטשן האָבן אַריינגעשיקט האָט רומקאַווסקי אַפּגעדרוקט אין זיין דרוקעריי און ער האָט אָנגעהויבן: „איך פאַראַרדער צווי:“ און ער האָט געגעבן זיין אונטערשריפט: דער עלטעסטער דער יודען, מ. ה. רומ- קאַווסקי. דער אַלטער האָט הנאה געהאַט, וואָס ער קען אַרויסגעבן פאַראַרדענונגען און מען מוז אים פּאַלגן, און יידן האָבן אים געשאַלטן, וואָס ער גיט אַרויס שלעכטע גזירות. עס איז זיי גאַרנישט געקומען אויפן זינען אז ער פירט אויס אַלץ, וואָס די דייטשן פאַראַרדנען.

כדי דער „קייסער“ זאָל אויסזען יינגער האָט ער געהאַט אַ מאַסאַזשיסטקע, וואָס האָט אים טאַג-טעגלעך מאַסאַזשירט. און אַ מלך טאַר דאָך נישט זיין אָן אַ מלכה — האָט ער חתונה געהאַט מיט זיין עטלעכ-און-דרייסיק יאַריקע סעקרעטאַרין.

דער „קייסער“ האָט זיך מיט קיין שום זאַך אויף קיינעם נישט פאַרלאָזט: אין געטאָ זיינען פאַרגעקומען אַ סך חתונות, ווייל אין צווייען איז תמיד לייכטער און אויף אַ חתונה האָט רומקאַווסקי גע- געבן אַ „חתונה-טאַלען“ — אַ ספּעציעלע „ראַציע“: אַ גאַנץ ברויט, אַ ביסעלע צוקער, אַ ביסעלע קונסט-האַניק און מאַרגאַרין. האָט מען חתונה געהאַט, זאָל מען זיך כאַטש איין מאַל זאַט אָנעסן, האָבן חתן- כלה אויסגעריכנט. ביי רומקאַווסקין האָט מען אַבער געמוזט מאַכן חתונה-אַקטן, און ער אַליין האָט זיי געמוזט באַשטעטיקן מיט זיין אונטערשריפט. די חופּה האָט נאָר געקענט פאַרקומען אין „איינ- מעלדונגס-אַמט“. דאַרמ, וווּ ער האָט אַרויסגעגעבן די חתונה-אַקטן. און ער אַליין האָט באַשטימט אין וועלכער שעה די חופּה זאָל גע- שטעלט ווערן און דער „מלך“ בכבודו ובעצמו האָט געגעבן חופּה וקידושין.

דער חבר זיידע

בלושטיין איז יעדן טאג געגאנגען צו דער גמינע זוכן א טאג ארבעט. ביים איבערבויען הייזער, אויף פארשידענע צממן פון רומ-קאזוסקים „מלוכה“, האט מען געדארפט האבן שווארץ-ארבעטער: צו גראבן גריבער, צו מאכן ליים, שלעפן שטיינער און ציגל, רייניקן נאך דעם רעמאנטירן. אבער די ארבעט האט באקומען דער, וואס האט געהאט „פלייצעס“ (פראמעקציע) האבן זיך די ארבעטער אליין ארגאניזירט, און אין שפיץ זיינען געשטאנען דער חבר זיידע מיט בלושטיינען.

דער חבר זיידע איז געקומען קיין לאדזש פון קאליש, באַלד אנהייב מלחמה. די שטאט קאליש האבן די דייטשן געמאכט „יודען ריין“ באַלד נאָכן אָקופירן.

זיידע איז געווען א הויכער, א ברייט-בייניקער. ער האט געהאט א ברייט, רויט פנים, א הויכן, ברייטן שמערן, גרין-בלויע אויגן, געדיכטע געלע ברעמען, א ברייטע נאָז, קליינע, רויטע וואַנצעס און א קאפּ רויט-ברוינע, געקרייזלטע קודלעס. שמענדיק האט ער געהאלטן אין מויל א קורצע ליולקע, צי ער האט יא געהאט וואס צו פיפקענען אָדער נישט. געמראָגן האט זיידע א קורטקע, א פאר רייט-הויזן, א פאר שווערע שיך און וויקלעס — מעשה סאַלדאַט. אַלס געווען איז ער עטלעכע און פערציק יאָר. דער חבר זיידע האט ביו צו דער מלחמה געשפילט יידיש מעצמער. ער איז געווען דער רעזשיסאר אין דעם דראַמאַטישן קרייז. ער האט געהאט א דונערנדיקע שטימע, ער האט גערעדט מיט ברען. זיידע האט געוואַלט אויסבעסערן די וועלט. זיין טאַטע איז געווען א חסיד, האט ער געירשנט פון אים זיין התלהבות. זיידע האט שמענדיק געברענגט אויסצוגן פון די פיעסעס, וואס ער האט מיטגעשפילט. ער איז געבוירן געוואָרן צו זיין אן אַקטיאָר, און אַזוי ווי ער האט דאָס נישט דערגרייכט, האט ער אין זיין טאָג-מעגלעכן לעבן געשפילט מעצמער. זיידע האט פון זיין פאַנטאַזיע אינסצענירט און רעזשיסירט גאַנצע פיעסעס און די אַרטיסטן זיינען געווען די מאַסן. זיידע איז געווען ערלעך און אויפֿ-ריכטיק און ער איז שמענדיק געבליבן אַפּגענאַרט. די גאַנץ נאַענטע האבן אים אויסגעלאַכט. זיי האבן שוין געקענט זיינע פאַנטאַזיעס און זייער סוף.

זיידע האט געהאט א ווייב מיט ניין קינדער, דאָס עלטסטע — א טאכטער פון זיבעצן יאָר. אַלע קינדער זיינען געגאַנגען באַרוועס און האַלב-נאַקעט. ער האט געהאט א וווינונג פון איין שטוב מיט א קיך, אן מעבל. (ער האט געווינט אין זעלבן הויף ווו בלושטיין)

די קינדער האבן זיך אנידערגעזעצט אויף דער פאדלאגע נעבן דער וואנט, האבן זיך פון די קעפלעך אויספארמירט טרעפן, און זיי האבן זיך איינגעהערט אין טאטנס רייד: „הער אויס מיין ווייב, דו זאלסט גארנישט זארגן: עם גייט אצינד צום געבורט פון א נייער וועלט. די אלטע וועלט האט שוין אפגעלעבט, מוז זי פגורן! אבער זי וויל זיך ראטעווען מיט אן איינשפריצונג — דאס איז מלחמה. און נאך דער מלחמה מוז קומען די רעוואלוציע. די וועלט גייט צום געבורט פון א נייער וועלט און עם איז אזוי ווי אין ש. אנסקיס א פיעסע, „טאג און נאכט“, וואס איך האב מיטגעשפילט: עם איז דא איין נשמה. וועט דאס קינד קומען א טויטס — וועט די מאמע בלייבן לעבן, וועט דאס קינד לעבעדיק געבוירן ווערן — מוז די מאמע שטארבן! דו פאר-שטייט, סערעלע, נאר איין נשמה! ... די קאפיטאליסטישע וועלט האט שוין אפגעלעבט. די ארדענונג מיט די הימלערס און רומקאווע-סקים וועט אייננעמען א שווארצן פינצטערן סוף! מיר וועלן לעבן ווי מענטשן, וועסט האבן א גוטע וווינונג מיט מעבל, דינע קינדער וועלן האבן צו עסן און טרינקען, שיינע קליידער, בארוועס וועלן זיי שוין נישט ארומגיין.“

סערל, זיין ווייב, א שמילע, א צוגעלאזטע, שאקלט מיטן קאפ מיט אן איראניש שמייכלע, און באלד ווערט איר פנים צוריק פאר-ביטערט און פון איר בליק קאן מען אראפלייענען, וואס זי טראכט: זי באדארף שוין שפייו פאר די הונגעריקע קינדער, דארף קליידער און שיד — און ער האלט זי אין איין שפייון מיט זיינע פאנטאזיעס. זיידע פילט זיך א ביסעלע געפאלן און סערל דערקענט דאס: „הער דיך גוט צו, וואס איך זאג דיר — רעדט זי געלאסן — וואס פאר א רעגירונגען עם זאלן נאר נישט זיין, וועלן אייביק זיין „רומקאווע-סקים“ ... און ס'וועלן אייביק זיין חברים „זידעס“ .. אומעטום זיינען די בעסטע פאסטנס פארקאפט פון גאנצע משפחות. ווי זאגט די וועלט: „דאס לייב איז נענטער ווי ס'העמד“, און אזוי ארום שאפט זיך א קליקע!“

— גיי שוין, גיי! — האט זיך דער חבר זיידע אנגעצונדן — גיי, מיט דינע נארישע רייד! עם מוז און עם וועט קומען א יושרדיקע וועלט! דאס האבן נאך אונדזערע נביאים געזאגט.

— ווען? נאך ביי אונדזער לעבן?!

— יא, יא! ביי דיין לעבן! גאר גאר אינניכן! נישט געזארגט. נו, אונטערדריקטע חברימלעך! — ווענדט ער זיך צו די קינדער, וואס האבן זיך גוט איינגעהערט, — זייט נישט טרויעריק. ס'הונגערט ענק? זינגט! זייט פריילעך! זינגט „רומקאווסקי חיים!“

איין קינד הייבט אָן, דערנאָך האַלטן אַלע אונטער, אפילו זיידע

מיטן ווייב :

„רומקאָוסקי היים, דער עלטסטער יודע
ער איז געשעצט פון דער געשטאַפּע,
ער איז טאַקע אונדזער ברודער
און „באַזאַרגט“ אונדז מיט פאַפּע“.

ביים רעפּריין פאַטשן עטלעכע צו מיט די הענטלעך, איינער
פייפט אונטער, עטלעכע טופּען צו מיט די פּיס :
רעפּריין :

„רומקאָוסקי היים, האָט גוט געטראַכט,
געאַרבעט שווער בייטאַג, ביינאַכט,
ער האָט געמאַכט אַ געטע,
מיט אַ דיעטע,
און ער שרייט אַז ער איז געראַכט.“

טאַטע מאַמע קוועלן פון נחת פון דעם געראַטענעם כאָר.

דער הונגער ביים חבר זיידע איז שוין דעמאָלט געווען אין
לשער. זיידע האָט נישט געקענט פאַרדינען אפילו אויף אַ שטיקל
טרוקן ברויט, וואָס מען האָט נאָך דעמאָלט געקאַנט קריגן בלויז
פאַר געלט (קיין קאַרטן זיינען נאָך נישט איינגעפירט געווען). בלויז
שטיין, מיט זיידען, זיינען יעדן טאַג געגאַנגען צו דער גמינע („יודענ-
ראַט“) נאָך אַ טאַג אַרבעט, און זיינען אַהיימגעקומען מיט גאַרנישט.
איז זיידען איינגעפאַלען דער פּלאַץ : ער האָט גענומען בלושטיינען
צום גמינע-פּלאַץ, האָט אים געגעבן אַ העפט מיט אַ בלייפּעדער, און
זיידע איז אַרויפגעקראַכן אויף אַ טרעפל און געהאַלטן פאַר די אַרבע-
טער אַ הייסע רעדע : „חברים ! — האָט ער געדונערט מיט זיין
לייבן-שטימע — עס איז דאָ שוואַרצע אַרבעט אין „אַרבעטס-אַמט“,
און די באַצאַמטע גיבן די אַרבעט זייערע מענטשן. די אַרבעט מוז
איינגעטיילט ווערן גלייך אויף גלייך ! זאָל זיין איין טאַג אַדער צוויי
טעג אין וואָך, אַדער אפילו אין אַ חודש ! מיר, יידן, זיינען אַלע
אַרעסטאַנטן, דאַרפן מיר אַלע עסן ס'זעלבּע — דאַרפן מיר אַלע עסן
פון איין קעסל ! מיר אַרבעטער מוזן קעמפן פאַר דער גערעכטיקייט !
אַלע זאָלן זיך פאַררעגיסטרירן ביים חבר בלושטיין, מיר דאַרפן אויס-
קלייבן אַ קאַמיטעט און אַריינגעבן די ליסטע אין „אַרבעטס-אַמט“,
פאַדערן פאַר אַלע צו צוויי טעג אַרבעט אין דער וואָך, און אויב
ס'וועט זיין מער אַרבעט, זאָל מען איינטיילן גלייך אויף גלייך !“

— ריכטיק ! ריכטיק ! — האָבן די פאַרזאַמלטע אונטערגע-

האַלטן.

זיי האבן אויסגעקליבן א קאמיטעט, און אלע האבן זיך פאר-
שריבן ביי בלושטיינען.

בלושטיין איז אויך אריינגעצויגן געווארן אין קאמיטעט. ער
איז אויסגעוויילט געווארן פאר סעקרעטאר.

דער קאמיטעט, בראש מיט דעם חבר זיידען, האבן אריינגעגעבן
די ליסטע מיט א מעמאראנדום אין „ארבעטס-צמט“. דער באצמטער
האט זיידען צוגעזאגט, אז מען וועט דעם ענין באהאנדלען און ער
איז זיכער, אז מען וועט נאכקומען זייערע גערעכטע און לאגישע
פאדערונגען. אין א פאר טעג ארום וועלן זיי האבן אן ענטפער.

דער קאמיטעט איז אוועק א צופרידענער.
דער חבר זיידע האט התלהבותדיק באריכטעט די ארבעטער,
וואס ער האט שוין אויפגעמאן: „פאר אלע וועט מען איינטיילן די
ארבעט גלייך אויף גלייך!“
די ארבעטער האבן אים אויפגעהויבן און מיט פרייד געשריגן:
„זאל לעבן דער חבר זיידע! הורא! הורא!“

עס זיינען אוועק דריי וואכן און דער קאמיטעט האט אלץ נישט
באקומען קיין ענטפער. די באצמטע האבן ווייטער זייערע אייגענע
מענטשן געגעבן צו גאנצע וואכן-ארבעט. דאס האט די שווארץ-
ארבעטער מיטן חבר זיידען בראש נאך מער אויפגעקאכט.

איינמאל אן אינדערפרי, ווען בלושטיין, מיט הונדערטער הונ-
דערקע זיינען געקומען אויפן גמינע-פלאץ, אין „ארבעטס-צמט“, נאך
א טאג ארבעט און מען האט זיי נישט געגעבן, האט דער חבר זיידע
ארגאניזירט א דעמאנסטראציע.

די דעמאנסטראציע איז אלץ גרעסער און גרעסער געווארן.
די הונדערקע האבן זיך געהאלטן אין איין אנשליסן. דער חבר זיידע
האט געדונערט מיט זיין לייבן-שמים: „מיר ווילן ארבעט און ברויט!
„זאל פון יעדער משפחה ארבעטן נאר צו איין מענטש!“
„איינטיילן די ארבעט און דאס עסן גלייך אויף גלייך!“
אנדערע האבן געשריגן:

„נידער מיט רומקאווסקים הערשאפט!“

„נידער מיט דעם משוגענעם און זיין קליקע!“

„נידער מיט די „פלייצעס“! (פראטעקציע).“

„א מויט די „בענדער“! (יעדער באצמטער האט געטראגן א

געלע אדער א געל-ווייסע באנד אויפן לינקן ארעם).“

בלושטיין איז געגאנגען נעבן זיידען און ער האט געשריגן:

„מיר ווילן נישט הונגערן, מיר ווילן אויך קענען אויסקויפן די

„ראציעס“!

אויף די טראַטוואַרן האָבן זיך פאַרזאַמלט טויזנטער מענטשן
און אונטערגעהאַלטן די לאַזונגען.

ווען דעם „קייסערס“ פּאַליציי מיט די באַצמטע האָבן דאָס געזען,
האַבן זיי פון זיך אַראַפּגעריסן די „בענדער“ און האָבן זיך באַהאַלטן.
און די, וואָס האָבן נאָך נישט געהאַט באַוווּזן דאָס צו טאָן — האָט
די מאַסע מיט זיי זיך אַפּגערעכנט.

נאָך מיטיק איז פאַרגעקומען אַן אַנדער מין דעמאָנסטראַציע:
אַ גרויסע מאַסע, מיט קאַריקאַטורן און אויפּשריפטן קעגן „קייסער“
רומקאַווסקי און זיין קליקע. די דעמאָנסטראַנטן זיינען צוגעגאַנגען
צום געטאַ-צוים, וווּ עס האָט זיך געדרייט די געטאַ-וואַך: באַהעלמ-
טע סאַלדאַטן מיט ביקסן, טייל האָבן געטראָגן גרינע און טייל טונקל-
בלויע מונדירן, און אויפן וועג זיינען דורכגעפאַרן אויף דראַשקעס
און אויף אויטאָס דייטשע „באַהערדן“.

די דעמאָנסטראַנטן האָבן געטראָגן גרויסע פּלאַקאַטן געשריבן
אין דייטש:

„מיר ווילן נישט קיין יידישע רעגירונג!“

„מיר בעטן די דייטשן זאָלן איבערנעמען די מאַכט אין געטאַ!“

דער „קייסער“ האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן מיט
די דעמאָנסטראַנטן. האָט ער זיך געווענדט נאָך הילף צו די דייטשן.
ווען די דייטשע פּאַליציי איז אָנגעקומען איז שוין לאַנג געווען נאָך
דער דעמאָנסטראַציע. די דייטשע פּאַליציי איז אַרומגעפאַרן איבער
דער געטאַ און האָט נישט באַנוצט קיין הייס געווער — זי האָט
עקסטערע באַקומען אַזא באַפעל — זי האָט נאָר געגעבן גאַנץ לייכטע
קלעפּ, גאַרנישט אויף דעם דייטשישן שמייגער. דאָס האָט די מאַסע
צוגעגעבן מוט און די דייטשן האָבן דערגרייכט זייער ציל:

„אַ, זעט איר, די דייטשן האַלטן מיט אונדז!“

„זיי האָבן גאַרנישט געוואָלט וואָס דאָ טוט זיך!“

„אין אַלץ איז דער משוגענער רומקאַווסקי שולדיק!“

„ביי די דייטשן וואַלטן מיר באַקומען דאָס וואָס זיי שיקן אַריין!“
אַזוי האָבן יידן געטענהט.

די אַרבעטער-טוער האָבן די מאַסע נישט דערגרייכט. זיי האָבן
מורא געהאַט עפּנמלעך צו קומען מיט זייער אַקטיווימעט און זיי
אויפקלערן. האָט די אונטערוועלט אויסגענוצט די געלעגנהייט:
עס האָט זיך גענומען צו דעם ענין דער אונטערוועלט-יונג שמערקע
פּויטע, וואָס האָט געהאַט אַ „גן-עדן“-הייזל, געהאַנדלט מיט לעבעדיקע
סחורה, און אויך זיין ווייב געשיקט אין „גאַס“ אַריין, זי זאָל אים
ברענגען פּרנסה. מען האָט אים גערופן „רב“, ווייל ער האָט געפּסקנט

„דין תורות“ ביי זיינע קאלעגן. ער, שמערקע פוימע, האט ארגאז-
ניזירט זיינע מענטשן, ער איז מיט זיי ארויף אויף דעם גמינע-
פלאץ, צווישן די הונגעריקע מאסן. צוויי קאלעגן האבן אים ארויפ-
גענומען אויף די אקסלען און ער האט מיט זיין הייזעריקער שטים
געהאלטן אזא רעדע: „כאוויירם הונגעריקע! עס זאל א ריעך אין
ענקער טאמעס און מאמעס זין אריין!“ — זיין רויט פרצוף איז נאך
רויטער געווארן, די העל-בלויע אויגן זיינען פארלאפן געווען פון
דער כוסה, וואס ער האט נאך ערשט געמאכט. — דער משוגענער! —
האט ער אויפגעהויבן זיין קול — מיט זיינע זונות, פרעסן און זויפן
אויף אונדזערע פלייצעס, און אונדז לאזן זיי פגן ווי די הינט! זיי
לאכן פון אונדז ווימישע יאמן! זאל א פאפּלעקציע אריין אין זייערע
בליאדסקע מאדזשיארישע הערצער אריין! די קאָפּפּערצאמיוון זיינען
פול מיט פרעסנווארג, וואס די דייטשן האבן פאר אונדז אריינגע-
שיקט. דער משוגענער וויל אייך נישט אויסטיילן, וויל איר האט
נישט קיין געלט און איר האלט די הענט אויף די טעכעסער? ! אויב
מיר וועלן זיך אליין נישט נעמען וועלן די „בענדער“ דאס צולאך
כענען! אי, ביי מיר קענען זיי לעקן און שמעקן פּעריץ! די גאַנצע
שפיץ געהערט צו אונדז! קומט, לאמיר זיך אליין נעמען! לאמיר
ראבירן! איך, שמערקע פוימע, גיי דער ערשטער! ווער גייט מיט
מיר? !

— איך! איך!

— ער איז גערעכט!

— קומט אלע!

— אלע! אלע! — האבן זיינע קאלעגן אונטערגעהאלטן.

די מאסע איז מיטגעריסן געווארן און ווי בריוונדיקע כוואליעס
געשטורעמט די קאָפּפּערצאמיוון, צעבראכן די מירן, די שויבן, די
מישקאסטנס, די שענק. שרייעדיק: „נידער מיטן „קייסערס“ הער-
שאפט! נידער מיט די „בענדער“! נידער מיט די „פלייצעס!“ זיי
האבן געכאפט פולע הימלען צוקער, הימלען אייער, פעקלעך פומער.
וואס זיי האבן געקענט האבן זיי געפאקט אין די מיילער און געגעסן.
זיי האבן אויסגעגאסן די קאנען מילך, וואס עס איז אריינגעקומען
פאר די זויגקינדער. דאס וואס עס איז באקוועם געווען צו טראגן
האט מען געכאפט. די רעשט שפיץ האבן זיי צעטראָמט, שיטנדיק
קללות אויף רומקאווסקין און זיין קליקע. א סך פאליציי און בא-
אמטע האבן פון זיך אראפגעריסן די בענדער, האבן זיך אויסגעמישט
מיט דער מאסע און ראבירט. זיי, ווי די אונטערוועלט-יונגען מיט
זייערע „כלות“ און ווייבער, זיינען נישט געווען — זיי האבן רא-
בירט לויט אלע זייערע כוחות, אבער די גרעסטע טייל הונגעריקע

האָט נאָר אויסגעלאָדנט דעם צאָרן מיט צעברעכן די איינריכטונגען, מירן, פענצטער און מיט צעטרעטן און פאַרניכטן די שפיין. אזוי האָט דאָס געדויערט צוויי טעג, און די דייטשן האָבן זיך אַלץ נישט אַריינגעמישט.

דער „קייסער“ האָט מורא געהאַט, אז די דייטשן וועלן אים באַשולדיקן אז ער איז נישט בכוח צו האַלטן אַרדענונג אין געטאָ. האָט ער אויף דעם דריטן טאָג געלאָזט רופן צו זיך דעם חבר זיידען. דער אַלטער האָט אים געפרעגט אין זיין ליטווישן אַקצענט: „זשאַג מיר, דו פירשט דאָס די מאַשע ראַבירן? !“ זיידע, וואָס איז די גאַנצע צייט געשמאַנען מיט די הענט אין די קעשענעס פון די רייט-הויזן האָט זיי פלינג אַרויסגעכאַפט און אַ זאַג געטאַן מיט זיין לייב-שמים: „איך בין נישט אַזאַ משוגענער צו הייסן ראַבירן און צו ברעכן פענצטער, מירן און איינריכטונגען! ניין דאָס איז נישט דער וועג פון אַרבעטער. דאָס „שטיקל אַרבעט“ האָט געמאַכט די אונטער-וועלט!“

דאָ האָט דער „קייסער“ זיך פאַרטראַכט און נאַכגעדענקט זיידעס לעצטע ווערטער: די אונטערוועלט... הימלערן האָט דאָך באַשיצט די אונטערוועלט...

זיידע האָט אַראַפּגעלאָזט דעם טאָן: „איר האַלט זיך דאָך פאַר אַ טאַטע פון די פאַריתומטע געטאָ-יידן, פאַרוואָס מאַכט איר אונדז פאַר שנאָרערס און רויבער?“

דער „קייסער“ האָט זיידען פאַרגעוואָרפן: „דו האַשט דאָך אויך די מאַשע אַרוישגעפירט אין גאַש?“

„יאָ — האָט זיידע זיגערש באַשמעטיקט, — אַבער נישט צו רויבן נאָר פאַדערן אַרבעט און ברויט!“

„טשו וואָס טויגן דיר די אַלע נאַריסקייטן? — האָט דער „קיי-סער“ גערעדט מיט אַן אינטימען טאָן — וואָס האָבן דיר אַנטשוויגן פרעמדע געסעפטן? פרעמדע דאגה'שם? דו האַשט אַ ווייב מיט קינדער וואָס הונגען, האָ? עש אויזש נעבעך אויף זשיי אַ גרויש רחמנוש, איך וועל דיר געבן אַ גוטן פאַשטן און דו וועשט רויק לעבן.“

„איך וועל מיך נישט לאָזן אונטערקויפן! — איז דער חבר זיידע אויפגעשפרונגען — איך בין נישט קיין „פאַרטיי-מענטש“. איך וועל די חברים. די אַרבעטער, וואָס האָבן מיך אויסגעקליבן און מיר געשענקט דעם צוטרוי, נישט פאַרראַטן! פאַר אַלע שאַפט אַרבעט! וויפיל אַרבעט עס איז דאָ טיילט איין! וויפיל עסן עס איז דאָ טיילט איין גלייך אויף גלייך! מיר, יידן, זיינען אַלע אין איין תפיסה, דאַרפן אַלע עסן פון איין קעסל! דערווייל עפנט קיכן — האָט ער גערעדט מיט אַ טאָן ווי מען גיט אַ גוטע עצה. — דאָס

פאלק גייט אויס פון הונגער. איר דארפט הערן ווי קינדער וויינען : „ברויט, ברויט!“ און טאטע-מאמעס הערצער צעגניען פון יסורים. — האט זיך זיידע צעוויינט און טרערן זיינען גערונען אויף זיינע באקן — און אייער קליקע לעבט און לאכט אויף אונדזער חשבון! די אונטערוועלט נוצט אויס די הונגעריקע פאר זייערע נוצן! דערווייל מישן זיך די דייטשן נישט אריין. אבער, הערן פרעזעס, דאס וועט סוף כל סוף דערפירן צו א בלום-באד!“

דער חבר זיידע איז אוועק א צופרידענער פון דער געלעגנהייט, וואס ער האט געהאט אריינצוזאגן דעם אלטן דאס, וואס ער און דער גרעסער מייל יידן אין געטא טראכטן.

דער „קייסער“ איז געבליבן זיצן פארטראכט, דער הויכער שטערן האט זיך געקנייטשט וועגן דעם, וואס זיידע האט פאר אים אנטפלעקט, אז די אונטערוועלט פירט דאס אן מיט דער „גרענדע“. „אזוי גאר, די אונטערוועלט? — האט דער „קייסער“ צו זיך גערעדט גייענדיק הין און צוריק איבערן צימער. מיט א מאל האט זיין פארמרה'שחורהט פנים זיך צעשמייכלט — איך האב אן עצה, זייער א גוטע עצה. עס וועט באלד שטיל זיין אין מיין מלוכה. אין מיין געטא מוז זיין ארדענונג! מיין געטא מוזש גיין ווי א זשייגערל! האט ער געקלאפט מיט דער האנט אין מיש און אָנגעקוואַלן פון זיין נייעם פלאן.

* * *

דער „קייסער“ האט געלאזט רופן צו זיך די פארשטייער פון „בונד“, „לינקע פועלי ציון“ און די קאמוניסטן. ער האט זיי געפרעגט צי זיי פירן דאס ארויס די מאסן אין גאס אריין. די פארשטייער האבן אים געענטפערט, אז נישט זיי נאר די אונטערוועלט טוט דאס. זיי האבן רומקאווסקין אויך גערעטן צו עפענען קיכן און שאפן ארבעט. ווען די פארטיי-טוער האבן פארלאזט זיין קאבינעט האט דער „קייסער“ צופרידן געשמייכלט : „יא, מיין פלאן איזש גוט — האט ער צו זיך גערעדט גייענדיק איבערן קאבינעט הין און צוריק — היישט עש, אז דער חבר זשיידע האט יא געווישט, וואָש ער זשאַגט, די אונטערוועלט מאכט מיר די „גרענדע“! אין מיין מלוכה מוזש זשיין רויק, מוזש זיין ארדענונג! מיין געטא וועט גיין ווי א זשייגערל!“ — האט ער געהאלטן אין איין איבערחזרן זיין ווערטל, קלאפנדיק מיט דער האנט אין מיש פון התלהבות. און ער האט זיך ווייטער געדרייט הין און צוריק א שמייכלענדיקער, שעפנדיק נחת פון זיין פלאן, איבערחזרנדיק : „מיין לאזשונג איזש : רו, ארדענונג מוזש זשיין אין מיין געטא!“

* * *

די אונטערוועלט האט אצינד צערפֿבירט די שפיין, וואָס מען האָט צעפירט פֿאַר די קראַנקע אין די שפיטעלער. די הונגעריקע, וואָס האָבן זיך געלאָזט פֿון זיי פירן, האָבן אויסגעלאָזט דעם צאַרן צום „קייסערס“ פּאַליציי, וואָס האָבן געהיט די וועגענער און צו די צוויי-פּיסיקע „פּערד“, וואָס האָבן געשלעפט די וועגענער — זיי האָבן זיי צעשלאָגן און פּאַרטריבן. די מאַסע האָט אויך צעבראַכן די ווע-גענער, אויסגעגאַסן די קאַנען מילך, וואָס די צוויי-פּיסיקע פּערד האָבן געפירט אין די מילך-פּונקטן און די זויג-קינדער האָבן נישט געקענט באַקומען דעם מילך-צומייל (איינ פּערטל-ליטער אַ טאַג).

דער חבר זידע איז געווען אויסער זיך פֿון דער „קאַשע“, וואָס ער האָט דאָ פּאַרקאַכט. ער האָט געוואָלט די מאַסע גוט פירן און דאָ האָט זיך אויסגעלאָזט אזאָ אומגליק. ער איז אַרומגעלאָפֿן איבער די גאַסן מיט זיין סעקרעטאַר שמחה בלושמיין, מיט זיין דערוואַקסן יינגל דער קונסט-מאַלער, און נאָך עטלעכע חברים. דעם חבר זידעס שטים האָט געהילכט:

„חברים! חברים! וואָס לאָזט איר זיך פּאַרפירן פֿון דער אונטערוועלט?!

„ער איז אַ פּאַררעטער! רומקאַווסקיס מענטש! — האָט דער אונטערוועלט-יונג שמערקע פּויטע זיך געריסן אויף זיין היזעריקער שטים. — כאַווייריס, מאַכט אים צו זיין מיסטקאַסטן!“

„איר מאַכט צו אייער געמיינעם פּיסק! — האָבן זידעס מענטשן געשריגן, — חבר זידע וועט רעדן!“

שמערקע פּויטעס מענטשן האָבן געהייבן הענט און ביידע צדדים האָבן זיך געאַמפּערט און געשלאָגן. שמערקע פּויטע, מיט זיינע אונטערוועלטניקעס, האָבן זיך אָפּגעטראָגן און זידע איז ענדלעך געקומען צום וואָרט:

„חברים! איר צעברעכט די פירן און שענק פֿון די קאַאַפּעראַ-טיוון, און די אונטערוועלט רויכט פֿון אַלעם גוטן! איר גיסט אויס די מילך, צעטרעט די אייער און פּוטער פֿון אייערע קינדער, פֿון אייערע קראַנקע! וועט איר פֿון דעם זאַט ווערן? וועלן אייערע קינדער פֿון דעם זאַט ווערן? וועט איר אייערע קראַנקע מיט דעם געזונט מאַכן? איר דאַרפט אַרבעט, איר ווילט דאָך אַרבעטן. קומט מיט מיר צום אַרבעטס-אַמט, וועט איר קריגן אַרבעט!“

„ריכטיק! ריכטיק! — האָבן זידעס מענטשן אונטערגעהאַלטן. „קומט! מיר וועלן באַקומען אַרבעט!“ — האָט זיך זידע אַ לאָז געמאַן און די מאַסע מיטגעריסן.

דער באַאַמטער פֿון אַרבעטס-אַמט האָט היינט יאָ געמאַן, ווי דער חבר זידע האָט געהייסן.

אצינד ווען די וועגענער מיט שפייו זיינען געפארן אין די שפי-
 טעלער און אין די קאאפעראטיוון, האט זיי נישט באוואכט דעם
 „קייסערס“ פאליציי, קיינער האט נישט געהיט; זיידעס מענטשן
 האבן געשלעפט די וועגענער, און ארויפגעלאדנט און אראפגעלאדנט
 די שפייו און עס איז געווען רויק אין געמא. און דער חבר זיידע
 האט זיך געפרייט מיט זיין זיג: „זעסטו! — האט ער זיגעריש
 א זאג געמאן צו בלושטיינען, — אזויערנאך דארף מען קעמפן פאר
 דער גערעכטיקייט!“

„דער אמת מוז זיגן!“ — האט בלושטיין צוגעגעבן.
 זיידע האט איינגעטיילט די ארבעט און אין געמא איז געווען
 רואיק.

* * *

צומארגנס האט דער „קייסער“ געלאזט צו זיך רופן די חברה
 פון דער אונטערוועלט, בראש מיט זייער פירער שמערקע פוימע.
 „הער טשו, שמערקע, — האט דער „קייסער“ צו אים געזאגט —
 איך וויל דיר און דייןע קאלעגן געבן ארבעט.“
 „זייער גוט, פאניע פרעזעשע, — האט שמערקע אים געענט-
 פערט מיט הכנעה און זיך געבויגן אין דרייען. — אבער נישט קיין
 שווערע ארבעט.“

„דיין אויפגאבע וועט זשיין טשו האלטן די ארדענונג אין מיין
 געמא. האשט פארשטאנען? מיין געמא מוזש גיין ווי א זשייגערל!“
 „אויף מיר און אויף מייןע יאטן קען זיך דער פאניע פרעזעס
 פארלאזן, — איז ער געבליבן שטיין ווי א סאלדאט פאר זיין גענעראל.
 — איך וועל זיי אנלערנען, די בליאדיעס! — האט ער געוויזן מיט
 דער פויסט. — עס וועט א רוח אין זייערע בליאדסקע מאדזשארישע
 הערצער אריין!“

דער „קייסער“ האט מיט דער אונטערוועלט געשאפן א נייע
 פאליציי: א. נ. „איבערפאלקאמאנדע“. שמערקע פוימע איז געווארן
 דער קאמיסאר. זייער אויפגאבע איז געווען: איבערפאלן שטובן,
 דורכפירן רעוויזיעס, שלאגן, ארעסטירן און היטן, אז עס זאל זיין
 רויק אין געמא.

ווי נאך די „איבערפאלקאמאנדע“ האט אנגעמאן די פאליציי-
 שע היטלען און גענומען די פאלקעס אין די הענט אריין, האבן זיי
 געהיט די וועגענער שפייו און די, וואס האבן געהאט פראטעקציע,
 האבן ווידער געשלעפט די וועגענער; און דער חבר זיידע, מיט בל-
 שטיינען און די ארבעטער זיינען ווייטער געבליבן אן ארבעט.
 זיידע האט זיך געטרייסט: „הער צו, בלושטיין, בעת א שטר-
 רעם איז דאס מיסט פון אויבן!“

„דאס מיסט וועט אויסגערוימט ווערן!“ האט בלושמיין צו-געגעבן.

„מען האט זיי טיף טיף אין דר'ערד! קיין איינער פון זיי וועט די מלחמה נישט איבערלעבן!“ האט אים זיידע וווילעריש געקלאפט איבער דער פלייצע. ער האט אים גענומען אונטערן ארעם און געזאגט: „קום, לאמיר טראכטן וואס ווייטער צו טאן.“ זיי זיינען ארויס פון גמינע-פלאץ און נאך זיי זיינען נאכגעגאנגען זייער גאנצע גרופע ארבעטער.

* * *

רומקאוסקי איז געפארן אויף זיין „שיינער“ דראַשקע מיט זיין „שיין“ פערדל באוואכט פון זיין לייב-וואַך. קיינער איז אים אצינד שוין נישט נאכגעלאָפן. פארקערט, ער האט געזען ווי די קינדער און דערוואַקסענע אַנמלוּפן פון מורא: „עש איזש רו אין מיין געטא! מיין געטא וועט גיין ווי אַ זשייגערל!“ האט ער געזאגט צו דער לייב-וואַך און דער „קייסער“ איז געפארן שמעלצנדיק זיך פון נחת.

די פארטיי קיכן

דער „בונד“ און „לינקע פועלי ציון“ האבן שוין לאנג געעפנט קיכן מיט געשמאקע זופן, געקאכט אויף ביינער. פאר דרייסיק פעניק האט מען באקומען אַ טעלער זופ מיט אַ שטיקל ברויט און פאר נאך דרייסיק פעניק האט מען באקומען אַ שטיקל געמאלן פלייש.

אין דער „בונדישער קיך“ איז געווען שוין, זויבער. אין עמלעכע גרויסע צימערן זיינען געשמאנען קליינע מישלעך צוגעדעקט מיט ווייסע מישטעכער. די באהאנדלונג איז געווען אַ סאַלידע, ווי אין אַ בעסערן רעסטאראַן עסנדיק פאר די עמלעכע פאר גראַשן אויף די ווייס-געדעקטע מישלעך אַזא געשמאקן מאַלצייט, פילנדיק די וואַ-רעמע אַטמאָספערע, האט מען אין דעם מאַמענט פאַרגעסן, אַז מען געפינט זיך אין רומקאָוסקיס „מלוכה“, אבער זעלמן האט זיך ווער געקענט דערלויבן אַזא „לוקסוס“, אַחוץ די אייגענע חברים, וואָס זיינען געשטיצט געוואָרן, אַדער די פאַרמעגלעכע יידן.

אין דער „לינקער פועלי-ציוניסטישער קיך“ איז שוין נישט גע-ווען אַזוי שוין און אַזוי אנגענעם. דאַרמ זיינען אין איין זאַל געשמאַ-נען עמלעכע לאַנגע נישט צוגעדעקטע מישן.

שפעטער צו האבן אַט די קיכן אַפגעקאכט קעסלען שפייז און כמעט קיינער איז נישט געקומען. די פאַרטיי-פירער, האבן נישט געקענט פאַרשטיין, וואָס דאָס איז: אַזוי ביליק און מען קומט נישט? די פאַרטייאישע קיכן האבן באקומען ספעציעלע צוטיילונגען פון

„קייסער“. זיי האבן אויך געהאט זייערע מענטשן אין דער אפרא-וויוואציע (שפייד-אפטיילונג). אבער נאך די אלע דעמאנסטראציעס, ווען רומקאווסקי איז געווען געצוונגען ארויסצוגעבן אומזיסטע טאלאנען אויך אין די פארטיי-קיכן, און שלשלתדיקע רייען האבן זיך געצויגן אויף א מהלך ארום די קיכן, האבן ערשט דעמאלט די פארטיי-פירער אנגעהויבן צו פארשטיין, אז מען איז נישט געקומען עסן צוליב דעם, ווייל עס זיינען שוין אויך נישטא די קליינע פאר פעניק. זיי האבן אנגעהויבן זען דעם גרויסן הונגער און די גרויסע ארעמקייט, וואס עס הערשט ביים פאלק אין געטא. די וועלט זאגט: „דער זאמער קען נישט פילן . . . און קען נישט זען.“

* * *

דער „בונד“, „לינקע פועלי-ציון“ און די קאמוניסטן אלע צוזא-מען, האבן געשאפן א „טיי-האלע“ דארטן האט מען צוויי מאל אין מאג ארויסגעגעבן א פארציע ברויט אנגעשמירט מיט געקינדלעך-האניק, מיט א האלבן ליטער געצוקערטע שווארצע קאווע אויף א קאפ. די קיך האט געהאט א לאנגן עס-זאל, מיט מיש און בענק. מען האט געקענט עסן אויפן ארט אדער אהיימעמען דעם צוטייל. די באהאנדלונג איז דא געווען א חברישע. די חברים האבן גע-ארבעט איבער די כוחות צו קענען ארויסגעבן דאס עסן אין צייט. אפצוקאכן דאס ביסל קאווע (ערזאץ פון געברענטן גערשטן) איז אנגעקומען מיט קריעת ים-סוף, ווייל עס איז נישט געווען מיט וואס צו ברענען.

מיט דער טיי-האלע האבן די דריי פארטייען קוים געקאנט פאר-זארגן זייערע אייגענע מענטשן. דער חבר זיידע און בלושטיין האבן זיך געוואלט דערשלאגן צו דער טיי-האלע, אבער זייערע באמיונגען זיינען געווען אומזיסט. האט זיידע ווידער געצארגט: „די וואס זיינען נישט קיין פארטיי-מענטשן — דארפן נישט עסן?! מען דארף איינ-טיילן פאר אלע גלייך אויף גלייך!“

„און דא — האט בלושטיין צוגעגעבן, — האט איר שוין צו מאן מיט ארבעטער-פארטייען — מיט „סאציאליסטן“!

און די צוהערער האבן צוגעגעבן, אז זיי זיינען גערעכט. און זיידע און בלושטיין האבן ווידער גערופן צו דעמאנסטראציעס.

נאך די דעמאנסטראציעס האט דער „קייסער“ געעפנט „ברויט-פונקטן“ פאר די נישט-פארטייאישע און פאר די שווארץ-ארבעטער, ווו מען האט אויף א טאלאן באקומען א האלבן קילא ברויט. די טאלאנען האבן אויסגעטיילט די „הויז-קאמיטעטן“. אויף וועמען דער קאמיטעט האט געטראגן א ביזו הארץ — דעם האט ער נישט צוגע-טיילט.

די מעשה איז געווען אזוי : איידער דער „קייסער“ האט איינגעפירט ברויט-קארטן און שפייד-קארטן, האבן די קאאפעראטיוון דאס ברויט און די „ראציעס“ ארויסגעגעבן נאָר די „הויז-קאָמיטעטן“ פאַר אַלע איינוווינער פון זייערע הייזער, און זיי האָבן אויסגעטיילט פאַר יעדן קאַפּ. ביים אָפּנעמען אין די קאָאפעראַטיוון האָבן די אַרויס-געבער אַראָפּגעגעבן צו עטלעכע דעקאָ פון יעדן קאַפּ. זיי האָבן געמעגט : „אַז עס וועגט זיך איין, אַז עס ווערט „פאַרשיט“ און הינטן אַרומעט האָט מען זיך אַהיימגעפירט האַנטוועגעלעך מיט שפייז. דער „הויז קאָמיטעט“ האָט דאָך געדאַרפט אויסוועגן אַ סך „ראַציעס“, האָבן זיי געהאַט אַ גערעכטע מענה, אַז עס וועגט זיך איין און עס פאַרשיט זיך. האָבן זיי אויך אַראָפּגענומען פון יעדער זאַך, אויף יעדן קאַפּ צו עטלעכע דעקאָ, דאָס האָט זיי געעפנט אַ וועג צו גנבענען. די געמאַ האָט אויף דעם געזונגען אַזאַ לידל :

„איינס, צוויי, דריי, פיר,

געמאַ-יידן זיינען מיר.

ס'איז אַ הונגער, ס'איז אַ נויט,

מיט דעם צוגעטיילטן ברויט,

ס'איז אַ לאַנד, ס'איז אַ מעלעקע (מלוכה),

יעדער גנבעט דאָך אַ דעקע (דעקאָ — צען גראַם).

זיידע און בלושטיין האָבן ביי זייער „הויז-קאָמיטעט“ געפאַ-דערט ערלעכקייט. זיי האָבן זיי געקוקט אויף די פינגער. דערפאַר האָט זיך דער הויז-קאָמיטעט אין זיי נוקם געווען. דעריבער זיינען זיי ווידער געבליבן אַן טאַלאַנען.

זיידע מיט בלושטיינען האָבן אַפּליי געוואַלט אָנהייבן וועגן דעם אַ קאַמף מיטן „הויז-קאָמיטעט“ אָבער זיי זיינען געקומען צום שלום, אַז עס לוינט נישט ; עס איז נישטאַ מיט וועמען צו קעמפּן, ווייל דאָ האָבן זיי נישט די מאַסע.

* * *

דער „קייסער“ האָט אויך געעפנט אַ „מיטיק-קיך“, וווּ מען האָט אויף טאַלאַנען אַרויסגעגעבן אַ „מיטיק“ : אַ טעלער האַלב-רויע, פאַרדומפענע גרויפן, געקאכט בלויז אויף וואַסער און זאַלץ און דערצו צוגעגעבן אַ שטיקל ברויט. די דייטשן האָבן אַריינגע-שיקט אין געמאַ פאַרלעגענע גרויפן, די גרויפן האָט מען געווייקט אין וואַסער מיט טיי-סאַדע צו עטלעכע מעת-לעת, און זיי האָבן זיך נישט געקאַנט אָפּקאַבן. און דער דומפן איז אַלץ נישט אַרויס, און דערצו איז אויך נישט געווען ביי וואַס צו קאַבן. (די דייטשן האָבן בכלל נישט געגעבן קיין ברען-מאַטעריאל). די גאַנצע געמאַ איז פול געווען מיט די גרויפן. יידן האָבן פון די גרויפן געמאַכט אַלערליי

מאכלים און געטראנקען : לאטקעס, פיש, פלייש, בארשט, קוואס, אפילו „וויין“ און „ספירט“. איינער דעם צווייטן האט מכבד געווען מיט א „לחיים“ און מען האט זיך אנגעוואונמשן.

אזוי ווי עס איז נישט געווען ביי וואס און מיט וואס אפצוקאכן די גרויפן, האט מען זיך געריסן נאך א טאלאן אין „רומקאווסקיס קיך“ אין דער „קייסערלעכע קיך“ : די קיך האט אויך נישט געהאט מיט וואס צו ברענען, האבן לאנגע רייען הונגעריקע באלאגערט די קיך פון פארטאגס אן און געצארנט, האט מען געמוזט אויסליידיקן די קעסלען, כדי נאכאמאל צו קאכן און, מען האט אויסגעטיילט פאסטע, הארטע, נישט דערקאכטע גרויפן (די קעכין האט איינגעזען, אז מען זאל אפילו קאכן די גרויפן עטלעכע מעת-לעת וועלן זיי אויך זיך נישט אפפאכן.) דאס איז שווער געווען אין מויל צו נעמען, אבער מען האט אין זיך דאס אריינגעניט ווי א בימער איינגעמאכט און דערנאך האט ערשט דאס הארץ נאך מער געצויגן. די קיך האט זיך געפונען אין א גרויסן קינא-זאל. עס זיינען דארט געשטאנען לאנגע שמוציקע טישן. דער זאל איז געוועזן מונקל בא-לויכטן. דער קוכער איז ארומגעפארן מיט א שווארצן בלעכענעם קעסל און איינגעטיילט אין בלעכענע שיסלען. יעדער האט זיך געמוזט מיטברענגען א לעפל. דער זאל איז פארהילכט געווארן פון די געשרייען און געוואלדן, ווייל יעדער האט זיך געריסן מיט די שיסלען צום קעסל, יעדער האט געוואלט וואס פריער באקומען ; ער האט מורא געהאט, אז עס וועט ווידער אויספעלן און ער וועט ווידער מוזן ווארטן אויפן אנדערן קאך. מען האט אויך אהיימגעטראגן פון דער קיך דאס „מיטיק“ פאר גאנצע משפחות. האט זיך אויפן הויף געצויגן א לאנגע ריי מיט טעפ, עמערס, שיסלען און מאנאשקעס, נישט איינער האט אַוועקגעחלשט אין דער ריי.

די יידן, וואס האבן אפגעגעסן דאס „מיטיק“, און דער מאגן איז א ביסל אנגעפילט געווארן, האבן געלייגט דעם דייטש אויף די „לאפאטקעס“. זיי האבן געמאכט א חשבון, אז „זיין“ מפלה קומט א ליאדע טאג, זיי האבן געהאט די גאולה אויף דער האנט. אלע יידן האבן געזאגט : „אזוי בלייבט עס נישט ! די רוסן וועלן קומען ! עס וועלן איינגעשמעלט ווערן די זעלבע גרענעצן, ווי פאר דער ער-שמער וועלט-מלחמה ! די רוסן קומען ליאדע טאג !“

און דער חכר זיידע האט געזאגט : „די רויטע ארמיי וועט איינגעמען בערלין ! און ערשט דעמאלט ווען די רויטע ארמיי וועט צע-טרעטן דעם נאציזם וועט די מלחמה זיך ענדיקן ; אבער דאס איז נאך נישט די לעצטע מלחמה !“ האט ער געהאלטן אין איין שרייען מיט זיין לייבן-שטימע.

דעם חבר זיידען מיט בלושמייענען איז אויך אויסגעפאלן אין דער קיך צו נעמען מיטיק, עס איז זיי ממש פארמיזט געווארן מ'לעבן פון דער קיך. און זיי האבן באשלאסן, אז זיי מוזן עפעס טאן צו דעם.

* * *

איינמאל, ווען די שווארץ-ארבעטער האבן אויפן גמינע-פלאץ געווארט מען זאל זיי אויסטיילן טאלאנען אין דער „קייסערלעכער קיך“, איז דער חבר זיידע ארויפגעשפרונגען אויף א גרויסן שטיין און געהילכט מיט זיין לייבן-שטימע:

„חברים! חברים שווארץ-ארבעטער! דערפאר וואס מיר האבן נישט קיין „פלייצעס“ (פראמעקציע) מוזן מיר עסן אין א שנאָרע-רישער קיך, וווּ די גרויפן זיינען רוי? ! וואָס? !... מיר זיינען דאָך אויך אַרבעטער! אונדז קומט אויך צו עסן אין אַן אַרבעטער-קיך! חברים, קיינער פון אונדז זאל נישט מער נעמען קיין טאלאנען אין „רומקאווסקיס קיך“, נאר אין דער בונדישער אַדער אין דער פעצעקישער קיך!“

„ריכטיק! ריכטיק! — האָבן אַלע אונטערגעהאלטן. — מיר זיינען נישט קיין שנאָרער נאר אַרבעטער!“ — האָט בלושטיין גע-שריגן, שטייענדיק נעבן זיידען.

„אין דער בונדישער און אין דער פעצעקישער קיך עסט מען אין טאַפלטע מעלער! (אריינגעשטעלט דעם טיפן מעלער אין אַ פלאַטשיקן) אויף טישן מיט ווייסע מישמעכער!“
„אין „רומקאווסקיס קיך“ איז ווי אין אַ מיסקאָסמן!“
„איך האָב נעכטן געפונען שלאַנגען אין דער זוף!“

„די גאַספּאַדיניע (באַלעבאַסטע) איז אַ געמאַליעוועטע ליאַלקע! איר דאַרפט אַנקוקן אירע מאַניקירטע נעגעלעך. אז זי האָט אין איר לעבן קיין קיך פאַר די אויגן נישט געזען — קען זי דען זויבער האַלטן? אוי, די „פלייצעס“, די „פלייצעס!“ אַן אַרבעטערין דאַרף מען מאַכן פאַר די גאַספּאַדיניע. וועט זי ריין האַלטן, קאַכן געשמאַק, און נישט אויסטיילן קיין רויע גרויפן!“

„ריכטיק! ריכטיק!“ — האָבן אַלע אונטערגעהאלטן.
„גרויפן, גרויפן! אַ, זיי קריכן מיר שוין פון האַלדז!“

„אין די אַרבעטער קיכן, — האָט בלושטיין געשריגן — קאַכט מען זוף מיט קאַרטאַפּל! און צוגעריישט מיט אייל; און דאָ אין דער „קייזערלעכער“ קיך — יעדן טאַג דאַס זעלבע: פאַסטנע גרויפן און גרויפן!“

„חברים! געדענקט! — האָט זיידע נאָך אַ מאל געוואָרנט, —

קיינער פון אונדז זאל נישט נעמען קיין טאלאנען אין „קייסערס“ קיך! מיר זיינען נישט קיין שנאָרער, נאָר אַרבעטער!“

„ניין! ניין! קיינער! קיינער!“ — האָבן אַלע אונטערגעהאַלטן. ווען רומקאָוסקיס מענטש איז אָנגעקומען האָט ער שוין גע-וויסט וואָס דאָ טוט זיך. האָט ער געמאַלדן, „אַז ער האָט נאָר געברענגט אַ קליינע צאַל טאַלאַנען. נישט פאַר יעדן איינעם וועט אויסקומען. זאַלן זיך אַלע שמעלן אין דער ריי, וועט ער אויסטוילן.“ ווער עס וועט שטיין פריער דער האָט אַ שאַנס צו באַקומען אַ מיטליק. האָבן זיך אַלע אַ לאַז געגעבן צום פענצטערל. יעדער האָט געוואַלט זיין דער ערשטער, זיי האָבן זיך אַזוי געשטופט און גע-שמויסן מיט געשרייען און געוואַלדן, אַז זיי האָבן שיעור דאָס היל-צערנע ביידל מיט דעם באַאַמטן צעטראָגן. עס האָט געשטייעט פאַר אַלעמען, און אַלע האָבן גענומען. נאָר זיידע מיט בלושטיינען זיינען געשטאַנען אין דער זייט און שווינגנדיקע מיט פאַרכיסענע ליפן זיך צוגעקוקט צו דעם צעווילדעוועטן הונגעריקן עולם.

ווען דער באַאַמטער האָט זיי אויסגעשמעלט צו פינף אין אַ ריי און אַפּמאַרשירט אויף אַ מיליטערישן אופן צו דער קיך, האָט זיך בלושטיין אָנגערופן:

„וועסט גאַרנישט אויפּמאַן. דאָס איז אַ סטאַדע אויסגעהונגע-רע בעהמות, פּערד! זיי זיינען שוין אַזוי אויסגעהונגערט און צע-ווילדעוועט, אַז מען קען שוין מיט זיי גאַרנישט אויפּמאַן!“

„נאָך ערגער! — האָט אים זיידע אויסגעבעטערט, — אַ פּערד ווען עס איז הונגעריק אַדער מיד בלייבט עס שטיין. האַק און האַק און עס רירט זיך נישט. אַכער דער מענטש האָט אַפילו צו דעם אויך קיין שכל נישט!“

ביידע זיינען אַהיימגעגאַנגען פאַרביטערטע אויף רומקאָוסקיס „מלזכה“ און אויף דער גאַנצער וועלט.

דער הונגער האָט זיך נישט פאַרקלענערט, עפידעמיעס האָבן געבושעוועט. די שמערבלעכקייט האָט זיך פאַרגרעסערט, אַבער צוליב רומקאָוסקיס טעראָר האָט די מאַסע מורא געהאַט צו פּראַ-טעסמירן, נאָר אין דער שטיל האָט זי געצאָרנט און געדרושט נאָך נקמה אין די דייטשן און זייערע משרתים. און יידן זיינען זיכער געווען אַז די רוסן קומען אַריין אַ ליאַדע מאַג, אַ ליאַדע שעה.

* * *

עס האָט זיך אויך אויפגעעפנט אַ „אינטעליגענטן קיך“ פאַר דער אַרבעטנדיקער אינטעליגענץ: געוועזענע בוכהאַלטערן, באַנק-אָנגעשמעלטע, וכדומה. דאַרמין האָט מען געקאַכט געשמאַקע און נומע זופן מיט יאזשינקעס. די וואָס האָבן געהאַט פּראַטעקציע האָבן

יעדן טאג אויף א בכבודיקן אופן אהיימגענומען א מיטיק פאר דער גאנצער משפחה. אבער די תמימותדיקע, וואס האבן נישט פאר-שמאנען ווי אזוי זיך צו דרייען, וואס האבן נישט געהאט קיין פרא-טעקציע, נישט געהערט צו קיין פארטיי, זיינען אויסגעגאנגען פון הונגער.

זיידע האט געפרוויט מול: ער איז אהינגעגאנגען, אין דער „אינטעליגענטן-קיך“, זיך פאררעגיסטרירן. האט אים אנגעקוקט די קאנטראל קאמיסיע און געזאגט, אז זיי קענען אים נישט. מען האט אים געפרעגט: „אין וועלכער באנק אדער אין וועלכן ביורא ער האט געארבעט?“ האט ער געענטפערט, אז ער איז אן אינטעליגענט, ער איז אן ארטיסט, ער האט געשפילט טעאטער. האבן זיי אים גע-זאגט, אז דאס איז נישט קיין קיך פאר ארטיסטן נאר פאר ביורא-ליסטן.

אינדערפרי אין געסל

איינמאל אן אינדערפרי, ווען בלושטיין איז אויפגעשמאנען און ער האט נישט געהאט וואס אין מויל אריין צונעמען, איז ער ארויס-געגאנגען פאר דער מיר אין געסל הערן נייעס. דא האט ער שוין געמראפן זיידען און דעם הויזוועכטער שמואליק, שטיין אין א קרענצל שמועסן פאליטיק. שמואליק, א געוועזענער בוכהאלטער אין א גרויסער לאדזשער טעקסטיל-פאבריק ביי זיינס א פעטער, האט ער אין דעם זכות, וואס זיין געוועזענער באלעכאס איז היינט אין „ביי-ראט“ (יודענראט) באקומען דעם פאסטן צו זיין הויזוועכטער.

שמואליק האט געלערנט אין חדר און ישיבה און ער האט אויך געענדיקט א הויכשול. ער איז געקומען אין געטא אריין מיט א ווייב און קינד. איז אים ס'ווייב געשמארכן פון א לונגען-קראנקייט. ער האט באלד געמוזט חתונה האבן כדי זיין קינד זאל האבן א מאמע. דאס ערשטע ווייב האט ער גענומען פון אן ארעמען באלוטער האנט-וועבער, צו להכעיס זיין משפחה, וואס האט זיך געשעמט מיטן באלמעלאכעשן שטאנד. דאס צווייטע ווייב, וואס ער האט גענומען, איז פריער געווען א דינסטמיידל. זי האט אויסגעזען ווי א שיינע, געזונטע דארפישע שיקסע, מיט א קאפ בלאנדע געלאקטע האר און אויגן אין קאליר פון קארן-בלומען. זי איז געווען אן אידעאלע מאמע צו זיין קינד. און זי האט אים געהאלפן ריין האלטן דאס הויז, דעם הויף און די גאס.

שמואליק האט געהאט זיין אייגענע רייכע ביבליאטעק פון ספרים און ביכער. אין זיין גאנצער פרייער צייט האט ער געלערנט אדער געלייענט. ער האט אויך געהאט די ערשטע ידיעות פון דער

אונטערערדישער ראדיא, וואָס ער האָט לעבעדיק איבערגעגעבן. שמואליק האָט שוין אַצינד געהאַט אויסגעקערט און אויסגעווייט מיט קאַלך די רינשטאַקן.

די זון פון לויטערן הימל האָט זיך אָפגעשפיגלט אין דעם נאַסן קאַלך און אין די לויפנדיקע רינשטאַקן. שמואליק האָט אויך געשאַטן אין רינשטאַק פרישן קלאַרעק (כלאַר) און דאָס לינדע ווינטל האָט עס צעבלאַזן. דער קאַלך און קלאַרעק האָט געריסן אין די אויגן און אין נאַז. טייל שכנים מיטן הויז-וועכטער האָבן זיך צעהוסט און צעניסט פון דעם קלאַרעק, וואָס האָט זיך זיי אַריינגעגנבעט אין די אויגן, טייל און נאַז, טייל האָבן זיך געווישט די טרערן פון די אויגן.

שמואליק איז צוגעגאַנגען צום קרענצל. דער שמועס איז אַצינד געגאַנגען, אַז דאָס איז געוונט, עס עפנט די קאַנאַלן און מען קען לייכטער אָטעמען און פון די אויגן טוט אַרויסגיין דער שמוץ. דערנאָך האָט מען אָנגעוויזן, ווי לייטיש יידן זיינען; אַבי מען האָט געזאָגט, אַז יידן טויגן צו גאַרנישט. די גאַסן אין געמאַ זיינען היינט ריינער און ציכטיקער ביי די יידישע סטרוזשעס, ווי פאַר דער מלחמה ביי די פּוילישע. מען האָט געקרעכצט פאַרוואָס מען האָט פאַר דער מלחמה נישט צוגעלאָזט קיין יידן צו דער דאָזיקער אַרבעט.

די גאַסן זיינען דעמאָלט זעלטן געווען אויסגעקערט. די ריני-שמאַקן זיינען שמענדיק איבערגעלאָפּן און עס האָט שטאַרק געשמוג-קען. אָבער דעם סטרוזש האָט זיך פאַרט בעסער און רויקער גע-לעבט ווי זיין יידישן באַלעכאַס. מען האָט געהאַלטן אין איין רימען דעם יידישן הויז-וועכטער: „דאָס אַליין איז אַ ראיה, אַז יידן קענען אַלצדינג! אַ, ווען מיר וואַלטן געהאַט אונדזער אייגן לאַנד ארץ ישראל, וואַלטן מיר ערשט דעמאָלט געוויזן דער וועלט וואָס מיר יידן קענען.“

שמואליק האָט צונויפגענומען דעם בעזים, דעם שפּאדעל, די בערשט מיטן קובעל קאַלך און דעם קובעל קלאַריק. אויף זיינע אויס-געקרימטע פים און איינגעבויענע פלייצעס (וואָס איז אים געבליבן פון קוועטשן די באַנק), האָט ער זיך אָנגעלענט אויפן בעזים, נעבן דעם קרענצל שכנים, איינהערנדיק זיך אין זייער שמועס, ווי מען לויבט די יידישע הויז-וועכטער. האָט ער אַ צופרידענער איראַניש אַריינגעוואָרפּן: „ג, וואָס זאָגט איר צו דעם, וואָס „ער“ האָט איינגענומען בעלגיע, פּראַנקרייך, לוקסעמבורג, ליכטענשטיין און דענעמאַרק, כמעט אַן אַ ווידערשטאַנד?“

„ער“ שלינגט מלוכות ווי קאַפּסולן.“

„ער“ וועט זיך איבערפרעסן, וועט ער פּלאַצן.“

„די צייטונגען האָבן פאַר דער מלחמה געשריבן, אז „ער“ איז נישט צוגעגרייט צו מלחמה, האָ?“

„זיכער איז „ער“ נישט גרייט געווען צו מלחמה, — האָט זיך זיידע אַריינגעמישט, — נאָר דאָס, וואָס מען האָט „פאַרמינכעני-זירט“ דאָס רייכע און מוסטער-דעמאָקראַטישע משעכיע, דאָס איז געווען דאָס אומגליק פאַר דער וועלט. מיטן משעכישן רייכטום איז „ער“ געקומען צו די כוחות; פוילן האָט „ער“ באַמבאָרדירט מיט די משעכישע עראָפּלאַנען. מיר האָבן געמיינט ווען „ער“ איז אויף אונדז אַנגעפאַלן, אז ענגלאַנד וועט האַלטן וואַרט, אז זי וועט אונדז קומען צו הילף — און ביז היינט ליגט זי אין הינערפּלעט. און וווּ איז אַמעריקע?“

„גייט שוין, גייט שוין! — איז אים שמואליק אַריינגעפאַלן אין די רייד — ק'ק פוילן איז אזוי גרייט געווען צו פאַרטיידיקן זיך, אזוי ווי עטאַפּיע קעגן די איטאַליענער. נאָך ערגער: די אַביסיניער האָבן כאַטש געקעמפט קעגן פאַשיסט מיט דער ביקס, מיט אַ מעסער; און דאָ האָבן די דייטשן אויף עראָפּלאַנען מיט מאַשין-געווער און באַמבעס געמאַרדעט קינדער, מאַמעס, רויקע פאַסטעכער ביי דער שאַף, דעם פויער ביים אַקער, ציווילע מענטשן! און די פוילישע פאַרעמערישע רעגירונג האָט דיך געהייסן קעמפן קעגן באַמבעס און גיפטיקע גאַזן מיט אַ „טאַמפּאָן“ — מיט אַ שטיקל וואַסע אייני-געטונקט אין וואַסער מיט טיי-סאַדע, זיך צו האַלטן די נאַז. און אויפן פּראַנט האָט מען געשיקט זעלנער אין ענגע שייך, אַדער באַר-וועס, אַן ביקסן, אַן מונדירן; און פאַר די סאַלדאַטן, וואָס האָבן גע-האַט ביקסן, האָט מען געשיקט אַנשטאַט קוילן — קאַסטנס ביכער, אַדער קוילן, וואָס האָבן זיך נישט געפאַסט צו די ביקסן. אונטן זיינען געווען פוילישע זעלנער אַן געווער, און די דייטשן, אויבן פון די עראָפּלאַנען, האָבן זיי באַהאַלט מיט צינד-באַמבעס און אויפרייס-באַמבעס.“

„און נאָך עפעס — האָט זיך אַ דריטער אַנגערופן — די פוילישע רעגירונג האָט מאַביליזירט פּערצן יאָריקע יינגלעך און איבער פּופּציק יאָריקע זיידעס, אַזעלכע, וואָס האָבן נישט געוואוסט ווי אזוי מען האַלט אַ ביקס אין האַנט. זיי האָט מען געשיקט אויפן ערשטן פויער „איינצוהאַלטן“ דעם שונא. איך האָב דאָס גוט געזען בעת איך בין געלאָפן קיין וואַרשע. און די, וואָס זיינען יאָ געווען פּעיק צו קעמפן האָט מען נישט מאַביליזירט — די פוילישע רעגירונג איז געווען פאַרקויפט צו די נאַציס. זיי האָבן פאַרקויפט זייער לאַנד און פאַר-שקלאַפט זייער פּאָלק. ביי אַ געהעריקער פאַרטיידיקונג וואַלטן די נאַציס נישט אזוי שנעל געווען איינגענומען פוילן. דאָס האָבן מיר

געזען ביים פארטיידיקן וואַרשע. אויך מיט די רייכטימער פון פוילן פירן די דייטשן היינט מלחמה. אפילו די ראדיא איז בעתן קריג געווען באַהערשט פון שונא: בעת מיר זיינען געלעגן אין די קעלערן, ווען די דייטשן האָבן באַמבארדירט, האָט די ראדיא געפירט גרויל פראַפאָגאַנדע..."

"איר זעט דאָך — איז בלושטיין אַריינגעפאלן — אז ער נעמט אויך איין אַנדערע לענדער אין געציילטע טעג." "פון דעם צופיל אייננעמען וועט עס, אים" צופיל אָפּפירן!" "אויך פרעג נאָר איין זאך: — האָט זיך אַ ייד צעשריגן — פאַרוואָס ליגט ענגלאַנד אין הינערפלעט?!"

"פאַרלאַסען זי זיך אָוף ענגלאַנד, — ענטפערט אים הויך אַ "יעקישער" ייד, וואָס האָט זיך דאָ אַריינגעראַטעוועט פון דאַנציג, איבערלאַזנדיק אַ גרויס געשעפט און הייזער — דייטשלאַנד קאָן זי עמאַל אין לעבן די קריעג געוונען און ענגלאַנד קאָן נייעמאַל די קריעג פאַרשפּילען. דייעזע קריעג, וועט גאַנץ לאַנגע דאָווערן, ליבע פרוינדע", האָט ער זיך געווענדט צו אַלע אַרומיקע מענטשן.

"מיך דאַרפט איר אין דעם נישט איבערצייגן — ענטפערט אים זיידע — "ער" וועט אייננעמען אַלע לענדער, אַכער ביי דייטשלאַנד אַליין וועט ער אַפילו אויך נישט בלייבן. דאָ ליגט דער הונט באַ- גראַבן; די מלחמה וואַלט זיך גאַנץ גיך געקענט ענדיקן, נאָר ענג- לאַנד און אַמעריקע דאַרפן וועלן. עפעס אַ קלייניקייט ביי אייך די היינטיקע מעכניק? ענגלאַנד און אַמעריקע האָבן זיכער גרעסערע מעכניק פון, אים".

אויפן לויטערן בלויען הימל איז די זון אַרויפגעגאַנגען העכער, און זי האָט די גרופע שמועסער פאַרטריבן אויפן שאַטן פון דער צווייטער זייט געסל. די געקאַלכטע רינשמאַקן האָבן געגלאַנצט און געשמאַכן די אויגן.

עס איז צוגעקומען דער שכנישער הויז-וועכטער לענטשיצקי, אַ געוועזענער שטובן-מאַלער. ער האָט אָפּגעאַטעמט פון זיין שווערער אַרבעט. קיינער האָט אים דערווייל נישט באַמערקט. ער האָט זיך צוגעהערט צום שמועס.

דער "יעקישער" ייד האָט זיידען געענטפערט: "הערן זי מאַל, הערן זיידע: היער ליגט די גאַנצע קונץ. הימלער האָט געוואַלט אַ בליץ-קריג; ער וויל, אז די קריג זאָל וואָס גיכער קומען צום שלום. אַכער ענגלאַנד און אַמעריקע איילען זיך נישט, זיי האָבען צייט — און דאָס איז "זיין" אומגליק און נאָך מער אונדזער אומגליק! דייעזע קריעג וועט גאַנץ לאַנגע דאָווערן, הערן זיידע." האָט דער "יעקע" אויסגעפירט און אַלע האָבן זיך פאַרטראַכט פון זיינע ווערטער.

„גו, יא — האָט אים זיידע געענטפערט, — די וואָס מאַכן פראָפּיטן פון דער מלחמה האָבן נאָך צו ווייניק מיליאָנען פאַרדינט איז ווי אזוי זאָלן זיי וועלן מאַכן אַ סוף צו דער מלחמה? איר זענט גערעכט, די מלחמה קען זיך נאָך אַצינד נישט ענדיקן.“

„נישט גוט“ — האָט לענטשיצקי זיך אָנגערופן. ערשט אַצינד האָבן אים אַלע באַמערקט. ער איז געווען אַ הויכער, אַ דאַרער, ער האָט געטראָגן טרעפּעס, אַ ברוינע מאַרינאַרקע, שוואַרצע הויז, אַ הימל מיט אַ לאַנגן דאַשעק. ער איז געווען באַשפּריצט מיט קאַלעך פון קאַפּ ביז די פיס. אפילו ס'פנים און די הענט אויך. אין איין האַנט האָט ער געהאַלטן אַ טאַפּ שוואַרצע קאווע (געקויפט אין אַ קאווע-קיך) וואָס ער האָט יעדעס מאָל אַ זופּ געגעבן מיט אַ ברייטן: „אַ-אַ, מעס גיך-עדן.“ ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויפן בעזים און געגעבן אַ צי אַריין די קאווע מיט איין מאָל. אַלע האָבן געשוויגן, זיינען נאָך אַלץ פאַרטראַכט געווען אין די ווערטער פון „יעקע“ און פון זיידען.

„איר זעט? — האָט לענטשיצקי איבערגערופן די שטיקלייט. ער האָט געעפנט ס'מיל און געוויזן — איר זעט, איך האָב נעכטן געקיימט אַ שטיקל ברויט, האָב איך כמעט אַלע ציין פאַרלוירן. די ציין זיינען שוין אַפּגעווינט פון בייסן, פון קייען, אַז כ'האַלט אין איין טרינקען: וואַסער, וואַסערדיקע-קאווע און וואַסערדיקע-זופּ.“

„וויי, וויי איז אונדז,“ — האָט בלושטיין געויפצט, און אַלע האָבן מיטגעויפצט און זיינען געבליבן טרויעריק שטיל. יעדן איז שווער געווען עפעס צו זאָגן. ענדלעך האָט בלושטיין אַ פרעג געמאַן דעם וועכטער: „גו, וואָס הערט זיך עפעס לענטשיצקי?“

„איך האָב נעכטן געהערט רעדן רומקאווסקי אויפן פּויערלע-שער-פּלאַץ. ער האָט געזאָגט: יידן ש'איזש גוט! ש'וועט גוט זשיין! אין מיין געמאַ וועט אייך גאַרניט פעלן! האָט געדולד! לאַזשט אייך ניט אויפהעמשן פון די ניט פאַראַנטוואַרטלעכע לאַבומעס! איך זשאַרג פאַר מיינע יודן! לעכט! לעכט! און לעכט! איך האָב אייך אַריינגעפירט אין מיין געמאַ און איך וועל אייך אַרויספירן פון מיין געמאַ!“ דאַס האָט ער נאָכדערציילט מיט דעם „קיי-סערס“ ליטווישן אַקצענט און ער האָט צוגעגעבן: „רומקאווסקי איז אַ גרויסער יידישער פירער — אַ צווייטער משה רבינו, יא, יא, בלוי-שטיין. ווען נישט רומקאווסקי וואַלטן מיר דאַס ביסל שוואַרצע קאווע מיט דעם שטיקל ברויט אויך נישט געהאַט...“

„זעט איר שוין דעם כוח פון פראָפּאַגאַנדע? — האָט בלושטיין אין אַ שרייענדיקן טאָן זיך צו אַלעמען געווענדעט. — ווען די געמאַ זאל חלילה אָנהאַלטן עטלעכע דורות, און רומקאווסקי זאל דערציען

אונדזערע קינדער אין זיינע שולעס, און עס זאלן הלילה נישט בלייבן קיין עדות און נישט קיין דאקומענטן פון זיינע פארעמערישע מעשים, נאָר די געשיכטע, וואָס זיינע מענטשן שרייבן פאַר אים, פאַר דעם „קייסער“, קען נאָך דער משוגענער פאַראייביקט ווערן אין דער געשיכטע ווי אַ גרויסער יידישער פירער! נאָר צו דעם קען קיינמאַל נישט קומען. ווייל די מלחמה וועט לאַנג נישט דויערן און די וועלט וועט זיך דערוויסן דעם אמת.”

„קענסט גאַרנישט אַזוי זיכער זיין — האָט זיידע געדונערט מיט זיין לייבן-שמים — האָב נישט מורא, עס וועלן זיך שוין געפינען אַזעלכע, וואָס וועלן פרוּוון ריין וואַשן און פאַרהערלעכן רומקאָוו-סקין, אויף דעם עדות זאָגן פון אַזעלכע „הכמים“ — ווייזט ער אויף לענטישיצקין — און אויף דעם עדות זאָגן פון דעם משוגענעם איי-גענע מענטשעלעך, וואָס ער האַלט זיי אויס, אויף דעם עדות זאָגן פון די, וואָס ער טוט זיי טובהלעך און אויף די חניפה-דאָקומענטן פון זיינע פאַרקויפטע שרייבערלעך! איר האָט דאָך געזען יענע וואָך, וואָס עס האָט זיך געטאַן ווען דער יודען עלטסמער מערין (מערין איז געוועזן איינער פון די גרעסטע פאַררעמער פון זיינע ברידער) פון דער סאַסנאַוויצער געטאָ איז דאָ געווען און ער האָט דערציילט, אַז ביי אים אין זיין געטאָ איז די יידן גוט, אַז ביי אים האָבן די יידן פון אַלעס גוט, זיינען זיי דאָ צו אים געפאַלן אויף די קני, געקושט אין די הענט און געבעטן, אַז ער זאַל זיי אַהינגעמען אין זיין געטאָ אַריין. נו, אַ נייער גאַט! אַלץ ווייל ער האָט זיך גערימט, אַז ביי אים אין געטאָ האָבן די יידן גוט. ווער ווייסט, וואָס פאַר אַן אויסוואַרף ער איז? פאַר מיר איז גענוג, וואָס די דייטשן האָבן אים געמאַכט פאַר אַ „יודען עלטעסמען“, אַז רומקאָווסקי קומט אין אַנ-דערע געטאָס, וואָס ער וויל איבער זיי אויך קיניגן, באַרימט ער זיך אויך, אַז אין זיין געטאָ האָבן „זיינע יודען“ גוט, און אפשר גלייבט מען אים אויך...”

„מערין האָט אונדז געטרייסט! — האָט אים דער הויז-וועכטער לענטישיצקי איבערגעריסן די רייד — ער האָט געזאָגט: אַז ער וואַלט אונדז גערן געהאַלפן; ער וואַלט אונדז אַרויסגענומען אין זיין געטאָ אַריין, ווען ער וואַלט געקענט. איך וואַלט דער ערשטער געפאַרן! אַלע אַלע וואַלטן געפאַרן און איר, זיידע, אויך, ווען איר וואַלט נאָר געקאַנט. אַ, איר זעט? — ווייזט ער אים דאָס מויל אַן ציין — דאָס איז פון הונגער. ערגער, ווי אין לאַדזשער געטאָ קען שוין נישט זיין!“

„אַ נייער „משיח“ מערין! — איראַנזירט זיידע — פּונקט ווי אַ נייער „משה רבינו“. עס איז דער משוגענער רומקאָווסקי! ימח שמו זאַלן זיי ווערן! זיי זיינען געשטאַפּאַוועס!“

עס איז צוגעקומען נאך איין שכן, האָט אים בלושטיין גע-
פרעגט: „וואָס הערט מען?“ יענער האָט אים צוריקגעפרעגט:
„וואָס הערט מען טאָקע?“ האָט אים בלושטיין געפרעגט: „גרונו?
וואָס הערט מען טאָקעעע?“

אין דעם „גרונו“ און אין דעם „טאָקעעע“ איז געווען: אי צו-
דרינגלעכקייט, אז דו ווייסט דאָך יאָ עפעס, אי, לאָז דיך נישט בעטן.
„ס'איז גוט! — האָט דער שכן געענטפערט האָפּערדיק — די
מלחמה איז שוין באַלד געענדיקט, ס'וועט נישט לאַנג דויערן און
מיר וועלן אַהיימיין און מען וועט „אים“ באַצאָלן פאַר אונדזער
בלוט!“

אין דער טראַגעדיע „דער גולם“* — דערציילט זיידע, — וואָס
איך האָב אַמאָל געשפּילט, ווערט דערציילט וועגן בלוט-פאַרגיסונג,
וואָס דאָס פּאַסט זיך זייער גוט צו דער איצטיקער מלחמה, צו אַלע
מלחמות, וואָס זיינען אַמאָל געווען, און צו די וואָס וועלן זיין. אין דער
דראַמע ווערט דערציילט פון אונדזערע יידישע צרות-פון עלילת דם,
פאַגראַמען און דאָס גלייכן, ווי אַזוי ראַמט מען אָפּ די מערדער, אז לויט
אונדזער יידישער מאַראַל טאָר דאָך דער מענטש קיין בלוט נישט
פאַרגיסן? האָט דער מהר"ל פון אַ שטיק ליים געשאַפּן אַ גולם,
און מיט דעם כוח פון שם המפורש האָט ער אין אים אַריינגעבלאָזן
אַ נשמת. ער האָט אים געגעבן אַ האַק אין די הענט אַריין, אז ער,
דער גולם, זאָל אַפּרוימען די אַלע שדים, די פאַגראַמטשיקעס. פריער
האָט דער גולם געפּאָלגט, אַבער שפעטער האָט ער אויפּגעהויבן די
האַק קעגן דעם מהר"ל, זיין באַשעפּער. דער פּאַעט לייזויק פירט אויס,
אז בלוט פאַרגיסן טאָר מען אַפּילו דורך די הענט פון אַ גולם אויך נישט;
דו ווערסט באַשטראַפּט און דער גולם פאַרגיסט אויך דיין בלוט.
דער נמשל איז דער, פאַרשמיט איר מיך: די קאַפּיטאַליסטישע וועלט
האָט געשאַפּן אַ גולם דעם „הימלאַכער“ (הימלער), זי האָט אים
געגעבן אַ האַק אין די הענט אַריין. ס'ערשטע האָט ער אומגעבראַכט
די בעסע דייטשע זין און מעכטער, דערנאָך האָט ער באַדאַרפט
אומברענגען דעם ראַטן-פאַרבאַנד. אַבער דער גולם וויל זיי שוין
מער נישט פּאָלגן, ער איז שוין געוואָרן זעלבסטשטענדיק, האָט ער
אויפּגעהויבן די האַק קעגן זיין שעפּער. פאַר וואָס פאַרגיסט ער אַצינד
זייער בלוט? ווייל אַ דאַנק זיי איז פריער פאַרגאַסן געוואָרן בלוט,
און פונקט ווי דער מהר"ל איז געווען געצווינגען אומצוברענגען
זיין גולם, אַזוי זיינען זיי אַצינד געצווינגען אומצוברענגען זייער
גולם."

* „דער גולם“ — דראַמאַטישע פּאַעמע פון ה. לייזויק.

„דערווייל — רופט זיך אן לענטשיצקי — הרגעט דער גולם אויס דעם אַרבעטער-קלאַס און דאָס יידישע פּאָלק.“

„אַ גולם פאַרשטייט דען עפעס? — ענטפערט זיידע. — מען גיט אים אַ האַק, מאַרדעט ער אויף רעכטס און אויף לינקס. נאָר אַ גולם קען אזוי פייניקן מענטשן מיט אַזעלכע געטאָס. און ווען עס קומט אַ פינצטערע רעאַקציע אויף דער וועלט, ברענגט מען אום די יידן, ווייל יידן זיינען די טרעגער פון מאַראַל, פון יושר און גע-רעכטיקייט.“

„פאַרוואָס האָט דער ראַטן-פאַרבאַנד — פּרעגט בלושטיין — געמאַכט יד-אחת מיטן „היטלמאַכער“, בעת „יענער“ איז זיין גרעם-טער שונא? כ'האַב מורא, אַז דער ראַטן-פאַרבאַנד גיט אויך דעם גולם אַ האַק אין די הענט אַרײַן, כ'מײן מיטן געבן אים שפּײז און אויל, וואָס מיט דעם קען ער פירן מלחמה.“

„זיכער, זיכער!“ — שטימען אַלע צו.
„לויט דער יידישער מאַראַל — ענטפערט אים זיידע — וועט דערפאַר דער ראַטן-פאַרבאַנד אָפּגיין אין בלוט, ווייל פאַר בלוט באַצאָלט מען מיט בלוט!“

„די קאַפיטאַליסטישע וועלט — האָט שמואליק געזאָגט — האָט דעם „היטלמאַכער“ אויפגעשטעלט קעגן דעם ראַטן-פאַרבאַנד. דער-נאָך האָבן זיי אים געשטיצט מיט צענטליקער ביליאָנען כדי ער זאָל זיך באַוואַפּענען און שאַפן די גרעסטע אַרמײ. נו, האָט דער ראַטן-פאַרבאַנד דיפּלאַמאַטיש זיי איבערגעוואַרפן. סוף-כל-סוף מוז קומען צו אַ מלחמה צווישן די ביידע „גוטע פריינט...“

„זיי מעגן זיין די כפרה פאַר אונדז נאָך היינט!“ — האָט איינער צוגעוואַרפן.

„וואָס איינער ווינשט דעם צווייטן, מעג עס זיי ביידע מקוים ווערן!“ — האָט אַ צווייטער פון די צוהערער אַריינגעוואַרפן.

„נאָר דער ראַטן-פאַרבאַנד — האָט זיידע געזאָגט — געניסט דערווייל: אין דער צייט, וואָס היטלער פאַרלירט אַ טאַנק, אַן עראָ-פלאַן, אַ ביקס, אַ קריגסשיף, שאַפט סטאַלין צו נאָך אַ דיוויזיע. דער סוף וועט זיין, אַז נאָר די רויטע אַרמײ וועט שוין דעם נאַציזם! און דאָ, וווּ זי וועט אַרויפשמעלן אירע פיס, וועט זי שוין נישט אָפּטרעטן! זי וועט נאָך איינגעמען בערלין!“ — האָט זיידע התלהכות-דיק פאַרענדיקט די רייד.

דעם שמועס האָט איבערגעריסן אַ פּלאַקאַטן-קלעפּער, וואָס איז אָנגעקומען: „זאַרגט נישט יידן, כ'האַב פאַר אייך אַ גוטע בשורה!“

האַט ער צו זיי אויסגעשריגן מיט אַ שמחה, פאַכנדיק מיט די פּלאַ-קאַטן. אַלע זיינען אים נאַכגעגאַנגען ביז צום עק גאַס. ער האָט

אויסגעקלעפט א העל געלן פלאקאט, אין דריי שפראכן: דייטש, פויליש און יידיש. אלע האָבן געלייענט:

„איך מאַך באַקאַנט אלע מיינע יודן, פון מיין געטאָ, אז אלע מיינע אַרבעטסלאָזע וועל איך געבן אונטערשטיצונג: קינדער ביז זיבן יאָר — זיבן מאַרק אַ חודש. פון אַכט ביז זעכציק יאָר — ניין מאַרק אַ חודש. פון זעכציק יאָר און עלטער — צען מאַרק אַ חודש. איך וועל אויסצאלן דורך מיינע באַאַמטע, רעגולער, יעדן ערשטן פון חודש. — דער עלטעסטער דער יודען, מ. ח. רומקאווסקי“

עס איז געוואָרן אַ פּרייד.

„איר זעט, יידן, דאָס איז אַ גוטער סימן! — האָט זיידע גע- מוטיקט מיט זיין לייבן-שטימע. — עס בעסערט זיך אויס. עס וועט מוזן בעסער ווערן!“

„דאָס אַליין, — פּילאָזאָפּירט בלושטיין — וואָס מען שרייבט יידיש. איך בין נשתומם געוואָרן. איך האָב מיר מיינע אייגענע אויגן נישט געגלויבט. אלע דריי לשונות: דייטש, פויליש און יידיש? טראַכט אייך גוט אַרײַן אין דעם, דאָס זאָגט עפעס, יידן. אַ, דער דייטש ווערט עפעס בעסער צו אונדז. עס איז נאַענט זיין מפּלה!“

„פון וואַנען קען זיין דאָס געלט?“

„פון דזשאַינט, פון די אַמעריקאַנער יידן.“

„זאָרגט נישט, זיי ווייסן, וואָס מיר לידן דאָ, האָבן זיי זיך מאַקע אויסגעסמאַראַיעט אונדז צו העלפן.“

„נו, אַוודאי, — זאָגט שמואַליק, — כאַטש מיר יידן זיינען צע- זייט און צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, דאָך זיינען מיר איין גוף, איין נשמה. וועלכער אבר עם זאל נישט קריגן געשלאָגן — פּילט די יסורים דער גאַנצער גוף.“

„אוי, אַמעריקאַנער יידן, געזונט זאָלן זיי זיין! גוטע יידן! טייערע יידן!“

„ווער מיר אַמעריקאַנער יידן? וואָס מיר אַמעריקאַנער יידן? — דונערט זיידע מיט זיין לייבן-שטימע. — דער „קייסער“ האָט אַפּ- געדרוקט אַ ביסל „רומקעס“, וועט ער אונדז אַט די קאַרמעלקע-פּאַ- פּירלעך אויסצאלן. אויסער דעם „משוגענעם מלוכה“ האָבן דען די פּאַפּירלעך אַ ווערט? ס'שפּילט ביי אים אַ ראַלע אַביסל פּאַפּיר- לעך? לאַמיר נאָר זען, וואָס ער וועט אונדז געבן פּאַר די פּאַפּירלעך! די אַמעריקאַנער יידן האָבן היינט אַזאַ כּוח אונדז צו העלפן, כ'זויים... פּונקט ווי מיר האָבן אַצינד כּוח אונדזערע קרובים צו העלפן אין וואַרשעווער געטאָ.“

די קופע שכנים איז געווארן שימערער און שימערער — יעדער איז אהיימגעגאנגען דערציילן די נייעס.
 אויף די גאסן האט מען מיט א פארקאפטן אַמעס געלייענט די פלאקאטן; און גיך האט זיך די גוטע בשורה צעשפרייט איבער דער גאַנצער געטא, מיט וואָס דער „קייסער“ רומקאָוסקי האָט „באַגליקט“ זיינע יידן.

„זאַשילקאַווצעס“ פון „ניינער-מאַרקן“

דאָס „פּראָפּאַגאַנדע-מיניסטעריום“ האָט פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז די שטיצע ווערט גערעכנט פון דעם טאָג אָן ווי מען האָט אויס-געקלעפט די פלאַקאַטן. און דער וואָס וועט ווייטער נעמען ברויט אָדער זופן אויף די טאַלאַנען וועט מען אים אַראָפּרעכענען פון דער שטיצע. האָט דער עולם מורא געקריגן. ער האָט ליבערשט צוגע-הונגערט, און די רייען ביי די ברויט-פונקטן און קיכן זיינען שימער-רער געוואָרן. אזוי ווי דער „קייסער“ האָט געזען, אַז עס געלינגט אים אָפּצונאַרן דער המון, האָט ער באַלד צוגעמאַכט די ברויט-פונקטן און די קיכן און אויך די פּרישטיקיק, אָדער די „טיי-האַלע“, ווי יידן האָבן זי גערופן.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה רעגיסטראַציעס און קאַנטראָלן. דער עולם איז מיט דעם געווען שטאַרק פאַרנומען. און ענדלעך איז געקומען דאָס „גרויסע גליק“. עס זיינען אויפגעקומען „זאַשילקאַוו-צעס“ (די, וואָס לעבן פון שטיצע, רעליף).

אַ פּאַסט טרעגער: אַ יונגערמאַן, ציוויל געקליידעט, נאָר מיט אַ שוואַרץ פּירקאַנטיק היטל אַדורכגעצויגן מיט גרינע ליצן, אויף דער פּרענטע אַ גרין פּאַסיקל און אַ גלאַנציקער דאַשעק. פאַרנט אַ מעטאַלענער נומער, מיט אַ דייטשער אויפּשריפט: „יודען-פּאַסט“.
 אויף דעם לינקן אַרעם האָט ער געטראָגן אַ האַלב-געלע און אַ האַלב-ווייסע באַנד מיט אַ דייטשער אויפּשריפט: „יודישע פּאַסט דער עלטעסטער דער יודען אין ליצמאַנשטאַדט געטאָ“. אויף דער לינקער ברוסט און רעכטער פּלייצע האָט ער געטראָגן געלע לאַמעס אינם מגן-דוד-פּאַרס. ער האָט געהאַלטן אַ געשוואַלענעם אַקטן-טאַש מיט „רומקעס“. מיט אים איז מיטגעקומען דעם „קייסערס“ אַ פּאַליציאַנט, אַ יונגערמאַן, אויך ציוויל געקליידט, נאָר אין אַ טונקל-בלוי, קיילעכ-דיק היטל. אויף דער פּרענטע — אַן אַראַנזש פּאַסיקל, פון פאַרנט אַ מעטאַלענער נומער. אויפן לינקן אַרעם האָט ער געטראָגען אַ האַלב-געלע און אַ האַלב-ווייסע באַנד מיט אַ טונקל-בלויען מגן-דוד. אויף דעם מגן-דוד — אַ מעטאַלענעם נומער, מיט דער אויפּשריפט אין דייטש: „אַרדענונגס דינסט. דער עלטעסטער דער יודען אין ליצ-“

מאָשטאָדט געמאָ. (ווי די דייטשן האָבן אַקופירט די שטאָט לאַדזש, האָבן זיי איר געענדערט דעם נאָמען אויף „ליצמאָשטאָדט). ער האָט אויך, ווי אַלע יידן, געמראָגן געלע לאַטעס און אין דער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ „פּאַלקע“.

זיי זיינען אַריינגעקומען צו בלושטיינען, האָבן זיך געהייסן געבן די איינמעלדונגס-קאַרטן. האָבן אויסגעפאַרשט צי דאָס זיינען די געגעבענע פּערזאָנען. דער פּאַסט-באַזמער האָט בלושטיינען און שרהלען אונטערגערוקט אַ ליסטע אונטערצושרייבן און ער האָט זיי אויסגעצאָלט צו ניין נייע, קנאַקנדיקע „רומקעס“, נאַר-וואָס פון אונטערן דרוק אַפּויער. דאָס איז געוועזן עטלעכע טעג פאַר ראש-השנה. דער „קייסער“ האָט אַרויסגעגעבן אַ ספּעציעלע „יום-טוב“-ראַציע, שרהלע האָט אויסגעקויפט און יום-טוב געמאַכט.

* * *

כמעט אין יעדן הויף איז געוועזן אַ שטיבל צו דאווענען אין די ימים-נוראים. די דייטשן האָבן דערלויבט דאווענען און יידן האָבן געפרוווט עפעס צו פאַרדינען מיט פאַרקויפן „שטעט“, בעל-תפילות האָט לאַדזש געהאַט פון די בעסטע און שענסטע. אַ גומער בעל-תפילה רירט ביז טרערן; און אז מען וויינט זיך אַראָפּ פון האַרצן ווערט לייכטער. זיינען יידן געגאַנגען דאווענען, זיך אַראָפּוויינען פון האַרצן די צרות, וואָס דריקן. אויך בלושטיין, איז געגאַנגען דאווענען אין אַ קינאַזאַל, וווּ רומקאַווסקי האָט אויפן באַפעל פון די דייטשן איינגעאַרדנט אַ שול מיט אַ חזן און אַ כאָר. אויבן אויפן אַמפּיטעאַטער זיינען געווען געשטאַפּט לייט, וואָס האָבן געמאַכט אַ קלאַנג-פּילם. דאָס דאווענען איז ממש געווען אַ קאַנצערט.

אַפילו בלושטיין האָט אָנגעהויבן אויסצומייטשן, אז די דייטשן זיינען בעסער געוואָרן; „זיי דערלויבן בתי תפילות, האָבן אַריינגע-שיקט עסן, יידן האָבן יום-טוב געמאַכט.“ און זיידע האָט אים איבער-געשפּאַרט: „דאָס אַלץ איז פּראָפּאַגאַנדע. זיי דרייען אַ פּילם כדי צו ווייזן אַמעריקע און דער וועלט, ווי גוט און ווי וויל עס לעבן זיך די יידן אין דייטשישע געמאָס. עטלעכע טעג איידער זיי האָבן געשלאָסן די געמאָ, האָט די געשטאַפּט אַוועקגעשטעלט אַ יידישן פּאַליציאַנט אין גרעסטן צענטער — אויף דער נאָוואַמיעסקע און זגיערזשער גאַס, וווּ עס איז געווען דער גרעסטער פאַרקער. ער האָט רעגולירט דעם פאַרקער — זאָגט ער איראַניש — און אַ דייטש האָט געדרייט אַ פּילם פון דעם. ווייסטו, וואָס עס האָט דעמאָלט צו מיר אַ פּאַליאַק געוואָגט? „איך יידן איז בעסער פון אונדז, איך גיט מען אַ געמאָ — אַן אייגענע מלוכה, איר האָט אַפילו אייגענע פּאַליציי — האָט ער גערעדט מיט קנאה — אַבער מיר?“ — האָט

ער טרויעריק געפרעגט. נו, פארשטייטו שוין זייער פראפאגאנדע?
ניין, דו פארשטייט נישט.

שרהלע האט פון דער „ראציע“ געמאכט פארשידענע מאכלים.
בלושטיין האט זיך אוועקגעזעצט ביי א „יומטובדיקן-מיש“, מיט
א ווייס מישמוך. די לייכטער זיינען געשטאנען אינדערמיט. און ער
האט געגעסן די „יומטובדיקע מאכלים“: ער האט געמונקען דאס
געקינצלטע ברויט, געמישט מיט קאשטאנען-מעל אין עסיק, פארזיסט
מיט סאכאריין. דערנאך האט ער אויפגעגעסן א שיסל פאסטע גרויפן.
ווען דער בויך איז אים פול געווארן, האט ער זיך אָנגערופן: „ווייסט,
שרהלע, די דייטשן זיינען, דאכט זיך מיר, בעסער געווארן: זיי גיבן
שמיצע, דערלויבן דאווענען, נאך וווּ? אין קינא-זאל. דו דארפסט הערן
שרהלע דעם הזן מיטן כאָר! די דייטשן חנפענען זיך שוין צו אונדו.
א סימן אז זיי זיינען שוין טיף-טיף אין דר'ערד!“ ווען בלושטיין
האט אויסגעטרונקען א מעפעלע געפארבט וואסער (כלומרשט קאווע)
צוגעזיסט מיט א סאכארינקע, האט ער ווייטער פאנאצירט: „ווייסט,
שרהלע, אויב רומקאווסקי זאל כסדר געבן די „ניינער מאַרקן“ און
ראציעס, קענען מיר נאך די מלחמה איבערלעבן. עס איז נאך בעסער
צו זיצן אין א פארמאכטער געטא, איידער אין דער שמאט צווישן
פוילישע און דייטשישע מערדער; אזוי זיינען מיר אפגעזונדערט
פון זיי ביז די מלחמה וועט זיך ענדיקן. ארעסטאנען קומט דאך עסן
צו געבן. ווי לאנג קען דען די מלחמה דויערן ביי דער היינטיקער
טעכניק? נישקשה, מיר וועלן „אים“ איבערלעבן!“

„נו, יא, מיר יידן האבן שוין נישט איין המן איבערגעלעבט!“ —
האט שרהלע צוגעשטימט.

דער חבר זיידע האט אויך באקומען שמיצע. ביי אים האט
מען אויך יום-טוב געמאכט. און אז זיידע האט געהאט ברויט אין
שטוב, האט זיך עפעס זיין פאנאצזיע ביי אים צעשפילט: ער האט
ממש געזען, אז די מלחמה איז היינט-מאָרגן געענדיקט און ער האט
מסכים געווען מיט בלושטיינען, אז עס איז מאַקע בעסער צו זיין
אין געטא איידער אין שמאט צווישן די מערדער.

אַבער באלד האט רומקאווסקי פאראַרדנט: „אויב עס אַרבעט
נאָר איינער פון א פאַמיליע — פאַרלירט די שמיצע די גאַנצע
משפּחה.“

מיט ניין מאַרק איז דאָך נישט מעגלעך געווען צו לעבן אפילו
א וואָך, מכל-שכן א חודש, האט זיידעס יינגל א ביסל צוגעאַרבעט
האט דער „קייסער“ פון זיידען צוגענומען די שמיצע. האט זיידע גע-
ליאַרעמט, ער האט צונויפגענומען נאָך אַזעלכע באַעוולחטע און
זיי אַרגאַניזירט מיט זיין לייבן-שטימע: „חברים! דער משוגענער

מיט זיינע גנבים באגנבענען אונדז! דאס וואס ער האט אונדז צו-געזאגט נעמט ער ביי אונדז צו! זאל ער אראפברעכענען די פאר-מארק, וואס אונדזערס א קינד האט פארדינט, נישט צונעמען די גאנצע שמיצע!"

„קומט, לאמיר גיין אין דער גמינע אריין! לאמיר דארטן אלץ איבערדרייען! אלץ צעברעכן! און די אלע גנבים די קישקעס ארויסלאזן!" — האט איינער צוגעגעבן.

זיי זיינען צוגעגאנגען צו דער גמינע. אבער דעם „קייסערס" פאליציי האט זיי פארשפארט דעם וועג צום אריינגאנג. זיי האבן פראטעסטירט אויפן גמינע-הויף, ביז די פאליציי האט זיי צעמריבן. א פאר מעג שפעטער, ווען דער כעס האט זיך אין זיידען א ביסל איינגעשמילט, האט ער א זאג געמאן צו זיין ווייב:

„געס דיך נישט איבער, מיר האבן ביז אצינד געלעבט אן דעם „קייסערס" שמיצע, וועלן מיר ווייטער לעבן אן זיינע טובות! איך פייף אויף זיי! איך האב זיי טיף-טיף אין דר'ערד! מיר וועלן דעם „קייסער" מיט זיינע גנבים איבערלעבן!"

זיין ווייב האט צוגעשאקלט מיטן קאפ.

מיט א קורצער צייט שפעטער האט דער „קייסער" געלאזט וויסן, אז ער גיט צוריק די שמיצע צו די, וואס האבן אויפגעוויזן, אז זיי האבן נישט קיין שום איינקונפט. אזוי ארום איז שוין זיידע אויך בארעכטיקט געווען צו דער שמיצע, ווייל ער האט אויפגעוויזן, אז ער האט נישט קיין שום איינקונפט. און זיידע האט געזאגט, אז דאס האט דער „קייסער" געמאכט א דאנק דעם פראטעסט פון די באעוולחטע, וואס ער האט ארגאניזירט.

ברויט

חבר זיידע און בלושטיין זיינען שמענדיק צוזאמען געגאנגען נאך ברויט. זיידע האט מיטגענומען א זאק, ער האט דאך געהאט צו פארשטאפן עלף מיילער — א ווייב מיט ניין קינדער. ס'איז געווען באלד נאך סוכות. די געטא האט זיך געוויקט אין רעגן. קאלטע ווינטן האבן געדערעשעט די אויסגעמארקטע גופים. ווארעמע מאלבושים און גומע שייך האט זעלמן ווער געהאט. מיט וואס צו דערווארעמען די שטוב איז אויך נישט געווען. דער „קיי-סער" פון געטא, רומקאווסקי, האט אפגעשמעלט די פעקלעך, וואס קרובים האבן אריינגעשיקט. סאסנאווער יידן האבן געוואלט אריינשיקן קוילן, האט ער אויך נישט דערלויבט. ווען זיי האבן אים אנגעפרעגט, פארוואס ער וויל נישט קיין קוילן? — האט ער

זיי געענטפערט, אז עס איז נישט אייער באַכעס עסק, ער וועט נישט
ענטפערן פאַרוואָס. ער האָט געוואָלט אז אלע יידן זאָלן אַפהענגיק
זיין פון אים.

שרהלע און בלושמיין זיינען געזעסן ביים פענצטער און געקוקט
ווי דער רעגן קלאַפּט אין די שוויבן, זייער געמיט איז געוועזן אזוי
טרויעריק ווי דער טאָג. דאָ איז זיידע אונטערגעקומען אונטערן פענצ-
טער מיט זיינע שווערע סאַלדאַמישע טריט; די הענט פאַררוקט אין
די קעשענעס פון דער קורטקע, מיטן זאָק אונטערן אַרעס. ער האָט
אַ ציִאָרויסגעגעבן דעם קאַפּ פון אויפגעשמעלטן קאַלנער:

— נו?!! — האָט ער געשריי געטאָן.

דאָס האָט געהייסן: וואָס זיצסטו? פאַרוואָס ביסטו נאָך נישט
גרייט צו גיין?

בלושמיין האָט שנעל אַ כאַפּ געטאָן דעם מאַנטל מיט דער
לייוונטענער טאַרבע און אַרויסגעלאָפּן.

ווען זיי זיינען געקומען צו דער בעקעריי האָט זיך שוין דער
רעגן געהאַט אַפּגעשמעלט, און זיי האָבן געטראָפּן אַ פּולן הויף מענער,
פרויען און קינדער, אויפגעצאָרנטע, ווייל מען וויל זיי נישט פאַר-
קויפּן קיין ברויט. דער בעקער האָט זיי געמאַלדן, אז זיי מוזן צו-
וואַרטן, שפעטער וועט ער פאַרקויפּן, פאַרוואָס אזוי? — האָט ער
נישט געזאָגט.

דער עולם האָט געליאַרעמט:

— וואָסאַראַ שפעטער? מיר דאַרפן שוין ברויט!

— אייך איז לייכט צו זאָגן שפעטער, ווייל איר האָט שוין גע-

געסן!

— מיינע קינדער האָבן נאָך גאַרנישט אין מויל געהאַט פון

נעכטן אָן!

— אונדזער איינציקע שפייז איז דאָס טרויעריקע שטיקל קלע-

פּעדיקע ברויט!

און זיי האָבן ווייטער געליאַרעמט:

— דער בעקער וויל רייך ווערן!

— ער וויל ציען אַ פאַסיק! הייבן די פרייזן!

— לאַמיר זיך אַריינרייסן און צעראַכירן ס'ברויט!

— ניין, חברים, ניין! — האָט דער חבר זיידע געדונערט מיט

זיין לייבן-שמים — נישט ראַכירן!

— ניין! ניין! — האָט אַ גרויסער טייל אונטערגעהאַלטן.

פלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ קול פון אַ יונגמאַן ווי אַ ישועה:

— פאַרנט איז שוין ס'געוועלכ אָפּן! מ'פאַרקויפט שוין ברויט!

מיטן אויגנבליק האט זיך די מאסע אַרויסגעשיט פון הויף. איינער האט איבערגעיאָגט דעם צווייטן. יעדער האט געוואָלט זיין דער ערשטער, טאַמער וועט נישט זיין קיין ברויט פאַר אַלע. אָבער זיי האָבן ווייטער געטראָפּן דאָס געוועלב פאַרהאַקט אויף פרענט און שלעסער. האָבן זיי געזען אַז דער יונגערמאַן האָט זיי אָפּגענאַרט. זיינען זיי צוריקגעלאָפּן. אָבער דאָס טויער פון הויף איז שוין אויך געווען פאַרהאַקט אויף אַ שלאָס. האָט די מאַסע ווייטער געליאַרעמט. ווער עס האָט געקענט איז אַריבערגעקראַכן איבערן הויכן פּלויט. די קליינע יאַטן זיינען געזעסן אויפן טויער און אויפן פּלויט.

דער עולם האָט געשאַלטן און געזידלט דעם אומבאַקאַנטן יונגן-מאַן וואָס האָט זיי אַרויסגענאַרט פון הויף אַרויס.

— חברים, לאַמיר אויפברעכן ס'טויער! נו! — האָט זיידע אַ געשריי געמאַן און ער, מיט בלושטיינען, האָבן געשטופּט דאָס טויער. די מאַסע האָט זיך געגעבן אַ לאַז צום טויער און געשמורעמט:

— האָ! האָ! האָ-אָ-אָ!

אונטער זייער געשריי האָט זיך געהערט אַ קרעכצן פון האַלץ און אייזן. און דאָס טויער איז געוואָרן אויפגעבראַכן. איין האַלב טויער איז געבליבן הענגען, איין האַלב איז אַנידערגעפאַלן אויף דער ערד, און די מאַסע האָט זיך אַריינגעשיט אין הויף אַריין מיט אַ ווילד געשריי:

— לאַמיר אויפרייסן די בעקעריי!

— יאַ! יאַ! הוראַ! הורראַ! — און די מאַסע האָט זיך געלאָזט צו דער מיר.

— ניין, חברים, ניין! — האָט דער חבר זיידע ווידער געדו-גערט מיט זיין לייבן-שמים.

ער און בלושטיין זיינען פאַרויס פאַרלאָפּן דעם וועג דער מאַסע מיט אויסגעשפּרייטע הענט אַזוי ווי מען האַלט איין אַ צעבריקעוועט פּערד.

די מאַסע האָט זיי נישט געפּאָלגט.

— אַוועק, רומקאַוומקיס משרתים! — האָבן זיך געהערט גע-שרייען אויף זיידען און בלושטיינען.

עטלעכע מענטשן האָט זיך זיי יאַ איינגעגעבן איינצוהאַלטן.

— חברים, מוט דאָס נישט! ראַכירט נישט! — האָט זיידע זיך אַלץ געבעטן. אָבער זיינע ווערטער זיינען דערטרונקען געוואָרן אין געבראַזגעריי פון די שויבן פון דער בעקעריי.

פּלוצלינג איז מיט אַ שטאַרקער פּייפּעריי און ניבול-פּה געשריי שטורמיש אַריינגעפאַרן אַ וואַגן מיטן „קייסערס“ פּאָליציי, פּאַכנדיק

מיט די פאלקעס. מיט גרויס שרעק איז די מאַסע אַרויס פון הויף און זיך צעלאָפן.

ווען בלושטיין מיט זיידען זיינען אַריינגעקומען צו שרהלען און זי האָט זיי געזען מיט די לידיקע מאַרבעס און מיט פנימער, ווי זיי וואַלטן אַנטלאָפן פון אַן אומגליק, האָט זי אַ דערשראָקענע געפרעגט: „וואָס איז געשען? וואָס טוט זיך אין גאָס?“

— ברענען ווי קין — האָט זיידע געשאַלטן — זאָל דער משוגע-נער רומקאָוסקי מיט זיינע בעקערייען! מיט זיין פּאַליציי און מיט זיין גאַנצער מלעקע (מלוכה)!

— זאָרגן נישט, מ'וועט זיי אַלע איבערלעבן! — האָט בלושטיין צוגעגעבן מיט אַ שמייכל אויף זיין שטייגער.

די מעשה איז געווען אַזאָ: אַזוי ווי דאָס פאַרלעגענע, פאַר-דומפענע מעל האָבן שוין יידן געהאַט אויפגעגעסן, האָבן די דייטשן אָפגעשמעלט דאָס אַריינשיקן מעל און אין די בעקערייען האָבן זיך געפונען די לעצטע פאַר זעקלעך מעל. דעריבער האָט דער „קייסער“ אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז די בעקערייען זאָלן מער נישט באַקן און דאָס אָפגעבאַקענע ברויט זאָל מען נישט פאַרקויפן. אינעווייניק אין דער בעקעריי האָט דעם „קייסערס“ אַ פּאַליציאַנט געהיט, ביז עס זיינען געקומען אַ סך פּאַליציאַנטן מיט אַ פּערד און וואָגן און אַוועקגעפירט דאָס גאַנצע ברויט מיטן מעל. אַפילו דעם בעקער איז נישט דערלויבט געווען צו נעמען ברויט אָדער מעל.

רומקאָוסקי האָט דאָס ברויט פון די בעקערייען איינגעטיילט אין די שפּיטעלער, יתומים-הויז, מושב זקנים, פאַר זיין פּאַליציי און פאַר זיינע באַאַמטע.

עמלעכע טעג איז די געמאַ געווען אַן ברויט און אַן זופּן, ווייל דער „קייסער“ האָט אויך פאַרמאַכט די קיכן; עס איז נישט געווען וואָס צו קאָכן. האָט ערגעץ אַ בעקעריי יאָ געבאַקן, האָבן באַקומען צו האַלבע ברויט נאָר די, וואָס האָבן געהאַט „פּלייצעס“ (פּראָ-טעקציע).

פון פינף פאַרנאַכט ביז ניין אינדערפרי האָט קיין ייד אין ערגעץ נישט געטאַרט זיך געפינען, אויסער אין זיין שטוב, וווּ ער איז געווען איינגעמאַלדן. דאָך האָט זיידע, מיט בלושטיינען, באַשלאָסן אַ גאַנצע נאַכט זיך אַוועקשמעלן נעבן דער בעקעריי, כדי זיי זאָלן זיין די ערשטע צו באַקומען ברויט. די צוויי העלדן האָבן געמיינט אַז זיי וועלן זיין די איין און איינציקע פאַר דער בעקעריי. אַבער זיי האָבן שוין געטראָפן אַ לאַנגע ריי. זיי זיינען אָפגעשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט ביז צומאַרגנס מיטאַג-צייט.

מענטשן האָבן אין דער ריי געשמועסט וועגן אלעס אין דער וועלט. געפירט דיסקוסיעס. טייל האָבן אויסגעלייענט ביכער. פרומע יידן זיינען געשמאָנען מיט ספרים אין די הענט און געלערנט. משפּחה-מיטגלידער האָבן זיך געטוישט צו עטלעכע מאָל. שרהלע האָט פאַר-טראָטן בלושטיינען, און זיידעס עלטסטע טאכטער — זיידען. ווען זיי האָבן זיך אַ ביסל אָפּגערוט, זיינען זיי צוריק אַריין אין דער ריי און די וואָס זיינען געשמאָנען הינטער זיי, האָבן גוט צוגעהיט, אַז די פאַרטערטער זאָלן זיך נישט מיטכאַפּן.

ענדלעך, נאָך מיטאַג, האָט מען געעפנט די בעקעריי. מען האָט אָנגעהויבן אַריינצולאָזן און מען האָט געזען אַרויסטראָגן די האַלבע ברויטן, פון וועלכע עס האָט געזעצט אַ פאַרע און פאַרשמעקט די לופט. דאָס האָט נאָך מער אויפגערייצט די הונגעריקע מאַנגס פון די, וואָס זיינען געשמאָנען אין דער ריי און פון די וואָס האָבן באַ-לאַגערט דעם הויף אויסער דער ריי.

די, וואָס האָבן זיך געקענט דערלויבן, האָבן באַצאָלט עטלעכע מאָל אַזויפיל וויפּל דאָס ברויט האָט געקאָסט ביים בעקער. זיי האָבן אָפּגעקויפט ביי די אַרעמע, וואָס זיינען געשמאָנען אין דער ריי אַדער פון די, וואָס האָבן באַקומען דורך „פּלייצעס“, אויסער דער ריי. זיידע און בלושטיין האָבן זיך דענערווירט און נישט געקענט פאַרשטיין: מען זעט כּסדר טראָגן ברויט און די ריי רירט זיך נישט פון אַרט.

ענדלעך, ענדלעך איז בלושטיין צוגעקומען צו דער טיר. ער וויל אַריינגיין. זיינען אונטערגעקומען עטלעכע שטאַרקע יונגען און זיי האָבן זיך אַריינגעבאַקסעוועט מיט זייערע שטאַרקע פּויסזן אין דער בעקעריי אַריין, מיט דער מיטהילף פון „קייסערס“ פּאַליציאַנט, וואָס האָט זיך ספּעציעל אויסגעדרייט צו דער ריי, אויפּגעהויבן די פּאַלקע: „אַזוי, אַזוי, אַרדננג זאָל זיין!“ — האָט ער געשריגן אין הויליש. דערוויל, אונטער זיינע פּלייצעס, מיט זיין צושטימונג, זיינען די שטאַרקע אַריין. בלושטיין און זיידע האָבן באַמערקט די קאַמבינאַציע. — איך שטיי שוין דאָ באַלד אַ מעת לעת! — האָט בלושטיין פּראַטעסטירט — און זיי קומען זיך צום גרייטן. וואָס פאַר אַ פּאַל-ציאַנט זענט איר, אַז איר לאָזט אַריין אויסער דער ריי? ! — האַלט דיין פּיסק! ווו? וואָס? ווען? — האָט דיר פּאַל-ציאַנט געפּאַכעט מיטן שטעקעלע.

— וואָס הייסט: וואו? וואָס? ווען? — האָט זיך זיידע אָנגערופן — מאַכט אייך נישט פאַר אַזאַ שמעגדע יונה! ביי מיר קענט איר נאָך היינט ווערן אויס מליץ! איך קען דיר אויסטאָן ס'היטל! חברים, גיט אים, דעם שווינדלער!

ער איז צוגעלאפן און אים א זעץ געגעבן מיט דער פויסט אונטער דער גאמבע. בלושטיין האט אים ארויסגעריסן דאס שמעקעלע און אים דערלאנגט קלעפ. די מאסע איז מיטגעריסן געווארן און האט צו דעם פאליציאנט אויסגעלאזט דעם אנגעזאמלטן צארן:

— נא-נא-נא! איך וועל שטיין אין דער ריי גאנצע טעג און גאנצע נעכט און דו וועסט אריינלאזן דייע מענטשן?!

— גיט אים! גיט אים! רומקאווסקיס משרת!

— ווארפט אים אראפ דאס הימל!

— רייסט אים אראפ די באנד!

דער פאליציאנט איז געבליבן ליגן א צעהרגעמער. ווער עס האט נאר געקענט, האט אים דערלאנגט א זעץ, א קאפע. די האלבע ברויטן, וואס די שטארקע האבן ארויסגעטראגן, האט די אויפגערייזטע מאסע צעריסן און צעטראטן. טייל הונגעריקע האבן אויפגעקליבן פיצעלעך און געגעסן. די מאסע האט געקאכט און געפילדערט. די בעקעריי האט פארהאקט די טיר. זיינען ערשט פארגעקומען די ריכטיקע געוואלדן און געשרייען. די ריי האט זיך צעמישט. בלושטיין מיט זיידען און נאך עטלעכע, וואס האבן געשלאגן, זיינען אהיימגעגאנגען מיט לידיקע מארבעס — דערצארנטע און פארבימערטע אויף רומקאו-סקים מלוכה.

א ביסל שפעטער איז רומקאווסקי אנגעקומען צופארן אויף זיין „שיינער“ דראשקע און „שיינעם“ פערדל. הינטער אים איז געקומען א קאמיסאר מיט עטלעכע פאליציאנטן. דעם צעהרגעטן פאליציאנט האט מען באלד אוועקגעפירט. דער קאמיסאר האט געשריגן, אז מען מאר נישט שלאגן קיין פאליציי — „דאס איז די מאכט!“ מען זאל אים אויסגעבן, ווער עס האט געשלאגן. ער מוז באשטראפן די בונ-טאוושטשיקעס. קיינער האט אים נישט געענטפערט.

עס האט זיך פארמירט א ריי, וואס איז געשטאנען רויק און מיט מורא. דערנאך האט דער „קייסער“ אראפגערעדט פון זיין קארעטע:

„מיינע שוועסטער און ברידער! איך טו פאר איך ס'בעש-טע, וואס איך קען. לאזשט איך ניט אויפהעטישן פון די לאכושעס! פון די בונטאוושטשיקעס! אין מיין געמאט מוזש הערסן רו און ארדענונג! מיין געמאט וועט גיין ווי א זשיינערל! זשייט רויק, איך האב גענוג צו עשן, נאר זייט געהארכושאס, וועט איך ביי מיר, אין מיין געמאט, גארניט פעלן.“

דער עולם האט שמילערהייט געקוקט מיט ביטול אויף זיינע רייד. דער קאמיסאר האט אוועקגעשטעלט עטלעכע פאליציאנטן

ביי דער ריי און צוויי ביי דער מיר און געהייסן עפענען די מיר. רויק, שמיל האָט זיך די ריי גערוקט און מען האָט אַצינד אַרויס-געטראָגן צו פערטעלעך ברויט. אַזוי האָט דער „קייסער“ באַפּוילן, כדי יעדער זאָל באַקומען. דער „קייסער“ איז געזעסן אויף דער דראַשקע און צוגעקוקט:

„יא, — האָט ער זיך געטראַכט — מיין געטאָ וועט גיין ווי אַ זשייגערל. אין מיין געטאָ מוזש הערשן רוב“ און ער האָט גע-שעפּט נחת.

— זיידעס זעקס קינדער זיינען געשמאַנען אין דער ריי אין עמלעכע בעקערייען און זיי האָבן אַהיימגעברענגט צו פערטעלעך ברויט. אויפּדערנאַכט האָבן די שכנים אַריינגעטראָגן צו פערטעלעך ברויט צו בלושטיינען און זיידען. אי זיידען אי בלושטיינען האָבן זיך מרערן געשמעלט אין די אויגן. זיי האָבן געזען, אַז עס זיינען נאָך דאָ אַזעלכע, וואָס שאַצן אָפּ זייער אויפּריכטיקייט.

ווינטער-ראַציע

דער „קייסער“ רומקאָוסקי האָט איינגעפירט קארטן. עס איז אַריינגעקומען פון דער שטאַט בעסער ברויט; האָט מען יעדן פאַר-נאַכט אַרויסגעגעבן אין די קאַפּפּעראַטיוון פּערציק דעקא ברויט אויף אַ קאַפּ. דאָס איז געווען דער גאַנצער שפּייז-צומייל (נאָך גוט, אַז יידן האָבן נישט געדאַרפט אַנקומען צו דער שטאַט נאָך וואַסער.) די דייטשע בעקערס האָבן באַהערשט דעם ברויט-מאַרק אין געטאָ. זיינען די בעקערס אין געטאָ געבליבן אַן אַרבעט; און אַז מען שיקט אַריין דאָס צוגעטיילטע שטיקל ברויט איז אַ מאַפּלמע קללה. אַבער דאָס האָט נאָר געדויערט אַ צוויי וואָכן. די דייטשן האָבן ווידער אַריינגעשיקט שלעכט מעל, ווייל זיי האָבן נישט געוואָלט, אַז יידן זאָלן עסן אַ נאַרמאַל שטיקל ברויט. די בעקער זיינען געפאַלן אויף אַ פּלאַן, ווי אַזוי צו ראַשמשענען און ווי אַזוי צו באַקן ברויט פון דעם מעל: זיי האָבן צוגעמישט קארטאַפּל-מעל און קאַשמאַ-מעל. דאָס ציט אַריין אַ סך וואַסער. עס איז שווערער, און דער אויוון האָט געמוזט נאָר אַנדערש אויסגעהייצט ווערן, ווי ביי נאַרמאַל ברויט. דער „קייסער“ האָט ווייטער אַרויסגעגעבן פּערציק דעקא אויף אַ קאַפּ און אויסער דעם האָט מען גאַרנישט באַקומען. דער חבר זיידע האָט ווידער גערופן צו דעמאָנסטראַציעס און די מאַסע האָט גע-שטורעמט קעגן „קייסער“ און זיין קליקע. אַבער פּלוצלינג האָבן זיך ווידער באַוויזן פּלאַקאַטן אויף דייטש, פּויליש און יידיש:

„אַכטונג איינזוינער פון ליצענשטאַדט געטאָ!

„איך טייל מיט אלע מיינע יודן פון מיין געטא: פון מאָרגן אָן גיב איך אַרויס אַ ווינטער-ראַציע אויף דעם נומער 10 פון די לעבנסמיטל קאַרטן, פאַר יעדן קאַפּ: צוויי קערץ קאַרטאַפּל, צוויי קערץ קוילן, צען קילאָ האַלץ, פיר קילאָ ציבעלעס, פיר קילאָ צוקער, זעקס קילאָ רויטע בוריקעס, זעקס קילאָ מייערן, אַ האַלבן קילאָ זשע-פאַק-אויל, צען קילאָ קילערין און נאָך גוטע זאַכן.
אַ ראַציע פלייש און פומער וועט נאַכקומען אין די נאַענטסטע טעג.

אלע מיינע „זאַשילקאַוועס“, אָן אונטערשיד פון עלטער, וועל איך פאַרויס אויסצאָלן צו צוואַנציק מאַרק, כדי אלע מיינע יודן זאָלן אויסקויפן מיין צוטייל צו דער צייט.
„מיינע פראָדוקטן, מוזט איר האַלטן אויף אַ טרוקן און וואַרעם אַרט, כדי זיי זאָלן נישט קאַליע ווערן; און איר מוזט זיי אויך גוט איינטיילן, כדי ס'זאָל אייך נישט אויסקומען צו הונגערן אין ווינטער.

„דער עלטעסטער דער יודען אין ליצמאַנשטאָדט געטאָ, מ. ח. רומקאווסקי.“

און ווידער האָט אַ גרויסע פרייד באַהערשט די געמאַיידן.
„געלויבט דעם אויבערשטן, — האָבן יידן געזאָגט, — ס'איז שוין דאָ מיט וואָס דעם ווינטער דורכצושמופן.“
„גאָט פאַרלאַזט נישט קיינעם, — האָט זיידעס ווייב געזאָגט — ער שפייזט אלע זיינע באַשעפענישן.“
„דער משוגענער — האָט זיידע געזאָגט — האָט מורא פאַר אַן אויפשמאַנד, דערפאַר גיט ער אַרויס די ווינטער-ראַציע, אַז מען שמור רעכט אַ טויער ברעכט מען עס אויף.“

עס זיינען באַלד אָנגעקומען פראָדוקטן אין אלע קאַפּערטאָוון. די יידן, וואָס האָבן געהאַט געלט, האָבן גלייך אויסגעקויפט די ראַציע לייכט אָן אַ ריי, און אַהיימגעפירט פולע וועגעלעך שפייז, ווי אין די אלטע גוטע צייטן. בלושטיין און זיידע, ווי אלע „זאַשילקאַוועס“ האָבן זיך טאָג ביי טאָג אויסגעקוקט די אויגן אויף דעם פאַסט-טרעגער, מיט די צוואַנציקער מאַרקן, וואָס דער „קייסער“ האָט צוגעזאָגט. די ראַציע האָט געקאָסט נאַענט צו פופצן מאַרק. גאַנצע דריי וואָכן איז מען געזעסן אינדערהיים און געוואַרט. מען איז גע-שמאַנען ביים טויער און יעדן דורכגייענדיקן געפרעגט, צי ער האָט נישט ערגעץ געזען דעם פאַסט-טרעגער. די „זאַשילקאַוועס“ האָבן געזען ווי מען פירט אַהיים צו פול געפאַקטע וועגעלעך שפייז און זייערע הערצער האָבן ווי געטאָן.
דער „קייסער“ האָט אַפילו די נייגער מאַרקן-שטיצע אויך נישט

אויסגעצאלט. קיין „רומקעס“ האָבן חלילה נישט אויסגעפעלט אין זיין „מלוכה“. דער „קייסער“ האָט זיך צינד באַמיט, אז אין זיין געטאָ זאל „אַרדענונג“ זיין, אז אַ ראַציע אויסקויפן זאל זיך נישט פאַר-שלעפּן. האָט ער זיך צוגעאיילט און דורך פּלאַקאַטן מודיע געווען: „אַכטונג! צו מיינע יודן! נאָך דריי טעג גיב איך צייט מיינע יודן אויסקויפן מיין ווינטער-ראַציע אין מיינע קאַ-אַפּעראַטיוון, אויף דעם נומער 10 פון דער לעבנסמיטל-קאַרטע. נאָך דעם אָפּלויפּנדיקן טערמין, וועל איך מער קיינעם דעם לעבנסמיטל-צוטייל נישט אַרויסגעבן. דער עלטעסטער דער יודען אין ליצמאַן-שטאַדט-געטאָ, מ. ח. רומקאַווסקי.“

די „זאַשילקאַוועס“ האָבן פאַרקויפט זייערע קאַרטן פאַר גראַשנס צו די באַאַמטע און צו די רייכע און יענע האָבן אַהיימגע-בראַכט זייער שפּייז. אָבער בלושטיין און זיידע האָבן זייערע קאַרטן נישט געוואָלט פאַרקויפן.

„איך זאל זיי — האָט בלושטיין געזאָגט — געבן מיין לעבן אויפצופּרעסן? ! אַ שווערע קרענק קען איך זיי געבן, רומקאַווסקי קליקע!“

„איך אויך דאָס זעלבע! — האָט זיידע געזאַרנט, און ער האָט אויף זיין שטייגער צוגעגעבן — זיי מיינען, אז זיי זיינען שוין זיכער, אז זיי וועלן איבערלעבן די מלחמה. די ערשטע כאַלערע וועט זיי טרעפן! — און ער האָט בלושטיינען אַ קלאַפּ געגעבן אין פלייצע — נישט געזאַרנט, בלושטיין, מיר וועלן זיי איבערלעבן!“

די מעשה איז געווען אַזאָ: אין געטאָ איז באלד נישט אַרייַנגעקומען אַזויפיל שפּייז מען זאל קענען אַרויסגעבן אַזאָ גרויסן צו-טייל. וואָלט רומקאַווסקי געווען אַרויסגעגעבן אַ נאַרמאַלע ראַציע, ווי תמיד, און ער וואָלט געווען אויסגעצאלט זיין נאַרמאַלע שטיצע צו ניינער מאַרקן, וואָלט דער גרעסטער טייל יודן געווען אויסגעקויפט די ראַציע און עס וואָלט נישט געווען אַזוי פיל הונגער-טויט פאַלן. נאָר די אויסרעכענונג פון משוגענעם רומקאַווסקי איז געווען, אז די גאַנצע שפּייז זאל אַרייַנקומען נאָר צו זיינע מענטשן. נישט צו די ממוזרים! (ווי דער „קייסער“ האָט גערופן נישט זיינע מענטשן). דעם משוגענעם טעאָריע איז געווען: סיי ווי סיי וועלן דאָך אלע יודן די מלחמה נישט איבערלעבן. שוואַכע וועט דאָך דער דייטש זיכער אומברענגען, אָדער זיי וועלן אַליין אויסשטאַרבן — האָט ער געשטיצט זיינע מענטשן. ער האָט זיי געגעבן: גענוג עסן, קליידער, בעסערע ווינונגען, כדי זיי זאלן גוט אויסזען און קענען די מלחמה איבערלעבן. אין געטאָ האָט מען דערציילט: אַ שניידער האָט זיך פאַרקלאָגט פאַר רומקאַווסקי, אז ער אַרבעט שווער, איבער די כוחות,

און אויסער די הונגער-ראציע האָט ער נאָך נישט באַקומען קיין שום צומייל. דעריבער בעט ער אים, אז ער זאל אים אויך עפעס געבן, פונקט ווי ער גיט די, וואָס טוען גאַרנישט. „וואָש? ! — האָט אים דער „קייסער“ אָנגעמאַסטן מיט אַ בייזן בליק, — וואָש? הונגער-ראַטשיע זשאַגסטו? ! — אין מיין געטאָ הונגערט מען? ! אין מיין געטאָ הונגערט מען ניט! — האָט ער זיך צעשריגן — ווער בישמו? !“

„איך בין אַ פשוטער ייד, אַ שניידער.“

„אהא, אַזשוי? דו וועשט שיי ווי די מלחמה ניט איבערלעבן!“

— האָט דער „קייסער“ צו אים אויסגעשריגן און איז אַנטלאָפן.

בלושטיין זוכט אַרבעט

בלושטיין, איז אַצינד יעדן טאָג געגאַנגען צום צענטראַל-שניי-דער-רעסאָרט, כאַפּן אַ טאָג, אַדער אַ פּאַר שעה אַרבעט: אַראַפּצור-לאַדענען און אַרויפצולאָדענען סחורה אויף לאַסט-אויטאָמאָבילן. אַז מען האָט דאָ געאַרבעט, האָט מען, אַחוץ די צוויי מאַרק מיט צוואַנ-ציק פעניג, טאָג-לויז, אויך באַקומען אַ זופּ מיט צען דעקאָ ברויט, וואָס דאָס איז מער ווערט געווען ווי דער גאַנצער טאָג-לויז.

ווען בלושטיין האָט אַמאָל געכאַפט אַ טאָג שוואַרצע אַרבעט אין דער גמינע, איז דאָס ביי אים אַן אַפּקומעניש געווען. אַ קאַמפּאַרגע: גראַבן גריבער, אויסגלייכן די ערד, שלעפּן שטיינער און ציגל, און אַלץ אויף דעם ניכטערן מאָגן. ביי דער אַרבעט האָט ער געמוזט זיין זיבן אין דער פּרי. דער וועג האָט אויך געדויערט אַ שעה צייט, און דאָס שטיקל ברויט האָט מען דעמאָלט געמוזט אָפּנעמען אויף דער קאַרט יעדן טאָג באַזונדער. די קאַפּפּעראַטיוו האָט ערשט פּאַר-נאַכט אַרויסגעגעבן ווייל די דייטשן האָבן שפּעט אַריינגעשיקט דאָס ברויט. אַרבעטן האָט ער געמוזט צוועלף שעה. עס האָבן געאַרבעט נאָך שוואַכערע יידן פון בלושטיינען. די אַרבעט האָט מען געמוזט פּאַרטיק מאַכן. האָט בלושטיין מיט זיינע שוואַכע כוחות אויך געמוזט יענעם אַרבעט טאָן. די אַרבעט דאָ אין מאַגאַזין פון דעם צענטראַלן שניידער-רעסאָרט איז בלושטיינען געווען אַ סך ליבער, אַבער ער האָט זעלמן דאָ באַקומען אַרבעט.

פּלוצלינג האָבן זיך ווידער באַוויזן פּלאַקאַטן אין דייטש, פּויליש און יידיש:

„אַכטונג מיינע יודן פון ליצמאַנשטאַדט געטאָ !“

„איך האָב אַרבעט פּאַר אַלע מיינע יודן: סיי מענער, סיי פּרויען, אין עלטער פון פּערצן ביז פינף און פּופּציק יאָר, קענען אַרבעטן אויסער מיין געטאָ. איך וועל אויסצאלן פּאַר דער אַרבעט

דורך מיינע באצאמטע צו אכט און פערציק מארק א חודש צו די פערזאנען, וואס וועלן ארבעטן. די רעגיסטראציע הייבט זיך אן שוין פון מארגן זיבן אינדערפרי לויטן אלה-בית. דעם ערשטן מאג וועל איך פאררעגיסטרירן די נעמען וואס הייבן זיך אן א, בע, צע, דע, ע, עף; דעם צווייטן מאג גע, כא, י. דזש, קא, על; דעם דריטן מאג עס, עז, א, פע און אזוי ווייטער. איך וועל פאררעגיסטרירן נישט מער ווי דריי טעג. דער עלטעסטער דער יודן אין ליצמאנשטאדט געטא, מ. ח. רומקאווסקי."

עס האט זיך געמאכט א מהומה אין געטא: מענער פון ווייבער, טאטעס פון קינדער, בחורים און מיידלעך און דערוואקסענע קינדער, מיי יינגלעך מיי מיידלעך, האבן זיך אנגעכאפט אין דעם „גליק". עפעס א קלייניקייט? מען קען ראטעווען די נאענטסטע פון הונגער-טויט און זיי אליין וועלן דאך ביי דער ארבעט נישט הונגערן. זאל מען נאך זיין אויסער די געטא, וועט מען זיך שוין אן עצה געבן מיטן הונגער. אין פוילן פעלט נישט קיין שפייז... אזוי האט מען געטראכט. באלד איז געלונגען דעם „קייסערס" פראפאגאנדע מיני-סמעריום צו פארשפרייטן די „גומע" נייעס, „אז די ארבעטער וועלן ארבעטן אין די דערפער ביי די פויערים און טאקע נישט ווייט פון לאדזש". יעדער האט געוואלט זיין פון די ערשטע, ער זאל חלילה נישט פארשפעטיקן, און מען האט זיך געשמעלט אין דער ריי אין מיטן דער נאכט. אינדערפרי האט זיך די ריי געצויגן קרוב צו א קילאמעטער.

די רעגיסטראציע האט דער „קייסער" גארנישט געשלאסן. מען האט זיך כסדר חדשים לאנג געקענט פארשרייבן. זיידע מיט בלושטיינען האבן זיך באראטן, וואס זיי זאלן טאן; און ביידע האבן באשלאסן: „אז ניין! מוחל דעם דייטשם „גליקן"!

* * *

שוין וואכן, ווי בלושטיין קען נישט כאפן א פאר שעה ארבעט אין שניידער-צענטראלע. האט ער באשלאסן צו קומען דער ערשטער. בלושטיין איז אויפגעשטאנען פארטאג, ווען עס איז נאך פינצטער געווען. ער איז דער ערשטער אריינגעגאנגען אין ביורא, צום אד-מיניסטראטיוון ליימער, זכאר, האט ער געהייסן. ער האט פאר דער מלחמה געהאט איינס פון די גרעסטע קאנפעקציע-געשעפטן אין לאדזש. ער איז געווען א בעל-רחמנות און א בעל-צדקה. בלושטיין האט געוויסט אז זכאר איז א גומהארציקער ייד. ער האט אים געזאגט: „גוט מארגן פאניע זכאר." זכאר האט אים ווארעם צוריק געגריסט: „א גוט מארגן, א גוט יאר אייך. נו, וואס מאכט מען?"

„מען איז אויף צרות, חוץ געזונט און פרנסה איז אלדאס גומס."

איך בין געקומען אייך בעטן, אז איר זאלט אזוי גוט זיין מיר געבן
א טאג ארבעט."

זכאר האט אים אנגעקוקט מיט רחמנות און זיין אסקעטיש
פנים איז טרויעריק געווארן: „איר זייט נישט דער איינציקער, וואס
קומט צו מיר נאך א טאג ארבעט..."

„איך ווייס אז איר קענט געבן ארבעט — איז אים בלושטיין
אריינגעפאלן אין די רייד. — איר האט א גרויסע השפעה, איר זייט
דאך א קערטאוויניק."

„אפשר זאל איך אייך „פארשמעלן" פארן פרעזעס רומקאווסקי? —
האט זכאר איראניזירט און אויף זיין אסקעטיש פנים האט זיך כא-
וויין א שמיכל. — הא?"

„דאס וואלט גארנישט שלעכט געווען — האט אים בלושטיין
ערנסט געענטפערט. — איר זוכט נאר אויס דא עפעס א שטיקל
פאסטן און שמעלט מיך פאר פאר דעם פרעזעס אויף אייער רעקא-
מענדאציע, וועט ער באשמעטיקן."

„איך קען אייך ליידער גארנישט העלפן. ווארט צו דא אין
רעסארט. דורכן טאג, קען זיין, וועט זיך עפעס מאכן."

א זייגער צען האט זיך עפעס געמאכט צו איבערמראגן עמלעכע
שווערע שענק. האבן זיך אכט מענטשן — צווישן זיי אויך בלושטיין
— איינגעטיילט מיט דער ארבעט. דערנאך האבן זיי אראפגעלאדנט
עמלעכע וועגענער האליץ-קוילן. זיי האבן געארבעט צו פינף שעה.
זיי האבן אויך באקומען א זופ. אבער שוין אן ברויט. ברויט האט
שוין קיינער נישט באקומען, אויסער דעם צוטייל אויף דער קארט.

בלושטיין איז אזוי געקומען א סך פארמאגן צו דער ביורא און
ער איז אוועק א הונגעריקער און א פארשעמטער פאר זיך אליין.
בין איינמאל נאך אזא אנטווישונג איז אים נמאס געווארן און ער איז
אין איין אטעם געלאפן פארשרייבן זיך צו פארן אויף ארבעט אויסער
דער געטא. עס איז שוין געוועזן א ספעציעלער „ארבעטס-אמט פאר
אויסערן געטא". ווען בלושטיין איז אריינגעקומען אין ביורא, האט ער
געזען שטיין אין דער ריי עמלעכע יונגע מענער. דאס הארץ האט
אים אבער נישט געלאזט צוגיין צו דער ריי. דעם „קייסערס" א
פאליציאנט, וואס האט געהיט די ארדנונג איז געווען פארנומען אין
ביורא. האט בלושטיין געוואלט צוריק ארויסגיין, אבער עס איז אים
נישט באקוועם געווען. ער האט אויך אויסגערעכנט, אז דער פאלי-
ציאנט קען אים צווינגען צו פארשרייבן זיך — האט ער זיך פאמעלעך
צוגעשארט צו דער מיר און ארויסגעקוקט דורך די שויבן אין הויף,
שלאגנדיק זיך מיט דער דעה: „יא פארשרייבן זיך? נישט פאר-
שרייבן זיך?" ס'הארץ האט אים נישט געלאזט. ער האט מורא

געהאט צו עפענען די טיר — דער פאליציאנט קען אים נאכלויפן. פלוצלינג האט אים דער פאליציאנט אנגעכאפט מיט איין האנט ביים קארק און מיט דער צווייטער געעפנט די טיר: „וואס שטייטו דא ווי אן אפגעמאכטער? ! האסט דערליידיקט? ביסט פארטיק? שטינק זשע מיר נישט אן אומזיסט דאס אַרט! אונדזער פרעזעס רומקאווסקי האט ליב אַרדענונג! אַרויס פון דאָנען!“ און ער האט אים אַרויסגעוואָרפן.

אינדערזיסן האט בלושטיין צו זיך געזאָגט: „דאָס איז אַ סימן, אַז איך טאָר נישט פאַרן קיין דייטשלאַנד. אַ מלאַך האָט אין דער מינוט געמוזט מגולגל ווערן אין דעם פּאָליציאַנט.“

בלושטיין איז שנעל אַהיימגעלאָפן און דאָס דערציילט זיין ווייב. „דאָס איז טאַקע עפעס נאָר אַ הימל-זאָך, שמחה — האָט שרהלע געזאָגט מיט אַ מיסטישן טאָן — אָבער צו וואָס האָסטו דאָס געטאָן? דו ווייסט גאַנץ גוט, אַז איך וויל בעסער הונגערן און זיין מיט דיר צוזאַמען, איידער עסן צו דער זאַט אָן דיר. ווי האָט דיר געקענט איינפאַלן צו וועלן אָפּטאָן אַזאַ נאַרישקייט?“

בלושטיין האט זיך פאַרשעמט: „זעסט דאָך, שרהלע, אַז כ'האַב באלד חרטה באַקומען. אַזוי איז שוין דער מענטש: ער קען אויף אַ הייסן מאַמענט באַגיין די גרעסטע נאַרישקייט, דעם גרעסטן פאַרבירעך קעגן זיך אליין. ערשט שפעטער באַזינט ער זיך, מוט עס אים באַנג. מראַכט מער נישט וועגן דעם, שרהלע. וואָס עס זאָל נישט זיין — וועלן מיר זיין צוזאַמען.“

„הער, שמחה: אַן דיר בין איך גאַרנישט און דו אָן מיר ביסטו אויך גאַרנישט. מיין מאַמע, זאָל האָבן אַ ליכטיקן גן-עדן, פלעגט זאָגן אַ ווערטל פון „שלמה המלך“: „איינער — איז קיינער. צוויי — איז קוים איינער. איינעם איז קאַלט — צוויי איז וואַרעמער.“

בלושטיין האט זי אַרומגענומען און אַ קוש געטאָן אין שטערן. שרהלע האט צוגעטראָגן אירע ליפן צו זיינע: „יא, צוויי איז וואַ-רעמער“, האט ער צוגעשטימט. שרהלע האט זיך אין אים געטוליעט און שעמעוודיק אַראָפּגעלאָזט די אויגן, ווי אין די ערשטע צייטן ווען זיי האָבן זיך פאַרליבט.

* * *

באלד האט דער „קייסער“ אַרויסגעגעבן אַ באַפעל: אַז די אַלע, וואָס האָבן זיך פאַרשריבן אויף אַרבעט אויסער דער געטאָ זאָלן זיך צושטעלן אויפן באַלומער פּלאַץ.

יעדער האט באַקומען אַ בריוו ווען ער דאַרף זיך צושטעלן. אויב עמעצער האט חרטה געקראָגן, האט ער נישט געהאַט קיין שום עצה. די דאָזיקע מענטשן האָבן אַצינד געהערט צו דער געשטאַ-

פא, זי האט זיי פארקויפט און גענומען געלט פאר יעדן קאפ. יעדער האט, ווי ווייט מעגלעך, זיך מיטגענומען א ביסל וועש, מלבושים. די וואס האבן זיך נישט צוגעשטעלט האט דער „קייסער“ גענומען מיט צוואנג. באלד האבן זיך פון די מענטשן דורכגעריסן ביטערע בריוו: „זיי ארבעטן אויף אן אויטאסטראדע, די דייטשן האבן פון זיי אראפגעצויגן די מלבושים, די שיד און די וועש. זיי גייען אָנגעמאָן אין טרעפּעס און אין שמאַמעס. זיי ווערן מערדערלעך געשלאַגן. דער הונגער איז גרויס. זיי בעפן מען זאל זיי שיקן ברויט און א מלבוש.“ דער גרעסטער טייל פון די יידן האבן די דייטשן פארפייניקט אָדער דערמאָרדעט ביי טריקענען זומפן, האקן שטיינער און בויען שאַסייען.

איינמאל האט שרהלע באקומען א בריוו פון לייטער פון „אר-בעטס אַמט פאַר אויסערן געמאַ.“ פוקס, ימח שמו!, איז געווען זיין נאָמען. ער איז געווען א ייד, א ברודער פון רומקאָוזסקיס א סעקרעטאַ-רין. זיי ביידע זיינען געבוירן אין דייטשלאַנד. זי האט אים אראָפּגע-ברענגט פון האַמבורג ער זאל פאַרנעמען דעם פאַסטן. ער האט אויס-געזען ווי אן אמתער „יעקע“: א הויכער, אן אויסגעפאַשעטער, א בלאַנדער מיט בלאַנדע וואַנסעלעך. מען האט געקענט שווערן, אַז ער איז ניט קיין ייד.

שרהלע איז באלד אַהינגעגאַנגען. ווי נאָר זי איז אַריינגעקומען איז ער אויף איר אַרויס מיט א געוואַלד: „פאַרוואָס שרייבסט דו שלעכטע בריוו פון געמאַ אַרויס?! פאַר דעם קומט דיר תּפּיסח! נאָך עפּעס ערגערס! איך וועל דיך אַנלערנען, איך מוז דיך אַנ-לערנען!“

שרהלע האט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער וויל פון איר האַבן. אַז ער סטראַשעט און טעראַריזירט זי, ווי א געשמאַפּאַוועץ. ענד-לעך האט ער אַרויסגענומען א פאַסט-קאַרטל און ער האט איר געוויזן איר כתב-יד און איר אונטערשריפט. שרהלע האט אַצינד נאָך מער מורא געקראָגן. די מעשה איז געווען: שרהלעס א ברודער, וואָס האט געאַרבעט אין א קאַפּעראַטיוו און האט געהאַט צו עסן צו דער זאַט, האט זיך געלאָזט מיטרייסן מיט דער פּראַפּאַגאַנדע, און ער האט זיך פאַרשריבן אויף אַרבעט אויסער דער געמאַ. ער האט גערעכנט: אויסערן געמאַ וועט ער זיין פריי און ער וועט זיך שוין די אמתע עצה געבן. שפעטער האט ער חרטה באקומען. אָבער קיינער האט אים שוין נישט געקענט העלפן. דערנאָך האט ער אַהיימגעשריבן ביטערע בריוו, געבעטן א ביסל עסן און א מלבוש. האט אים שרהלע געוואַלט טרייסטן. האט זי אים געשריבן וועגן איר הונגער און קעלט. זאל ער זען, אַז אין געמאַ איז אויך נישט

בעסער. די אלע בריוו וואָס זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן צו די דאָזיקע אַרבעטער זיינען צענזורירט געוואָרן דורך פּוקסן. און אזוי אַרום האָט פּוקס אָפּגעשניטן די בריוו-פּאַרבינדונג פון די אַרבעטער מיט זייערע קרובים. זעלמן האָט ער דורכגעלאָזט אַ בריוו. ער האָט שרהלען געסטראַשעט און געזאָגט, אַז אַצינד שענקט ער איר און ער זאָגט איר אָן, אַז מער קיין בריוו זאָל זי שוין נישט שרייבן צום ברודער. שרהלע האָט אים דאָס צוגעזאָגט און ער האָט זי פּרייגעלאָזט. ווען זי איז אַרויס פון אים האָט זי געוואָרפן קללות אויפן „קייסער“ און זיינע באַזאַממע.

* * *

בלושטיין האָט אַצינד באַשלאָסן: איינמאַל פאַר אלע מאָל מוז ער באַקומען וואָס ניט איז פאַר אָן אַרבעט, ער איז געלאָפן אומעטום, אָפּגעריסן די טירן און גאַרנישט אויפגעטאָן. איז אים איינגעפאלן: ער וועט זיך ווענדן צו די פאַרטיי-טוער. די פאַרטייען האָבן נאָך יענע צייטן מיטגעאַרבעט מיט רומקאווסקין. ער האָט נאָך זיי דעמאָלט באַדאַרפט האָבן. זיי האָבן אים געהאַלפן שאַפן די רעסאַרטן. (ווען ער האָט זיי שוין נישט געברויכט האָט ער זיי אוועק-געוואָרפן.) ס'ערשטע האָבן זיי געגעבן אַרבעט זייערע מענטשן און האָבן זיי פאַרזאָרגט מיט די בעסטע פאַסטנס. דעמאָלט האָבן זיך געשאַפן די ווערטלעך: „די פאַרטיי מענטשן וועלן איבערלעבן!“ „דער וואָס אַרבעט וועט איבערלעבן די מלחמה.“

ביי בלושטיינען אויפן הויף האָט געווינט אַ פאַרשטייער פון די „לינקע“ אין שניידער רעסאַרט. „פישעלע“ האָט מען אים גערופן, ווייל ער איז געווען אַ דראַכניטשקער און אַ פלינקער ווי אַ פישעלע. נאָך פאַר דער מלחמה איז ער געווען אַ גאַנצער טוער אין נאָדל-פאַראייך, ביי די לינקע. פישעלע האָט געהערט אין „הויז-קאַמיטעט“. ער איז געווען אַ שמילער און אַ קלוגער. אַז שכנים האָבן געהאַט צווישן זיך אַ סיכסוך האָט ער זיי אויסגעגלייכט. פישעלע האָט נישט געהונגערט: זיין דערוואַקסענע טאַכטער האָט געאַרבעט אין דער „טיי-האַלע“. ער איז געוועזן אַ פאַרשטייער פון די לינקע אין דער „טיי-האַלע“. זיין טאַכטער האָט אַהיימגעברענגט די פאַרציעס: איר אייגענע פאַרציע, דעם טאַטנעס, דער מאַמעס און דעם ברודערס. — פולע טאַרבעס ברויט מיט האַניק, צוקער און הייסע קאַווע. פישעלע האָט אויך אויסגעטיילט טאַלאַנען: אויף ברויט, אויף זופן אין דער טיי-האַלע און די מיטיק-קיכן.

ווען בלושטיין איז געקומען אין דער טיי-האַלע פרווון גליק, האָט ער זיך אַרומגעדרייט אַ הונגעריקער אויפן הויף, צווישן אַ סך הונגעריקע, וואָס האָבן געוואָרט ביז מען וועט האָבן אָפּגעקאַכט

די קאווע, וועט מען עפענען די טירן און אריינלאזן נעמען דאס שטיקל ברויט מיט קינסטלעכן-האָניק און קאווע. בלושטיין האָט נישט געהאַט קיין טאַלאַן, האָט ער אויסגעקוקט עס זאָל אַנקומען עפעס אַ „טוער“ און זאָל אים שענקען אַ טאַלאַן. אויפן צווייטן שטאַק, איבער דער קיך אין אַ פענצטער, איז געשטאַנען בלושטיינס אַ שטיקל חבר. „יעהופּעץ“ האָט מען אים גערופן, ווייל ער פלעגט זיך שטענדיק אונטערזינגען דאָס לידל: „מנחם מענדל פון יעהופּעץ“. ער האָט דעם נאָמען אָנגענומען פאַר אַ פּסעוודאָנים, ווייל ער איז געווען אַ לינקער, איז בעסער מען זאָל נישט וויסן זיין אמתן נאָמען. בלושטיין פלעגט פאַר דער מלחמה אַ סך מאַל מיט אים פאַרברענגען. יעהופּעץ איז אַצינד געווען אַ פאַרשטייער אין דער פאַרוואַלטונג פון דער טיי-האַלע. בלושטיינען איז איינגעפאַלן: אפשר וועט ער דורך אים באַקומען אַ טאַלאַן. באַלד האָט אָבער בלושטיין געזען, אַז יעהופּעץ האַלט אַ גרויסע פייקע ברויט מיט האָניק. בייסט גרויסע שטיקער. קייעט מיט גאוּוה און שמייכלט. קוקנדיק מיט איראַניע אויף די הונגעריקע פון הויף. בלושטיינס אויגן מיט זיינע האַבן זיך צוזאַמענגעטראָפּן. יעהופּעץ האָט ווידער צוגענומען די פייקע צום מויל און אַ בים געטאַן מיט אַזאַ גאוּוה, ווי ער וואַלט געזאָגט: „איך בין אַ חכם“ און איר זייט שלימזלם, איך בין אַ גדול, אַ פירער, אַ באַלעכאַס און איר זייט שנאָרערס. ווייל איך האָב אַ פאַרטיי, איך בין אַן אידעאָליסט, און איר זייט בהמות.“

בלושטיין האָט געפילט ווי יעהופּעץ טוט אים דערנידעריקן, באַליידיקן. אָבער באַלד האָט ער צו זיך געזאָגט: „אַ בראַך איז צו זיין שכל“. יעהופּעץ האָט ווידער געכיסן די פייקע, געקייעט מיט אַזאַ איראַניש שמייכלעלע קוקנדיק אויף בלושטיין, אַז בלושטיין האָט געפילט, אַז ער רייצט זיך מיט אים. בלושטיינען האָט דאָס זייער וויי געטאַן, אָבער ער האָט אים באַדויערט: „מיט וואָס מישטיינס געזאָגט האַסטו דאָ זיך צו גרויסן? אַזוי איז ער שוין דער נאַרישער מענטש.“ בלושטיין איז אַרונטער אונטער דער אַפיציינע נעבן טויער, אַוועק פון יעהופּעצעס אויגן — זאָל יענער נישט האַבן דעם פאַרגעניגן!

אַזוי ווי ער איז דאָ געשטאַנען פאַרטראַכט, איז פישעלע אונ-טערגעקומען:

„גוט מאַרגן בלושטיין! וואָס זענט איר אַזוי באַדריפעצט?“ — האָט ער צו אים אויסגעשריגן.

„גאַרנישט... כ'קלער, וווּ נעמט מען דאָ אַ טאַלאַן אַריינצוגיין אין דער טיי-האַלע“. האָט ער אים טרויעריק געזאָגט. „אַזוי גאַר? דאָ האָט איר.“ — ער האָט אַרויסגענומען אַ פעקל און ער האָט אים

אפגעצילט אכט טאלאנען: — „מיט דעם קענט איר נעמען פיר טעג פרישטיק און אונט-ברויט,“ האט ער אים געזאגט א פריי-לעכער.

בלושטיין איז געבליבן שמום. ער האט נישט געקענט ארויס-ברענגען קיין ווערטער צו דאנקען. האט ער אצינד באשלאסן זיך צו ווענדן צו פישלען, ער זאל אים געבן ארבעט ביי אים אין שניידער-רעסארט. ער האט געהערט, אז פישלעל האט אריינגעפאקט זיינס א קוזין צו ארבעטן ביינאכט אין מאגאזין, ביי דער צוגעשנימענער סחורה. פאר א גאנצער נאכט ארבעט באקומט ער צוויי מארק מיט צוואנציק פעניק און דערצו אויך א האלבן קילא ברויט. „ווען ער זאל צוקריגן א האלבן קילא ברויט א טאג, איז ער א גערעכט-וועטער — קען ער די מלחמה איבערלעבן,“ טראכט בלושטיין.

אויפדערנאכט, ווען פישלעל איז אהיימגעקומען פון דער ארבעט, האבן זיך די שכנים צוזאמענגענומען ביי אים אין שטוב. פישלעל האט זיי דערצילט די נייעס: „אמעריקע האט דערקלערט קריג דעם דייטש, מיט דעם אַנקומען פון פּרילינג וועט זיך אָנהייבן די גרויסע אָפּענסיווע. עפעס אַ קלייניקייט די אַמעריקאַנער און ענגלישע טעכניק? ! נאָר נישט געזאָרגט ! זומער וועט נאָך יעדער ייד זיצן אין אַ גוטע זומער-ווינונג.“

„אווודאי — האט בלושטיין צוגעגעבן — נאָר נישט פאַרצווייפּ-לען, די באַפרייאַונג קען קומען יעדע מינוט, יעדע סעקונדע. עס איז מלחמה און מען קען גאַרנישט וויסן.“

פישלעל האט אויך דערצילט, אז די דייטשן פעלט שוין אויס געווער און זעלנער, אז זיי זיינען שוין טיף-טיף אין דער אדמה. ער האט אויך געהערט פון זיכערע קוואלן, אז עס וועט אריינקומען מער שפיז אין געטא.

די שכנים האבן זיך דערפרייט פון די נייעס. ווען אלע זיינען אהיימגעגאנגען איז בלושטיין געבליבן. ער האט געבעטן פישלעלן ער זאל אים העלפן אריינקומען ארבעטן נאכט-שיכט אין מאגאזין פון „שניידער-צענטראלע“. וועט ער קודם-כל באזארגט זיין מיט א האלבן קילא ברויט און ער וועט פארדינען אויף אויסצוקויפן די ראציעס.

פישלעל האט אים געענטפערט, אז ער אליין קען דאס נישט דערליידיקן. ער דארף א רייד טאן וועגן דעם מיט דער חברטע רעגירען. אויב מען וועט באשליסן אז יא — וועט מען אים שוין אריינדרייען. ער איז זיכער, אז ער וועט ארבעטן.

די חברטע רעגירע איז דעמאלט געווען דער ראש פון די „לינקע“ אין געטא.

די חברטע רעגניע

די חברטע רעגניע איז געווען א שווארץ-חנ'עוודיק, מיטלווק-סיק, שלאנק מיידל אין די הויכע דרייסיקער יארן און זי האט אויס-געזען ווי אין די צוואנציקער. זי האט ווייניק געוואסט פון יידיש-קייט, זי האט קוים געקענט א ביסל יידיש ליענען און רעדן. זי האט זיך אויסגעלעכט אין פויליש. רעגניע איז קליינערהייט גע-בליבן א קיילעכדיקע יתומה און זי איז דערצויגן געווארן אין יתומים-הויז אין העלענוועק (א דארף הינטער לאדזש) איבער וועלכן עס איז געווען דער פרעזידענט מרדכי חיים רומקאווסקי, דער היינטיקער „קייסער“ איבער דער געמא, ווו ער האט נאך דעמאלט דארטן איינגעשטעלט א טאטאלן-רעזשים. רעגניע איז געפייניקט געווארן ווי אלע יתומים און געהונגערט. צו פערצן יאר האט זי שוין געארבעט ביי שניידעריי צו צוועלף-פערצן שעה א טאג. זי האט ווייטער גע-הונגערט און קיינמאל נישט געהאט די זכיה צו באנייען א מלבוש אדער א פאר שיד. זי האט געוויינט אין א „פאצעיאטע“ (אויף א בוידעם-שטוב מיט א קרומען דאך) ביי אן אלמנה. זי האט איר גע-צאלט א שיבוש און איז איר שולדיק געווען פאר א לענגערע צייט דירה-געלט. זיי האבן זיך געטיילט מיטן ביסן. רעגניע האט געזען ווי אונטער איר וויינען פאמיליעס אין הויכע, גרויסע, לופטיקע זעקס-צימערדיקע וויינגען, מיט אלע באקוועמלעכקייטן, און זומער-צייט פארן זיי אויף פרישע לופט. ווינטער מאכט מען בעלער, מען לעבט און מען לאכט — און זי, סיי זומער סיי ווינטער, מוז פון זיך די נשמה ארויסיאגן אין „ווארקשמאט“: איין שטוב, וואס איז דעם מייסטערס וויינגען. זי דינט: פאר א שלאף-צימער, אן עס-צימער, א קינדער-צימער, א קיך און אויך פאר א ווערקשמאט. יעדע צוויי וואכן שמעלט נאך די מייסטראווע אריין א באליע אויף עטלעכע טעג. זי וואשט נעבעך די וועש מיט די הענט און די שטוב איז איינגעהילט אין א שטיקנדיק-שטינקענדיקן דאמף פון שווייס און שמוץ. די מייסטראווע האט אין דעם שטיבל אויך געבוירן אירע קינדער.

פרייטיק פארנאכט איז דער מייסטער ארומגעלאפן דיסקאנטירן דאס וועקסל, וואס ער האט באקומען פון מאגאזינער פאר אפארבעטן די גאנצע וואך, און דער מאגאזינער האט עס אים דיסקאנטירט פאר היזק האבן פינף פראצענט. דעמאלט איז די מייסטראווע שנעל געלאפן איינקויפן אויף שבת. ווען רעגניע האט ביים מייסטער גענומען איר ארבעטס-לויז, האט זיך איר אלץ געדאכט, אז זי נעמט צו דאס שטיקל ברויט פון זיינע קינדער. רעגניע איז פארבימערט

געווען אויף די הערשער פון דער היינטיקער וועלט. דערפאר האט זי זיך לייבט געלאזט אריינציען אין דער רעוואלוציאנערער באווע-גונג, וואס האט געקעמפט פאר א וועלט פון יושר און גערעכטיקייט. די חברת רעגניע איז אפגעזעסן אין די פוילישע תפיסות פאר פאליטישע מיט הפסקות איבער צען יאר, פון וואנען זי איז ארויס-געקומען א געלערנע און א שטארק אנגעלייענטע. די תפיסה איז געווען איר אוניווערסיטעט.

ווען נאצי-דייטשלאנד האט שוין אלץ געהאט אויסגענארט פון פוילן מיט דער הסכמה פון דער סאנאטארישער רעגירונג: חזירים, קארטאפל, קארן, אלערליי סחורות און אלע מיליטערישע סודות, האט זי געוואלט צונעמען גאנץ דאנציג און פאמערן. האט די פוילישע רעגירונג געמאכט א זאמלונג פאר געווער צו פארטיידיקן דאס פאטערלאנד. די פאליטישע ארעסטאנטן פון די תפיסות האבן אויך ארויסגעשיקט זייער באשטייערונג, אין דעם געלט איז אויך געלעגן רעגניעס ענערגיע.

ווען די נאציס האבן פארכאפט פוילן, זיינען א סך יונגע מענטשן אוועק קיין סאוועט-רוסלאנד. אבער די חברת רעגניע האט נישט געוואלט פארלאזן פוילן. זי האט געזאגט: „אויב אלע וועלן אנטלויפן, מאַ ווער וועט קעמפן אויפן ארט קעגן נאציזם?“ אזוי ארום איז רעגניע געבליבן אין געטא. אז זי איז געבליבן צווישן בלוין יידן, און זי האט געמוזט אנטאן געלע לאמעס — האט זי געזען, אז אירע פוילישע חברים ליידן טאקע אויך, אבער נאָר ווייל זיי זיינען אַרעמע אַרבעטער. אַבער זי ליידט טאַפּל: ס'ערשטע, ווייל זי איז געבוירן אַ יידן און דערנאָך ערשט ווייל זי איז אַרעם. זי האט זיך צוגעקוקט צום יידישן לעבנס-שטייגער, צו די מנהגים, זי האט זיך איינגעהערט אין די שמועסן און דיסקוסיעס פון נאציאנאלע יידן. דאָ האט זיך ערשט פאר איר געעפנט אַ נייע וועלט. דאָס וואָס מען האט איר איינגערעדט אַז אַלץ וואָס איז יידיש איז מיאָס, באַרבאַריש און אַזאַמיש, האט זיך פאר איר אַנטפלעקט פאר אַ ליגן. זי האט געזען אַז אירע יידן פאַרמאָגן אַ טיפּע סאַציאַלע מאָראַל. זי האט באַקומען אַ דראַנג צו באַקענען זיך מיט דער יידישער געשיכטע, מיט דער יידישער ליטעראַטור. מיט דעם תנ"ך און אגדות. רעגניע האט גע-נומען פלייסיק לערנען ליענען און שרייבן יידיש. דער חבר פישעלע האט געהאט גרעצס „יידישע געשיכטע“ אין יידיש און דעם תנ"ך אין יהואשעס יידישער איבערזעצונג. ער האט אויך געהאט די מדרשים אין יידיש. ער האט קיינמאל נישט געהאט קיין געדולד צו פארטיפן זיך אין די אומשטערבלעכע שאַפונגען, אַבער די חברת רעגניע האט אים אַנגערעגט צו דעם. ער האט פאר איר פאַרנגע-

לייענט, זיי האָבן ביידע אין דעם זיך פאַרטיפט. רעגניע האָט אַלץ אויפגענומען אויף דעם היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישן אופן. ביים-לעכווייז האָט זי הנאה באַקומען פון דעם תנ"ך. אַמשימאַרקסטן האָט זי געהאַלטן פון די נביאים און מדרשים. צו די נביאים האָט זי זיך געפילט ווי אַ שוועסטער: זייער קאַמף פאַר יושר און גערעכטיקייט, זייערע שטראַף-רייד צו די מושלים פון זייער צייט, האָט זי געזען, זיינען די זעלבע ווי פון די היינטיקע קעמפער פאַרן אמת און יושר. פון די מדרשים האָט זי אויך איינגעזען די טיף-מענטשלעכע מאַראַל און חכמה. פון דער מעשה וועגן „די בני משה אויף יענער זייט טייך סמבטיון“ איז זי פאַרכאַפט געוואָרן. זי האָט זי שטאַרק געלייענט: „נישטאַ ביי זיי קיין שום אומריינע בהמה. נישט קיין בייזע חיה, קיין עקדיש. קיין שלאַנג. זיי האָבן שעפּסן און רינדער, אין זייערע אַזיערעס ווידמען זיך אַלערליי כשרע פיש. אַרום די קוואַלן מערן זיך אַלערליי עופות און עס בליען אַלערליי פירות. זיי שניידן צוויי מאַל אין יאָר. זיי זייען איינס און שניידן הונדערט. זיי זיינען זייער באַשיידן, פרום און ערלעך: זיי האָבן גוטע מידות; אַ סך קלוגע לייט זיינען דאָ צווישן זיי און אַלע הערן זיך צו זיי צו. זיי שווערן קיינמאַל נישט קיין פאַלשע שבועה. יעדער לעבט הונדערט און צוואַנציק יאָר. זיי דערלעבן אור-אור-אייניקלעך. עס שטאַרבט דאָרט נישט קיין קינד ביים לעבן פון זיינע עלטערן. זיי האָבן נישט קיין קנעכט און קיין דינסטן. זיי האָבן אויך נישט קיין שופטים און קיין פרינצן. און די הייזער זייערע זיינען אַלע גלייך. פון דער זעלבער הייך. מחמת איינער דאָרף זיך נישט דערהייבן איבערן אַנדערן; זיי בויען זיך אַליין הייזער און זיי נייען זיך אַליין שיינע בגדים. איט-לעכער נעמט פאַר זיך פון דער שפּע און פון די אוצרות, וואָס געהערט צו אַלעמען, בלויז אַזוי פיל וויפיל ער באַדאַרף צום לעבן. ביינאַכט פאַרמאַכן זיי נישט קיין טיר און טויער. עס איז ביי זיי נישטאַ קיין קריגערייען. קיין רויבערס און קיין שום שלעכטע זאַך. ווייל די בני משה זיינען פרום און הייליק און גאָט האָט זיי דערפאַר דער-הויבן.“

דאָ האָט זי געזען דעם אמתן סאַציאַליזם פאַר וועלכן זי קעמפט און האָט אַוועקגעגעבן אירע בליענדיקע יאָרן. און אַז נאָך מיט טויזנט-טער יאָרן צוריק האָבן די מענטשן געטרוימט פון אַזאַ סאַציאַליזם. אין די מדרשים וועגן אַלעקסאַנדער מוקדון האָט זי באַווונדערט דאָס מעשהלע: „ווען אַלעקסאַנדער האָט שוין געהאַט איינגענומען אַ סך לענדער, האָט ער געוואַלט אייננעמען נאָך און נאָך, ער זאָל הערשן איבער דער גאַנצער וועלט. איז ער געקומען אין אַ לאַנד, וווּ די ווייבער האָבן געפירט די מלוכה. האָבן די ווייבער צו אים

געזאָגט: „אויב דו וועסט אונדז בייקומען און אויסהרגענען, וועסטו קיין כבוד נישט האָבן, וואָרעם וואָס פאַר אַ שטאַרקייט איז אויס-צוהרגענען פרויען? אויב מיר וועלן דיך בייקומען און אויסהרגענען דייע זעלנערס, וועט מען זאָגן: וואָס פאַר אַ העלד איז אַלעקסאַנ-דער, אַז אַפילו ווייבער זיינען אים בייגעקומען!“

האַט אַלעקסאַנדער געזאָגט צו די ווייבער: „גוט. מלחמה וועל איך מיט אייך נישט האַלטן. אַבער ברענגט מיר אַ ברויט“. האָבן זיי אים אונטערגעטראָגן אַ גילדענעם ברויט אויף אַ גילדענעם מיש. האַט ער זיך געוונדערט: „וואָס? גאַלד עסט מען ביי אייך אין לאַנד?“ האָבן די קלוגע ווייבער אים געענטפערט: „אויב דו ווילסט עסן געוויינלעך ברויט — צו וואָס האַסטו זיך געדאַרפט מיען און קומען אַהער? פשוט ברויט האַסטו דאָך ביי דיר אינדערהיים?“ האַט אַלעקסאַנדער זיך פאַרשעמט. ער איז אַוועק און געלאָזט אויפ-שרייבן אויף דעם טויער פון דער מדינה: „איך, אַלעקסאַנדער פון מוקדון, בין אַ נאַרישער מלך: כ'בין געקומען צו די ווייבער אין אַפריקע און זיי האָבן מיך געלערנט שכל.“

רעגינע האַט זיך צעלאַכט: „וויפיל פאַלקס-חכמה, סאַטירע, דערהייבונג פון דער פרוי און וויפיל סאַציאַלקייט שטעקט אין דעם אַנטי-מלחמה-מעשהלע. דאָס קורצע מעשהלע ווייזט מער דעם אומזין פון מלחמה און פאַרכאַפן פרעמדע לענדער, איידער די לאַנגע דער-ציילונגען, וואָס איך האָב געלייענט“, האַט זי געטראַכט. — „יא, אין דער ליטעראַטור פון מיין פאַלק איז אַלץ דאָ.“

פון חומש האַט רעגינע נישט אַזוי שטאַרק געהאַלטן. זי האַט געזאָגט: „דער חומש איז טאַקע אַ שטיק יידישע געשיכטע, אויס-געמישט מיט פאַלקלאָר, עס זיינען דאַרמין פאַראַן אויך סאַציאַלע געזעצן. אַבער אַ סך פון זיי זיינען שוין היינט פאַרעלטערט. אַבער פון די נביאים און מדרשים האָב איך מער הנאה“. רעגינע האַט מיט יאַרן צוריק אַדוכגעאַרבעט „די צען געבאַט“ פון יאַן העמפעל. אַ געוועזענער גלח, וואָס איז געוואָרן אַ לעניניסט, האַט ער אָנגעשריבן אַ פאַסקוויל אויף די צען געבאַט און אויפן חומש, וואָס ער האַט געמאַכט צו בלאַטע. ער האַט דאַרמין געשריבן: „די צען געבאַט זיינען רעאַקציאָנער און אוממאַראַליש“. רעגינע האַט דאָס פריער גע-האַלטן פאַר אַ הייליקע תורה. אַבער אַצינד, באַקענענדיק זיך אַליין מיטן חומש, מיט די צען געבאַט, האַט זי געזאָגט: „די צען געבאַט זיינען די העכסטע מאַראַלישע געזעצן, וואָס מיר יידן האָבן געגעבן דער מענטשהייט. אין תנ"ך איז דאָ די העכסטע מאַראַל. אַצינד פאַר-שטיי איך שוין, פאַר וואָס, ווען עס קומט אַ רעאַקציע אויף דער וועלט וויל מען אויסטראַטן דאָס יידישע פאַלק — ווייל דאָס יידישע

פאלק טראגט אין זיך די מאַראַל פון זייערע נביאים און די מאַראַל פון די לעגענדעס, וואָס זיינען צונויפגעזאַמלט געוואָרן דורך שוויזנמער יאַרן, וואָס פעלקער האָבן אויסגעהלומט צוזאַמען מיט די יידן, וואָס האָבן געלעבט צווישן זיי. ס'איז אַ טיף מענטשלעכע מאַראַל, — האָט זי געהאַלטן אין איין באַווונדערן.

רעגינע האָט געהאַלטן צונויפזאַמלען ביכער און זי האָט געשאַפן אַ ביבליאָמעק אַרויסצובאַרגן ביכער צו לייענען. זי אַליין האָט אַ סך געלייענט און געשעפט יידיש וויסן. זי האָט דורכגעאַרבעט גאַנץ גרעס, „געשיכטע פון יידישן פאַלק“. זי איז ממש נתפעל געוואָרן פון דעם ווערק. זי האָט זיך דאָס נישט געקענט שענקען ווי נאַריש און פאַרבלענדעט זי איז געווען, וואָס זי האָט קיינמאַל נישט געוואָלט לערנען און וויסן פון איר אייגן פאַלק. זי האָט געמיינט, אַז די סאַציאַל-לע רעוואָלוציע וועט שוין לייון אַלע פראַגן און ממילא די יידן-פראַגע. און אַצינד האָט זי זיך געשמראַפט: „ווי אַזוי וואָלט איך געקענט העלפן מיין פאַלק, אַז איך האָב עס בכלל נישט פאַרשטאַנען, אַז איך האָב נישט געקענט די נשמה פון מיין פאַלק, זיין פילאָזאָפיע, זיין מאַראַל, זיין טראַגיש-ספעציפישע לאַגע?“ ערשט איז געמאַט איז פאַרגעקומען אַ גאַנצע איבערקערעניש אין רעגינעס דענקען און פילן. זי האָט פריער געהאַלטן, אַז יידן זיינען נישט קיין פאַלק נאָר גרופן צווישן פעלקער, וואָס דאַרפן זיך אַסימילירן מיט דעם פאַלק וווּ זיי לעבן. אַצינד האָט זי איינגעזען, אַז יידן זיינען אַ פאַלק מיט אַן אייגענער קולטור, וואָס האָט משפיע געווען די קולטורן פון אַנדערע פעלקער. אַבער זי האָט נאָך שטאַרק געגלויבט אין איר פאַרטיי. ווען פישעלע האָט איר דערציילט וועגן שאַפן בלושטיינען אַרבעט אין „צענטראַל-שניידעריי-רעסאָרט“, האָט זי אַ פּרעג געמאַט: „וואָס האָט דער בלושטיין געמאַט פאַר אונדזער באַוועגונג? און דער עיקר: איז ער אונזערס אַ מענטש?“

„דאָס קען איך דיר נישט זאָגן. ווען איך דיסקוטיר מיט אים, זאָגט ער אַרויס אַזעלכע מאַדנע געדאַנקען. דאָ מיין איך אַז ער איז מיינס אַ מענטש, אַז ער דענקט אַזוי ווי איך; און דאָ זע איך, אַז ער האָט עפעס אַזאַ מאַדנע פילאָזאָפיע... עס איז שווער צו באַגרייפן צו וועמען ער געהערט.“

„אויב אַזוי, זאַל ער נאָך אַ ביסל צוואַרטן. קודם כל מוזן מיר פאַרזאָרגן אונדזערע מענטשן — אידעאָליסטן. צווייטנס, וויל איך אַליין פריער רעדן מיט דעם בלושטיין. מיר דוכט זיך, אַז ער מוז זיין אַ נאַכשלעפער נאָך דעם חבֿר זיידע.“

„יא, ביסט גערעכט!“

מיט דעם האָט זיך דער שמועס וועגן בלושטיינס בקשה וועגן

ארבעט פארענדיקט, און זיי זיינען איבערגעגאנגען אין זייערע רייד
צו עפעס אנדערש.

* * *

ווען בלושטיין האָט געפרעגט פישעלען, וואָס ער האָט פאַר אים
אויפגעטאָן ביי דער חברטע רעגיונע, האָט ער אים געענטפערט:
„ליידער איז דערווייל נישטאָ קיין אַרבעט אין מאַגאַזין. מען דאַרף
פריער רעדן מיט רומקאָווסקין. אז עס וועט זיך שפעטער מאַכן, וועט
ער, בלושטיין, זיין דער ערשמער. בלויז דער „קייסער“ קען געבן
אַרבעט. אָבער איך זאָג אייך צו אז עס וועט זיך מאַכן אַרבעט.
זאָרגט נישט, חבר בלושטיין,“ — האָט ער אים אַרומגענומען און
געקלאַפט איבער דער פלייצע.

„שוין ווידער דער „קייסער“? אַלץ דער „קייסער“, — האָט
אים בלושטיין טרויעריק געענטפערט.

„איך מיינ, אז די רוסן וועלן באַלד אַריינקומען, — האָט ער
אים איבערגעגעבן מיט פרייד, — „אזוי שמועסט מען פון איין עק
געטאָ ביז דער צווייטער.“

„וועט דאָך דער „קייסער“ רומקאָווסקי מיט זיין „מלוכה“ גיין
מיטן קאַפּ אין דר'ערד אַריין!“ האָט זיך בלושטיין דערפרייט; און
פישעלע האָט אים ווילעריש אַ קלאַפּ געגעבן איבער דער פלייצע:
„זיכער!“

די פּראָוואַקאַציע

יידן האָבן געהאַלטן אין איין רעדן: „די רוסן וועלן קומען!
און עס וועלן איינגעשטעלט ווערן די גרענעצן פון פאַר דער ערשמער
וועלט-מלחמה.“ ביז איינמאָל אַ פאַרנאַכט, ווען בלושטיין און זיין
ווייב זיינען געזעסן ביים טיש און געגעסן אַ ביסל זופּ פון גראַז,
האַט זיך פּלוצלונג דערהערט אַ גערודער. זיי האָבן אַרויסגעקוקט
דורכן פענצטער און געזען אַ געלויף, אַ געפילדער, יידן קושן זיך,
טאַנצן אונטער פון פרייד:

„די רוסן זיינען דאָ!“

„די רוסן זיינען דאָ!“

דער חבר זיידע איז אַרויס אינדרויסן מיטן ווייב. אז זיי האָבן
דערהערט די „גומע“ בשורה, האָבן זיי זיך צעקושט. זיידע האָט
אונטערגעטאַנצט: „מזל-טוב! די רוסן זיינען דאָ!“ — האָט ער
געשריגן מיט עקסטאַז און אויפגעהויבן זיינע קינדער און געקושט
אין די בלייכע פּנימלעך — איר וועט שוין מער נישט הונגערן,
חברימלעך!“

בלושטיין האט אוועקגעוואָרפן דעם לעפל. געלאָזט שטיין די זופ און אַרויסגעלאָפן, מיטציענדיק ס'ווייב. זיי זיינען מיטגעריסן געוואָרן, האָבן זיך אויך צעקושט און אונטערגעטאָנצט ווי קינדער: „די רוסן זיינען דאָ!“

שמואליק, דער הויזוועכטער, איז אַרויסגעקומען אין די איינ-געקאלכטע מלבושים, מיטן בעזים אין האַנט: זאָלן זיי זען אונדזערע חברים מיין יחוס, אז איך בין אַ פראַסער סטרוזש אין משוגענעמס „מלוכה“!

די פּאָליציי און אַלע באַצמטע האָבן אויסגעטאָן די הימלען און פון זיך אַראָפּגעריסן די בענדער, טייל האָבן געטראַכט פון אַ באַהעלטעניש. אַ סך יידן האָבן פון זיך אַראָפּגעריסן די געלע לאַמעס. קיינער האָט אַבער נישט געוואוסט וווּ די רוסן געפינען זיך גענוי: אין שטאָט, אָדער הינטער דער שטאָט. אַרויסגיין מקבל פנים זיין מיט רוימע פענער האָט זיך קיינער נאָך נישט געטרויט. זיינען די חברטע רעגינע, מיט פישעלען און שמואליקן געפאלן אויף אַן עצה: זיי האָבן שנעל אַראָפּגעצויגן די ציכלעך פון רוימן בעמגעוואַנט און זיינען אַרויס אין די גאַסן מיט רוימע קישנס. יידן האָבן זיי באַלד נאַכגעטאָן. דער חבר זיידע, בלושטיין און ווישליצקי האָבן אָנגעטאָן רוימע סוועטערס, די ווייבער האָבן אָנגעטאָן רוימע מיכלעך אויף די קעפּ און מיט רוימע קישנס אין די הענט זיינען זיי אַרויס אין גאַס. דאָס איז שוין געווען אין דער „שפעטער שעה“ (פון זעקסע פאַרנאַכט ביז אַכטע אין דער פריי איז יידן נישט דערלויבט געווען אַרויסצוגיין פון דער שטוב, וווּ זיי זיינען איינגעמאַלדן געווען). און דאָ פון איין עק געמאָ ביז דער צווייטער זיינען די גאַסן פול מיט יידן: מיט רוימע קישנס, רוימע קאַפּטאַנס, רוימע קאַפּטיבלעך, רוימע סווע-טערס, מיט ביכער אין אַ רוימן איינבונד, און קינדער מיט שמחת תורה פענער, מיט גראַנערס. דער חבר זיידע האָט זיינע יאָמן, אויך מיט ליידיקע הענט נישט אַרויסגעלאָזט: איינעם האָט ער געגעבן די פאַראַסטעמטע טאַץ מיטן הילצערנעם קאַכלעפל, דעם צווייטן און דריטן — די בלעכענע מעלער מיט שטאַלענע לעפל. דער פערטער יאַט האָט ערגעץ דערמאַפט אַ קינדער-טראַמפּויטערל. טייל האָבן זיך אַפילו באַוויזן נאָענט צו די דראַמן. די דייטשע סאַלדאַטן וואָס האָבן געהאַלטן וואַך ביי די דראַמן, האָבן אַריינגעקוקט פאַרגאַפט, האָבן נישט געקענט פאַרשטיין, וואָס דאָ איז מיט די יידן געשען? יעדן מאָג אין דער צייט וואָנט קיינער נישט דעם קאַפּ אַרויסצווייזן. וואָס איז די שמחה? די געמאַ קאַכט, רוישט, מען לויפט מיט גדולה צו גוטע פריינד אָנזאַגן די „גוטע“ בשורה. די הערצער זיינען איבער-פולט מיט עקסטאַ. עם הערן זיך שאַמן. האָבן יידן פאַרשטאַנען,

אז די רוסן מאַרשירן אַרײַן אין שמאַט באַגריסן זײ מיט שיסן אין דער לופטן. און די פרייד איז נאָך גרעסער געוואָרן. פּלוצלינג האָבן זיך געהערט מאַוימדיקע קרעכצן און געוואַלדן.

„די דײַטשן שיסן!“ — האָבן יידן אָנגעהויבן שרייען און אויף טױט דערשראָקענע געלאָפּן זיך באַהאַלטן. און באַלד האָט אויף די גאַסן אין געמאַ געהערשט אַ טױמע שמילקײט. און אין די שטובן, בוידעמער, קעלערן, וווּ יידן זײנען געלעגן באַהאַלטן האָט געשוועבט דער מלאַך המות.

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נײ אומגליק: די דײַטשן האָבן טאַג-טעגלעך אַרײַנגעשאַסן אין געמאַ. אויף די גאַסן און אין די שטובן. און עס זײנען צוגעקומען נײע קרבנות צו די קרבנות פון הונגער און עפידעמיעס. יידן האָבן געקלאָגט, געקרעכצט און זיך געשעמט אײנער דעם צווייטן צו קוקן אין די אויגן אַרײַן. די חברטע רעגניגע האָט געזאָגט: „דאַס איז געווען אַ פּראַוואַ-קאַציע פון די דײַטשן“.

און יידן האָבן געמענהאַט: „ס'איז דען אַ ווונדער? פון אַזעלכע צרות קען מען טאַקע פון זינען אַראַפּ! נאָר נישט געזאָרגט, די רוסן וועלן דאָ אַהער זיכער קומען!“

און בלושטיין האָט געזאָגט: „מיר זײנען אַזוי פאַרנאַרט און מיטגעריסן געוואָרן פונקט ווי די יידן אין שבת-צב-צײַמן אין „שמן פון גאַרײ“*. דער חבר שמואליק קומט מיר פאַר, ווי דער ייד מיט דער קוליע דאַרטן. און מיר זענען אַצינד דאָ אַזוי געבליבן אַפּגענאַרט ווי די יידן דאַרטן — אין „שמן פון גאַרײ“.

אַ קײ נ ד

נאָך ווײניק וואָס בלושטיין האָט נאָכן אַרומלויפן גאַנצע טעג אין געמאַ זוכן אַ טאַג אַרבעט און נישט געפונען, און די פאַר פעניק אויסצוקויפן די פאַרציע ברויט אויף דער קאַרט האָט ער נישט געהאַט און דאָ האָט מען געשמועסט, אַז די דײַטשן גיען אײנפירן פּרישע גזרות רעות: אַרויסשיקן אויפן טױט עלמערע מענטשן און מאַמעס מיט קינדער — נאָך ווײניק געווען דאַס אַלץ, איז אים, בלושטייןען, מיט זיין ווייב שרהלען, צוגעקומען אַ נײע קאַפּ-פאַרדרייעניש: שרהלע איז שוואַנגער געוואָרן. זי האָט זיך עפעס נישט גוט געפילט, איז זי געגאַנגען צו אַ מעדיצין-דאַקטאָר, האָט ער דאַס פעסטגעשמעלט; ער האָט זי איבערגעשיקט צו זײנס אַ חבר, אַ גינעקאַלאָג, און יענער

(*) „אין שטן פון גאַרײ“ — נאָוועלע פון יצחק באַשעוויס.

האָט זי איבערגעשיקט צו אַ דאָקטאָרין, וואָס האָט געהאַט צו זאָגן איבער אַלע אַקווער-דאָקטוירים אין געטאָ. די דאָקטאָרין האָט באַשלאָסן צו מאַכן שרהלען אַן אַבאָרט ביי זיך אין שפיטאַל, פּונקט ווי זי האָט שוין דאָ געהאַלפן הונדערטער פּרויען.

אין געטאָ האָט זיך געפונען די שענסמע און גרעסמע געביידע פון לאַדזש, דאָס איז געווען די נייע קראַנק-קאַסע, וואָס דער לאַ-דזשער סאַציאַליסטישער שטאַטראַט האָט אויפגעבויט. די דייטשן האָבן אַלצדינג אויסגערויבט פון דעם שפיטאַל, זיי האָבן נאָר איבער-געלאָזט די ליידיקע ווענט.

ווען די יידן זיינען אַריינגעטריבן געוואָרן אין געטאָ, האָט דער „קייסער“ מרדכי היים רומקאַווסקי, צונויפגערופן די דאָקטוירים און ער האָט מיט זיין ליטווישן אַקצענט געגעבן אַ באַפעל:

„איך וויל, אז אין מיין געטאָ זאל געשאַפן ווערן אַ ספיטאַל וואָס זאל זיין אַ מושטער פאַר יעדן לאַנד! איך האָב די בעשטע און באַקוועשטע געביידע פאַר אזאַ ספיטאַל!“

„ווי אזוי? מיט וואָס? — האָבן די דאָקטוירים געפרעגט, — מיר האָבן נישט מיט וואָס און מיר קאַנען נישט שאַפן קיין שפיטאַל.“

„דאָש גייט מיר נישט אַנעם, — האָט דער אַלטער געענטפערט — ביי מיר אַזש מען קען נישט אַריבער מוזש מען אַריבער! איך שמעל אייך צום דינסט אַלע מיינע אַמטן און מיין פּאַליציי. איך גיב אייך צייט צוויי וואַכן, ביז דעמאָלט מוזש אין מיין געטאָ זיין אַ ספיטאַל! טויזנטער און טויזנטער מיינע יידן זיינען קראַנק! מיין מלוכה מוזש ווערן אַ מושטער פאַר אַלע מלוכות!“

עס איז געשאַפן געוואָרן אַ „געזונטהייטס-אַמט. אין שפיץ איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן רומקאַווסקי'ס ברודער, יוזעף, שפעטער איז ער געוואָרן „געזונטהייטס-מיניסטער“ אין געטאָ, און זיין געהילף איז געווען שולמאַן, רומקאַווסקי'ס אַ פאַרטיי-חבר, ער איז געווען אַ האַרציקער מענטש, מיט אַרגאַניזאַטאָרישע פעיקייטן, ער האָט גע-שאַפן עמלעכע שפיטעלער, אויך דאָס שפיטאַל פאַר גייסטיק-קראַנקע. די שפיטעלער זיינען באַלד איבערגעפאַקט געוואָרן, פון די עפידעמיעס — צוליב דעם שוידערלעכן הונגער; עס איז געשאַפן געוואָרן בעט-געוואַנט און איבערציג.

שולמאַן איז געווען פאַרוואַלטער איבערן שפיטאַל פאַר גייסטיק-קראַנקע, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער וועסאַלע גאַס, ביים אַלמין בית-עולם, ווי פאַר דער מלחמה, און יידן האָבן ווייטער גענוצט דאָס ווערטל אויב עמעץ האָט געטאָן, אָדער געזאָגט אַ נאַרישקייט: „מען דאַרף אים שיקן אויף דער וועסאַלע...“ אויף די דאָזיקע גייסטיק-קראַנקע האָבן די דייטשן אויסגעפרובירט די גיפטיקע גאַזן.

שולמאן האָט זיך צום האַרצן גענומען די יידישע צרות און איז געשטאַרבן. ער האָט געהאַט די בכבודיקסטע לוויה אין דער געשיכטע פון לאַדזשער געטאָ.

די דאָקטוירים האָבן געברענגט זייערע אַרבעטס-כלים. עס זיינען אויך געקויפט געוואָרן ביי די דייטשן אַרבעטס-כלים פאַר העכסטע פרייזן — פאַר גאַלד, פאַר בריליאַנטן, פאַר אויסלענדישער וואַלוטע. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָבן די שפיטעלער זיך געקאַנט פאַרגלייכן צו די בעסטע שפיטעלער. אָבער די דייטשן האָבן דאָס פון צייט צו צייט אויסגערויבט און יידן זיינען געצוונגען געווען ביי זיי צוריקצוקויפן פאַר אוצרות.

די ערשטע צייט זיינען דאָקטוירים געצוונגען געווען דורכ-צופירן אָפּעראַציעס מיט פשוטע קיך-מעסערס.

רומקאָוסקי האָט צוגעטיילט אַ ביסל מער שפיז פאַר די קראַנקע אין די שפיטעלער. יעדער קראַנקער האָט געמוזט מיטברענגען זיינע לעבנסמיטלעך אַרומן.

רומקאָוסקי האָט אויך צוגעטיילט די דאָקטוירים אַ ספּעציעלן דאָקטאָר-טאַלאַן (אויסער דעם נאַרמאַלן צומייל), וואָס איז באַשטאַנען פון ספּעציעלע שפיז: פּומער, צוקער, פלייש, שווייצער-קעז און נאָך גוטע נאַרהאַפטיקע זאַכן. שפּעטער האָט דער „קייסער“ גע-עפנט אַ פענסטראַנט פאַר די דאָקטוירים אויף מאַרשיין (אַ פאַרשמאַט אין געטאָ), וווּ יעדער דאָקטאָר איז אַרויסגעפאַרן אויף עטלעכע וואָכן אויף אַפּרו. איין און איינציקער דאָקטאָר מילער, האָט געקעמפט מיט רומקאָוסקי. ער האָט ניט געוואַלט געניסן פון די פּרווילעגיעס. ער האָט געזאָגט: „די עפידעמיעס קאָן מען נאָר באַקעמפן מיט שפיז; זאָל רומקאָוסקי איינטיילן די שפיז גלייך אויף גלייך, ער זאָל אַפּשאַפן די טאַלאַנען. עס דאַרפן ניט זיין אין געטאָ אַ קליינע גרופּע אויסדערוויילטע און די רעשט פאַריער.“

אים, ד״ר מילערן, האָט דער „קייסער“ יאָ געלאָזט ריידן, ווייל ער האָט זיך אין אים גענייטיקט און ער איז געבליבן ביים ריידן. אָבער די שפיטעלער האָבן געאַרבעט.

שרהלען איז ניט אַזוי לייכט געווען אַנצוקומען אין שפיטאַל אַריין. עס האָט זיך אַזוי לאַנג פאַרצויגן ביז זי איז געווען אין זעקסטן חודש און עס איז שוין צו שפּעט געווען צו מאַכן אַן אַבאָרט. שרהלע האָט געהאַלטן אין איין גיין צו דער דאָקטאָרין. זי האָט פאַר איר געוויינט. די דאָקטאָרין איז געווען פאַרדרייט און פאַרמאָן אין איר אַרבעט. זי האָט געוואָרפן אַ בליק אויף שרהלען, באַטראַכט איר יונג, באַחנט, פאַרצוקט, טרויעריק פנים, אירע שוואַרצע לייכט-דיקע אויגן. עס האָט זי אַנגענומען אויף איר אַ רחמנות. עס האָט

פאר איר אויפגעטויכט די טרויעריק-שוידערלעכע בשורה, וואָס די דייטשן טוען מיט די יידישע מאַמעס און קינדער — אומברענגען. די דאָקטאָרין האָט איר געהייסן קומען מאַרגן אַוונט צו איר אַהיים און זי וועט איר העלפן.

בלושטיין און שרהלע זיינען די גאַנצע נאַכט ניט געשלאָפן. צומאַרגנס האָט זיך שרהלע פאַרשאַפט עפעס אַפצוקאַכן. זיי האָבן געגעסן די וואַסערדיקע זופ מיט אַפעטיט, אַכער מיט טרויעריקע געדאַנקען.

אין אַוונט האָט בלושטיין שרהלען אַוועקגעפירט צו דער דאָקטאָרין. די דאָקטאָרין האָט אים געהייסן קומען אין צוויי שעה אַרום. דורך דער צייט האָט בלושטיין אַרומגעבלאָנקעט איבער די גאַסן, ער האָט גאַרנישט געזען און גאַרנישט געהערט, נאָר געטראַכט וועגן שרהלען. איין טרויעריקער געדאַנק האָט איבערגעיאָגט דעם צווייטן; ער האָט ניט איינמאַל געהערט וועגן טויטפאַלן פון אַבאָרטן, וועגן טויטפאַלן פון קאַליע מאַכן זיך. עס האָט אים שוין אינגאַנצן באַנג געמאַן, פאַרוואָס ער איז אויף דעם איינגעגאַנגען. עס האָט אים געפייניקט די פראַגע: ווער ווייסט צי מיין שרהלע וועט בלייבן לעבן?

ענדלעך צו דער באַשטימטער צייט האָט ער שרהלען אַפגענומען אַ שמייכלענדיקע. זי האָט אים דערציילט: „אזוי ווי אין זעקסטן חודש איז שוין צו שפעט צו מאַכן אַן אַבאָרט, האָט איר די דאָקטאָרין געמאַכט אַ קליינע אַפעראַציע, און דאָס וועט אַרויסרופן אַ קינסטלעך געבורט. די נאַכט וועט זי איבערשלאָפן אינדערהיים און מאַרגן אינדערפרי וועט זי מיט דער „סקיעראַוואַניע“, וואָס די דאָקטאָרין האָט איר געגעבן אַריינגיין אין שפיטאַל. נאָך דער דאָזיקער קליינער אַפעראַציע, וואָס זי האָט אַצינד געהאַט, וועט זי מאַרגן געלעגן ווערן.

— „גלייב מיר, שמחה, אַז דאָס האַרץ רייסט מיר צו טויטן אַ נפּשל, מיין אייגן בלוט און פלייש. דו ווייסט דאָך, ווי איך האָב ליב קינדער. אַ קינד צו האָבן איז געווען מיין טרוים. אַכער וואָס זאָל איך טאָן, אַז עס איז אזאַ פינצטערער גור אויף יידישע קינדער און מאַמעס? ... און דער הונגער? ...“

„אזוי איז עס, שרהלע. אין אַ צייט פון נאַציזם און פאַשיזם, אין אַ צייט, ווען אַ ייד טאָר בכלל ניט געבוירן ווערן. צו זיין אַ ייד — איז אַ פאַרברעכן!“

„דער דאָקטאָר האָט מיר אַנגעזאָגט, אַז דו זאָלסט דיך חלילה צו מיר נישט צורירן, ווייל עס קאָן חלילה געשען ס'ערגסטע...“

בלושטיין האָט זיך אַביסעלע פאַרשעמט.

ביידע זיינען די נאכט ניט געשלאפן.

צומארגנס אינדערפרי זיינען זיי געגאנגען אין שפיטאל אריין. דארטן האבן זיי געטראפן א לאנגע ריי. ווען שרהלע איז צוגעקומען צום פענצטערל און דער פאליציאנט וואס האט געהאלטן ארדענונג האט געזען איר שריפט, האט ער זי געפרעגט: „פארוואס זייט איר געשטאנען אין דער ריי? אין אזא פאל גייט מען גלייך ארויף אין שפיטאל אריין.“

ער האט איר אנגעוויזן, ווו זי זאל ארויפגיין, אין וועלכער אפטיילונג, און ער אליין האט שוין דערליידיקט אלע פארמאלימען. בלושטיין האט זי ארויפגעפירט. ווען מען האט שרהלען אריינגע-פירט אין דער וואנע האט מען בלושטיינען געגעבן דאס גאנצע אג-מועכץ וואס זי האט אויסגעטאן. מען האט אים געהייסן אהיימגיין און ער זאל אין דריי טעג ארום קומען מיטן אנטוועכץ. ווען בלושטיין האט גענומען דאס פעקל, האט אים געגעבן א קלאפ אין הארץ: „ווער ווייסט צי זי וועט נאך אמאל אנטאן די קליידער?“ — האט ער געטראכט. ער האט ניט געוואגט אוועקגיין, אבער ער האט געמוזט אהיימגיין. אויפן וועג האט זיך אים געדאכט, אז ער טראגט אהיים די קליידער פון א מת. א גאנצן טאג האט ער נאר געקלערט וועגן שרהלען. ער האט מיט באדויערונג געקוקט אויף די קליידער. בינאכט האט ער געטראכט: „איך ליג דא אין א בעט, ווער ווייסט צי מיין שרהלע לעבט נאך?“

צומארגנס, ווען ער איז ארויס אין גאס אריין זוכן א טאג ארבעט, האט ער נאר געזען שרהלען. דער קאפ איז אים גארנישט געשמאנען צו זוכן ארבעט. נאך א גאנצן טאג הונגערן האט ער פארנאכט ארויסבאקומען אויף דער קארט די פארציע ברויט. ער האט אויפ-געגעסן און איז אריינגעגאנגען א ביסל שמועסן מיט דער שכנמע, זיידעס ווייב.

זיי האבן גערעדט וועגן שרהלען, וועגן הונגער און קעלט און וועגן די צענדליקער טאג-געלעכע לוויות. צום סוף האט זי אים געטרייסט, און ער איז אריינגעגאנגען צו זיך אין שמוב. ער האט אנגעצונדן א ליכטל און האט פריער גוט פארהאנגען דאס פענצטערל, עס זאל חלילה ניט ארויסשלאגן קיין פאסיקל ליכט צוליב לופטשוין; ער האט זיך גע-לייגט אין בעט, גענומען א בוך און געלייענט. דאס איז געווען „זשאן קריסטאף“ פון ראמען ראלאן. ער האט ניט געוואלט א סך לייענען, ווייל ער האט געוואלט באלד איינשלאפן, אבער ער האט ניט געקאנט. שרהלע איז אים געשמאנען פאר די אויגן: דא האט ער זי געזען א ליידיקע, ווי זי ווארפט זיך און שרייט פון יסורים. דא האט ער זי געזען שוין א ניט-לעבעדיקע. ער האט ניט געקאנט

נימ לייענען און נימ שלאָפן. ער איז אַראָפּ פון בעט, אויסגעזוכט שלום עליכמס „טביה דער מילכיקער“, ער איז צוריק אַרונטער אונטערן איבערבעט, גענומען לייענען און געהאַט גרויס הנאה, ער האָט געפילט אַ מעס פון די מעשיות, אַ מעס פון לשון, ער האָט מיטגעלעבט מיט יעדן בילד, מיט טביה'ס יעדן זשעסט, יעדער תנועה, מיט יעדן ווערטל, ער האָט געלאַכט אינדערשמיל, טיילמאַל האָט דאָס לאַכן פון אים אַרויסגעפלאַצט אויפן הויכן קול. בלושטיין האָט שוין דאָס ווערק געלייענט אפשר צום צענטן מאַל און שמענדיק איז עס פאַר אים געווען פריש.

פאַרטאָג איז ער איינגעשלאָפן מיטן בוך אין די הענט. עס האָט זיך אים געחלומט: שוואַרצע עגלות, לוויות, גלחים אין שוואַרצע לאַנגע רעק. דערנאָך האָט ער געזען ווי איין גלח אין אַ ווייסן לאַנגן קיטל האַלט אַ געבעט-ביכעלע אין האַנט. גייט און זינגט, אַ יינגל גייט הינטער אים און טראַגט אַ צלם. הינטער זיי ציט זיך אַ לוויה. ער האָט געזען אַ בית-עולם מיט מצבות. דערנאָך האָט ער געזען מאַסן מענטשן, ווי אויף אַן ערשמע מאַי-דעמאָנסטראַ-ציע. פּאָליציי אויף פּערד האָט געטריבן, אַלע זיינען געלאָפן, ער אויך. ער איז געלאָפן און געלאָפן און אַט האָט אים אַ פּאָליציאַנט אויף אַ פּערד דעריאָנט און אים דערלאַנגט מיט דער שווערד איבערן קאַפּ. ער שרייט פון יסורים, ער רייסט זיך אַרויס פונעם פּאָליציאַנט, ער פאַלט אויף דער ערד מיט אַ געשפּאַלמענעם קאַפּ באַגאַסן מיט בלוט, און ער האָט זיך אויפגעכאַפט מיט שרעק.

אַז בלושטיין האָט זיך אומגעקוקט, האָט ער דערזען, אַז ער געפינט זיך אין בעט און אינדרויסן איז שוין טאַג, אַבער די מורא האָט נאָך אַלץ געהערשט איבער אים.

ווען בלושטיין האָט זיך אַ ביסל באַהערשט, האָט ער זיך גע-נומען פּוּתּר חלום זיין: „ניין, דאָס איז נימ קיין גומער חלום; דאָס איז אַ שלעכטער סימן! איך דאַרף מאַרגן גיין נאָך שרהלען. ווער ווייסט? ...“ ער האָט נימ געוואַלט ווייטער טראַכטן וועגן דעם אַבער ער האָט זי געזען אַ טויטע. צומאַרגנס ווען ער האָט גענו-מען אירע מלבושים האָט אים דאָס האַרץ געקלאַפט און די הענט גע-ציטערט. ער איז אַרויסגעגאַנגען מיטן פּעקל און פּונקט איז אים אַנט-קעגן געפּלויגן אַ טשאַמע שוואַרצע וואַראַנעס: „אוי, אַ שלעכטער סימן! ווער ווייסט? ...“ אין יעדער זאַך האָט ער געזען אַ שלעכטן סימן. ענדלעך איז ער אַנגעקומען צום שפּיטאַל. ער איז אַרויפגעשפרונגען דורך די ברייט-מאַרמאַרנע טרעפּן און מאַרמאַרנע ווענט. ער האָט געפילט קאַרבאַל, יאָדאַפאַרס און אַלקאַהאָל. עס האָט אים אַזש אַנגעהויבן צו שניידן אין בויך אויס מורא פאַר אַ שלעכטער בשורה.

ווען ער איז אריינגעקומען אין דער פרויען-אפטיילונג, האט ער געפילט, אז דאס הארץ שטעלט זיך אים אפ. אבער דא איז אים שרהלע אקענגעקומען א שמייכלענדיקע, אן אויסגערומטע, אין א לאנגן שפיטאל-ראק. זי איז אויף אים ארויפגעפאלן און זיי האבן זיך צעקושט מיט א לאנגן קוש.

שרהלע האט געהאלטן ביים ענדיקן מיטאג. זי האט באקומען א מעלערל קארטאפל און א מעלערל מיערן מיט מארגארין. די מיערן האט זי אצינד גיך, גיך אריינגעשארט מיטן גאפל אין מויל אריין. שרהלע האט זיך שנעל אנגעטאן און געארעמטע זיינען זיי אהיימ-געגאנגען אזוי ווי אמאל אין האניק-הודש.

שרהלע האט אים אלצדינג דערציילט, וואס זי האט דורכגע-לעבט די דריי טעג. ווי די דאקטוירים האבן זי געפארשט, געהאלטן אין איין פרעגן, ווי אזוי דאס האט פאסירט און ווי זי האט געהאלטן אין איין ענטפערן: „כ'ווייס ניט“.

זי האט באוונדערט די ארדענונג אין שפיטאל און די פיינע באהאנדלונג פון די דאקטוירים און קראנקן-שוועסטערס און ווי אלע ציטערן פאר רומקאווסקי אימת מוות. ניט ווי ניט ווען פאלט ער אריין אויף אן אינספעקציע זען צי אלץ „קלאפט“ און ווי אין שפיטאל-קיך ארבעט איינע פון די בעסטע קעכינס.

זי האט דערציילט, נוי אזוי זי האט באלד דעם ערשטן טאג באקומען די ווייען, ווי אזוי מען האט זי אריינגעפירט אין געבורטס-זאל און ווי אזוי זי איז טאקע אויפגעבונדן געווארן.

ווען זיי זיינען אריינגעקומען אין שטוב האט זיך בלושטיין ניט געקאנט אויף איר זאט אַנקוקן: „שרהלע, ביסט דאך געווארן יינגער, שענער“, — האט ער זי געהאלטן אין איין באוונדערן.

„א דאנק דער דאקטארין, הונדערט און צוואנציק יאר זאל זי לעבן! זי האט מיך אויפגעבונדן; אצינד פיל איך מיך פרייער, זיכערער: כ'וועל... נישט... מוזן אוועקגעבן די דייטשן א לעבעדיק קינד צום טויטן, מיין אייגן בלוט און פלייש; און אפשר אן א קינד וועלן מיר גיכער קאנען איבערלעבן די מלחמה...“

בלושטיין האט זי ארומגענומען. ער האט איר א קוש געגעבן אין שטערן און געזאגט: „אז מיר וועלן איבערלעבן די מלחמה, וועלן מיר האבן מיט גאטס הילף ניט נאר איין קינד, נאר א סך קינדער צו להכעים די שונאים“.

„זיכער, זיכער, שמחה“, — האט זי אים געענטפערט מיט אראפגעלאזטע אויגן, ווי א שעמעוודיק מיידל.

א פערד-ביין

יעדן פארטאג איז בלושטיין ווייטער געגאנגען מיט א טאפ און א טארבע אויפגעהאנגען איבערן האלדו, און מיט א לעפל אין דער טאש, צום „צענטראל-שניידער-רעסארט“ און אפגעווארט מיט נאך אנדערע די לאסט-אויטאמאבילן, ארויפצולאָדן אָדער אַראָפּצולאָדן סחורה. אז ער האָט געארבעט אַ האַלכן טאָג, האָט ער דאָך שוין אַ רעכט געהאַט צו באַקומען אַ טאַלאַן אויף אַ זוף.

אזוי ווי דער קערטאָניק, זכאַר, איז געווען אַ גוט-האַרציקער, האָט ער אויך איינמאַל די שוואַרץ-אַרבעטער צוגעטיילט טאַלאַנען אויף זעקס הונדערט גראַם פערד-פלייש. דאָס איז דעמאָלט געווען דער צוויי וואַכיקער פלייש-צעטייל פאַר די אַרבעטנדיקע אין די רעסארטן: שניידערס, שוסמערס, עלעקטראַטעכניקער, מישלער און אנדערע. דאָס פלייש איז געווען פון אַלטע הול-הוואַמע פערד, וואָס האָבן שוין צו גאַרנישט געטויגט.

דאָס פלייש האָט זיך קיינמאַל נישט געקענט אַפּקאַכן. עס איז געוואָרן האַרט, ווי אַ פּאַדעשווע. דער גרעסער טייל יידן האָט געעקלט צו עסן דאָס דאָזיקע פלייש. כאָטש דער ראַבינאַט האָט אַרויסגעגעבן אַ הכשר: ווער עס וויל מעג עסן נישט קיין כשר פלייש — עס איז פיקוח נפש. און ביי דעם שרעקלעכן הונגער, וואָס האָט געברענגט טאָג מעגלעך איבער הונדערטער מתים, האָט מען זיך געמוזט צוגעווינען צום פערד-פלייש. מען איז אַפּגעשטאַנען אין די רייען צו האַלבע נעכט און גאַנצע טעג ביז מען האָט זיך דערשלאָגן צו דעם „אוצר“.

עס האָבן זיך אַבער געפונען אַזעלכע רעליגיעזע יידן, וואָס האָבן די גאַנצע צייט אין געמאַ לגמרי נישט נהנה געווען פון קיין פלייש.

ווען בלושטיין איז פאַרטיק געוואָרן מיט דער אַרבעט, האָט ער באַמערקט, אז זיינע מיטאַרבעטער סודלען זיך און ער איז געווייר געוואָרן, אז בערעק דער מאַגאַזינער, אונטער וועמען ער אַרבעט, האָט היינט באַקומען פון זכאַרן פלייש-טאַלאַנען פאַר דער גאַנצער גרופע שוואַרץ-אַרבעטער. אַלע האָט ער אויסגעטיילט אויסער אים. האָט זיך בלושטיין באַלד אַריענטירט, אז זיין פלייש-טאַלאַן האָט בערעק אַליון „אַראָפּגעשלונגען“. בלושטיין האָט בערעקן געבעמן ער זאָל אים אַפּגעבן זיין טאַלאַן. אַבער בערעק האָט אויף אים אַנ-געשמעלט אַ פאַר אויגן נאָר איינצושלינגען, און ער האָט אים גע-סטראַשעט: אויב ער וועט נישט האַלטן ס'מיל, וועט ער עס אים צומאַכן און מער וועט זיין פום דעם מאַגאַזין נישט איבערטערעמן. בלושטיין האָט זיך אַצינד פון אים נישט געלאָזט איינשמילן, ווי

דעם ערשטן טאָג, ווען ער האָט דאָ אָנגעהויבן אַרבעטן האָט אָן אַרבעטער באַקומען אויסצוטיילן די טאַלאַנען אויף אַ זופּ מיט אַ שטיקל ברויט פאַר די אַרבעטער, האָט יענער בלושטיינע טאַלאַן פאַר זיך צוגענומען. ער האָט נאָך געמוזט צוקוקן ווי יענער עסט צוויי זופּן מיט צוויי שטיקלעך ברויט און ער, בלושטיין, האָט אַ גאַנצן טאַג געמוזט אַרבעטן אויפן ניכטערן מאָגן. דעמאָלט האָט בלושטיין אין זיך געוויינט: „פאַרוואָס אָן אַרבעטער, וואָס געפינט זיך אין דער זעלבער לאַגע ווי ער זאָל קענען אַזוינס טאָן.“

אַזוי ווי עס האָט אַצינד נישט געהאַלפן נישט מיט גוטן און נישט מיט ביזן האָט ער באַשלאָסן אַריינצוגיין צו זבאַרן. אויסנוצן די געלעגנהייט צו עסן אַ שטיקל פלייש, וואָס ער האָט שוין נישט טועם געווען זינט אַ שטיק צייט פריער נאָך, איידער די געטאָ איז געשלאָסן געוואָרן. ניין, ער וויל ווייזן, אַז ער איז אויך אַ מענטש. ער וועט זיך נישט לאָזן באַגולענען; דאָס שטיקל פלייש קען אים געבן כוח אויסצוהאַלטן די מלחמה.

בלושטיין איז אַריינגעגאַנגען צו זבאַרן אין ביוראָ און אים געבעטן אַ פלייש-טאַלאַן, ער האָט בערעקן נישט געוואָלט „פאַרשימ“.

זבאַר האָט אים געענטפערט, אַז ער האָט שוין געגעבן בערעקן דעם טאַלאַן פאַר אים. דאָ האָט בלושטיין נישט געהאַט קיין אַנדערע עצה, ווי דערציילן דעם גאַנצן אמת. זבאַר האָט זיך געמאַכט ווי ער הערט נישט, ווייל ער האָט נישט געוואָלט פאַרפירן קיין אויס-פאַרשונג, וואָס האָט נישט געקענט קיין גוטס ברענגען. האָט ער זיך גאַרנישט געמאַכט וויסן און בלושטיינען דערלאַנגט אַ פלייש-טאַלאַן. בלושטיין האָט דאָס גרינע צעמעלע מיט פרייד עמלעכע מאָל איבער-געלייענט. דערנאָך האָט ער עס באַהאַלטן אין קעשענע, ווי אַ טייערן אוצר.

פאַרנאַכט איז בלושטיין, אונטערשפרינגענדיק פון פרייד, אַריין צום קאַסירער נאָך דעם לוינ פאַרן טאַג אַרבעט. דער קאַסירער האָט אים ווי יעדן מאָל, געפרעגט ווי ער הייסט און וווּ ער וווינט? בלושטיין האָט אים געגעבן אַ פאַלשן נאָמען און אַ פאַלשן אַדרעס. ער האָט זיך דאָס גוט געהאַט איינגעחזרט, ווייל יעדעס מאָל האָט ער צו טאָן מיט דעם זעלבן קאַסירער.

אויף דעם אופן האָט בלושטיין נישט פאַרלוירן די נעבעכדיקע שטיצע. די ניין מאַרק אַ חודש. ער האָט באַקומען צוויי מאַרק מיט צוואַנציק פעניק (געטאָ געלט) פאַר דעם טאַג אַרבעט.

אַהיימגייענדיק האָט ער אָנגעטרעטן אין דער יאַטקע. עס איז פונקט געהאַט אַריינגעקומען פערד-פלייש. עס איז נאָך נישט גע-שטאַנען קיין ריי. בלושטיין האָט אַוועקגעגעבן דעם טאַלאַן מיט

איין מאַרק און ער האָט באַקומען אַ שטיקל פּערד-פלייש מיט אַ מאַרד-ביין.

שרהלע איז געווען אין זיבעטן הימל. זי האָט „כשר געמאַכט“: אויסגעווויקט, אויסגעזאָלצן און אָפּגעגאַסן — לויטן יידישן דין; אין שטוב האָט זיך געפילט ערב יום-טוב, ווי פאַר אַ גוטער סעודה.

שרהלע האָט פאַר צען פעניק צעמאַלן דאָס פלייש אין אַ מילכל, ביי אַ יידענע וואָס האָט פון דעם מילכל געצויגן עטלעכע מאַרק אַ וואָך. דאָס מילכל האָט יעדער קונד געמוזט אַליין דרייען, ווייל די יידענע איז פון הונגער נישט בכוח געווען דאָס צו טאָן.

שרהלע האָט אַריינגעריבן אויפן ריבאיין אַ קאַרטאַפּל. זי האָט אויך אַריינגעטאָן אַ שטיקל ברויט און אַ לעפל גרויפן, ס'זאָל זיין אַ סך „פלייש“; זי האָט אַריינגעשיט אַ סך זאָלץ און פאַפּריקע-ערזאָץ, ס'זאָל זיין האַרציק; די עטלעכע קאַרטאַפּל, וואָס זי האָט אָפּגענומען אויף דער „ראַציע“ האָט זי אַריינגעלייגט אין בעט צוקאַפּנס אונטערן קישן, זיי זאָלן נישט געפרוירן ווערן. אָבער דאָס האָט נישט גע-האַלפן — זיי זיינען פאַרט געפרוירן געוואָרן.

זעקס קאַרטאַפּל האָט זי געברענגט אויף דער ראַציע. דאָס האָט דער „קייסער“ רומקאָוסקי צוגעטיילט אויף פּופּצן טעג. אָבער עס זיינען אַדורך גאַנצע חדשים און ס'זיינען נישט צוגעטיילט גע-וואָרן קיין קאַרטאַפּל.

יעדעס מאל ווען שרהלע גייט קאַכן אַ זופ, נעמט זי אַרויס די קאַרטאַפּל פון אונטערן קישן און זי זעט ווי זיי זיינען אַלץ מער געפרוירענער. זי וועגט אין איר האַנט יעדע קאַרטאַפּל באַזונדער: די קלענסטע, די גרינגסטע, פריער אויפצועסן. אָבער אויף היינט האָט זי אויסגעקליבן די גרעסטע און שווערסטע קאַרטאַפּל. „וואָס עס זאָל נישט זיין — היינט האָט זי אַ פאַרציע פּערד-פלייש מיט אַ מאַרד-ביין. ווייל זי איינמאל אַ יום-טוב האָבן!“ האָט זי באַשלאָסן.

האַלץ האָט זי געהאַט פון אַ ברעט, וואָס בלושטיין האָט אַראַפּ-געריסן פון בוידעם. היינט האָט ער עס געמאַכט גאַנץ שטיל, די שכנים האָבן נישט געהערט, אויב נישט — מוז ער זיך מיט זיי טיילן; און איינשמעלן זיין לעבן פאַר יענעם וויל ער נישט. פאַר נעמען אַ שטיקל האַלץ אַרעסטירט דעם „קייסערס“ פּאַליציי. דער „קייסער“ זאָגט: „אין מיין געמאַ גיבט ניט קיין פּריוואַט אייגנטום! אַלץ איז מיין!“ נישט איינמאל העלפט זיך בלושטיין מיט דעם שטיקל האַלץ. האַלץ איז אזוי טייער פּונקט ווי ברויט. ווען פּאַליציי טאַכט רעוויזיעס און געפינט האַלץ — ווערט עס קאַנפּיסקירט, ווי ווערטפולע זאַכן. און בלושטיין האָט זיך טאַקע געוויצלט: „ווי איז

דאס געהערט געווארן, אז ביי יידן זאל פערד-פלייש זיין כשר און האלץ טריף?!

שרהלע האט אפגעקאכט א קארטאפל-זופ פון דעם פערד-מארך-ביין און פון פלייש האט זי געמאכט קאטלעמן.

בלושטיין איז ספעציעל אהיימגעקומען אויף מיטיק. שרהלע האט אויך אפגעשפארט א שטיקעלע ברויט.

הינטער א פארשלאסענער טיר, כדי עס זאל ביי די שכנים נישט ארויסרופן קיין יסורים און קנאה-שנאה, האבן זיי גענומען פראווען די „יום-טוב-סעודה“.

שרהלע האט געוואלט איינטיילן די זופ אויף צוויי טעג און ס'פלייש אויף עמלעכע מאל. אבער ווען זיי האבן אנגעהויבן עסן, האבן זיי זיך נישט געקענט צוריקהאלטן; זיי האבן אויסגעלעקט די שיסלען און דעם מאַפּ מיט דער צונג. זיי האבן אויך אויסגענאַגט דעם פערד-ביין. ביים פלייש האבן זיי ערשט באקומען דעם ריכטיקן אפעטיט, זיי האבן גארנישט געקיעט. עס האט זיך אליין אראפגע-שלונגען.

„שוין, מיין דאגה, לאַמיר כאַטש איין מאַל עסן צו דער זעט, — האַט שרהלע געזאָגט — וואָס וואַלטן מיר געטאָן ווען מען באַקומט נישט דעם טאַלען? וואַלטן מיר דאָך אויך נישט געהאַט אויף מאַרגן קיין פלייש. לאַמיר כאַטש איינמאַל דאָס האַרץ גוט אונטערלענגען, וועט עס האַבן כוח צו הונגערן.“

בלושטיין האט צוגעשמייכלט: „אודאי אזוי. נישט געזארגט, ס'וועט גוט זיין! לאַמיר עסן!“

זיי האבן אַלצדינג אויפגעגעסן. בלושטיין האט געשווירן אז ער האט נאך ביי זיין לעבן אזא גוטע זופ און אזא גוט פלייש נישט געגעסן. ער האט געהאלטן אין איין לויבן שרהלען פאר איר גוט קאכן. שרהלע האט זיך געטראכט: אין נאַרמאַלע צייטן וואַלטן זיי ביידע אזא עסן נישט געקענט אין מויל נעמען.

בלושטיין האט זיך דערוואַרעמט. אַוועקגייענדיק האַט ער זיך מיט שרהלען צעקושט. ער האַט געהאַט אַן איבערגעפאַקטן מאַגן און אַן אויפגעבלאַזענעם בויך. עס האַט אים געברענט אויפן האַרץ. איז ער אזוי געגאַנגען מיט אַן אויסגעטאַרשטן בויך, מיט לאַנג-זאַמע טריט צוריק צו דער אַרבעט און געטראַכט: „וואו כאַפט ער דאָ ערגעץ אַכיסעלע טיי-זאַדע, צו לעשן דאָס ברענונג און זויערקייט, וואָס עס שלאַגט אים קאַפויער פון מאַגן.“

אויפן וועג אונטער אַ פלויט האַט ער אַוועקגעוואַרפן דעם ביין, וואָס שרהלע האַט אים מיטגעגעבן איינגעפאַקט אין פאַפיר אַוועק-

צווארפן. זאלן שכנים נישט דערקענען קיין שום סימן, אז אין דעם הויז איז געווען פלייש.

בלושטיין האט זיך צינד ביי דער ארבעט צוגעגעבן קוראזש. אז מען עסט פלייש דארף מען קענען טראגן שווערע משאות, — האט ער צו זיך געזאגט. אבער באלד האט ער דערפילט, אז מיט דעם איבערגעפולטן מאגן גייט עס נאך שווערער.

נאך דעם שלעפן עטלעכע שווערע שטיקער סחורה איז ער אפגעשטאנען. ער האט זיך געמוזט אויסציען אויף דער פאדלאגע אין א ווינקל פון מאגאזין. ער האט זיך צינד אָנגעקוקט אין שפיגעלע, וואס ער האט שמענדיק מיט זיך געטראגן (נאר ער האט זיך שוין לאנג נישט אפגעשפיגלט) און געזען, אז פון זיין פנים איז געבליבן א העלפט. האט ער זיך איבערצייגט, אז דאס ביסל זופ דעקט נישט די כוחות וואס ער גיט דא אַוועק ביי די שווערע פעק. ווען עס מאכט זיך אביסל ארבעט מוז מען יאגן ווי א מאשין. ער האט דאך קיינמאל אין זיין לעבן אזוי שווער נישט געארבעט. מיט דער דאזיקער ארבעט גיט ער זיך אליין איבער דעם מלאך-המות אין די הענט אריין.

בלושטיין האט איינגעזען, אז עס וואלט פאר אים בעסער געווען ווען ער זאל אנטלויפן פון דער ארבעט. „אבער וואס טוט מען מיטן הונגער?“ האט ער זיך געפרעגט.

צומארגנס האט בערעק דער מאגאזינער בלושטיינען ניט צו-געלאזט צו דער ארבעט. בלושטיין האט פארשטאנען צוליב וואס. בערעקן מוז יעדער ארבעטער אונטערטראגן א מתנה דעם פלייש-טאלאן אָדער עפעס א ווערט-זאך.

בלושטיינען האט דאס שטארק ווי געמאָן. „אבער — האט ער זיך געטראכט — גם זו למוכה. די זעלבע מעשה וואס מיטן פאלי-ציאנט, וואס האט מיך אַרויסגעוואָרפן פון דער רעגיסטראַציע צו פאָרן אויף ארבעט קיין דייטשלאַנד.“ און ער האט זיך מיט דעם טאָפ און דער מאַרבע איבערן האַלדז און מיטן לעפל אין דער קע-שענע — אַרויסגעלאָזט אין גאס אַריין זוכן בעסערע גליקן.

די דעמאָנסטראַציע

דער ווינטער איז געווען א שטארקער: גרויסע פרעסט, הויכער שניי מיט זאָווערעכעס. עס איז נישט געווען מיט וואס איינצוהייצן; האט דער חבר זיידע אַרגאניזירט די מאַסע אין געטאָ, און ווי היי-שעריקן זיינען זיי באַפאלן פלויטן, שאפעס, נישט באַוויימע היל-צערנע הייזער. מיטן אויגנבליק האָבן זיי צעריסן און צעטראָגן דאָס האַלץ. די מאַסע האט זיך צווישן זיך געריסן און געשלאָגן איבער

א שטיקל האַלץ. האַלץ איז דעמאָלט געווען דאָס טייערסטע אין געטאָ. פאַר אַ שטיקל האַלץ האָט מען באַצאלט מיטן לעבן. זיידע האָט געזאָגט: „וועסטו נישט איינשמעלן ס'לעבן, וועסטו די געטאָ נישט איבערלעבן.“

צייט יידן זיינען אַריינגעקומען אין געטאָ אַריין, האָבן זיי נישט באַקומען קיין צוטייל פון האַלץ און קוילן. אַצינד, אין ווינטער, האָבן זיי באַקומען נאָר אַ ביסל קוילן-שטויב. ווי אזוי קען מען פייער מאַכן אָן האַלץ? באַקומט מען שוין אַביסעלע שפייז, דאַרף מען דאָך האָבן ביי וואָס עס אָפּצוקאַכן, האָט מען פאַרברענט פון די שטובן אַלץ, וואָס ס'איז געווען האַלץ. אַפילו די לייסטן פון די פענצער, טירן און פאַדלאַגעס; שוין אָפּגערעדט, פון די שענק, טישן און שטולן. די הויז-אַדמיניסטראַטאָרן זיינען יעדע וואָך געקור-מען קאַנטראַלירן די שטובן און פאַראַנטוואָרטלעך געמאַכט די איינ-וויינער. זיי האָבן יעדע וואָך געמוזט צושמעלן אַ באַריכט דעם „קייסערס“ ווירטשאַפּטסאַמט.

פאַר איין קילאָ האַלץ האָט מען געקענט באַקומען אַ האַלבן קילאָ ברויט. אַז זיידעס זון האָט אַמאל געכאַפט אַ טאָג שוואַרצע אַרבעט ביים רעמאַנטירן האָט ער זיך אָנגעפאַקט מיט האַלץ אין די קעשענעס, אין די אַרבל, אין די „נאַגעוויצעס“ און אין די כאַלע-וועס פון די שטייול. אויף אַזאָן אופן האָט ער אַרויסגעשמוגלט אַ ביסל האַלץ. דאָס האָט אַ ביסעלע פאַרלייכטערט די נויט אין דער היים אויף אַ טאָג.

עס איז אויך געווען אַ סכנה צו האַלטן האַלץ אינדערהיים, ווייל די „איבערפאַל-קאַמאַנדע“ (אַזאָ ספּעציעלע פּאָליציי, געשאַפן פון „קייסער“ מ. ח. רומקאָוסקי) איז אומסגערעכט איבערגעפאַלן די שטובן, דורכגעפירט רעוויזיעס, צוגענומען דאָס האַלץ און באַ-שטראַפּט.

ביי זיידען איז כמעט יעדע וואָך אין דער נאַכט איינגעשלאָפן אַ קינד אויף אייביק פון הונגער און קעלט. עס זיינען אַפילו גאַנצע משפּחות פון די „זאַשילקאַווצעס“ געפרוירן געוואָרן איבער נאַכט. אין די שטובן איז געווען אזוי קאַלט ווי אין דרויסן. וואָס צו עסן איז נישט געווען, איז מען פשוט אויסגעשטאַרבן.

די אונטערערדישע אַרגאַניזאַציע האָט דורך פּלאַקאַטן אויף די ווענט גערופן די „זאַשילקאַווצעס“, זיי זאָלן אַרויס אין די גאַסן און פאַדערן דאָס וואָס דער „קייסער“ רומקאָוסקי האָט צוגעזאַגט: די צוואַנציק מאַרק, די ווינטער-ראַציע, האַלץ און קוילן און זיי זאָלן אויך פאַדערן קליידער און שיד פאַר די קינדער. בלושטיין האָט אַראָפּגערופן אַזאָ פּלאַקאַט און אים אַהיימגע-

ברענגט פאר זיין ארכיוו, וואס ער האט איינגעזאמלט אין זיין מאַפּטשאַן פאַרן „ייוואָ“. ער האט דעם פלאַקאט געוווּן זיידען: „זעסטו? עס רירט זיך שוין עפעס“. האט ער צוגעגעבן. זיידע האט אים גארנישט געענטפערט. ער איז געשטאנען פארקלערט. „זעסטו, זיידע, — האט אים בלושטיין געמינטערט, — דעם פלאַקאט וועל איך באהאלטן. זאל דער דאָקומענט שפעטער דערציילן פאר דער וועלט, וואס דאָ שוּט זיך.“

„דאָס, זעסטו, בלושטיין, איז טאַקע אַ גוטער פּלאַן, — האט זיך זיידע אויפגעכאַפּט און אַרויסגעצויגן די הענט פון די הויז-מאַשן. — יא, יא, אַזאַ יאָר שוין אויף מיר, ווי גערעכט דו ביסט!“ האט ער אים וווילעריש אַ קלאַפּ געגעבן איבער דער פלייצע.

די מאַסע איז געווען צופיל דערשעפט און צופיל אַנגעשראַקן פון רומקאַווסקיס טעראָר. דער גרעסטער טייל יידן איז כּסדר געלעגן אין די בעטן און געוואָרט אויף דעם גואל — טויט. אָבער איינמאַל אין אַ פאַרנאַכט, ווען זיידע מיט בלושטיינען זיינען אַהיימגעגאַנגען פון גמינע-פּלאַץ (ווי זיי האָבן געזוכט אַ מאַג אַרבעט) און זיינען צוגעקומען נאַענט צו דער מלינאַרסקע גאַס, האָבן זיך צו זיי דער-טראָגן קולות דורכגענומען מיט ווייטיק און צאַרן. ווען זיי זיינען אַריינגעקומען אין דער מלינאַרסקע גאַס, האָבן זיי געזען אַ דעמאָנ-סמראַציע פון עטלעכע צענדליק יונגע מענער און פרויען. טייל האָבן געהאַלטן קינדערלעך אויף די הענט און זיי האָבן מיט פייערדיקן צאַרן געוואָרפן לאַזונגען:

„נידער מיט רומקאַווסקין און זיין קליקע!“

„מיר פּאָדערן די ווינטער-ראַציע און די צוואַנציק מאַרק!“

„מיר פּאָדערן שייך און קליידער פאַר די קינדער!“

„מיר פּאָדערן מען זאַל אונדז אויסצאלן נאַרמאַל די שטיצע!“

„מיר פּאָדערן אַרבעט און כּרויט!“

זיידע און בלושטיין האָבן זיך באַלד אַנגעשלאָסן און אויך אַ סך דורכגייער, און באַלד האט זיידעס שטים געהילכט: „חברים! חברים, אַלע זיינען מיר דאָ אין איין תּפּיסה, איז דאַרפן מיר עסן פון איין קעסל!“

מענטשן זיינען אויס מורא אַריינגעלאָפן אין די טויערן און אַ סך זיינען געבליבן שטיין און זיך איינגעהערט אין זיידעס רייד. דאָס זיינען געווען אַרבעטער, וואָס זיינען אַהיימגעגאַנגען פון די שניידער-רעסאַרטן. עס איז געפאַלן אַ נאַסער שניי, וואָס האט געשאַפן אַ בלאַטע אויפן צעריסענעם געמאַ-טראַטואַר. זיידעס שטים האט אַפּ-געהילכט טעמפּ פון נאַסקייט און קעלט:

„חברים, די אַרבעט דאַרף איינגעטיילט ווערן גלייך אויף גלייך!“

דער משוגענער רומקאווסקי האט זיך אַרומגערינגלט מיט טוער פון טייל פאַרטייען. ער האָט זיי געגעבן די בעסטע פאַסטנס: אין דער אַפּראַוויזאַציע, אין די קאַפּעראַטיוון, אין דער „פּלייש-צענטראַלע“ און אין די קיכן! רומקאווסקי גנבים און די דאָזיקע פאַרטייע-מענטשן פרעסן אונדז אויף! זיי גרייסן זיך, אַז זיי פאַרזאָרגן זייערע מענטשן. וואָס איז שולדיק דער ייד, וועלכער האָט נישט קיין פאַרטייע? ער און זיינע קינדער דאַרפן נישט לעבן?! געוועזענע פאַבריקאַנטן, באַנקירן און פאַרטייע-טוער פרעסן אונדז אויף לעבע-דיקערהייט! עמך דאַרף אויך לעבן! מען דאַרף איינטיילן די אַרבעט און די שפייז גלייך אויף גלייך!”

— ריכטיק! ריכטיק! — האָט די מאַסע אונטערגעהאַלטן.

— נישט צו גאַנצע משפּחות זאָלן אַרבעטן אויף די בעסטע פאַסטנס, מאַן, ווייב, קינדער, שוועסטער און ברידער, און דאָס פאַלק זאָל אויסגיין פון הונגער! — האָט בלושטיין געשריגן. עטלעכע דעמאָנסטראַנטן האָבן דעם חבר זיידען אונטערגע-הויבן, ער האָט נאָך געוואַלט רעדן. די מאַסע האָט אים אַרומגע-רינגלט, אָבער עס האָבן זיך באַוווּזן דעם „קייסער“ רומקאווסקי פאַליציי און די דעמאָנסטראַנטן זיינען זיך צעלאָפּן. זיידע און בלד-שטיין האָבן זיך דורך הינטערוועגן אַהיימגעטראָגן, עס זאָל זיי, חלילה, קיין פאַרדעכטיק אויג נישט זען.

* * *

אין דער זעלבער צייט, ווען עס איז פאַרגעקומען די דעמאָנ-סטראַציע, איז סערל, זיידעס ווייב, געזעסן אַ פאַרוויינטע איבער דעם ליידיקן וויגעלע פון איר יינגסט קינד, וואָס איז פון הונגער און קעלט מיט אַ וואָך צוריק איינגעשלאָפּן אויף אייביק. אין דער שטוב איז געווען פינצטער, דורכן פענצטער האָט אַריינגעלויכטן דער וויסער שניי. זי האָט אויפגעהויבן די אויגן און אַרויסגעקוקט דורך די שויבן. דער שניי האָט זי דערמאַנט אין די פאַפירענע תּכריכים, אין וועלכע מען האָט דעם ווינטער אירע פיר קינדער מקבר געווען. די אויגן פון איר יינגסט קינד האָבן זי פאַרפּאַלט. דאָס קינד איז טויט געווען, אָבער די אויגן זיינען געווען אַפּן און האָבן געקוקט ווי לעבעדיקע. אַלע קינדער האָבן טאַמע-מאַמע ליב, אָבער דאָס יינגסטע קינד דערוועקט שמענדיק מער רחמנות, ווייל עס איז אומבאַהאַלפענער. דעריבער גייט דאָס האַרץ פון טאַמע-מאַמע מער אַויס פאַר דעם יינגסטן קינד.

סערל האָט אַראַפּגעלאָזט דעם קאַפּ און גערעדט אין וויגעלע אַריין: „מיין בלוט און פלייש זאָל אַזוי יונג פּוילן אין דר'ערד...“ — טרערן זיינען גערונען איבער אירע איינגעשרומפענע באַקן. — „אפּשר

איז אייך, קינדערלעך, דארטן בעסער, וווילער...? יא, דארטן
ליידט איר נישט פון די דייטשן און נישט פון דעם משוגענעם רומ-
קאווסקין מיט זיינע מענטשן... דארטן ליידט איר נישט אזא הונגער
און אזא קעלט... דארטן זענט איר אין גן-עדן... איר האט דאך
נאך אפילו נישט געקענט זינדיקן... מלאכימלעך מיינע... מיינע
שעפעלעך... מיינע בריליאנטן... מיינע אוצרלעך... — האט זיך
סערל צעכליפעט — טאמע אין הימל, פארוואס קומט מיר אזוי גע-
שטראפט צו ווערן? פארוואס האסטו מיר צוגענומען מיינע קינדער-
לעך? מיין איינציקע טרייסט?!... — זי האט זיך געווישט די
אויגן און ס'פנים. זי האט זיך נאך שטארקער צעוויינט און דערנאך
אנטשוויגן געווארן. זי האט גענומען וויגן דאס לידיקע וויגעלע
און טרויעריק געזונגען דאס לידעלע, מיט וועלכן זי פלעגט איינוויגן
די קינדער. (זי האט געמיינט, אז זי האט דאס לידעלע געקענט נאך
פון איר באבען.)*

„אין הימל שווימט א וואלקנדל,
א וואלקנדל אן רו —
יע וואלקנדל, נישט וואלקנדל
דאס איז דאך בלויז א מעשהלע
א ציגעלע א ווייסעלע,
דאס וואלקנדל ביסטו...“

פון צעווייטיקטן הארץ האט זי געזונגען שמיל, שמיל, וויינענ-
דיק און עם האבן זיך פון איר ארויסגעריסן אייגענע פערזן:

„אין הימל שווימען מיינע קינדערלעך,
מיינע קינדערלעך אן רו
יא, יא, קינדערלעך;
נישט קינדערלעך —
דאס זיינען דאך מיינע אוצרלעך,
אין תכריכימלעך פאפירענע,
דאס, יאנקעלע, ביסטו
א, א, א, ליו-ליו-ליו,
א, א, א, ליו-ליו-ליו!“

ווי סערל האט אזוי געזונגען, וויגנדיק דאס לידיקע וויגעלע,

* דאס זיינען די ערשטע שורות פון א ליד, האט איז געזונגען געווארן אין געטא,
ווי א פאלקסליד אבער דאס שטאמט גאר פון מאָדערנעם דיכטער ב. י. ביאַלאַסטאַצקי
און הייסט „א וואלקנדל“.

האָט שמילערהייט שרהלע, בלושטיינס ווייב, געעפנט די טיר און זיך אַרײַנגעשפּאַרט: „גוטן אַוונט, סערל!“
 סערל האָט זיך דערשראָקן, אָבער זי האָט גלייך דערקענט, אַז דאָס איז שרהלע: „וויי, וויי, שרהלע, וואָס איך האָב דערלעבט! פיר קינדער... ביז מען דערלעבט דאָס אויסצומראַגן, צו געבוירן און אויפצוכאָווען, שטאַרבן זיי אַוועק... פיר קינדער... פיר קינדער... דער... מיין קרוין... מיין אויב אין קאַפּ...“

זי איז אַנטשוויגן געוואָרן. ביידע ווייבער האָבן זיך געווישט די אויגן און געקרעכצט. דאָ זיינען זיידע מיט בלושטיינען אַרײַנגעקומען און זיידע האָט גלייך אויסגעשפּאַסן, וואָס ער האָט אַצינד אויף דער דעמאָנסטראַציע אַרײַנגעזאָגט דעם „קייסער“ מיט זיינע גנבים. איז סערל אויף אים אַרויפגעפאַלן און אויסגעגאַסן איר ביטער האַרץ: „אוי, זיידע, זיידע, וואָלסט שוין געמעגט קליגער ווערן — האָט זי אים געמוסט — וואָלסט זיך בעסער אַנדערגעזעצט קלאַגן אויף דעם טרויעריקן גורל פון דייע קינדער נעכעך, וואָס מוזן נעכעך אַזוי יונג פוילן אין דרעַרד! — נאָר גאַרנישט. אים אַרט עפעס? זיי האָבן קיינמאַל נישט ביי דיר געהאַט קיין שטיקל ברויט צו עסן, קיין מלבוש אַנצומאַן! וועסט מיך אויך יונגערהייט מאַכן קילן די ערד! דו ביסט מיין מלאַך המות! אַ מאַנספערשוין האָט אַ האַרץ פון שטיין! אוי, אוי, כוועל מיר אַ מעשה אַנטאַן! אוי!“ — האָט זי אַ שווערן קרעכץ געגעבן און אירע אויגן האָבן נאָך אַלץ געברענט מיט כעס.

די ווערטער האָבן זיידען געברענט און געבראַטן, געשניטן זיין האַרץ: „וואָס בין איך שולדיק? — האָט ער גערעדט מיט ווייטיק — עס איז מלחמה! עס איז אַ געטאָ! יא, זיכער, נאָר דיר טוט וויי, ווייל דיין האַרץ איז פלייש און בלוט און מיין האַרץ איז אַ „שטיין...“ — האָט ער גערעדט מיט סאַרקאַזם. ער איז אַנטשוויגן געוואָרן. אַלע זיינען שמיל געווען. באלד האָט עס פון אים אַרויסגעקלאַגט: „איך האָב אויך אַ האַרץ פון פלייש און בלוט... דו וויינט דורך כאַטש אויס, איך קען נישט וויינען, דערפאַר איז מיר ערגער. מיין האַרץ צעגייט מיר אין דער שטיל, ביינאַכט קען איך קיין אויב נישט צומאַן. נעכעך קרבנות פון רומקאַווסקיס אַרדענונג! אַצינד דאַרף מען זען, אַז זיי — ווייזט ער אויף די רעשט זיינע קינדער, וואָס קלאַמערן זיך אַרום דעם אייזערנעם קעכל, ווו עס פלאַקערט אַ שטיקל האַלץ אין אַפענעם טירל, וואָס דינט אויך אַלס באַלייכטונג. אויף זייערע פנימלעך לויכט אַ רייטיקייט און אויף דער וואַנט, וואָס איז אַ ביסעלע באַלויכטן, באַוועגן זיך שאַטנעם — אַז זיי, די קינדער, זאָלן כאַטש איבערלעבן. — זאָרג נישט, מיין ווייב,

מיר וועלן זיי אלע איבערלעבן!" — האָט זיידע האָפּערדיק פּאַר-
ענדיקט אויף זיין אופן.

— דערווייל לעבן זיי אַ גומן טאָג און מיר גוססענען! — האָט זי
אָזש הייזעריק פון אויפּרעגונג געשריגן — זיי, זיי וועלן איבערלעבן!
און מיר שטאַרבן שוין אויס.

דאָ האָט סערל אַראָפּגעלאָזט דעם טאָג און מיט אַ ניגון פון
באַדויערונג אים געפרעגט: — „אוי, חבר זיידע, חבר זיידע, ווען
וועסטו שוין שכל באַקומען? האַ? ? אוי! — האָט זי זיך צע-
וויינט.

„מען האָט זיי מיף מיף אין דר'ערד! די גערעכטיקייט מוז
זיגן!...“ האָט זיידע געדונערט מיט זיין לייבן-שטים.
„נאָר וואָס דען? אַוודאי וועט דער אמת זיגן!“ — איז אים
בלושטיין אַריינגעפּאַלן אין די רייד.

„דו שליממול מיינער! דו אויך?! — האָט זיך שרהלע אויף
איר מאַן צעשריגן — דו ווילסט אויסהיילן די גאַנצע וועלט, וואָס
איז דורכגעפרעסן מיט סיפּיליאַציע?! דו איינער אַליין?! ווער
ביזומו?! וואָס ביזומו?! מען וועט דאָך דיך פאַרשרייען פאַר
משוגע! דו ווילסט אויסבעסערן די וועלט?! ווען די פאַרטייען
זיינען נאָך געווען אין די וויקעלעך, האָבן זיי אויך געקעמפט פאַר
יושר, פאַר גערעכטיקייט. אָבער ווען זיי האָבן נאָר באַקומען אַ
שטיקעלע מאַכט, פאַררעדן זיי די ציין מיט יושר און גערעכטיקייט
צוליב זייערע אייגענע אינטערעסן און ווען דו און זיידע זאָלן קומען
צו דער מאַכט, ווייס איך נישט צי עמיץ וואָלט יאָ בעסער געווען.
מען מוז קודם בל אויפּבעסערן דעם מענטש און אַז די וועלט
וועט האָבן אַ בעסערן מענטש, וועט בעסער זיין אויף דער וועלט.
שמענדיק זיינען זיי נעבעך געווען די נעבעכדיקע חברים, זיידעס
מיט מיינע שליממולס, די שמחה בלושטיינס און די דעגענערירטע
רומקאַוסקים, מיט די פאַרפירערישע מנהיגים! זיי האָבן פאַר דער
מלחמה געהאַט די מאַכט, היינט שטייען זיי ביי דער שיסל און זיי
וועלן נאָך דער מלחמה אויך האַלטן די שיסלען. מיט די שליסלען:
ש י ס ל ע ן פ ו ל ע ר ע , פ ע ט ר ע , און די וואָס וועלן זיי
„סלזשען“, ווי די הינט, וועלן זיי צוואַרפן אַ ביין. זיי האָבן צו זאָגן
איבער אונדזער לעבן, מיט זייער פּירונג העלפן זיי אונדז וואָס גיכער
אָפּטראַנספּאַרטירן אויף יענער וועלט. אַז עס זיינען געווען אין געטאָ
די אויפּריכטיקע, די אומשולדיקע, די תּמימותדיקע, שמחה בלושטיינס
און זיידעס און צענטליקער טויזנטער אומשולדיקע טאָמעס, מאַמעס
מיט קינדער, וואָס צאַנקען דאָ אויס ווי די ליכט, פון הונגער און
קעלט. אַ, זיי, די אמתע יידן, וואָס מאַכן אַדורך אלע גרוילן פון

נאָציִשן גיהנום, וועלן נעכעך נישט איבערלעבן. אָבער די פּאַר-
פירער, האָבן אַלע שאַנסן איבערצולעבן די מלחמה! זיי וועלן
דאָס זיין די „קדושים“ און די „העלדן“ אויפן חשבון פון די קרבנות!
ווייל זיי וועלן זיך שוין אַליין אַנשרייבן אַ גוט קוויטל! איר ווילט
איבערלעבן? איר ווילט, אַז אייערע ווייבער און קינדער זאָלן איר-
בערלעבן? — האָט זי זיי קאַמעגאַריש געפרעגט — לעקט זיי!
הנפעט זיי! מלוזשעט זיי ווי די הינט! מאַכט אייך טויב, שטום
און בלינד! זעט גאַרנישט! הערט גאַרנישט! און רעדט גאַר-
נישט! ...

„איך וויל בעסער שטאַרבן, ווי אַ מענטש, איידער לעבן ווי אַ
הונט!“ — איז איר בלושטיין אַרײַנגעפאַלן אין די רייד.
„קהלת זאָגט: ס'איז בעסער אַ לעבעדיקער הונט איידער אַ
טויטער לייב“, האָט אים שרהלע געענטפערט:
„אַ מענטש דאַרף נישט זיין נישט קיין הונט און נישט קיין
לייב, נאָר אַ מענטש!“

„דו האַסט נישט קיין רחמנות, — האָט שרהלע פאַרגעזעצט —
נישט אויף מיר און נישט אויף זיך אַליין, פונקט ווי דיין חבר זיידע:
קעמפן! קעמפן! קעמפן! — האָט זי נאַכגעקרימט. — וואָס קעמפן?
וואָס טוט איר אויף מיט אייער קעמפן? עמיץ ווייסט דען קעגן וועמען
איר קעמפט? ! געדענקט מיינע רייד דער משוגענער רומקאווסקי
וועט ענק איינזעצן אין תפיסה! און דאַרמין וועט ער מיט ענק לערנען
בלק!“

די לעצטע ווערטער האָבן זיי אַלע געברענגט אויף טרויעריקע
געדאַנקען און זיי זיינען שמיל געבליבן.

ענדלעך האָט זיידע איבערגעריסן די שמילקייט: „יאַ דער
מענטש דאַרף פון זיך אויסוואַרצלען די גיריקייט פון הערשן און
באַהערשן. די קנאה און די שנאה. אַט צוליב די שלעכטע מידות
קען די וועלט נישט האָבן קיין קיום. ווען דער מענטש וועט פון זיך
האַבן אויסגעוואַרצלט אַט דעם שלעכטן אינסטינקט וועט גוט זיין.
ווייל, אַז עס וועלן נישט זיין קיין הערשער — וועלן נישט זיין קיין
באַהערשער. אַז עס וועלן נישט זיין קיין פירער — וועלן נישט זיין
קיין פאַרפירער. אַז עס וועט נישט זיין: קיין מיינס און דינס וועלן
נישט זיין קיין גנבות, קיין רציחות, קיין מלחמות און קיין תפיסות
און די מענטשן וועלן לעבן און זינגען פריי ווי די פייגל אין די פעלדער
און וועלדער און דעמאָלט וועט האָבן געקומען משיח. ווייל אַז דער
מענטש וועט גוט זיין — וועט זיין גוט אויף דער וועלט.“
אַלע האָבן צוגעשאַקלט מיט די קעפּ: מסכים, מסכים.

דער „קייסער“ גיט ארויס באפעלן

דער „קייסער“ מרדכי חיים רומקאווסקי האט געהאט זיינע שפיאָנען איבער דער גאַנצער לאַדזשער געטאָ. אפילו יעדע קליי-ניקייט איז צו אים דערגאַנגען.

שפעט אין אָונט נאָך דעם אָפנעמען דעם מאַג-באַריכט איז דער „קייסער“ געווויר געוואָרן, אז היינט זיינען שוין ווידער פאַר-געקומען דעמאָנסטראַציעס אין די גאַסן און אז די דעמאָנסטראַנטן האָבן געשריגן :

„מיר פּאָדערן ברויט און אַרבעט ! און די צוואַנציק מאַרק און די ווינטער ראַציע, וואָס דער „קייסער“ האָט צוגעזאָגט צו געבן !“ זיי האָבן אויך געפּאָדערט באַהייצונג און קליידער פאַר די קינדער ! מען האָט דעם „קייסער“ אויך געוווירן אומלעגאַלע אויפרופּן, געשריבענע מיט דער האַנט אויף יידיש און פּויליש, וואָס מען האָט אַראַפּגעריסן פון די ווענט, אין די גאַסן.

מען האָט אים אויך דערציילט, אז די הונגעריקע האָבן געוואַרפן קללות אויף דעם „קייסער“ מיט זיינע באַאָמטע און אז זיי האָבן ווידער געשריגן :

„איינמילן די אַרבעט און די שפייז גלייך אויף גלייך ! אַלע זיינען מיר אַרעסטאַנטן, דאַרף מען עסן פון איין קעסל !“
— אַזשויו ? ! איך ווייש סוין ווער עס זשאַגט דאָש ! ווער עש בונטעוועט מיינע יודן ! אין מיין געטאָ ! — איז דער „קייסער“ אַרומגעלאָפן ווי אַ פאַרסמטע מויז אין זיין קאַבינעט, שרייענדיק אויפן הויכן קול מיט זיין ליטווישן אַקצענט — דאָש איזש זשיידע ! דער חבר זשיידע ! ער, דער סוואַלאַטיש, העמשט דאָס אויף מיינע יודן ! ער האָט אַ כאַפּ געמאַן דאָס טעלעפּאָן טרייבל און אָנגעקלונגען צום תּפּיסה-נאַטשאַלניק, שלום הערצבערג.

— האַלאָ ! הערטשבערג ? דו האָסט געהערט פון דער היינטיקער דעמאָנסטראַציע ? ! פון היינטיקן בונט קעגן מיין מלכות ? איך באַפעל : זאַפּאַרט זאַלסטו מיר אַרעסטירן דעם סוואַלאַטיש, דעם חבר זשיידע ! יא, און אויך אַלע זיינע שלעפּערס, וואָס גייען מיט אים ! איך האָב געהערט, אז ער איז נאָך פאַר דער מלחמה געזעסן אין תּפּיסה פאַר זיינע רעוואַלוציאַנערע מעשים !“
„דעם הערן פרעזעס באַפעל פיר איך שוין אויס !“ — האָט הערצבערג געענטפערט.

„גוט ! גוט ! זייער גוט !“ — האָט דער „קייסער“ נאָך אַלץ אין כעס געשריגן און אַוועקגעלייגט דאָס טרייבל.
דער „קייסער“ האָט צוזאַמענגעצויגן דעם ברייטן הויכן שמערן,

ער האָט זיך פאַרטראַכט און אַ שווערן זיפּן געטאַן : „ניין, ס'איז נישט גוט! — האָט ער צו זיך גערעדט, שפּריוונדיק גערווען הין און צוריק איבער דעם פּליושענעם דיוואַן. זיין זילבער-פּאַעמישע פּאַלקע איז צעשוּיבערט געוואָרן. די שוואַרצע, גרויסע אויגן האָבן מטורפּדיק אַפּוירגעקוקט פּון הינטער די ברילן מיט דיקע שוואַרצע ראַמען. — ניין! אויב עש זשאַל ווייטער אַזשיי ניין, וועל איך נישט האָבן איבער וועמען צו קיניגן — בין איך אויב קייטער! די דייטשן וועלן ליקווידירן מיין מלוכה! די דייטשן דאַרפן נישט קיין לידיק-גייער! ניין! איך מוז מיין געטאָ איבערבויען אויף אַ פּראָדוקט-ווער מלוכה. קיין גאַלד טאָר איך נישט האָבן, קיין גאַלד האָב איך נישט, אַבער מיין וואַלוטע וועט זיין אַרבעט : איך וועל אַלצדינג צאָלן און דעקן מיט אַרבעט. לאַדזשער יידן זשיינען די בעשטע באַל-מעלאַכעס, איך האָב די בעשטע וואַלוטע : הענט, אַרבעטס הענט! איך וועל עפענען פּאַבריקן, וואַרשטאַטן, מען וועט ביי מיר, אין מיין מלוכה, אַרבעטן בייטאַג און ביינאַכט, איך וועל פאַרשיטן מיט מיין פּראָדוקציע, אַט אַזשאַ מלוכה דאַרפן זשיי, די דייטשן, איבער אַזשאַ מלוכה וועלן זשיי מיך לאַזשן קיניגן. זשיי די דייטשן, האָבן מיך אויסגעוויילט און איך מוזש זשיי געטריי דינען. איך וועל געטריי אויספירן מייןע פּליכטן. איך בין אַ באַאַמטער. איך האָב אַריינגעפירט מייןע יידן אין מיין געטאָ! איך וועל זשיין דער צווייטער שלמה המלך ביי יידן. וואַש זשאַג איך? איך וועל זשיין? איך בין שוין דער צווייטער שלמה המלך! כאַ-כאַ-כאַ! שלמהן האָט מען גערופן חכם, מען האָט פאַרסריבן אַלע זשיינע חכמות? איך האָב אויך אַ סרייבער, וואָס פאַרסרייבט אַלע מייןע געדאַנקען, אַלע מייןע חכמות! שלמה האָט געהאַט אַ האַרעם? איך פאַרמאַג סוין אויך באַלד אַ האַרעם! שלמה האָט געהאַט מינישטאַרן — איך האָב אויך מינישטאַרן! שלמה האָט געהאַט פּאַלאַצן, דינער, פּאַליציי, ריכטער, געריכטן, תּפּיסות — איך האָב אויך. מיין מלוכה וועט זשיין מאַ-דערנערער פּון שלמהס : ביי מיר אין מיין מלוכה וועט מען אויש-אַרבעטן אַלמשדינג אין דער וועלט.

— אוי! — האָט ער זיך באַזינען — כ'האַב דאָך נישט קיין כלים, קיין מאַשינען, קיין מאַטעריאַלן, מיט וואָס צו אַרבעטן? דאָס דאַרף מיך נישט אַנגיין! אַז מען קען נישט אַריבער — מוז מען אַריבער! אויף וואָס בין איך קייטער? איך וועל באַפּעלן עש זשאַל זשיין און עס וועט מוזשן זיין! ערסטנס וויל איך אין מיין מלוכה האָבן אַ מיסלע-רעשאַרט — אַ גרוישע פּאַבריק; מען זאָל ביי מיר אין מיין מלוכה אוישאַרבעטן שוין און גוט מעבל. די דייטשן דאַרפן האָבן מעבל. פאַר מעבל וועלן זיי געבן ברויט. איך וויל אויך אין

מיין מלוכה האָבן אַ מאַפעמ־שיר-פּאַבריק, ספּינערייען, וועבערייען, אַ זאַמלער-פּאַבריק. די דייטשן רייטן אויף פּערד — דאַרפן זשיי האָבן זאַמלען. איך וויל אויך האָבן אַ קירושנער רעסאַרט. די דייטשע זעלנער דאַרפן האָבן פּוטערס אין ווינטער אויף די פּראָנטן! יא, פון אַלעס אין דער וועלט וועל איך אויסשאַרבּעטן אין מיין מלוכה. איך האָב אַלע פּאַכלייט. די דייטשן דאַרפן געווער. איך וועל אויך אויסאַרבּעטן געווער."

דער „קייסער" האָט זיך אַנידערגעזעצט ביים שרייב מיט: די צעשויבערטע, זילבער-פּאַעטישע פּאַלקע איז אים געפּאַלן איבערן פנים. דער „קייסער" האָט אָנגעשפּאַרט די עלענכויגנס אויפן מיט, דאָס פנים אַריינגענומען אין די דלאַניעס און ער האָט געקוקט מטורפּדיק, נישט פינמלדיק אַפילו מיט קיין אויג. פּלוצלינג האָט ער זיך אויפגעכאַפט, אַ פּאַטש געגעבן איין האַנט אין דער צווייטער און ווי ער וואַלט געזאָגט: „כ'האָב עס" — האָט ער זיך צעשמייכלט פון זיין איינפּאַל: „יא, איך בין דער צווייטער שלמה המלך!" ער האָט אַ דריק געטאַן ס'קנעפל אויפן מיט, עס האָט זיך דערהערט אַ קלונג און באַלד איז די סעקרעטאַרקע אַריינגעקומען: אַ שלאַנק-שוואַרץ-הנעוודיק, יונג מיידל. זי איז שטיין געבליבן ביי דער פּיר הכנעחדיק, אויסצוהערן דעם „קייסערס" באַפּעל.

— געס פּאַפּיר און סרייב! — האָט דער „קייסער" באַפּוילן, אַנווייזנדיק מיטן פינגער אויפן שרייב-מיט. דאָס מיידל האָט אויגן-בליקלעך אויסגעפּירט דעם באַפּעל. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים שרייב-מיט, גענומען אַ שרייבפּענדל און פּאַפּיר און ווייטער הכנעה-דיק געקוקט דעם „קייסער" אין די אויגן אַריין. דער „קייסער" האָט דיקטירט:

— „איך באַפּעל, — סרייב: איך באַפּעל צו אַלע מיינע יודן. האַסטו געסריבן איך און מיינע יודן?"

— יא, פּאַניע פּרעזעשיע (הער פּרעזעס) — האָט די סעקרע-טאַרקע געהאַלטן אין איין ענטפּערן הכנעחדיק, קוים איינהאַלמנדיק זיך פון צעלאַבן זיך.

— „אַלדזשאַ אין מיין געמאַ. פּאַרגעש ניט, אין מיין געמאַ!"

— „חלילה, פּאַניע פּרעזשע, איך געדענק גוט."

— „נו ווייטער: אַז אַלע מיינע פּאַכלייט. האַשמו געסריבן

מיינע פּאַכלייט?"

— „יא, פּאַניע פּרעזשע!"

— „מוזשן זשיך פּאַרעגישטירן ביי זשייערע פּאַכן אין מיין אַר-

בעטס-אַמט, האַשמו געסריבן מיין אַרבעטס אַמט?"

— „יא, פּאַניע פּרעזשע!"

— „גוט, סרייב ווייטער: איך וועל אלע מיינע יודן — געדענק סרייב מיינע יודן פון מיין געטא געבן אַרבעט. האַשטו געריריבן מיין געטאָ?“

— „יא, פאַניע פּרעזעשע!“

— „נו, אַטשינד ליען מיר איבער, וואָס דו האַשט פאַר מיר געריריבן, ליען!“

די סעקרעטאַרקע האָט געלייענט און דער „קייסער“ האָט אָנגעקוואַלן, יעדעס מאָל ווען זי האָט אַקצענטירט די ווערטער: איך, מיין, מיינע.

— „איך באַפעל צו אלע מיינע יודן אין מיין געטאָ, אז אלע מיינע פאַכלייט מוזן זיך זאָפּאַרט פאַרעגיסטרירן ביי זייערע פאַכן, אין מיין אַרבעטס אַמט. איך וועל אלע מיינע יודן פון מיין געטאָ געבן אַרבעט.“

— „כאַ-כאַ-כאַ, אַזשוי האָב איך דיך ליב — האָט זיך דער אַלמער נחתידיק צעלאַכט' ער האָט זי אַרומגענומען און צוגעדריקט צו זיך און אויסגעקושט איר שיין פנים. „אַה-אַה — דו בישט באַ-מעמט, כ'וועל דיר געבן אַ טאַלאַן.“

ער האָט אויסגעשריבן אַ טאַלאַן אויף שפייז און איר געגעבן און בשעת מעשה האָבן זיך אין זיינע אויגן אָנגעצונדן פייערלעך. זי האָט צוגענומען און געזאָגט:

— „אַ שיינעם דאַנק, פאַניע פּרעזעשע!“

— און אַטשינד סרייב ווייטער: „איך באַפעל, אַזש אין מיין געטאָ זשאַלן באַלד געשאַפן ווערן אַלערליי פאַבריקן! אַלעמערשטן זאָל מיר געסאַפן ווערן אַ טימלער-פאַבריק! מען זשאַל פוין טשורטרעטן טשו דער אַרבעט, און מען זשאַל פוין אוישאַרבעטן סיין, גוט מעבל! דער עלטסטער דער יודען, מרדכי היים רומקאווסקי“, האָט ער פאַר-ענדיקט גדלותדיק.

— „דאָס איז אַלץ?“ — האָט אים זי סעקרעטאַרקע הכנעה-דיק געפרעגט — „קען איך אפשר דעם הערן פּרעזעס אויף עפעס אויפמערקזאַם מאַכן?“

— „יא!“

— „פאַניע פּרעזעשע, עס זיינען דאָך נישטאָ אין געטאָ קיין שום באַלמעלאַכישע כלים, קיין האַלץ, מענטשן באַצאָלן מיטן לעבן פאַר אַ פיצל האַלץ, איז ווי אַזוי...“

— „סווייג!“ — איז דער „קייסער“ — מיט געשריי אַריינגע-פאַלן אין אירע רייד — „ווער זשאַגט דאָש, אַזש אין מיין געטאָ איז נישטאָ? אין מיין געטאָ איז אַלמשדינג דאָ! אין מיין געטאָ וועט אַלמשדינג זשיין! אין מיין געטאָ פעלט גאַרנישט! איך האָב אַלעש!

אלעש! אין מיין געמאָ פעלט גאַרניסט! אין פיר, פינף יאָר אַרום וועט מיין געמאָ גיין ווי אַ זשייגערל!" — האָט דער קייסער געשריגן מיט אַלע כוחות און געקלאַפט אין מיש.

די סעקרעטאַרקע איז אַרויסגעלאָפן אַ דערשראָקענע, מיט טרערן אין די אויגן. זי האָט זיך צוגעשווירן נישט מער צו באַגיין אַזאַ נאַרישקייט (מאַכן אַ באַמערקונג דעם „קייסער"). פון קאַבינעט האָט זיך נאָך אַלץ געהערט דעם „קייסערס" געשרייען:

— אין מיין געמאָ פעלט גאַרניסט! איך האָב אַלמשדינג, אַלמשדינג, אַלמשדינג!"

* * *

שפעט ביינאַכט, ווען זיידע איז געשלאָפן, האָט די „איבערפאַל-קאַמאַנדע", בראש מיטן קאַמיסאַר שמערקע בוצאַק, אים אויפגע-וועקט מיט אַ שמאַרק קלאַפן אין דער טיר און אין די פענצמער. זיידע האָט זיי אַריינגעלאָזט. ער האָט אַבער מיט זיי נישט געוואָלט מיטגיין. עס זיינען אָנגעקומען נאָך פּאָליציי און האָבן אים דער-קלערט, אַז ער וועט באַלד צוריק אַהיימקומען, ער דאַרף נאָר בלויז אונטערשרייבן עפעס אַ דאַקומענט. ער האָט זיי נישט געגלויבט. ער האָט אַבער געזען, אַז ער וועט גאַרנישט קענען אויפמאַן קעגן אַזאַ גרויסע צאַל פּאָליציי, איז ער מיטגעגאַנגען און זיי האָבן אים אַריינגעפירט אין דער צענטראַלער תּפּיסה אין געמאָ, „משאַרניעצ-קיענאַ". דאָ האָט זיידע געמאַרפן נאָך עטלעכע, וואָס האָבן אָנטייל גענומען אין דער היינטיקער דעמאָנסטראַציע. און דער קאַמיסאַר שלום הערצבערג, האָט אים דערקלערט: אַז ער איז אַרעסטירט פאַר מאַכן אַוואַנטורעס אין די גאַסן און פאַר אויפהעצען די רויקע באַפעלקערונג קעגן דעם הערן פּרעזעס רומקאָווסקי און זיין מלוכה. זיידע האָט זיך אַצינד דערפילט ווי אַ לייב אין אַ שטייג.

די תּפּיסה „משאַרניעצקיענאַ"

צוויי יידן זיינען זיי געווען אין לאַדזשער געמאָ וואָס האָבן אָנגעוואָרפן אַ מורא אויף דער גאַנצער געמאָ. ביידע זיינען געקומען פון דער אונטערוועלט, ביידע האָבן געהאַט אַ גרויסע מאַכט אין געמאָ און ביידע האָבן געלעבט אַ גוטן טאַג. אַבער איינער דעם צווייטן האָט געוואָלט לעבעדיקערהייט באַגראָבן. ביידע האָבן גע-דינט אין באַזונדערע דייטשע קערפערשאַפטן. אַבער ביידע האָבן געהאַט די זעלבע „אַרבעט" דורכצופירן. דער ערשטער איז געוועזן שלום הערצבערג ימח שמו! וואָס האָט געאַרבעט פאַר דער געשטאַפּט;

און דער צווייטער איז געוועזן דוד אַגרוד ימח שמו! וואָס האָט גע-
אַרבעט פאַר דער „קריפּאַ“ (קרימינאַל פּאַליציי).

שמחה בלושטיין און דער חבר זידע זיינען אַריינגעפאַלן אין
זייערע הענט אַרײן.

שלום הערצבערג, אַן אונטערוועלט-יונג, אַ געוועזענער באַזיצער
פון „גן-עדן-הייזער“ אין לאַדזש, אַ סוחר פון „לעבעדיקע סחורה“,
אַ „פּאַסער“ (אויפקויפער פון גנבות) און אויך אַ „רב“ וואָס האָט
געפּסקנט „דין תּורות“ ביי זיינע קאַלעגן. ער איז אויך געווען אַ
באַלעבאַס פון הייזער. אויב אַן אַרעמאַן האָט אים נישט געקענט
באַצאַלן ס'דירה-געלט, האָט ער ביי אים איינגעמאַנט מיט זיינע
פּוּיסמן. אַט דער הערצבערג האָט זיך פאַר דער מלחמה אַסעקורירט
ביי רומקאָווסקי (רומקאָווסקי איז געווען אַן אַסעקוראַציע-אַגענט). זיי
האַבן זיך גוט געקענט און זיינע „פּלייצעס“ זיינען געוועזן טאַקע
דער „קייסער“ גופאַ. ער, הערצבערג, האָט דאָס אויפגעבויט די
טרויעריק-באַרימטע תּפיסה „טשאַרניעצקיעגאַ“, וווּ מען האָט זידען
איינגעזעצט פאַר די דעמאָנסטראַציעס קעגן רומקאָווסקי, און ער,
הערצבערג, איז געוועזן דער תּפיסה-נאַטשאַלניק. מיט זיין נאַמען
האָט מען געשראַקן דערוואַקסענע און קינדער אין די וויגן: „גע-
דענק, וועסט אַריינפאַלן אין הערצבערגס הענט אַרײן!“ לעולם האָט
טשאַרניעצקיעגאַ געהייסן די גאַס, וווּ עס איז געווען די תּפיסה;
און דערפאַר האָבן יידן די תּפיסה גערופן אויפן נאַמען פון דער
גאַס, אַדער אויפן נאַמען פון נאַטשאַלניק: „הערצבערגס מלוכה“.

ווען דער „קייסער“ האָט זיך שוין נישט גענויטיקט, אַז די
פאַרטייען זאָלן מיט אים מיטאַרבעטן און ווען ער איז דורך זיינע
שפּיאַנען געוויר געוואָרן, אַז זיי פירן אַ טעטיקייט, האָט ער אַרעס-
טירט די צענטראַל קאַמיטעטן פון „בונד“, לינקע „פּועלי ציון“ און
„קאַמוניסטן“ און זיי אויך איינגעזעצט אויף „טשאַרניעצקיעגאַ“.
(ווייל רומקאָווסקי האָט נישט געוואָלט, אַז עס זאָל ווער אויסער
אים פירן אַ טעטיקייט אין זיין „מלוכה“).

די תּפיסה האָט זיך געהאַלטן אין איין פאַרגרעסערן, ביז זי
האָט פאַרנומען די גאַנצע גאַס מיט די שכנישע געמלער. פאַר דער
קלענסטער נאַרישקייט האָט מען איינגעזעצט אויף „טשאַרניעצ-
קיעגאַ“, ס'הייסט, מען איז אַריינגעפאַלן אין הערצבערגס ידים אַרײן:
פאַר אַפּרויסן אַ שטיקל האַלץ, אַז עס האָט אַרויסגעשלאָגן אַ פּאַסיקל
ליכט ביינאַכט פון אַ פענצטער, אַ טיר אַדער אַ שפּאַרע אין דער
וואַנט; פאַר באַליידיקן אַ פּאַליציאַנט, ווען אַ הונגעריק קינד האָט
אַראַפּגענומען פון אַ פּור אַ מייערל, אַ רעמעכל אַדער אַ קאַרטאַפּל;
אַדער ווען אַ הונגעריק קינד האָט עפּעס אַרויסגעריסן פון אַ גאַרטן,

וואס האָט געהערט צום „קייסער“ אָדער צום „קייסערס“ אַ מענטש. די דאָזיקע „פאַרברעכער“ זיינען אַריינגעפאַלן אין הערצבערגס מלוכה און מען האָט אַלעמען, אַפילו די קינדער געגעבן שמיץ. אויף „טשאַרניעצקיעגאַ“ האָט מען שרעקלעך געשלאָגן. ער, הערצ-בערג, האָט זיינע קרבנות דעם ערשטן „ברוך-הבא געגעבן. ווען דער „קייסער“ האָט פונאַנדערגעטיילט די פעלדער אויף מאַרישין — דאַרמין ווו ער האָט געהאַט זיין זומער-רעזידענץ — זיינע מענטשן, און ער האָט געוואָלט, אַז די הונגעריקע זאָלן נישט רייסן פון די שפעדיקע פעלדער און גערטנער, האָט ער הערצבערגן געמאַכט פאַר דעם קאַמיסאַר איבער דעם געביט — „מאַרישין“. עס איז גע-נוג געווען, אַז דער „קייסער“ האָט צו וויסן געגעבן דורך פלאַ-קאַטן: „ווער עס וועט באַטרעטן דעם שטח פון מאַרישין אָן אַ שייך דערלויבעניש פון מיר, דער וועט אַריינפאַלן אין די הענט פון קאַמי-סאַר איבער מאַרישין — שלום הערצבערג.“ דאָס האָט מען פאַר-שטאַנען, אַז מען וועט אַריינפאַלן אויף „טשאַרניעצקיעגאַ“. און קיי-נער האָט נישט געוואָגט איבערצוטערען דעם שטח.

ווען זיידע איז אַריינגעפאַלן אויף „טשאַרניעצקיעגאַ“ האָט זיך הערצבערג אַזש די הענט געריבן פון פרייד. אַצינד האָט ער געהאַט די געלעגנהייט אַפצורעכענען זיך מיט זיידען פאַר דער עוולת, וואָס ער איז באַגאַנגען קעגן זיין חבר, שמערקע פוימע, וועמען ער האָט געשמערט אויסצונוצן די הונגעריקע מאַסע פאַר זיינע טונקעלע מעשים. (צו צערויבן דאָס ביסל שפייז פון די קראַנקע און קינדער וואָס מען האָט צעפירט אין די שפיטעלער און פון די קאַאָפּעראַ-טיוון). קודם כל האָט הערצבערג זיידען גוט צעשלאָגן, און ער האָט ביי אים געמוזט מאַן די שווערסטע און מיוסטע אַרבעט. ביי אַ נאָך גרעסערן הונגער, ווי אויף דער „פריי“ אין געטאַ. זיידע האָט געמוזט אויסשעפן די אַפטרופן מיט אַ האַנט-עמער און גיין איינגעשפאַנט ביים פאַס איבערן געטאַ. זיידע איז געווען אַנגע-מאַן אין תפיסה-קליידער פון ביליקסטן, צעקנאָדערטן צייג פון קאַ-שע-קאַליר, אַ קיילעכדיק קאַפל פון דעם זעלבן שטאַף און מיט אַ רויטער לענטע אויפן לינקן אַרעם (ווי אַ פּאַליטישער פאַרברע-כער) דערצו האָט אים מיט זיין גאַנצער משפּחה געדראַט אַרויס-געשיקט צו ווערן פון געטאַ אויף אַ זיכערן טויט. אַזוי איז גע-וועזן ס'געזעץ פאַר די, וואָס האָבן איבערגעטראָטן דאָס טויער פון „טשאַרניעצקיעגאַ“. זיידען איז נישט איינמאַל אויסגעקומען צו זען, ווי מען האָט אַן אַרעסטאַנט צום טויט געשלאָגן; אַז מען האָט אַן אַרעסטאַנט אַרויסגעלאָזט, איז ער שוין געוועזן אַזוי פאַרגעריכט, אַז ער איז אין געציילטע שעהען אָדער טעג געשטאַרבן. „טשאַר-

ניעצקיעגא" איז געוועזן אונטער דער אויפזיכט פון דער געשמאפא ; אבער די גאנצע אדמיניסטראציע איז געווען פון יידן. די דייטשן האבן זיך אויף זיי געקענט פארלאזן . . .

דער תפיסה-נאטשאפליך, שלום הערצבערג, האט געהאט ארום „משארניעצקיעגא“, א סאך און א גרויס פעלד, וואס די ארעסטאנטן און אויך זיידע, האבן געמוזט באארבעטן אונטער דער שמירה פון דער תפיסה-פאליציי. הערצבערגס פאליציי האבן געטראגן ציווילע קליידער און שטייול ; אויפן לינקן ארעם — א געל-ווייסע באנד מיט א גרינער לאמוווקע, אין דער מיט — א טונקל-בלויער מנג-דוד, מיט א מעטאלענעם נומער. דאס הימל : א פיר קאנטיקע דענקע פון פיר פערטלעך, אדורכגעצויגן מיט גרינע ליצן, און אויף דער פרענטע — א גרינע באנד (גריז איז געווען דער צייכן פון דער תפיסה-פאליציי), א גלאנציקן דאשעק מיט דעם נומער פון פארנט. א פאליציאנט האט תמיד געהאלטן א גומענע פאלקע אין האנט. וויי איז געווען צו דעם ארעסטאנט, וואס האט געוואגט עפעס אפצורייסן פון די געוויקסן אין הערצבערגס גארטן אדער פעלדער. איינמאל האט זיידע ביי דער ארבעט אין גארטן געקריגן מאגן-קרעמפן פון הונגער. ער האט געפילט, אז ער וועט עס נישט איבערהאלטן. האט ער אין א ווינקל ארויסגעריסן א ציבעלע און צוויי רעמעכלעך. דאס ציבעלע מיט א רעמעכל האט ער באוויזן אויפצועסן אבער באלד איז דער פאלי-ציאנט צוגעשפרונגען צו אים און ער האט אים אזוי צעמיקט, אז מען האט זיידען א באוויסמאלאזן צוריקגעטראגן אין קאמער אריין.

מיט זיידען אין דער צעל זיינען געזעסן דריי יידן, וואס די דייטשן האבן געכאפט אין „נייעס רייד“ אין „ווארטיגאוו“ (*). מחוץ דער געמא. האט די געשמאפא זיי אריינגעשיקט אין דער „האופט-יודען-שטאט“ לאדזשער געמא. אויף „משארניעצקיעגא“. די געשמא-פא האט פארארדנט די דריי יידן צו הענגען. צווישן די וואס זאלן אויפבויען די תליה האט מען צוגעטיילט אויך זיידען : „ניין ! איך ? ! ניין ! — האט זיידע זיך אנגעצונדן אויף זיין שטייגער — איך וועל קיין תליה נישט בויען פאר מיינע אומשולדיקע ברידער !“

(זעקס הערצבערגס פאליציאנטן האבן זיך באטייליקט ביים הענגען. זיי האבן באקומען פאר דער ארבעט צו פינג און צוואנציק דעקא ברויט מיט צען דעקא פערד-וורשט. און דער הענגער, א טרעגער, אויך א ייד — ער האט באקומען א גאנץ ברויט פון צוויי

(* ביז דעם טייל „ווארטא“ האבן די דייטשן אריינגענומען אין רייד. דאס האט אויך אריינגענומען לאדזש. זיי האבן דעם קרייז גערופן „ווארטאגא“ אדער „גויער רייד“, אויף פויליש ווארטא. און יידן האבן דאס גערופן „דוועד“.

קילא. טייל אַנטיילנעמער האָט באַנג געמאַן : מי-ווי-סיי האָט מען דאָך געמוזט הענגען די דריי יידן. ווען מען הענגט יעדן איינעם באַזונדער — וואָלטן זיי באַקומען צו דריי מאָל דעם צומייל).
 צוויי קרבנות זיינען גלייך אַרויסגעגאַנגען מיט דער פּאַליציי. דער דריטער האָט נישט געוואָלט מיטגיין. ווען ער איז געבליבן מיט זיידען אויב אויף אויב האָט ער געזאָגט צו אים : „פון מיינע ברידער וועל איך מיך נישט לאָזן פירן צו דער תּליה! אוי יידן! יידן! . . . איך צי מיין לעבן נאָך אַ סעקונדע. טאַמער ענדיקט זיך דאָך די מלחמה. איך גלויב, אַז יעדע סעקונדע קען זיך ענדיקן די מלחמה...“ דאָ איז אַריינגעלאָפּן דער דייטש פון דער געשטאַפּט, וואָס איז גע-קומען אויספירן די עקזעקוציע מיטן אויסגעשמרעקטן רעוואָלווער, מיט זלוזלים און פּלוצלונג האָט ער אים אַ זעץ געגעבן מיט דער אַפּענער גרויסער לאַפּע איבערן פנים און מיט אַ ווילדן אויסגעשריי : „לאָס דרעקיקער יודע!“ האָט ער צוגעשמעלט דעם רעוואָלווער צום קאַפּ פון קרבן — און אזוי זיינען זיי אָן לשון צוגעגאַנגען צו דער תּליה.

זיידע האָט נישט געקענט פאַרשטיין פאַר וואָס האָט זיך דער פאַרמשפּטער נישט געוואָרפּן אויף דעם דייטש? און ער האָט גע-טראַכט : פאַר דער יידישער פּאַליציי האָט ער טאַקע נישט אזוי מורא געהאַט. ווען דער דייטש מיט דעם אויסגעשמרעקטן רעוואָלווער האָט אים פּלוצלינג אַ זעץ געגעבן איבערן פנים מיט זיין שווערע לאַפּע, האָט ער אים פאַרטויבט ווי אַ בהמה פאַר דער שהיטה. דאָ האָט דער דייטש שוין נישט געפירט קיין לעבעדיקן מענטש, כאָטש ער איז נאָך געגאַנגען אויף זיינע פים. דאָ איז געגאַנגען אַן אויטאָ-מאַט. וויי, וויי, וואָס די דייטשן מאַכן פון אונדז! — האָט זיידע געהאַלטן אין איין איבערחזרן — וויי, וויי!

באַלד נאָך דער עקזעקוציע האָט הערצבערג פאַראַרדנט צו באַשטראַפּן זיידען מיט קאַרצער פאַר נישט וועלן „אַרבעטן“ (ס'הייסט העלפן בויען די תּליה). די פּאַליציי האָט זיידען מיט געוואָלט אַריינגעוואָרפּן אין קאַרצער אַריין. דאָס איז געוועזן אַ געמױערטער קאַסטן פון אַכציק צענטימעטער די הויך, זעכציק די לענג און פּערציק די ברייט. זיידע איז דאַרטן געלעגן אַ גאַנצע נאַכט. איבער אַ צען מאָל האָט אים דער פּאַליצייאַנט אַרויסגעצויגן אַ פאַרחלשטן און אים אַפּגעמינטערט מיט קאַלטע עמערס וואַסער, וואָס ער האָט אויף אים ראַפּטעם אַ כליאַפּ-געמאַן.

שלום הערצבערג האָט פון די דייטשן צו זיין רשות באַקומען אַ שיין פּערד מיט אַ שיינער דראַשקע און אַ באַלעגאַלע. שלום הערצבערג איז געוועזן אַ הויכער, אַ ברייטבייניקער, אַן

אויסגעפרעסענער. ער האט געהאט א רויט גולניש פרצוף, א ברייטן, רויטן קארק. ער האט געטראגן א ציווילן אנצוג פון מיליטערישן פאסאן. באהאנגען מיט „גאלדענע“ עפאלעטן, מיט „גאלדענע“ בענד-לעך און מיט א צוויי צענדליק „גאלדענע“ מעדאלן. דאס זיינען געווען אויסצייכענונגען פון די דייטשן פאר זיינע פארדינסטן. ער האט געטראגן א תפיסה-פאליציאיש הימל, מיט דריי „גאלדענע“ קראפ-קעס פון פארנט און מיט א ברייט „גאלדן“ בענדל אויף דער פרענטע און מיט א ברייטער, געפלעכטענער „גאלדענער“ שטור, פארנט ארום דעם דאשעק; הערצבערג האט אויך געטראגן גלאנציקע אפיצירן-שטיוול. דער טעאטראלער קאסטיום האט ארויסגערופן באציונג און אָנגעוואָרפן אַ מורא. שלום הערצבערג איז געפארן איבער די געטא-גאסן מיט אַזאַ קוראזש, אַז מען האָט אַזש געהערט דאָס קלינגען פון זיינע מעדאלן. ער האָט אויסגעזען קעגן די געטא-יידן ווי אַ דעמב צווישן פארטרוקנע „באדעלעס“*). אַלע האָבן אים באַגלייט מיט קללות.

בעת די ערשטע און גרויסע אויסזידלונגען (ארויסשיקונגען) איז הערצבערג אויך געזעסן אין דער אויסזידלונגס-קאָמסיע, ווען ער האָט געוואָס, אַז וועלכער ס'איז ייד האָט גאַלד, בריליאַנטן, וואַלוטע, האָט ער אים געשטעלט אויף דער ליסטע אַרויסגעשיקט צו ווערן פון געטא. אַזוי ווי דער ייד האָט באַקומען די „חתונה-קארט“ (אַן איינלאָדונג אַרויסצופאַרן פון געטא), איז ער גלייך געלאָפן צו הערצבערג מיט זיין אויסבאַהאַלטענעם פאַרמעגן. הערצ-בערג האָט אים העפלעך אויפגענומען, צוגענומען די מתנה און דעם ייד מיט זיין משפּחה „באַפרייט“. דער ייד איז אַהיימגעגאַנגען אַ צופרידענער, וואָס עס איז אים געלונגען זיך אויסצוקויפן פון טויט. אָבער הערצבערג האָט נישט געוואָלט, אַז אין געטא זאָלן זיך געפינען יידן וואָס ווייסן זיינע מעשים... מאַלע וואָס עס קען זיך אַמאָל מאַכן... אַ האַלבע שעה איידער דער נאַענטסטער טראַנספּאָרט איז אַוועקגעפאַרן, האָט ער די דאָזיקע משפּחות פאַרלאָדנט אין די וואַגא-נען און מיטגעשיקט.

הערצבערג האָט געווינט קייזערלעך. ער, זיין ווייב און קינדער זיינען געגאַנגען אין בגדי מלכות און אין זיין הויז איז געווען פון כל-טוב.

אַז די געשטאַפּט האָט פאַרקויפט פון געטא אַ טראַנספּאָרט קרעפטיקע יידן און די אונטערנעמער האָבן שוין פון זיי געהאַט אויסגעקוועטשט אַלע כוחות (די יידן האָבן די דייטשן גענומען אין

(*) באַדעלעס: אויסגעטריקנטע צוויגעלעך מיט בלעטער פון קאַרטאָפּל.

ציגעלניעס אָדער צו שניידן טאָרף פון די זומפן. זיי האָבן באַקומען מער געשלאָגן ווי עסן) און עס איז פון זיי געוואָרן „קלאַפּסעדרעס“ (טויט-שאַרבנס), האָט מען די קרבנות אַרײַנגעשיקט אויף „טשאַר-ניעצקיעגאַ“ און פון דאָרטן אין קרעמאַטאָריע. כמעט אַלע אַרויס-געשיקטע יידן האָבן אָנגערטאָן אויף „טשאַרניעצקיעגאַ“; און אויף די וואַגאַנען פון די טראַנספּאָרטן האָבן די דייטשן אויפגעשריבן „יודען פאַרברעכער“. ווער עס האָט נאָר איבערגעמאַטן דאָס טויער פון „טשאַרניעצקיעגאַ“, דעם האָט מען אַרויסגעשיקט אַלס פאַר-ברעכער צוזאַמען מיט זיין גאַנצער משפּחה און מיט אַלע די, וואָס האָבן פיגורירט אין „פאַמיליע-ביכל“. אויסער דער ברויט-קאַרט און די שפּײַז-קאַרט, זיינען אויך געוועזן „פאַמיליע-ביכלעך“. אויף די פאַמיליע-ביכלעך האָט מען אָפּגענומען אַ ביסל גרינצייג. אַמאָל אַ ביסל קוילן-מיאַל. אָדער אַ פאַר שטיקלעך האַלץ. אַז אין איין צימער האָבן געוויינט עטלעכע פאַמיליעס, האָט מען זיי געגעבן איין פאַ-מיליע-ביכל. יעדער באַזונדער האָט נישט באַדאַרפט שטיין אין די רײען — איינער האָט אָפּגענומען די צוטיילונג און מען האָט זיך צעטיילט. בכדי נישט צו דאַרפן שטיין אין דער רײ, האָבן גאַנצע הייזער מיט שכנים אַרויסגענומען נאָר איין פאַמיליע-ביכל. אָבער פון דעם גליק איז באַלד אַרויסגעקומען אַן אומגליק: מען האָט אַרויסגעגעבן פאַרשידענע ראַציעס, אָבער נאָר איין פאַרציע אויף אַ פאַמיליע-ביכל. אַזוי אַרום האָבן עטלעכע משפּחות צוזאַמען נאָר באַקומען אַזוי פיל ווי איין פּערזאָן, וואָס האָט געהאַט אַ פאַמיליע-ביכל. און מען האָט אויך אַרויסגעשיקט פון געטאָ אומצוברענגען אויף פאַמיליע-ביכלעך.

דער חבר זיידע האָט זיך געוויצלט: „מען וועט נאָך הענגען אויף „פאַמיליע ביכלעך. דער וואָס איז געוועסן אויף „טשאַרניעצ-קיעגאַ“, אָדער ער איז געוועזן פאַרצייכנט ביי דער פּאַליציי, דעם האָט מען אַרויסגעשיקט פון געטאָ אומצוברענגען און צוזאַמען מיט אים די אַלע, וואָס האָבן פיגורירט אין דעם זעלבן פאַמיליע-ביכל. אַצינד האָט דעם חבר זיידען געדראָט אַרויסגעשיקט צו ווערן צו-זאַמען מיט זיין גאַנצער משפּחה און עטלעכע שכנים, וואָס האָבן פיגורירט אויף איין פאַמיליע ביכל. זיידע איז אויך באַדראָט געווען אַרויסגעשיקט צו ווערן אויס נקמה פון הערצבערגן צוליב זיין חבר שמערקע בוצאַק, וועמען זיידע האָט געשמערט אויסצונוצן די הונ-גערקע מאַסע פאַר זיינע אייגענע נוצן, און אויך אַלס בונטאַוו-שטישיק קעגן „קייסער“ און זיין מלוכה. ער איז געווען אַ פּאַליטי-שער פאַרברעכער, אָבער אַלץ איז געווען געווענדט אָן הערצבערגן. און דאָ האָט נישט ווילנדיק זיידען אָפּגעראַטעוועט דער צווייטער

אונטערוועלט יונג, דוד אַגרווד, וואָס האָט געאַרבעט פאַר דער „קרי-פּאַ“. פּונקט ווי הערצבערג מיט זיין פּאַליציי האָט דוד אַגרווד אויך מיט זיין פּאַליציי אַדורכגעפירט רעוויזיעס אין יידישע שטובן און צוגענומען וואָס ער האָט געפונען פאַר דער „קריפּאַ“. אַבער הערצבערג האָט געמאַכט חצי שלי וחצי שלך און דוד אַגרווד האָט נאָר געזוכט צו כאַפּן הערצבערגן ביי אַן עכירה, כדי אים צו באַגראַבן. אַבער פּריער מוז מען דערציילן וואָס עס איז געוועזן די „קריפּאַ“, וועמען דוד אַגרווד האָט געדינט.

די „קריפּאַ“

עמלעכע חדשים נאָך זיידעס אַרעסט האָט די „קריפּאַ“ (קרי-מינאַלפּאַליציי) אַרעסטירט בלושטיינען, אונטער דער באַשולדיקונג, אַז ער האָט באַהאַלטן סחורה. ער איז דאָך עפעס געוועזן משטיינס געזאָגט אַ סוחר; און מען האָט אים אויך באַשולדיקט, אַז ער ווייס וווּ אַנדערע יידן האָבן באַהאַלטן סחורה, וואַלומע און צירונג. דאָ האָט געשטעקט די האַנט פון אַגרוודס באַנדע מוסרים.

די „קריפּאַ“ האָט זיך געפונען אין מיטן געטאָ, אין גלחים-הויז, ביי דער אַלטשטאַטישער קירך. יידן האָבן די „קריפּאַ“ גערופן „ס'רוימע הויז“, ווייל די דייטשן האָבן דאָס ציגל-געמויערטע הויז און די ציגל-געמויערטע ווענט, געלאָזט אַפּמאַלן אויף בלוט-רויט. יידן האָבן אויך דאָס הויז אָנגערופן „ס'שעכט הויז“. פּרילינג און זומער האָבן דורך די שוואַרצע לאַקירטע שטאַנגען, אַרויסגעבליט בעז-ביימער און בלומען פון דעם גאַר גרויסן גאַרטן. ס'זיינען גע-וואַקסן פירות און גרינצייג. דעם גאַרטן האָבן יידן געמוזט באַאַרבעטן.

אין דער „קריפּאַ“ אין געטאָ האָבן געאַרבעט פיר דייטשן, וואָס האָבן געקענט יידיש און העברעיש. דער גאַנצער ראש איז געוועזן אַ קריפּל, אַ נידעריקער. דריי זיינען געוועזן הויכע, ברייטע, ווי ריזן מיט מערדערישע און אויסגעפרעסענע פרצופים. זיי האָבן געטראָגן טונקל-בלויע קאַמבינעזן, מיט גרויסע עלעקטרישע מאַשין-לעמפלעך אויף די ברוסטן, און לאַנגע, דיקע שטעקנס אין די הענט. ווען די „קריפּאַוועצעס“ זיינען געגאַנגען איבער די געטאָ-גאַסן, האָבן צוויי זיך געמאַכט אַ וועג אויף דעם אופן: אַראַפּיאַנגדיק די יידן פון די טראַטוואַרן — שלאַנגדיק מיט די שטעקנס איבער די קעפּ — און איינער האָט יעדע פאַר מינוט אָנגעכאַפט צי צוויי יידן ביי די קעפּ און ער האָט אַזוי לאַנג געהאַקט איין קאַפּ אין צווייטן, ביז בלוט האָט זיך געגאַסן. די דריי זיינען מיינסטנס געפאַרן אויף אַ בריטשקע; מיטן פּערד האָט אָנגעטריבן אַ יידישער אונטערוועלט-

יונג, וואס האָט נישט געהאַט קיין יידישע צורה. זיי, די „קריפאָר-
צעס“, האָבן דאָס דורכגעפירט די רעוויזיע ביי בלושטיינען.
אין מיטן העלן מאַג, איז די „קריפאָ“ צוגעפאָרן צו בלושטיינען.
דער באַלעגאַלע איז געבליבן אויף דער ברימשקע, און די „קריפאָר-
צעס“ האָבן זיך אַריינגעריסן צו בלושטיינען מיט אויפגעהויבענע
שמעקנס און גענומען שלאָגן בלושטיינען מיטן ווייב. נאָך עטלעכע
פעסטע קלעפּ האָט דער עלטסטער געזאָגט אין אַ ריינעם יידיש:
„דו ביסט אַ סוחר! וווּ האָסטו באַהאַלטן די סחורה?!“
„איך האָב נישט קיין שום סחורה“, — האָט בלושטיין מיט אַ
בעטנדיק קול געענטפערט.
„איך מיינ אין שטאַט, וווּ האָסטו באַהאַלטן?!“ — האָט אים
דער „קריפאָווייץ“ געפאַרשט.
„איך האָב אַלצדינג איבערגעלאָזט אין מיטן דער שטוב, וווּ איך
האָב געוווינט. איך האָב גאַרנישט באַהאַלטן“, — האָט בלושטיין
אויפריכטיק דערציילט.
„ביי מיר וועסטו שוין זאָגן דעם אמת! — האָט ער בלושטיינען
געסטרעשעט — און וואָס האָסטו באַהאַלטן דאָ אין שטוב?!“
„גאַרנישט, איך פאַרמאָג גאַרנישט.“
„הם, איך וועל שוין זען!“
די „קריפאָווייץ“ האָבן געזוכט אין יעדן ווינקל, דורכגעוואָרפן
און דורכגענישטערט יעדע זאַך — און זיי האָבן גאַרנישט געפונען.
„וווּ האָסטו דאָס גאַלד, די ברילאַנטן, ס'זילבער און די וואַלומע?
וווּ האָסטו דאָס אַלץ פאַרשמעקט?!“ — האָט דער עלטסטער גע-
שריגן, דראָענדיק מיטן שמעקן.
„איך האָב גאַרנישט, איך האָב דאָס קיינמאַל נישט געהאַט.
איך בין פון מיין געבוירן אָן אַרעם און שמענדיק געווען אָן אַרעמאָן.“
„יודען זיינען נישט אַרעם. אַלע יידן האָבן גאַלד, ברילאַנטן,
אויסלענדישע וואַלומע! ביי מיר וועסטו אַלצדינג אָפגעבן, נישט
באַשווינדלען די דיימשע באַהערדען! דו ווייסט מיט וועמען דו
רעדסט? מיט „קריפאָ“! דו ווייסט וואָס „קריפאָ“ איז? — האָט ער
אים געפרעגט מיט אַ פריינמלעכן מאָן.
די „קריפאָווייץ“ האָבן אָפגעווייגן דאָס ביסל שפּיין, וואָס איז
געלעגן אין דער וואַלומע און זיי האָבן אויסגערעכנט, אַז עס שטימט
לויט רומקאָוסקיס „ראַציע“. נאָך דעם האָבן זיי בלושטיינען ווייטער
געשלאָגן.
„פריער האָב איך דיר באַצאַלט — האָט דער עלטסטער געזאָגט
— ווייל כ'האָב געמיינט, אַז כ'וועל עפעס ביי דיר געפינען און
אַצינד באַצאַל איך דיר, ווייל איך האָב אומזיסט געאַרבעט.“

איידער זיי זיינען אוועקגעגאנגען האָבן זיי איבערגעלאָזט אַ צעמל, אַז בלושטיין זאָל איבערמאַרגן זעקס פאַרנאַכט, אַליין קומען אין „קריפּאָ“ אַרײַן, מיטברענגען אַלצדינג וואָס ער האָט באַהאַלטן און ער זאָל זאָגן וווּ און וועלכע יידן האָבן באַהאַלטן ווערן-זאַכן. „א גוטן טאַג. צום ווידערזען אין „קריפּאָ“! האָט דער עלטסטער זיך געזעגנט מיט אַ סאַדיסטיש שמייכלעך.

וואָס בלושטיין און זיין ווייב שרהלע האָבן איבערגעלעבט דורך די צוויי טעג און צוויי נעכט איז אוממעגלעך איבערצוגעבן. עס איז גענוג צו וויסן: יעדער ייד האָט קלאָר געוואוסט, אַז דאָס „רויטע-הויז“ איז אַ שעכט-הויז פאַר די יידן, וואָס פאַלן דאָרטן אַרײַן. איידער בלושטיין איז געגאַנגען אין דער „קריפּאָ“, האָט ער זיך מיט שרהלן געזעגנט אויף אַזאַן אופן, ווי ער וואָלט געגאַנגען צום טויט. ביידע האָבן געוויינט. זיידעס ווייב האָט זיי געטרייסט, אַז מען וועט אים גאַרנישט טאָן, אַז ער וועט באַלד אַהיימקומען אַ גאַנצער; און אַז זיידע זיצט שוין אַ פאַר חדשים — פון דעסוועגן האָט זי חלילה נישט פאַרלוירן די האַפּענונג — ער וועט מיט גאַטס הילף בשלום אַהיימקומען. ביידע האָבן בלושטיינען אַרויסבאַגלייט. אַלע דריי זיינען געגאַנגען אין אַ טיפּן שמילשווייגן. ווען זיי זיינען צוגעקומען נאַענט צו דער „קריפּאָ“ האָט בלושטיין די ווייבער ווייטער נישט געלאָזט מיטגיין: „גענוג, גייט געזונטערהייט, איך האָב זיי אין דרײַערד! איך וועל זיי איבערלעבן!“ האָט ער צו זיי געזאָגט אין אַן איבערצייגנדיקן טאָן. זיי האָבן זיך געזעגנט מיט דריקן די הענט און מיט קושן. די צוויי ווייבער זיינען שטיין געבליבן, בלושטיין איז אוועק כלומרשט ענערניש. די ווייבער האָבן אים פון אויג נישט אַראָפּגעלאָזט, ער׳ט געהאַלטן אין איין אויסדרייען דעם קאַפּ צו זיי. זיי האָבן צו אים געפאַכעט מיט די הענט און ער האָט צוריקגעענטפערט, ביז ער האָט זיך אַריינגעדרייט אין דער גאַס, וווּ עס האָט זיך געפונען די „קריפּאָ“.

* * *

נאָך דעם ווי אַ יידישער פּאַליציאַנט האָט פון בלושטיינען צו-גענומען דעם לייזונגעטענעם רימען פון די הויזן (קיין לעדערנעם רימען האָט קיין ייד נישט געטאַרט טראָגן). מיט די בענדלעך פון די שיך און אים אויסגעליידיקט די קעשענעס, האָט ער אַ דריק געמאַן אַ קנעפל, און עס איז אַריינגעקומען אַ צווייטער יודי-שער פּאַליציאַנט, מיט דעם פּאַסיקל פון הימל אַריבערגעלאָזט איבער דעם גאַמבע — אַ צייכן אַז ער האָט „סלוזשבע“. מיט דער לינקער האַנט האָט ער ווילעריש געקלונגען מיט אַ בינמל שליסלען און מיט דער רעכטער האַנט האָט ער בלושטיינען

אנגענומען ביים קאלנער: „נו, קום אין „גן-עדן“ אריין.“
 האט ער זיך געוויצלט. בלושטיין האט זיך אים אינגאנצן אונטער-
 געגעבן. יענער האט אים אראפגעפירט אין קעלער אריין, האט
 אויפגעשלאסן א שווערע אייזערנע טיר און ער האט אים אריין-
 געלאזט אין קאמער אריין. בלושטיינען האט א זעץ געטאן אין גאז
 א געדיכטע פאר'עפוש'טע לופט. די טיר איז צוגעמאכט געווארן
 מיט א טראסק און עס האט זיך געהערט דאס צושליסן, דאס ארויס-
 ציען דעם שליסל און דאס אוועקשפאנען פון דעם שליסער. בלו-
 שטיין האט פאר זיך געזען א גרויסע, פינצטערע קאמער, אויבן נעבן
 סופיט — א קליין פענצטערל, אן שויבן, מיט אייזערנע קראפן אין
 דער לענג און ברייט, וואס איז אינדרויסן פארהאנגען מיט א שיף-
 בלעכן ווענטל. דא א גאך איז אריינגעקומען די טאג-ליכט און א
 ביסל לופט.

דריי רייען צי פיר פרימשעס זיינען געשטאנען איינער אויף
 דער צווייטער; אויף יעדער פרימשע איז געלעגן א צעשלאגענער
 ייד און געקרעכצט. אין א ווינקל איז געשטאנען א מעטאלענער
 עמער, וואס האט געדינט פאר א בית-הכסא. די עיפושדיקע לופט
 האט געשטיקט. בלושטיין האט זיך צעהוסט און געטראכט: זיי
 באדארפן מיך נישט דערהרגענען — די לופט אליין וועט מיך דא
 דערהרגענען. איידער בלושטיין האט זיך ריכטיק אומגעקוקט, האט
 מען אים פון די פרימשעס קרעכצנדיק געפרעגט: „א נייער? א
 פרישער? וואס הערט מען? ווען ענדיקט זיך די מלחמה?“
 „ס'איז גוט! — האט בלושטיין געענטפערט — „ער“ איז שוין
 ניין אילן אין דער אדמה! „ער“ האט שוין נישט מיט וואס צו
 „פייפן!“ זאגט מיר, יידן, ווי האלט עס דא מיט עסן?“ האט ער א
 פרעג געטאן.

„מיט עסן? נישקשה — האט אן עלמערער ייד געענטפערט —
 בעסער, ווי ביי רומקאווסקין. זיי גיבן דא מער ברויט און צוויי
 געדאכטע זופן“...

„גאך די „צולאגע“ טויג נישט — האט א צווייטער זיך אריין-
 געמישט — זיי שניידן צו צופיל פלייש, איר וועט באלד פארוזבן,
 וועט איר זיך אליין איבערצייגן.“

פון דעם טרויעריקן וויץ האט בלושטיינען באגאסן א קאלטער
 שווייס. עס איז א ביסעלע ליכטיקער געווארן, ווייל פון סופיט האט
 אצינד אראפגעלויכטן אן עלעקטריש לעמפל פון אונטער אן אייזער-
 נער שאטקע. איינער דעם צווייטן האט געקענט זען. די יידן האבן
 בלושטיינען געגעבן „שלוס-עליכם“. מען האט אים געפרעגט ווי ער
 הייסט, ווו ער וווינט, ווו האט ער געווינט פאר דער מלחמה, וואס

טוט ער, פארוואס האט מען אים ארעסטירט, צי האט ער א ווייב, משפחה? בלושטיין האט אלץ דערציילט. עס האבן זיך דערהערט טריט אין קארידאר. אלע זיינען אנטשוויגן געווארן. א קעלט איז דורך דורך זייערע גופים. עס האט זיך געהערט אויפשליסן די טיר. יעדנס הארץ האט א ציטער געטאן. באלד האט מען די טיר געעפנט און צוויי פאליציאנטן האבן אויף א פעלד-בעטל אריינגעברענגט א צעהרגעטן, פארהלשטן יידן. אזוי האט זיך דאס עטלעכע מאל איבערגעהזרט. בלושטיין האט געזען, וואס אים דערווארט. ער איז צוגעגאנגען צו דעם ייד וואס מען האט דעם לעצטן אראפגעברענגט און ער האט צו אים געזאגט: „איך בין אייך שוין מקנא, איר זענט שוין, געלויב צו גאט, איבערגעקומען דעם פארהער.“ דער צעהר-געטער האט אים פון שוואכקייט נישט געקענט ענטפערן. ער האט נאך אויף אים אנגעשמעלט די אויגן, נאך דער ייד, וואס האט זיך פריער געוויצלט, האט אים געענטפערט: „איר זעט? דאס איז דאס „צולאג“-פלייש, וואס זיי שניידן צו צו דער גרעסערער פארציע ברויט און די צוויי זופן, וואס זיינען אזוי געדיכט, אז מען שמעקט אריין דעם לעפל בלייבט ער שטיין.“

בלושטיין האט זיך געדרייט אראפ און ארויף, ער האט גער-טראכט וועגן זיין ווייב. ער האט זיך פארגעשמעלט, ווי שרהלע זיצט אצינד אין דער פינצטער און זי וויינט, זיך גופא האט ער געזען ווי ער ליגט שוין א דערהרגעטער. „כ'ווייס, זיי וועלן מיך באלד דער-הרגענען!“ — האט עס פון אים פלוצלונג ארויסגעשריגן.

„ניין, גוטער ברודער! — האט אים א ייד געטרייסט — איר האט גארנישט, וואס מורא צו האבן, זיי דערהרגענען קיינמאל קיינעם נישט ביים ערשטן פארהער, און אפילו נישט ביים דריטן פארהער. אזוי אז איר קענט גאנץ רויק זיין און גארנישט זארגן.“ ער האט דאס געזאגט גאנץ תמימותדיק. בלושטיינען האבן די ווער-טער געשניטן ווי חלפים.

אין מיטן דער נאכט, ווען מען האט שוין געהאט צוריקגע-ברענגט דעם זעקסטן צעהרגעטן, האט א יידישער פאליציאנט ארויסגערופן בלושטיינען און ער האט אים ארויפגעפירט צו פאר-הערן. אויפן צווייטן שמאק, ווו די פענצטער זיינען ארויסגעגאנגען אין גארטן אריין — צו דעם פירער פון דער „קריפא“ אין לאדזשער געטא, סומער.

סומער איז געוועזן א פאלקס-דייטש פון לאדזש. כל ימיו האט ער געלעבט פון יידן און מיט יידן. ער איז געוועזן אויסגעקאכט מיט יידן, מען האט זיך ממש געגעסן פון די פיסקלעך. ער האט געקענט דאס יידישע שטייגער לעבן, ער האט גערעדט א לאדזשער יידיש

און העברעיש. סומער איז געווען א נידעריקער, ער האט געהאט א הויקער פון פארנט און פון הינטן, א פרצוף פון א שימפאנזע, גרינע קעזישע אויגן און קורצע הענט, באוואקסן מיט ברוינע האר. ער האט אויסגעזען ווי א געמיש פון א מצלפע, טיגער און מענטש. צוליב זיין אויסזען איז ער פארבימערט געווען. אז אין זיינע הענט איז אריינגעפאלן א ייד, האט ער זיך מיט אים געשפילט אזוי ווי א טיגער ווען ער כאפט א פויגל: ס'ערשטע רייסט ער אים אים די פליגל-פעדערן, דערנאך לאזט ער אים ארויס. דער פויגל לויפט א פאר מריט — כאפט ער אים ווידער, רייסט אים אויס נאך א פאר פעדערן און לאזט אים ווידער ארויס. אויף אזאן אופן שפילט ער זיך מיט דעם פויגל א צייט, ביז ער פארפייניקט אים צום מויט.

ווען מען האט בלושטיינען אריינגעברענגט איז סומער געווען הינטערן מיט, אויף א העכערער שטול, וואס איז געווען ספעציעל געמאכט פאר אים: „א, א, שלום עליכם, ר' שמחה! — האט אים סומער באגריסט מיט א חסידישער תנועה. — זעצט אייך — האט ער אים אנגעוויזן אויף א געבעטער שטול — מאכט אייך באקוועם. פיל דיך ווי ביי דיר אינדערהיים“, — איז ער איבערגעגאנגען אויף דו.

בלושטיין האט זיך נישט גערירט פון ארמ, ער האט אינגאנצן געצימערט, עס האט אים געקלאפט א צאן אין א צאן, אז סומער האט אים געזען. אזוי ווי סומער האט דאס געזען איז ער גלייך אריבערגעגאנגען אויף א צווייט לשון: „דו ווייסט ווער איך בין? איך האב דעם כבוד פאר דיר זיך פארצושמעלן: איך בין דער באוואוסטער פומער! — האט ער אויסגעצויגן דעם נאמען, — אצינד ווייסטו שוין מיט וועמען דו האסט דעם כבוד צו רעדן. הער זשע מיך אויס, נאר מיט קאפ: ביי מיר וועסטו זיך נישט ארויסדרייען, ביים דייטש וועסטו שוין נישט קלוג ווערן, ביי רומקאווסקין וועסטו זיך נישט זאט אָנעסן, און די מלחמה וועסטו סיי ווי נישט איבער-לעבן. איך רעד צו דיר ווי א ברודער. איז פאלג מיך: גיב אהער דיין פעקל, און גיי דיר אַהיים לחיים טובים ולשלום.“ בעתן רעדן האט ער בלושטיינען די גאנצע צייט געקוקט אין די אויגן אריין, צו זען וואס פארא ווירקונג זיינע רייד מאכן אויף אים.

סומערס געמיטלעך רעדן און צביעותדיקן טאן, ווי צו אן איי-גענעם, האט בלושטיינען א ביסעלע בארויקט, און ער האט אים מיט הארץ געענטפערט: „איך פארמאג גארנישט. איך בין פון מיין געבוירן אן א קבצן. מיינע עלטערן זיינען געווען ארעם. כ'בין צו זעקס יאר געבליבן א קיילעכדיקער יתום. מיין גאנץ לעבן האב איך אָפגעלעבט אין נויט. אלץ וואָס איך האב פארמאגט, האב איך

איבערגעלאזט גאנץ אפן אין מיטן דער שטוב, וווּ איך האָב גע-
ווינט אין דער שטאָט, ווען כ'בין געלאָפן אין געטאָ אַרײַן. איך האָב
גאַרנישט געהאַט צו באַהאַלטן. וואָס איז שײך אַנדערע יידן האָב
איך נישט געהאַט קײן רײכע באַקאַנטע און איך ווײס גאַרנישט
פון דעם“.

„הער וואָס איך וועל דיר זאָגן: איך בין גרעסער פאַר משה
רבינו: משה רבינו האָט געשלאָגן מיטן שטעקן אויף אַ שמיין איז
אַרויס וואַסער; איך שלאָג מיט אַ שטעקן אויף אַ תּחת — און ס'גײט
אַרויס גאַלד און בריליאַנטן. דו וועסט זיך שוין מודה זײן וווּ דו און
דיינע באַקאַנטע האָבן פאַרשטעקט דאָס פאַרמעגן“.

סומער האָט אַ דריק געגעבן אַ קנעפל אין אַ זײט פון מיט, און
באַלד זײנען אַרײַנגעקומען די דרײ „קריפּאָוזעס“ אין די טונקל-
בלויען אַוועראַלס, מיט גרויסע עלעקטרישע טאַשן-לעמפלען אויף די
ברוסטן, מיט אַרויפגעשאַרצטע אַרבל, און מיט די לאַנגע, דיקע
שטעקנס אין די הענט — גרײט צו דער „אַרבעט“.

סומער האָט בלושטיינען געהײסן זיך אויסציען אויפן דיוואַן
מיטן פנים אַראָפּ. בלושטיין האָט אַזוי געמאַן. איין „קריפּאָוועץ“
האַט אים פעסט אָנגעצויגן די הויזן. סומער האָט בלושטיינען גע-
הייסן אַרײַנגעמען דרײ פינגער אין מויל אַרײַן; און ווען מען וועט
אים שלאָגן, האָט ער אים געלערנט, זאָל ער וואָס שטאַרקער בײסן
די פינגער. און ער האָט אים געוואַרנט: אויב ער וועט שרײען
וועט ער קריגן צען מאַל מער.

אויפן הויף האָט שוין גערוישט דער עלעקטרישער מאַטאַר פון
דער פּלומפּ. סומער האָט אַ זאָג געמאַן: „אַרבעטן!“ און אַלע דרײ
„קריפּאָוזעס“ האָבן געשלאָגן מיט די שטעקנס. צוויי אין געזעס
מיט אַ טאַקט, אַזוי ווי צוויי שמידן אין הייסן אייזן, און דער דריטער
אין דער רעשט קערפּער, ווי ער האָט נאָר געקענט. בלושטיין האָט
געביסן די פינגער, אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער און ער האָט
נישט אַרויסגעלאָזט קײן איין אויסגעשרײ. פּלוצלונג האָט אים אַנ-
געהויבן צו רוישן אין קאַפּ, ס'איז אים פינצטער געוואָרן פאַר די
אויגן — ער האָט מער גאַרנישט געפילט. און די שטעקנס האָבן
אים געדרעשט ווי זאַנגען. סומער האָט געזען, אַז זײן קרבן איז
עפעס צו שטיל. ער האָט זיך אין אים אײַנגעקוקט און געזאָגט:
„ער הלשט“. מען האָט אויף בלושטיינס פנים אַ כליאַפּ געמאַן אַ
קאַלטן עמער וואַסער — און ער האָט אויפגעעפנט די אויגן. עס
האַט געדויערט אַ לאַנגע ווײלע ביז ער האָט זיך דערמאַנט וווּ ער
געפינט זיך. סומער האָט זיך צו אים אַראָפּגעבויען, געקוקט אים אין
די אויגן אַרײַן: „איז נישט בעסער זאָלסט זאָגן, וווּ עס ליגן די

פעקלעך? — האָט ער אים געפרעגט — און דו וואָלסט אונדז פאַרשפּאַרט אָן אַרבעט". בלושטיין האָט דערזען אויגן פון אַן אויפגע-רייצטן מיגער און אַ מיגערישער פּיסק, וואָס וויל אים שלינגען. ביי יעדן וואָרט, וואָס סומער האָט אַרויסגערעדט האָט זיך בלושטיינען געדאַכט, אַז דאָס איז אַ ווילד געכרום פון אַ אויסגעהונגערטן מיגער, וואָס וויל אים פאַרצוקן. „נו, וועסט אויסזאָגן, פאַרפּלוצטער יודע? ! האַטאַ?" האָט ער געשפּיזט מיט די שלפּיעס אין בלושטיינס אויגן. „איך ווייס נישט פון וואָס צו זאָגן" — האָט בלושטיין קוים אַרויסגעקערעכצט.

מען האָט בלושטיינען דערלאָנגט אַ גלאַז וואַסער, ער האָט אויסגעטרונקען. אין אַ פאַר מינוט אַרום האָט סומער אַ זאָג געטאָן: „נו, ווייטער אַרבעטן!" און אַלע דריי האָבן ווייטער געשלאָגן. פּלוצ-לונג האָט פון בלושטיינס קאַפּ אָנגעהויבן שפּריצן בלוט, אַזש ביי אויפן סופּיט.

„וואָס האַסטו פאַרדרעקיקט דעם סופּיט, דרעקישער יודע?!“ האָט סומער געצאָרנט, און ער איז געשפרונגען אויף בלושטיינען: אויפן קאַפּ, אויפן פנים און איבערן גאַנצן קערפּער. דאָס בלוט האָט געשפּריצט אין אַ דיניטשקן בויגן; און סומער האָט געהאַלטן אין איין שרייען: „פאַרוואָס פאַרדרעקיקסטו דעם סופּיט?!“ איין „קרי-פּאַוויעץ" האָט אויף בלושטיינס קאַפּ אַרויפגעוואָרפּן אַ זאַק. סומער איז פון בלושטיינען אַראָפּגעשפרונגען, געגעבן אַ צייכן מיט די הענט — און די דריי האָבן ווייטער געשלאָגן מיט זייער איינגע-שטעלטער טאַקטיק. „דאָס באַקומסטו פאַר איינדרעקיקן דעם ווייסן סופּיט. פאַר נישט זאָגן דעם אמת וועסטו באַזונדער קריגן". די „קריפּאַוויצעס" האָבן אים אַזוי לאַנג געשלאָגן ביז ער האָט נאָכ-אַמאָל געחלשט און זיי האָבן אים אָפּגעמינערט מיט אַן עמער קאַלט וואַסער. סומער האָט אַ דריק געטאָן אַ קנעפל אין דער וואַנט און עס זיינען אַריינגעקומען צוויי יידישע פּאַליציאַנטן מיט אַ פעלד-בעטל. זיי האָבן בלושטיינען, אַ קרעכצנדיקן, אַראָפּגעטראָגן אין קאַמער אַריין. בלושטיינס גוף איז צעשניטן געווען ווי מיט מעסערס. צוויי יידן האָבן אָפּגעריסן שטיקלעך פון זיין העמד, איינ-געטונקען אין קאַלטן וואַסער און אַרומגעוואָשן ס'בלוט. זיין אייגענע השתנה האָבן זיי אים צוגעלייגט צו די אָפּגענונדן. בלושטיין האָט זיך פּריער אַ ביסל געקרומט, אַבער מען האָט אים דערקלערט, אַז דאָס איז די איין און איינציקע רפואה, וואָס מען קען דאָ האָבן, און אַז מיט דעם שטעלט מען אָפּ ס'בלוט, און אַז דאָס היילט; אַלע היילן זיך דאָ די ווונדן מיט זייערע אייגענער השתנה. „ס'בלוט פון קאַפּ האָט זיך טאַקע אָפּגעשטעלט, נאָר פון מויל און נאָז איז שווער

געווען אפצושטעלן. בלושטיין האט געקרעכצט און געטראכט וועגן זיין ווייב שרה'לע.

א פריש געקומענער ייד איז צו אים צוגעגאנגען א ביסל אים צו טרייסטן און א ביסל אראפצורעדן זיך פון הארצן: „רב ייד — האט ער צו אים געזאגט — נעמט אייך נישט צום הארצן. גאט צו דאנקן, איר זענט שוין איבערגעקומען; איך בין אייך מקנא; איר זענט שוין אפגעקומען דאס, וואס איך דארף ערשט דורכגיין.“ בלושטיין איז נישט בכוח געווען אים א ווארט צו ענטפערן. ער האט געטראכט: „ווען ער איז דא אריינגעקומען און ער האט געזען דעם ערשטן צוריקגעברענגטן קרבן, איז ער צו אים אויך צוגעגאנגען מיט די זעלבע ווערטער. אבער, בין איך שוין דען זייערע פטור? דאס איז דאך ערשט דער אנהויב.“ בלושטיינס קערצן האבן זיך אויסגעמישט מיט די קרעכצן פון די אנדערע צעשלאגענע. עס-לעכע ארעסטאנטן זיינען געשלאפן, און דער פרישגעקומענער האט זיך געדרייט ארויף און אראפ: ווי ער האט נאר געהערט א טריט אין קארדאר אדער א קלונג פון די שליסלען, האט ער אן אויפגע-ציטערטער א קוק געמאט צו דער טיר צי מען קומט נישט נאך אים. און אויף בלושטיינען האט ער געהאלטן אן אויג צי ער אטעמט נאך.

* * *

די געשמאפא האט געוואלט, אז דאס גאנצע יידישע האב און גוטס זאל צו איר אריינפאלן; און די „קריפא“ האט אויך געוואלט דאס זעלבע; נישט איינמאל האט איינער דעם צווייטן אונטער-געשמעלט א פיסל. למשל: די געשמאפא האט פלוצלינג אין מיטן דער נאכט ארויסגענומען פון די בעטן אלע יידישע מוסרים, וואס האבן געארבעט פאר דער קריפא — און ביז די קריפא האט זיך דערווסט פון דעם, זיינען שוין די מוסרים געווען ערגעץ אין א גאז-קאמער. פאר דעם האט די קריפא נקמה גענומען אין דער געשמאפא: זי האט איר צוריקגעצאלט מיט דעם זעלבן. איין גרופע מוסרים האט דער צווייטער אונטערגעשמעלט א פיסל. יא: אזוי ווי דוד אגרוז איז געוועזן א גאנצער מאכער ביי דער קריפא, און זיין קאנקורענט איז געוועזן שלום הערצבערג, דער נאטשאַלניק פון „טשאַרניעצקיעגא“ און מאכער ביי דער געשמאפא. איז אין מיטן דער גרויסער „אויסזידלונג“ ווו מען האט ארויסגעשיקט צענדליקער טויזנטער יידן קיין כעלמע אומצוברענגען, ווו הערצבערג האט אויך געוואלט ארויסשיקן דעם חבר זיידען, האט אבער אין זיידעס „פאמיליען-ביכל“ פיגורירט א שכן, וואס איז געווען אגרוז א קרוב. האט ער אגרוז געבעטן, אז ער זאל אים ראטעווען ס'לעבן. ער האט אבער נאר געקענט אפגעראטעוועט ווערן ווען מען וועט

זיידען נישט ארויסשיקן. אבער הערצבערג האָט דווקא געוואָלט נקמה נעמען און זיידען צוליב זיין, קאלעגע, שמערקע בוצאָק.

„דער איינציקער וואָס קען דיך ראַטעווען, איז הערצבערג“, — האָט אים אַגרוד אויפגעקלערט; און ער האָט אים איינגערוימט אַ סוד, אַז ער זאָל אים אונטערקויפֿן מיט צירונג. דער שכן האָט גענומען זיין לעצטן פאַרמעג, זיין ווייבס כלה-מתנה — אַ פּאַר „קעפֿ“ (בריליאַנטענע אויערינגלעך) און ער איז צוועק צו הערצבערגן. הערצ-בערג האָט דאָס צוגענומען און ער האָט אים געזאָגט, אַז ער קען אַהיימגיין און רויק שלאָפֿן, ווייל אַלץ וועט זיין אין בעסטן אָרדענונג. אין צוויי שעה אַרום (דאָס איז געווען אין מיטן טאָג), ווען הערצבערג מיט זיין פֿרוי און צוויי זין זיינען געוועסן ביי אַ שיין געדעקטן טיש און האָבן הנאה געהאַט פֿון געשמאַקן און זאַמן מאַלצייט, האָט מען שמיל אויפגעעפֿנט די טיר און עס האָבן זיך באַוווּן אַלע דריי „קריפֿאָוועס“, אין די טונקל-בלויע אַווערעאַלס, מיט די דיקע לאַנגע שמעקנס אין די הענט — און זיי האָבן הערצ-בערגן מיט דער פֿרוי און ביידע זין צעהרגעט און צעבלוטמיקט. דערנאָך האָבן זיי דורכגעפֿירט אַ רעוויזיע: זיי האָבן דורכגע-נישמערט יעדן ווינקל, יעדער זאָך און יעדן מלבוש און גאַרנישט געפֿונען. צום סוף איז איין „קריפֿאָוועץ“ איינגעפֿאַלן צו זוכן אין די פֿיס פֿון טיש, דאָס איז געווען אַ דעמבאָווער טיש, פֿון די אַמאָליקע שווערע טישן, מיט קיילעכדיקע אויסגעשניצטע דיקע פֿיס. טאַקע אין די פֿיס האָבן זיי געפֿונען עטלעכע קילע גאַלד, אַ שפּאַר ביסל בריליאַנטן און אויך ענגלישע פֿונטן און אַמעריקאַנער דאָלאַרן. די „קריפֿאָוועס“ האָבן פֿון הערצבערגן אַראַפֿגעצויגן די אַפיצערסקע גלאַנציקע שמיולה, זיין מונדיר פֿון אַ תּפֿיסה-נאַטשאַלניק, מיט די „גאַלדענע“ מעדאַלן, עפֿאַלעטן און פּאַסיקלעך. זיי האָבן די גאַנצע משפּחה אויסגעטאַן נאַקעט, זיי צממית, און אין הילצענע שיך און אין שמאַטעס האָבן זיי געמוזט גיין דורכן גאַנצן געטאָ אין דער תּפֿיסה „טשאַרניעצקיעגאָ“, וווּ הערצבערג האָט ערשט מיט אַ פּאַר שעה צוריק מיט טערפֿאַר געקיניגט.

גלייך נאָך הערצבערגס מפֿלה האָט אַגרוד געפּוועלט ביי הערצ-בערגס פּאַרטערטער, אַז ער זאָל אַראַפֿנעמען זיידען פֿון דער ליסטע אַרויסגעשיקט צו ווערן צוזאַמען מיט די אַלע, וואָס פיגורירן מיט אים אין פּאַמיליען-ביכל. איידער עס איז נאַכט געוואָרן האָט מען הערצבערגן מיט זיין משפּחה אַרויסגעפֿירט פֿון „טשאַרניעצקיעגאָ“ צוזאַמען מיט דעם טראַנספּאָרט יידן, וואָס ער, הערצבערג, האָט פֿריער אונטערגעשריבן אַרויסצושיקן. הערצבערג איז געגאַנגען אין הילצענע שיך און אין שמאַטעס; און זיין פּאַליציי אין די גרינע

היטלען, וואָס ער האָט געשאַפן, האָבן אים געהימן און געפירט צו די וואַנזענען, וואָס האָבן שוין געוואַרט אויף דעם טראַנספּאָרט אָפֿ-געשיקט צו ווערן קיין כעלמנע צו פּאַרגאַזן. דאָס איז געווען דער סוף פון שלום הערצבבערג, וואָס האָט געדינט די דייטשן, געפייניקט זיינע ברידער און געוואַלט רייך ווערן אויף זייער אומגליק.

מיט אַ צייט שפעטער האָט די געשטאַפּט אויך אַרעסטירט דוד אַגרוֹדן, און ער איז אויף אייביק פאַרשוונדן פון געטאָ.

מיט אַ פאַר מעג שפעטער איז דער חבר זיידע באַפרייט גע-וואָרן פון „משאַרניעקיענאַ“, צוזאַמען מיט נאָך אַרעסטאַנטן. זיידע איז אַהיימגעקומען אָן אויסגעשעפטער, און איינגעדאַרטער, אָבער ער האָט זיך נאָך געוויצלט אויף זיינע צרות. ווען זיין ווייב האָט אים געפרעגט: „וואָס וועט ווייטער זיין, צי ער וועט שוין קליגער ווערן?“ האָט ער איר געענטפערט: „זעסט דאָך, יידענע, אַז איך האָב זיי אין דר'ערד! מיט דעם זעלבן טראַנספּאָרט, וואָס הערצבערג, ימח שמו, האָט מיך מיט דיר און די קינדער געוואַלט אַרויסשיקן, האָט מען אים מיט זיין ווייב און קינדער אַרויסגעשיקט! זאָרג נישט, מיר וועלן זיי אַלע איבערלעבן! און זייערע נעמען וועט מען אייביק דערמאָנען מיט אַ קללה!“

* * *

בלושטיין איז אויך באַפרייט געוואָרן פון די „קריפּאַ“. ער איז געלעגן קראַנק. זיידע איז צו אים אַריינגעקומען און זיי האָבן זיך דערציילט זייערע איבערלעבונגען. זיידע האָט געצאָרט: „אַ שאַנדע! — האָט ער געשריגן — ניין! מען וועט קיינמאַל נישט מאַרן מוחל זיין די, וואָס גיבן איבער די אייגענע ברידער אין די הענט פון דער „קריפּאַ!“ „געשטאַפּט!“ און אַנדערע מהבלים! אונדזערע תנאים האָט מען די צונגען אויסגעשניטן, ווייל זיי האָבן נישט געוואַלט זייערע ברידער פאַרראַטן! אַמאָליקע זיידעס האָבן זיך די אויגן אויסגעברענט כדי זיי זאָלן נישט צווען, ווי מען טוט זייערע ברידער פייניקן! זיי האָבן געטראָגן גאַט אין האַרצן. זיי זיינען דער עמוד-האש אין אונדזער גלות פינצטערער נאַכט! אָבער מיט וואָס באַ-שיינט זיך אונדזער דור? מיט רומקאָוסקין? מיט „בייראַט“? מיט די פאַרטייפאַרפירער? מיט די מיניסטאַרן? קאָמיסאַרן? נאַמשאַל-ניקעס? מיט דער פּאָליציי? דאָס זיינען סאַמע גנבים! בלוט-זויגער! זיי זיינען אַלץ גרייט צו מאַן אַבי זייערע בייכער אַנצו-שאַפּן! ... אָבער איך האָב זיי אין דר'ערד! איך וועל זיי איבער-לעבן! אַ, זאָל נאָר קומען די באַפרייונג, וועל איך זיך מיט זיי אַפּרעכענען! איך וועל אין זיי נקמה נעמען! און זייערע נעמען וועלן פאַרשוואַרט ווערן פאַר דער גאַנצער וועלט! אוי, יידן, יידן...“

„קאך דײך נישט! — האָט אים בלושטיין איבערגעריסן — אזוי איז עס אייביק געווען און פון אייביק אָן פאלט די שולד אויף די פירער פון דער וועלט. זיי וואָרפן דעם מענטש אין שאול תהתיה צריין. ס'איז הונגער און דער ווילן צו לעבן קען דעם מין מענטש צו אלעם דערפירן! געבוירן ווערן נאָר געציילטע צדיקים, הונגער קען דעם מענטש פאַרוואַנדלען אין דער ערנסטער ווילדער חיה. ווי אזוי האָט דער גאָליימער גרייזער, ימח שמו! געזאָגט ביים שליסן די געטאַ? „די יודען וועלען זעלבסט זיך אָיפּפּרעסן!“ בעתן חורבן ירושלים האָט געבעך אַ מאַמע פון הונגער אויפגעגעסן איר אייגן קינד. היינט איז אין אלע פרטים פונקט ווי אין חורבן ירושלים. פון דעמאָלט פאלט די שולד אויף די רוימער און היינט פאלט די שולד אויף די דייטשן. אָבער ווי ווייט מעגלעך דאַרף מען זען נישט צו ווערן אויס מענטש. מיר וועלן זיי אלע איבערלעבן...”

בלושטיין האָט זיך פאַרהומט. זיידע האָט אים דערלאָנגט אַ ביסל וואַסער און געמראַכט וועגן די רייד. בלושטיין האָט געגעבן עטלעכע שלוקן, אָפּגעאַמעמט און ער האָט אַ זאָג געטאַן: „תער, זיידע, איך בין נישט קיין גרויסער תלמיד-חכם, אָבער דריי זאַכן, וואָס איך האָב געלערנט אין חדר, זיינען מיר גוט אין זינען צריין. און דאָס איז מיין פילאָזאָפיע: דאָס ערשטע דאַרף אַ מענטש שמענדיק גע-דענקען פון וואָס ער קומט צווייט — פון אַ פאַרשמונקענעם טראָפּן, און וווּ אַהין ער גייט — אין דער ערד צריין. דאָס צווייטע, די מעשה פון דער חד-גדיא: דער הונט האָט אויפגעגעסן די קאַץ — ווייל די קאַץ האָט אויפגעגעסן דאָס ציגעלע, און דער שמעקן האָט געהרגעט דעם הונט — ווייל ער האָט געהרגעט די קאַץ, און אזוי ווייטער און ווייטער. על דאמפת אמפוך, וסוף מסיפוך יטופון: הילל האָט געזען אַ קאַפּ פון אַ מענטש, וואָס איז געשווומען אויפן וואַסער, האָט ער געזאָגט צו דעם קאַפּ: „פאַר דעם, וואָס דו האַסט דערטרונקען אַנדערע מענטשן, האָט הש״י געהייסן מען זאָל דיך דערטרונקען און דער סוף וועט זיין: די, וואָס האָבן דיך דערטרונקען, וועלן אויך דערטרונקען ווערן.“ פאַרשטייט, קיין איינער פון די פאַררעמער וועט נישט בלייבן לעבן, מיר וועלן זיי איבערלעבן. דער עיקר איז: נישט פאַרלירן דעם צלם אַלוקים“.

זיידע האָט פייערדיק אויסגעשריגן מיט זיין לייבן-שמוס: „נאָר וואָס דען? מען האָט זיי טיף טיף אין דר'ערד! מען וועט זיי אלע איבערלעבן!“

בלושטיין האָט זיך נאָך שטאַרקער צעהומט און זיידע האָט אים דערלאָנגט נאָך אַ ביסל וואַסער. און בלושטיין האָט פאַרגעזעצט: „די דייטשן האָבן אונדז באַשאַנקן מיט אַ „קייסער“, וואָס האָט אָן „איי-

גענע מלוכה". דער „קייסער“ פירט אויס אלץ, וואָס זיי ווילן. ווען זיי וועלן אים שוין נישט ברויכן, וועלן זיי אים שיקן דארטן, וווּ ער שיקט זיינע ברידער און שוועסטער. אזוי וועט עס זיין חבר זידע".

זיידע האָט צוגעשאַקלט מיטן קאָפּ און ביידע האָבן זיך פאַר-טראַכט אין די ווערטער.

דאָס שאַפן האַלץ-מאַטעריאַל

דער „קייסער“ האָט אַרויסגעשיקט זיין פּאָליציי דורכצופירן רעוויזיעס ביי די אַלע, וואָס האָבן זיך פאַררעגיסטרירט אַלס מישלער. די פּאָליציי האָט טאַקע צוזאַמענגעקליבן אַ ביסל כלים. די קוימענ-קערער מיט די פייערלעשער האָט דער „קייסער“ געשיקט איינצו-לייגן פּלוימן, שאַפּעס און נישט באַוווינטע הילצערנע הייזער. די פּאָליציי האָט געהיט דאָס האַלץ. ביים אויפלאַדן אויף די וועגעלעך זיינען פאַרגעקומען ביטערע קאַמפּן פּון דער אויסגעהונגערטער, געפרוירענער מאַסע מיט דער פּאָליציי. עס איז דער פּאָליציי גע-לונגען קוים אַ קליין ביסל האַלץ אַוועקצופירן. ווען די צוויי-פּיסיקע פּערד זיינען שוין געווען אין מיטן וועג, אונטער דער שמירה פון פּאָליציי, איז זיי אַ צווייטע מאַסע באַפּאַלן און כּהרף-עין צעראַכירט די ברעטער. די פּאָליציי האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן. זיי האָבן געשלאָגן מיט די „פּאַלקעס“, אַבער עס האָט געלוינט אַריינצוכאַפּן קלעפּ אַבי אַריינקריגן אַ ביסל האַלץ. אַנג האָבן די פּאָליציאַנטן זיך אויך געהאַלפּן מיט האַלץ אין אַזאַ סומאַטאַכע. דער „קייסער“ האָט אַרויסגעשיקט די „איבערפּאַלקאַמאַנדע“ דורכצופירן שטרענגע רעוויזיעס און קאַנפּיסקירן האַלץ.

עס איז געלונגען צונויפצוזאַמלען אַ ביסל האַלץ-מאַטעריאַל און מען האָט אויסגעאַרבעט קיכן-קרעדענסן. מען האָט אויך אין געטאָ אויפגעזוכט אַ ביסל לאַק און אַפּגעלאַקירט דאָס מעבל. די דייטשע סוחרים האָבן דאָס געקויפט פאַר אַ שפּאַט ביליקן פּרייז און גוט פאַרדינט. שפעטער האָבן די דייטשן אַריינגעשיקט האַלץ און אַלע מאַטעריאַלן. עס האָבן זיך אַנטוויקלט עטלעכע גרויסע מישלער-רעסאַרטן. יידן האָבן געאַרבעט אַבער נאָך מער געהונגערט און די דייטשן האָבן געמאַכט גוטע געשעפטן. דער „קייסער“ האָט טרוימפּירט: „מיין געטאָ איז פּראָדוקטיוו! איטשט בין איך זשיכער מיט מיין מלוכה! די דייטשן דאַרפן מיינע יידן און איך וועל הערשן איבער מיינע יידן! מיין געטאָ וועט גיין ווי אַ זשייגערל!“

ביי יעקבן

בלושטיין האָט געהאַט אַ באַקאַנטן, יעקב צימרינאָוויטש, וואָס האָט געהערט צו דער פאַרוואַלטונג פון דעם שניידער-רעסאַרט. יעקב, אַליין אַ שניידער בן שניידער, האָט געהאַט אונטערנעמערישע פעיקייטן: נאָך פאַר דער מלחמה האָט ער געהאַט דעם גרעסטן שניידער-שאַפּ אין לאַדזש. ער האָט געדונגען אַ גרויסן זאַל, אַוועק-געשטעלט עטלעכע צענדלינג זינגער-מאַשינען און מען האָט ביי אים גענייט מאַנטלען. ער האָט אַוועקגעשיקט טראַנספּאָרטן סחורה קיין אינדיע און אין אַנדערע קאָלאָניאַלע לענדער. לאַדזש אַליין האָט ביי אים גענומען צענדליקער טויזנטער מאַנטלען. די זשיראַרדאַווער פאַבריק, וואָס איז געווען די איינציקע, וואָס האָט אויסגעאַרבעט די דינע סחורה, און יעקב איז געווען דער איינציקער אָפּנעמער, האָט אים נישט באַוויזן צוצושמעלן גענוג סחורה. דאָס איז געווען האַרט פאַר דער מלחמה, ווען כמעט דער גרעסטער טייל שניידער איז געווען אַרבעטסלאָז.

ווי נאָר די דייטשן האָבן אַקופירט די שטאָט, האָט ער געמוזט פאַרלאָזן זיין פאַבריק, ער האָט פאַר זיך אָפּגעראַטעוועט אַ ביסל זינגער-מאַשינען, ער האָט גלייך באַקומען אַרבעט פון די דייטשן און ער האָט נישט שלעכט פאַרדינט. אים האָט אויך דאָס מול צוגע-שפּילט, וואָס זיין היים האָט זיך געפונען אויף דעם געטאַ-שטח. אין דער צייט ווען יידן פון שטאָט זיינען געיאָגט געוואָרן אין געטאָ אַריין און געדאַרפט זוכן אַ שטיקל דירה, האָט ער אין זיין דריי צימערדיקער וווינונג אַרגאַניזירט אַ שניידער-רעסאַרט, דערנאָך האָט ער זיך געווענדט צו רומקאָוסקין מיט דער בקשה צו אַרגאַניזירן די שניידער-רעסאַרטן, און דער „קייסער“ האָט אים דערלויבט און צו-געהאַלפּן. יעקב האָט צונויפגערופּן „קאָנפּעקציאָנערן“ און זיי האָבן געשאַפּן די רעסאַרטן.

יעקב איז געווען אַ גומהאַרציקער. ער איז געקומען פון אַ בכבודיקער משפּחה. דער מאַמע, כאַטש אַ שניידער, איז געווען אַן איידעלער מענטש און אַ תלמיד-חכם. יעקב איז געווען אַ דיקלעכער, פון העכערן וווקס, מיט אַ קינדיש פנים און שוואַרצע שמייכלענדיקע אויגן. די אַלע וואָס זיינען געשטאַנען אין שפיץ פון די רעסאַרטן האָט דער „קייסער“ געגעבן אַ „בייראַט צומייל“.

בלושטיינען איז איינגעפאַלן צו גיין צו יעקבן אים בעטן ער זאַל אים געבן אַרבעט. ווען ער איז אַריינגעקומען צו יעקבן האָט ער אין דער וווינונג געמאַרפּן אַריבער צען שניידער זיצן איבער

מאשינען לערנענדיק זיך אויסנייען לעכער. יעקב האט ביי זיך אינדערהיים געעפנט א שולע פאר לעכער-נייער. בלושטיין האט יעקבן נישט געמראפן, האט ער צוגעווארט. צוויי איינגעריסטע קינדער האבן זיך געריטשט אויף דער פאדלעגע און אין יעדן ווינקל האבן זיי פארשלעפט שטיקלעך ברויט: אויף די פאדלעגעס, אויף דער וואסער-באנק, אויף שטולן, אויף די בעטן. בלושטיין האט נאך אין זיין מויל היינט גארנישט געהאט, דאס הארץ האט אים געצויגן און דער קאפ האט אים ווי געטאן. זיין האנט האט זיך געוואלט אויסציען נאך א שטיקל ברויט. ער איז איבערצייגט געווען, אז זיי וועלן שוין דאס ברויט נישט נוצן נאר ארויסווארפן: „איי, ווי וויל איז זיי“ — האט ער זיי מקנא געווען. ער האט געוואלט נעמען כאטש איין שטיקל אבער ער האט זיך געשעמט — אפשר וועט יעקבס ווייב דערזען. „ניין, לױעל איין שטיקל גיך אריינלייגן אין דער טאש און אינדרויסן אויפגעסן... מעגלעך אז זי וועט שפעטער באמערקן, אז עס פלט? א שוין פנים וועל איך האבן.“ בלושטיינען האט אלץ געצויגן צו דרייען זיך נעבן די שטיקער אפגעביסן ברויט און די אויגן האבן עס געגעסן: איין שטיקל איז געווען אויסגעריסט פון די קינדערישע הענטלעך, ס'צוויי-טע איז נאס געווען. ער האט זיך אלץ נישט געקענט שענקן: „היינטיקע צייט זאל ברויט זיך אזוי ארומוואלגען.“ עס האט אים אלץ געצויגן צונעמען א שטיקל אבער די האנט האט זיך נישט געהויבן: „ניין איך וויל נישט פארלירן דעם צלם אלוקים“ — האט ער געזאגט צו זיך.

ענדלעך איז יעקב אריינגעקומען. ער האט בלושטיינען ווארעם באגריסט. ער האט אים געפרעגט ווי עס האלט מיט דער מלחמה, ווי לאנג זי קען נאך דויערן, און וועגן אלעם אין דער וועלט. נאכן ארומריידן פאליטיק, האט אים בלושטיין דערציילט, אז ער איז געקומען, ער זאל אים געבן ארבעט אין מאגאזין פון שניידער-רעסארט. יעקב האט אים אָנגעקוקט פארהיידשט: „איר, בלושטיין, דארפט מיין טובה? די חברטע רעגניע, דער חבר פישעלע דארפן אייך העלפן, אז נישט גייט צו יאָאָכימקען דעם בונדיסט, ער איז היינט דעם פרעזעס' פארטרויונגס-מענטש, ער טיילט די אמתע פאסטנס... עטאטיזירטע, ער דארף אייך געבן א פאסטן"... „אבער איך האב נישט קיינעם — האט אים בלושטיין איבער-געריסן — ווי קום איך צו אים, צו יאָאָכימקען? און ווי קום איך צו זיי, צו רעגניען און פישעלען? אדער גאר צו די פארשטייער פון די אנדערע פארטייען? איך האב קיינמאל אין מיין לעבן נישט געהערט צו קיין פארטיי. איך בין געקומען צו אייך איר זאלט מיר

העלפן — האָט ער זיך געבעטן — איר קענט מיך פאַרשטיין, איר קענט מיר מיטפילן ווייל איר זייט אויך נישט קיין פאַרטייאישער". יעקב איז געשמאַנען מיט די הענט אין די טאַשן פון קורצן פעלצל, זיך צוגעהערט צו זיינע רייד. ער האָט רחמנות געקריגן אויף אים. ער האָט זיך פאַרטראַכט, געקנייטשט דעם הויכן שיינעם שמערן, געזוכט און גענישמערט אין זיין מחשבה יעדעס ווינקל פון רעסאַרט, ווו ער האָט אַ דעה. אַבער ער האָט באַרעכנט, אז ער דאַרף פריער פאַרזאָרגן די מיטגלידער פון זיין אייגענער משפּחה, פון זיין צד און פון זיין ווייבס צד — זיי קומען פריער, זיי זיינען אים נענטער. יעקב האָט אַרויפגעלייגט זיין רעכטע האַנט אויף בלושטיינס אַרעם: „אז איך האָב גאַרנישט קיין אַרבעט פאַר אייערשוועגן — האָט ער געזאָגט מיט אַזאַ תנועה, אז בלושטיין האָט אַזש אויף אים רחמנות באַקומען און עס האָט אים באַנג געטאַן, וואָס ער פאַרשאַפט אים עגמת נפשׁ. „עס ווענדט זיך אַלין אין דעם פרעזעס, אויב דער „קייסער“ וויל נאָר ... צו אים דאַרפט איר זען צו צוקומען“ — האָט יעקב צוגעגעבן.

בלושטיין האָט פאַרלאָזט יעקבס הויז. עס איז שוין פינצטער געווען, אַ טרוקן שנייעלע האָט געשיט און געשמאַכן זיין פנים. ער האָט אַלין געזען די אַרומגעביסענע, פאַרשמאַרעטע שטיקער ברויט, וואָס וואַלגערן זיך אַרום ביי יעקבן אין יעדן ווינקל. דאָס האַרץ ציט אים, דער קאַפּ טוט אים נאָך שטאַרקער וויי, ער ציטערט פון קעלט — „דאָס איז אַלין פון הונגער“ — האָט ער זיך געקלערט. ער האָט זיך נישט געקענט מוחל זיין, פאַר וואָס ער האָט נישט גענומען אַ שטיקל ברויט. זיי וועלן דאָס סיי ווי סיי אַריינשוואַרפן אין מיסט. „יאַ — האָט בלושטיין פילאָזאָפירט — דער וואָס הונגערט נישט קען גאַרנישט מיטפילן דעם הונגעריקן. איז וואָס איז נאָך מיט די, וואָס זיינען ווייט פון געמאַ? ניין, זיי וועלן קיינמאַל אונדז נישט קענען מיטפילן און קיינמאַל אונדז נישט קענען פאַרשטיין.“ מיט די געדאַנקען איז ער אַהיימגעגאַנגען. אויפן וועג איז אים איינגעפאַלן צו פירן אַ טאַגבוך און פאַרצייכענען אַלין, וואָס ער האָט יעדן טאַג איבערגעלעבט, כדי דאָס זאַל בלייבן, און זאַל די וועלט וויסן, וואָס יידן האָבן דאָ געהאַט אונטער דעם „קייסער“ און זיינע משרתים.

א בקשה וועגן ארבעט

בלושמיין האָט זיך דערנאָך געווענדט מיט אַ בריוו צום בונדישן טוער ווינאַגורע. אין בריוו האָט ער דערציילט וועגן זיין בימערער לאַגע, ער האָט געבעטן מ'זאָל אים געבן אַרבעט אין זייער קיך : צו שלעפּן, צו הייבן, אָדער וואָס פאַר אַן אַרבעט עס זאָל נישט זיין, איז ער גרייט אָנצונעמען כדי ער זאָל קענען איבערלעבן די מלחמה. ער איז זיכער, אַז אַלס אַרבעטער-טוער און סאַציאַליסטן, וועלן זיי פאַרשמיין זיין לאַגע און אים העלפּן.

ווינאַגורע האָט פון אים גענומען דעם בריוו און צוגעזאָגט צו לייענען אינדערהיים. ווינאַגורע איז פאַרן קריג געווען אַ טוער אין פאַריין פון די כאַלופּניקעס, דאַרמין האָט ער פאַרטרעטן זיין באַווע-גונג. ווינאַגורע איז אין געטאָ נישט אָפּגעשטאַנען : ער האָט גע-האַלפּן שאַפּן די בונדישע קיך, ער האָט געהאַלפּן אָרגאַניזירן די באַלמעלאַכעס. ווינאַגורע איז געווען ערלעך. ער איז געווען אַ דראַבנער, אַ שוואַרצער, מיט שוואַרצע אייגעלעך, ער האָט געהאַט אַ שאַרף קעפל. אין טויזנט ניין הונדערט און פינף האָט ער געקעמפט אויף די באַריקאַדן.

פאַר דער צווייטער וועלט מלחמה האָט ער געפירט אַ מישלער-ווערקשמעטל מיט עטלעכע געזעלן. און אַצינד אין געטאָ איז ער נאָך כמעט קיין איין טאָג נישט געווען אַן אַרבעט. ער האָט געאַרבעט אין ווירטשאַפּטס-אַמט, ביי די רעמאַנטן : דער „קייסער“ האָט גע-לאָזט איבערבויען אַ סך הייזער אויף פאַרשידענע אַמטן, ביראָען און רעסאָרטן. זיין איינציקן זון, וואָס ער האָט מיט זיך געהאַט אין געטאָ האָט ער פאַרזאָרגט מיט אַ גוטע פאַססן אין דער בונדישער קיך. ער האָט חלילה נישט געהונגערט. ווינאַגורע איז געווען איבער-געגעבן מיט לייב און לעבן צו זיין באַוועגונג, ער האָט פאַרן קריג אַ סך צייט און געלט אַוועקגעגעבן פאַר דער יידישער פּאָלקסשול. ער האָט געהאַט פינף קינדער, אַלע האָט ער דערצויגן אין זיין גייס. זיי האָבן געענדיקט די מעדעס-שול און אויך די פּוילישע גימנאַזיע. ווען די פּוילישע סאַנאַטאָרישע רעגירונג האָט אויסגע-ליפּערט דאָס לאַנד צו די נאַציס, זיינען ווינאַגורעס קינדער געלאָפּן פאַרטיידיקן די הויפּטשטאָט פון פּוילן, וואַרשע, קעגן די נאַציס און זיי האָבן געקעמפט צוזאַמען מיט די פּאָלקס-מאַסן. ווינאַגורעס צוויי זין זיינען געפאַלן מיטן געווער אין די הענט. צוויי טעכטער, וועמען עס איז געלונגען איבערצולעבן די באַלאַגערונג, און אַלע פייערן, הונגער און קעלט, זיינען אַוועק קיין ראַטן-פאַרבאַנד. ביז הימלער איז אָנגעפאַלן אויף רוסלאַנד, האָבן זיי געשיקט שפּייז-פעקלעך :

ווייסע חלה, פומער, צוקער, וורשמ, האַניק. ווינאָגורע איז שמענדיק פאַריאָגט געווען.

בלושטיין איז אַצינד געווען פול מיט האַפּענונג, ער איז זיכער געווען, אַז ער וועט אַרבעטן אין קיך — און ער וועט שוין נישט הונגערן. אַכער ער האָט נישט געקריגן קיין ענטפּער. מיט עמלעכע וואָכן שפּעטער האָט ער ענדלעך געטראָפּן דעם חבר ווינאָגורע. האָט ער אים געפרעגט: „וואָס איז געוואָרן מיט מיין בקשה?“

„איך האָב געלייענט אייער בריוו — האָט יענער אים געענט-פּערט — צו די אַנדערע חברים האָב איך אים נישט געגעבן ליענען, ווייל עס איז נישטאָ נאָך וואָס. איך מוז אייך זאָגן דעם גאַנצן אמת און איר זאלט מיך פאַרשטיין: איך וויל איר זאָלט נישט לעבן מיט קיין אילוויע. אין דער קיך אַרבעטן נאָר אייגענע חברים. וועגן אַנדערע אַרבעט איז אויך דאָס זעלבע: פּריער מוזן מיר פאַרזאָרגן אונדזערע אייגענע מענטשן. איר מיינט עס פעלן היינט אַזעלכע נויטבאַדערפטיקע ווי איר? איר זייט נישט דער איינציקער. ווענדט אייך צום „קייסער“ — ער קען אייך העלפּן.“

און ווידער האָט זיך פון בלושטיינס האַפּענונג אויסגעלאָזט אַ גאַרנישט: „אַלע שיקן זיי מיר צום „קייסער“ — האָט עס אין אים געצאָרנט.

אין דער שניידער קיך

בלושטיין איז ווייטער געקומען אין דער שניידער-צענטראַלע. ער האָט געוויסט אַז צום מאַגאַזין האָט ער שוין נישט קיין צומריט, האָט ער געפרווט מזל אין דער שניידער-קיך. פון דאָ האָט מען צעפירט זוף אין די שניידער-רעסאָרטן. ס'ערשמע האָט ער זיך גע-כאַפט צוהעלפּן אַרויפלאָדענען די קעסלען זוף אויפן צוויי-רעדערדיקן וואָגן. דערנאָך האָט ער געהאַלפּן שמופּן דעם וואָגן צו די „רעסאָרטן“. די צוויי טרעגער זיינען צופרידן געווען. זיי זיינען געגאַנגען פאַרנט ביים דישעל איינגעשפּאַנט מיט גראַכע שמריק און ער פון הינטן. עס איז געלעגן אַ הויכער שניי. דער שמאַרקער פּראָסט און ווינט האָבן געשטאַכן ווי נאָדלען. אין די אַקסן האָט זיך געהאַט אַרײַנגעכאַפט בלאַמע, זיינען זיי צוגעפּרוירן געוואָרן. די רעדער האָבן זיך נישט געדרייט און דער וואָגן האָט זיך נישט געריירט פון אָרט. די צווייפּטיקע פּערד האָבן געאַרבעט מיט האַרץ. אַ שלימן וואָלט זיך געגלימטשט אויפן שניי, אַכער וווּ נעמט מען אַ שלימן אין געטאָ? ווען יידן האָבן געמוזט אַפּגעבן די דייטשן די וועגענער, האָבן די טרעגער אַפּגעראַטעוועט דעם דאָזיקן וואָגן אויף אַזאַן אופן:

זיי האָבן אים צענומען אויף פיצלעך און שטיקלעך און אויסכאַ-
האַלטן אפּשר אויף צען ערטער.

מיט דעם האָבן זיי איינגעשמעלט זייער לעבן.
צוריקוועגס מיט די ליידיקע קעסלען איז עס שוין געווען לייכ-
טער. ווען בלושטיין איז צוריקגעקומען איז ער אריינגעגאַנגען אין
דער קיך צוזאַמען מיט די טרעגער און די באַלעכאַסטע האָט זיי
איינגעטיילט צו ליטער זוף. בלושטיין האָט געשלאנגען, ער האָט זיך
דערוואַרעמט און ער האָט געמראַכט: „אַצינד בין איך שוין אַ געראַ-
טעוועמער — כ'וועל יעדן טאַג האָבן אַ זוף. דאָס האַרץ האָט אים
נאָר וויי געטאַן פאַרוואָס זיין ווייב קאָן נישט פון דעם געניסן.
ווען ער האָט געהאַט אויפגעגעסן, האָט ער ערשט דערפילט, אַז די
זוף איז פאַסנע, אָן שום געשמעלצעכץ און דאָס האַרץ האָט אים
נאָך מער געצויגן פון הונגער.

ביסלעכווייז האָט זיך בלושטיין אריינגעקריגן אינעווייניק. ער
האַט געהאַלטן אַראַפלאַרענען אַ פּור קאַרטאַפּל. מיט וואָס צו קאַכן
איז נישט געווען, האָט ער געהאַלטן צעהאַקן אַ שטיק נאַסן בעליק.
ער האָט אויסגעוואַשן די קעסלען, זיי צוגעשמעלט צו דער קיך
אַריינצוגיסן די זוף. ער האָט געהאַלטן די קעסלען שמעלן אויפן
וואַגן און געשטופּט אים ביזן רעסאַרט. אַזוי איז דאָס געגאַנגען
דריי מאַל אַ טאַג. און ער פלעגט באַקומען צו צוויי און טיילמאַל
צו דריי זופן טעגלעך. די זופן האָבן בלושטיינען געברענגט אונטערן
האַרץ. האָט ער געהאַלטן אין איין נעמען טיי-זאַדע.

בלושטיין האָט נישט באַקומען באַצאַלט פאַר זיין אַרבעט.
ווייל ער האָט נישט פיגורירט, אַז ער אַרבעט. כדי צו אַרבעטן
אין דער קיך האָט מען אויך געדאַרפט האָבן „פלייצעס“ פון „קיי-
סערס“ אַ מענטש. אַזוי מען אַנגעשמעלט געוואָרן אין דער „קיכן-
אַפטיילונג“ האָט מען באַקומען אַ לויז און צוויי מאַל אַ וואַך צו
פּעקלעך קינסטלעכן האַניק.

די קיך האָט געהאַט אַ ביוראָ. ביי דער ביוראָ אַ קליין צימערל,
וואו די „פרעמינענץ“ פון דער קיך האָט ביי אַ טיש געגעסן אין
מעלערס פון אויבן אַראַפגעשעפטע זוף פון קעסל. די „פרעמינענץ“
איז געווען זאַט, האָט זי נישט ליב געהאַט קיין געדיכטע זוף. פון
קאַרידאָר, פון וואַנען מען איז אריינגעגאַנגען אין עס-צימערל האָט
אויך געפירט אַ טיר אין דער קיך. די קיך איז געווען אַ הויכער
געמיויערטער זאַל וואו עס זיינען געשטאַנען איינגעמיויערט אין אַן
איוון דריי גרויסע קעסלען. אין צוויי קעסלען האָט מען געקאַכט
און אין דריטן האָט מען טיילמאַל אריינגעגאַסן די אַפּגעקאַכטע
זוף, אויף איבער נאַכט. אונטער די קעסלען איז געווען אַן אַפּענער

אויבן מיט א „רושמ“ דער הייצער, סעלצער, האָט געהאַלטן אין איין אונטערלייגן שטיקער נאָס האָלץ. עס איז באמת פון סעלצערן געווען אַ קונץ אונטערהאַלטן דאָס פייער עס זאָלן קאָכן אַזעלכע גרויסע קעסלען מיט פיטש-נאָס האָלץ, נאָר וואָס אַרויסגעצויגן פון שניי און אייז.

סעלצער דער הייצער איז געווען אַ הויכער, ברייטפלייציקער, געזונטער יונג מיט אַ קאָפּ שוואַרצע קודלעס, מיט גרויסע שוואַרצע אויגן, מיט אַ ברייט פנים און גראַבע ליפן ווי ביי אַ נעגער. סעלצער איז קיינמאָל נישט געשטאַנען ליידיק: אַדער ער האָט מיט אַ האַק געשפּאַלטן האָלץ, אַדער ער האָט אונטערגעלייגט האָלץ אונטערן פייער, אַדער ער האָט געשלאָנגען קאַכעדיקע זופּ. ער פלעגט אַראָפּ-לאָזן אין זיין מאָגן אַ דרייסיק שיסלען זופּ טאָג מעגלעך.

צודקעוויטש דער קוכער, „קאַטליאַרוזש“ (דער קעסלמאַכער) האָט מען אים גערופן, האָט אים כסדר אָנגעגאַסן איין שיסל זופּ נאָך דער צווייטער. ער האָט דאָך באַדאַרפט האָבן זיין טובה — ער זאָל אים געבן אַ גוט פייער. טאַמער האָט צודקעוויטש זיך געקלאָגט אויפן פייער האָט סעלצער אויף אים געעפנט אַ מויל, אַז עס איז אים געווען נישט מקנא צו זיין. סעלצער איז קיינמאָל נישט געווען איינגעריסט. פון זיין לענגלעך-קילעכדיק פנים האָבן תמיד מילד גע-קוקט זיינע גרויסע שוואַרצע אויגן. ער פלעגט אַרבעטן פון זעקס פאַרמאָג ביז צען ביינאַכט. אין דער היים איז אים קאַלט געווען און דאָ ביים אויבן האָט ער זיך דערוואַרעמט מיט די שיסלען זופּ; ער האָט זיך באַקלאָגט: „וואָס מער ער עסט, מער הונגערט אים און ס'צייט אים צו דער זופּ. און ביי דער אַרבעט און ביי די „שיסעלעך“ לויפן שנעל די שעהן“.

צודקעוויטש איז געווען אַ ברונעט מיט שוואַרצע וואַנסעלעך, אַ נידעריקער. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ קאַמוניסט, ער האָט געהאַלטן אין איין לויבן סטאַלינען. ווי לאַנג ער איז געשטאַנען ביי די קעסלען האָט ער קיינעם נישט אַריינגעלאָזט אין דער קיך אַריין, ער האָט פון זיך געטריבן די אַרבעטער. וויי איז געווען צו בלושטיינען אויב ער האָט נישט באַוויזן צוצושטעלן צו דער צייט די אויסגעוואַשענע קעסלען, ווען די זופּ איז פאַרטיק געוואָרן. אַדער צו דערלאָנגען אָפּגעשיילטע קאַרטאָפּל, ווען דער קעסל האָט אָנגע-הויבן קאָכן. דעמאָלט האָט דער קליינער צודקעוויטש זיך געזיידלט אויפן הויבן קול, אַז דער זאָל האָט געהילכט: „דאַרמאַזיאַדעס, בחינמדיקע פרעסערס, פוילענצער, ווער עס אַרבעט נישט דער טאָר נישט עסן! אויף ליידיק גייער קאָן די וועלט זיך נישט האַלטן! אַרבעט דאַרף זיין רעליגיע! עס איז שוין צייט עס זאָל קומען די

סאָציאלע רעוואָלוציע וועט זי איבעראַנדערשן דעם מין מענטש. ווען איך וואָלט געהאַט די מאַכט, וואָלט איך אַלע אויסגעלערנט צו זיין מענטשן!“

בלושטיין האָט זיך געמראַכט : וויי וואָלט געווען צו דער וועלט ווען אַזעלכע באַשעפענישן וואָלטן געהאַט די מאַכט. ער האָט אים גאַרנישט געענטפערט נאָר געלאָזט אים זיך אויסשרייען. עכד לא ימלוך! ... אַ קנעכט זאָל נישט קיניקן.

בלושטיין האָט שוין אַכט אינדערפרי געמוזט זיין ביי דער אַרבײַט און אַהיימגעגאַנגען איז ער פון די לעצטע. איינמאָל האָט בלושטיין נישט געהאַט וואָס צו טאָן ביי צודקעוויטשן. איז כּדי מען זאָל זען, אז ער ברענגט נוצן האָט ער צעהאַקט אַ שטיק נאָס האַלץ און האָט עס אונטערגעלייגט אין אייזערנעם אויוון אין דער „שיי-לאַרניע“.

די „שיילאַרניע“ איז געווען אַ פינצטערע שאַפּע, מיט אַ שטיי-נערנער פּאַדלאַגע. דאָ איז פּריער געווען אַ פּערד-שטאַל. ביי דער וואַנט איז געלעגן אַ בערגל פּאַרפרוירענע קאַרטאָפּל, פון וועלכע עס האָט זיך געזאַסן וואַסער. אין דער מיט, אין אַ קרייז, זיינען געזעסן איינגעשרומפּענע פון קעלט אַ צוויי צענדליק יונגע מיידלעך, וואָס האָבן געהאַט פּראַמעקציע אין דער קיכן-אַפּטיילונג, און האָבן געשיילט די פּאַרפרוירענע קאַרטאָפּל און געפרוירענע קילעריבן, וואָס האָבן געשטאַכן אונטער די נעגל, ווי נאָדלען. די מיידלעך האָבן אַזוי געשיילט אַ גאַנצן טאָג און דערפאַר פּלעגן זיי באַקומען דריי זופּן. שוין דריי שעה ווי זיי האַלטן אין איין קוקן צו דער טיר, צי צודקעוויטש קומט אַריין מיטן קעמל אויסצוטיילן זיי די זופּן.

לעצטנס האָט צודקעוויטש איינגעפירט אַ נייעם מנהג — אַז די „שיילאַרניע“ זאָל באַקומען טעגלעך נאָר איין זופּן. עס קומט נישט אַריין גענוג שפּייז — האָט ער געזאָגט. צודקעוויטש האָט אויך ביי די רעסאָרטן אויסגעטיילט אַנשטאַט אַ ליטער זופּן נאָר דרייפּערטל. האָבן זיך די שניידער געכאַפּט און פּראַמעסירט. ווען זיי האָבן געשריגן האָט צודקעוויטש נאָך העכער געשריגן : „ביי מיר בונד-טעוועט מען זיך נישט, ביי מיר מאַכט מען נישט קיין רעוואָלוציעס, איך וועל אַלע איינזעצן אין טורמע!“

„וואָס? — זיינען די שניידער אויף אים אַרויפגעפאַלן, — מיר וועלן דיר באַלד אויפטרענען די געדערים!“

צודקעוויטש האָט זיך פאַרמאַסטן מיטן „משערפאַק“ (שעפּ-לעפּל). האָבן די שניידער עס פון אים אַרויסגעריסן, אַפּגעבראַכן דעם שטעקן און אַרויסגעוואָרפּן צוזאַמען מיט צודקעוויטשן : „דיין גנבישע מאַס וועלן מיר ווייזן דעם „קייסער“ — האָבן זיי אים געסמראַשעט.“

דער סוף איז געווען, אז מען האט אויסגעטיילט צו גאנצע ליטער. צודקעוויטש האט פון דעמאלט אן מורא געהאט צו גיין אויסטיילן די זוף אין „רעסארט“. אבער דא אין דער „שיילארניע“, איבער די שוואכע מיידלעך, האט ער יא געוועלטיקט.

די שניידער האבן געמוזט ארבעטן: אין די „רעסארטן“ האבן די דייטשן אריינגעשיקט א סך מיליטערישע שינעלן און מונדירן, אויך תפיסה-קליידער מיט פארשידענע באצייכענונגען: געלע פאסן, רוימע, גרינע, שווארצע. די פראדוקציע האט געמוזט צוגעשמעלט ווערן צו דער צייט. פאר דער שניידעריי האבן די דייטשן צוגע-שמעלט אלצדינג: צוגעשנימענע סחורה, צודאמן, נאדלען, מאשינען, האלץ-קוילן צום פרעסן. ביי די פרעס-אייזנס האבן די פרעסערס זיך אויסגעבלאזן די לונגען. לעצמנס האבן די דייטשן אריינגעשיקט עלעקטרישע פרעס-אייזנס, אבי די ארבעט זאל ארויסקומען ריין און שנעל. נאר קיין שפייז האבן די דייטשן נישט אריינגעשיקט.

שוין עטלעכע וואכן ווי די געטא-באפעלקערונג, חוץ די וואס האבן א „ביראט-צוטייל“ (מאלאנען פון „קייסער“) באקומט נישט מער ווי דאס שטיקל קאשמאן-ברויט. אלע קיכן זיינען געשלאסן, אויסער דער שניידער-קיך און „רומקאווסקיס קיך“. דארט ביי רומ-קאווסקיס קיך שטייען דערוואקסענע און קינדער אין דער ריי פון מיטן נאכט ביזן מיטן טאג כדי זיך צו דערשלאגן צו א ביסל זוף. אממיינסטן שטייען דא מאמעס פון קליינע קינדער. פארמאג ווען עס איז נאך פינצטער, ווען בלושטיין גייט צו דער ארבעט, הערט ער די געשרייען פון די, וואס קעמפן פאר אן ארט אין דער ריי, ערגעץ ווייט ביי רומקאווסקיס קיך. עס העלפט נישט די פאליציי מיט די שמעקלעך. די הונגעריקע און געפרוירענע מאמעס, וואס זענען זייערע קינדער אויסגיין פון הונגער און קעלט שרעקן זיך שוין מער נישט פאר דעם; די מענטשן זיינען צעווילדעוועט געווארן, זיי קאנען נישט איינשטיין אין דער ריי. איז די פאליציי געפאלן אויף אזא פלאן: אינעווייניק אין קיך-זאל (א געוועזענע קינא) האט מען צוגעקלאפט און צוגעפעסטיקט צו דער פאדלאגע צוויי רייען שווערע מיטן, אפגע-טיילט מיט א שפארולע, ווו עס קאן קוים איין מענטש דורכגיין די ריי וואס האט זיך געצויגן ביז צו דעם עקראן. דארטן איז געווען דאס פענצמערל, ווו מען האט אויסגעטיילט די זוף. ווען בלושטיין האט דאס געזען האט דאס אויף אים געמאכט אן איינדרוק ווי א צוים אין א צירק, ווו מען לאזט אריינגיין די ווילדע חיות פון די שטייגן אויף דער ארענע.

קיין עסנווארג פאר דער שניידער-קיך האבן די דייטשן כמעט ווי גארנישט אריינגעשיקט. עפעס א ביסל געפרוירענע קילעריכן

און געפרוירענע קארטאָפֿל איז יאָ אַרײַנגעקומען, און אויך ניט צו דער געהעריקער צײַט. אזוי אַז מען האָט ניט געקענט דריי מאָל קאָכן עס זאָל אויסקומען אויסצומײלן פֿאַר אַלע שניידעריי־אַפֿטיי־לונגען. די שײלאַרניע האָט דעם טאָג אויך נישט באַקומען די זופֿ. די וואָס האָבן געאַרבעט אין בױראָ און די, וואָס זײנען געווען „עטאַטזױרט“ (מלוכה־באַאַמטע) האָבן נאַרמאַל דריימאַל טעגלעך באַקומען די זופֿ. צודקעוויטש האָט אויך אַרויסגעשמוגלט גאַנצע ווײַדערעס זופֿ. אַצינד האָט בלושטיין פֿאַרשטאַנען פֿאַרוואַס צו־קעוויטש יאָגט און טרײבט פֿון דער קיך אַרויס.

די „גאַספֿאַדינע“ (באַלעבאַסטע), אַ געוועזענע גבירמע — דעם „קײסערס“ פֿראַמעקציע — אַן אַסימילאַטאָרקע, וואָס האָט נאָר גערעדט פֿוליש, זי האָט געהאַלטן אין אײן איבערחוּן: „אַז זי קען נישט פֿאַרשטיין די שניידערס פֿאַרוואַס זיי ווילן נאָר געדיכטע זופֿ, בעת אַ שײמערע זופֿ איז געשמאַקער און געזונטער. שניידערס בלײבן שניידערס, אַ בעל־מלאכה האָט קײן שכל נישט. שוסטערס און שניידערס זײנען נישט קײן מענטשן“. זי זעט כלומרשט נישט צודקעוויטשעס גניבות. זי יאָגט נאָר אונטער די שײלערקעס און נעמט אַמאַל אַן אַפֿגעשײלטע קארטאָפֿל אין איר אויסגעכאַליעט הענטעלע אַרײן מיט די מאַניקירמע לאַנגע, רױט־אַפֿלאַקירמע נע־געלעך און זי זאָגט מכינות, צי עס איז גוט אַפֿגעשײלט.

דער קעראַוּניק, קרול, האָט ער געהייסן, איז געווען אַ הויכער, אַ שלאַנקער מיט אַ לענגלעך פנים און אַ גרױען קאַפֿ האָר. ער איז אַ געוועזענער „אַפֿצײגער“ (דער וואָס גיט סחורה אויף אויסצאָל). שפעטער האָט ער זיך אַרויפֿגעאַרבעט און ער האָט געהאַט אַ גרויס קאַנפעקציע־געשעפט און ער האָט זיך אַסעקורירט ביי רומקאַווסקין. אזוי אַרום האָט אים דער אַלמער געגעבן דעם פֿאַסטן. קרול, האָט קײן שום אַזונג נישט געהאַט ווי אזוי צו פֿאַרוואַלטן מיט אַ קיך. ער האָט זיך אײנגאַנצן פֿאַרלאָזט אויף צודקעוויטשן. אויסער דער באַלעבאַסטע, די אַסימילאַטאָרקע, איז געווען נאָך אײן באַלעבאַסטע, וואָס האָט אויך גאַרנישט געטאָן, אַ באַלעבאַטישע פֿרוי, וואָס איז נאָר אַרײַנגעקומען עסן.

ביי דער פֿראַנט־טיר אין דער קיך האָט קרול אַוועקגעשטעלט זײנס אַ מענטש צו היטן, אַז די שניידערס זאָלן זיך נישט אַרײַן־רײסן. גאַוורעש, איז געווען דעם וועכטערס נאַמען. אַ מיטלווקסיקער, אַ שוואַרצער מיט קלײנע שיקלדיקע זיזעוואַטע אויגן. דערפֿאַר האָט מען אים גערופֿן „שלעפֿאַק“. שלעפֿאַק האָט דאָ געהאַט דעם בעסטן פֿאַסטן: ער איז געווען עטאַטזױרט, ער איז געקומען פֿאַר צוועלף און אַהיימגעאַנגען פֿיר. אַ גאַנצע צײַט איז ער געשטאַנען אין מאַנטל

און אין די הענטשקעס און ער האט געהאלטן אין איין שלינגען שיסלען זוף איינע נאך די צווייטע, וואס צודקעוויטש האט אים געגעבן. שלעפאק איז געווען א פראסטאק, אן אלטער בחור, ער האט קיינמאל אין זיין לעבן נישט געארבעט. ער האט געלעבט פון קארטן שפילן און פון נקבות. זיין זכות, וואס ער האט דא אזוי גוט געהאט איז באשטאנען אין דעם, וואס פאר דער מלחמה האט ער דעם קערטווינק פון דער קיכן-אפטיילונג צוגעשטעלט שיינע נקבהלעך און ער איז אויך קרולס א שטיקל משפחה.

בלושטיין האט דאס ממש איבערגעקרענקט: ער ארבעט אזוי שווער, ברענגט נוצן און קריגט גארנישט באצאלט און פיגורירט אפילו נישט, אז ער ארבעט, און דער שלעפאק מוט גארנישט: דרייט זיך אין דער ווארעם מיט די הענט אין די הענטשקעס, שלאפט זיך ביז מיטאק, קריגט זיין וואכן לזין און פרעסט וויפיל שיסלען ער וויל, ווייל דער קערטווינק האט אזוי געהייסן. „אוי פלייצעס, פליי-צעס! נאר פלייצעס דארף מען האבן!“ האט בלושטיין געקרעכצט. די קיך האט אויך געהאט א „ווידזשעלאמשקע“ (אן אויס-טיילערין) ריווע, האט זי געהייסן, א פול לייביקע מויד, א קרעפטיקע, ווי א ביק, מיטן קול אליין האט זי ממש געקענט ממיתן. א קווי-משערקע. זי האט נישט גערעדט נאר געקוויטשעט און געשיט מיט ניבול פה. זי איז אויך געווען עטאמיוזירט — א פארטרויונג-מענטש, זי האט פון זיך געבלאזן: זי הונגערט דאך נישט, זי איז דאך א מלוכה-אנגעשטעלטע און זי טיילט דאך עפעס אויס זופן. איז זי געווען זיכער, אז קיין העכערס פון איר „גיבט“ שוין נישט. איר פראטעקציע איז געווען זי גופא. מען האט געזאגט זי האט א „גומע פלייצע“... ריווע ביק האט מען זי גערופן.

ווען די טרעגער מיט בלושטיינען האבן געפירט דעם וואגן מיט קעסלען זוף, איז ריווע ביק נאכגעגאנגען מיטן משערפאק אין די הענט. זי פלעגט זיי אונטערטרייבן, אבער די טרעגערס האבן איר איינמאל געגעבן אזא גאב, אז עס איז איר פינצטער געווארן אין די אויגן און פון דעמאלט אן איז זי נאכגעגאנגען ווי א שומע. ביים אויסטיילן די זוף האט זי זיך אנגעמאן א ווייסע שירץ און א ווייס טיכל אויפן קאפ. ווען א שניידער האט פראטעסטירט, אז די זוף איז שימער, האט זי געענטפערט: „איידעלע מענטשן עסן נאר שימערע זופן — איך קען גארנישט אין מויל אריין נעמען קיין געדיכטע זוף.“

„זעט נאר, זעט נאר די איידעלע יאפע!“

„זי האט זיך אויסגעפאשעט א הינטערשמן אויף אונדזער

השבון!“

„זי איז איבערגעזעטיקט!“

„זי פרעסט ארויס די קארטאפל און אונדז לאזט זי איבער

ס'וואסער!“

האָבן די שניידער אָפגעענטפערט.

טאָמער האָט איר אַ שניידער געזאָגט, אַז זי גיט אים ווייניק, האָט זי עפעס געעפנט אויף אים אַ מויל: „איך גיב אָן ערלעכע מאַס! איך בין אַ פאַרטרױונגס מענטש! איך בין געשיקט פֿון פּרעזעס רומקאווסקי אַליין!“ און זי האָט אים געמאַכט דעם אמתן „מי שברך“ מיט קללות און זילזולים. זי האָט זיך געפילט, אַז זי איז די מאַכט אַליין.

אויף בלושטיינען האָט די מויד געקוקט, ווי אויף אַ שלימזל, ווי עפעס אויף אַן איבעריקן אויף דער וועלט.

די וואָס האָבן געאַרבעט אין דער שײלאַרניע האָבן געקוקט מיט קנאה און שנאה אויף יענע אַלע אין דער קיך און אין בױראַ. די שײלערקעס. — די באַעוואַלטסטע אין דער קיך, האָבן געוואוסט, וואָס עס טוט זיך אין דרינען.

בלושטיין האָט היינט אַ גאַנצן מאַג געהאַקט נאָס האַלץ און אַרײנגעלייגט אין אײזערנעם אױוון אין דער שײלאַרניע. דאָס האַלץ האָט נישט געפלאַמט נאָר גערויכערט. בלושטיינען האָט שוין די זייטן געבראַכן פֿון דער אַרבעט און די שײלערקעס האָבן געהאַלטן אין אײן שרײען: „ס'איז קאַלט! פּײער!“ בלושטיין האָט זיך געטראַכט: איך אַרבעט דאָ אָן שום באַלױנונג און זיי האָבן נאָך צו מיר טענות. אָבער זיי דאַרפֿן דאָס נישט וויסן, אַז נישט וועל איך ביי זיי קיין שום ווערט נישט האָבן.

אַ גאַנצן מאַג האָט קײנער פֿון דער שײלאַרניע גאַרנישט אין מויל געהאַט. אויפדערנאַכט איז אָנגעקומען אַ פֿור מיט געפרוירענע קאַרטאָפֿל און צוויי פֿורן מיט געפרוירענע קילעריבן. דאָס, וואָס די דײטשן און זײערע בהמות קענען נישט עסן שיקן זיי אַרײן פֿאַר די יידן. בלושטיין האָט דאָס אַליין אַרײנגעטראָגן אין דער שײלאַרניע אַרײן. אַזוי ווי די שײלערקעס זײנען געווען שטאַרק הונגעריק, זײנען זיי געפּאַלן אויף אַ פּלאַץ: זיי האָבן צעשניטן קאַרטאָפֿל אויף פעניצלעך און אַרומגעקלעפט אויף דער רעד פֿון אױוון. זיי זײנען אָבער אַזוי הונגעריק געווען אײדער עס האָט זיך אָפגעבאַקן האָבן זיי אַראַפּגעשאַבן מיטן מעסער און געגעסן. בלושטיין איז דאָך עפעס געוועזן באַלעבאַס איבערן אױוון, האָט ער זיך אויך געבאַקן שטיק-לעך קילעריבן און שטיקלעך קאַרטאָפֿל. דאָס איז שוין געווען נאָך נײנע אַוונט; יעדער האָט געהאַלטן אין אײן קוקן צו דער מיר צי צודקעוויטש מיט אַ באַלעבאַסטע קומען שוין אַרײן מיטן קעסל

אויסטיילן די זופ. אין דעם האָבן זיך פונדרויסן געהערט געשרייען און אַ קלאַפּן אין אַ מיר. די שניידער פון אַ גאַנצן רעסאַרט זיינען נאָך דעם מאַג אַרבעט געקומען מען זאָל זיי געבן די היינטיקע זופ. די מיר פון דער קיך איז געווען גוט צוגעמאַכט און פאַרשטעלט מיט אַ לאַדן. די שניידער האָבן דווקא געוואַלט אַררייניסן זיך. זיינען זיי געלאָפּן אין אַלע זייטן. זיי האָבן דערזען, אַז אַ ביסל ווייטער לייכטן עטלעכע שפּאַרעס פון פענצמער, זיינען אַלע צוגעלאָפּן און דאָ האָבן זיי געעפנט אַ לאַדן, און געזען דורך די שויבן, ווי עס זיצן מיידלעך אַרום אַן אייזערנעם אויוון און שוילן קאַרטאַפּל.

„איר זעט חברים — האָט איינער געשריגן — ווי ווויל זיי לעבן זיך אויף אונדזער השכון? זיי זיצן זיך אַרום אַן אויוון אינדער-וואַרעם מיט קאַרטאַפּל!“

„אַ, איר זעט די פרעסערס?! זיי באַקן זיך פעניצלעך פון אונדזערע קאַרטאַפּל!“

„ס'איז אייך ווייניק, וואָס איר פרעסט אויף אונדזערע זופן, פרעסט איר נאָך אויך אונדזערע קאַרטאַפּליעס?!“

„פרעסערס! פּופלערס! נאַשערס! — האָבן זיי געצאַרנט — איר זאָלט דערשטיקט און דערוואַרגן ווערן!“

זיי האָבן אויפגעריסן די מיר און האָבן זיך אַררינגעשיט אין דער שוילאַרניע. יעדער פון זיי האָט געהאַלטן אַ מאַפּ מיט אַ לעפל אין דער האַנט.

„מיר זיינען הונגעריק!“

„מיר האָבן אַ גאַנצן מאַג געאַרבעט אַן עסן!“

„איר פרעסט אונדז אויף!“ האָבן זיי געשריגן. בלושטיין האָט געזען, אַז די שוילאַרניע קען נאָך באַקומען קלעפּ, האָט ער אַ געשריי געמאַן: „חברים! צו וועמען לאָזט איר אויס אייער צאַרן? צו אונדז אומגליקלעכע ווי איר זענט? מיר הונגערן פונקט ווי איר...“

„ס'איז אַ ליגן! — איז אים איינער אַררינגעפאַלן אין די רייד — איר פרעסט און נאַשט! איר זעט? קוקט? — האָט ער אַנגעוויזן אויף די פענעצלעך אויף דער רער — ווער קען זיך דערלויבן היינט אַזאַ לוקסוס?! — האָט ער געצאַרנט מיט געוויין — איר פרעסט אונדז אויף!...“

„חברים! — האָט בלושטיין אים איבערגעריסן — איר זעט אין וואָס פאַר אַ נעץ מיר זיצן? זעט דאָס וואַסער אונטער די פּיס. מיר ווערן דאָ געפרוירן ווי די הינט! קוקט, זעט אונדזערע געשוואַלענע הענט! מיר האָבן נאָך היינט גאַרנישט געגעסן. מיר קוקן אויס אַ גאַנצן מאַג דאָס ביסל זופּ וואָס מען דאַרף אונדז אַררינגעבן פון

דרינען, פונקט ווי איר! פון הונגער, פון הונגער באקן מיר די פענעצלעך...“

בלושטיין האט שוין זיינע רייד נישט פארענדיקט. אזוי ווי די שניידער האבן געהערט: „אין דרינען“, האבן זיך אלע אריינגעשיט אין דער קיך.

אין דער קיך האבן זיי נאך געטראפן צודקעוויטשן אליין. (אלע האבן זיך באהאלטן אין ביורא) מיטן ווייסן פארטוך און ווייסן „משעפעקל“ אויפן קאפ איז ער געשמאנען אויף א טרעפל נעבן דער קיך און געמישט א קעסל זופ. ער האט געצימערט מיט אן אַנשטעל פארטיפט אין מיטן. די שניידער זיינען אריינגעקומען מיט א געשריי:

„מיר ווילן אונדזער היינטיקע זופ!“

„שוין, איר באקומט שוין, חברים! — האט צודקעוויטש זיי איינגענומען — שמעלט אייך אויס אין א ריי. איר זענט גערעכט. אזא יאר שוין אויף מיר, ווי איר זענט גערעכט, חברים!“

די שניידערס האבן זיך אויסגעשמעלט אין א ריי און צודקע-וויטש האט זיי אויסגעטיילט פון גרויסן קעסל געדיכטע זופ. ער האט געהאלטן אין איין שעפן פון באדעס כדי די זופ זאל זיין געדיכט. ער האט געטיילט מיטן גרויסן טשערפאק, געגעבן אן איבערמאס און יעדן איינעם צוגעווארפן א הניפה ווארט. אזוי ווי א שניידער האט נאך באקומען די זופ האט ער גלייך געגעסן. די שניידערס האבן געפילט א זיסן מעס פון נקמה אין צודקעוויטשן און אין די גאנצע קיכן חברה. שפעטער האבן די שוילערקעס אויך באקומען א זופ.

צומארגנס אינדערפרי האט צודקעוויטש אליין געמייסטערוועט ביי דער מיר פון דער שוילארניע. ער האט זי פארפעסטיקט מיט שמארקע שלעסער און די שליסלען אריינגענומען צו זיך. ער האט נאך געעפנט די מיר ווען מען האט באדארפט עפעס אריינמארען. אין דער קיך האט מען פארשמאנען, אז מען דארף אצינד פארויכטיק זיין. ווייל דער „קייסער“ רומקאווסקי קען אומגעריכט אריינפאלן.

מען האט זיך באמיט עם זאלן ריין זיין אין יעדן ווינקל, ווי ווייט מעגלעך צושמעלן די זופן צו דער צייט אין די רעסארטן. דער בונט פון די שניידערס איז דאך דערגאנגען צום „קייסער“ דורך זיינע שפיאנען. האט דער „קייסער“ באשלאסן אז ער מוז ווייזן זיינע שניידערס, אז ער נעמט זיך אן פאר זייער עוולה. א, ער ווייסט שוין וואס צו טאן!

אויפן דריטן טאג, פלוצלונג ווי פון הימל אראפ, האט זיך דער

„קייסער“ באוויון אין דער קיך. אלע אין קיך האבן געצימערט אימת מות. יעדער האט זיך געכאפט ארבעטן: צודקעוויטשן האבן די הענט געצימערט ביים מישן אין קעסל, דער מאגאזינער האט געכאפט א בעזים און געקערט, דער שלעפאק האט אראפגעווארפן דאס מאנטל און אראפגעצויגן די הענטשקעס און זיך געכאפט האלץ האקן. סעלצער, דער הייצער, האט אונטערגעבלאזן ס'פייער. ריווע די גראבע, האט זיך געכאפט כלומרשט אויסשייערן א קעסל. די באלעכאסטע האט כלומרשט ארויסגעגעבן באפעלן. דער „קייסער“ האט זיך אומעטום אומגעקוקט און גענישמערט אין יעדן ווינקל און ער האט צו זיך געזאגט: „ס'איזש אין ארדנונג, ריין, אלטש קלאפט! אין פיר, פינף יאר ארום וועט מיין געמאג גיין ווי א זשייגערל!“ ער איז צוגעגאנגען צו צודקעוויטשן, אריינגעקוקט אין קעסל אריין. צודקע-וויטש האט זיך פאר אים געבויגן אין דרייען אונטערטעניק: „גוט מארגן הער פרעזעס“. האט ער אים באגריסט: „גוט מארגן, גוט יאר. ווי גייט עס?“

„גוט, זייער גוט, הער פרעזעס“ — האט ער געענטפערט מיט א חניפהדיק שמייכעלע.

דעם „קייסער“ איז גוט געווארן אויפן הארצן: ענדלעך הערט ער, אז אין זיין מלוכה איז גוט. ער האט זיך צעשמייכלט פון נחת. דער „קייסער“ איז אריין אין דער שווארצער. די מיידלעך זיינען געזעסן איינגעשרומפענע פון קעלט און געשילט די געפרוי-רענע קילעריבן, וואס האבן זיי געשמאכן אונטער די נעגל ווי נאדלען. זיי האבן פאר אים געצימערט אימת מות. די וואס האבן געגעסן שטיקלעך קילעריבן האבן זיי שנעל אריינגעווארפן אין די שיסלען שאַלן, וואס זיי האבן געהאלטן אויפן שוים. דער „קייסער“ האט יעדע אנגעקוקט. ער האט געזען א יונג, ווונדערבאר שיין מיידל, מיט גרויסע שווארצע אויגן. די תאוה האט זיך אין אים צעשפילט, האט ער זיך ביי איר אפגעשמעלט און געפרעגט: „ווי הייטו? ווו וווינשטו? האטו עלטערן?“ דער אלטער האט זי געגלעט איבער די ראַזע בעקעלעך. די שווארצע האבן זי מקנא געווען. ער האט דעם מיידל געגעבן א טאלאן אויף פינף דעקא צוקער און א טאלאן אויף פינף דעקא פוטער. זי האט אים העפלעך געדאנקט. דער אלטער האט זיך דערמאנט נאך וואס ער איז געקומען. ער האט דעם מיידל נאך א גלעט געגעבן איבערן פנים און איז אוועק.

בלושטוין האט ביים אייזערנעם אויוון, אן איינגעריסטער ווי א קוימענקערער, געהאקט א שטיק נאס האלץ און אויפן אויוון האט זיך געבראטן א שטיקל קילעריב. דער „קייסער“ האט זיך ביי דעם אפגעשמעלט: „אזווי גאר?!“ — האט ער זיך צעשריגן אויף זיין

ליטוויש לשון און ער האט אים דערלאנגט איין פאטש נאך דעם צווייטן, צוהאלטנדיק זיך מיט דער צווייטער האנט די ברילן — דו פרעשמ אויף מיינע ארבעטער! ? ארויש פון מיין קיך! נאך אין דער שעקונדע!

דער „קייסער“ האט בלושטיינען ארויסגעווארפן. קיינער האט זיך נישט אנטוואגט אנטווארפן מיט א ווארט אדער צו רירן פון ארט. בלושטיין איז פון אים אנטלאפן, ער האט זיך געפילט ווי אן אומ-שולדיקער קרבן, וואס א מערדער איז אים אויסגעריכט באפאלן. דער „קייסער“ איז גלייך צוגעפארן צו דעם שניידער-רעסארט, וואס איז איינעמטן אונט דא געקומען אפגעמען די זופ, און ער האט פאר די ארבעטער געהאלטן אזא רעדע:

„מיינע ליבע סוועסטער און ברידער! מיינע ליבע ארבעטער! איך קום אמישנד פון דער קיך. איך האב ארוישגעווארפן אלע גנבים! פון היינט אן וועט איר רעגולער יעדן טאג צו דער געהעריקער טשייט באקומען מיין זשופ רעגולער ווי א זשייגערל; איך האב גענוג טשו עשן אין מיין געטא און אויך גענוג ארבעט זשארגט ניט, זשייט הויק און געהארכזשאם ארבעט מיט טשעפרידנהייט. לאזשט איך ניט אויפהעטשן פון די לאבשעש, וועט איך גוט זשיין אין מיין געטא! וועט איך גארנישט פעלן אין מיין געטא! איך האב אלעש, אלמש-דינג, אין מיין געטא! און איך וועל איך ארוישפירן פון מיין געטא!“ טייל שניידער האבן אויפגענומען די רייד ווי תורת משה און טייל האבן אויף אים געקוקט, ווי אויף א ממורף. דער אלטער האט זיך אריינגעזעצט אין זיין „שיינער“ קאטש און איז אוועקגעפארן א צעפרידענער. טייל שניידער האבן געזאגט: „דאס וואס דער „קיך-סער“ האט געזאגט: „איך האב גענוג צו עסן“, דאס האט ער נישט געזאגט קיין ליגן.“

א פאסטן

שמחה בלושטיין, האט זיך געזען מיט דער חברטע רעגניע, ביי איר אינדערהיים. זי האט געווינט אין א גרעסערער שטוב מיט צוויי פענצער. דאס הויז איז געשטאנען אין א גארטן, נישט ווייט פון געטא-צוים. אין דעם הויז האבן פאר דער מלחמה געווינט בעסער-סימאירטע פאלאקן. צום איינגאנג איז געווען צוגעבויט א וועראנדע מיט שויבן אין אלע זייטן. זומער האט מען געקענט אויפהייבן די פענצער-פליגל עס זאל אריינקומען די לופט פון גארטן. ווען בלושטיין איז אנגעקומען, איז זיין אויג פארקאפט געווארן פון דעם שיינעם גארטן. ער האט פארגעסן אויף איין מאמענט, אז ער

איז אין געמאָ. די חברמע רעגינע האָט באַמערקט דורכן פענצטער, אז עמעצער גייט צו איר. זי איז אים אַקעגן געגאַנגען, געעפנט די טיר: „אַ אַ סערוווס! — האָט זי אים וואַרעם געדריקט די האַנט מיט אַ זיסן שמייכל — וואָס מאַכט איר? ווי גייט עס אייך חבר בלושטיין? מאַכט אייך באַקוועם, אַ, אַט אזוי — טוט אויס דעם מאַנטל, פילט אייך ווי ביי זיך אינדערהיים. זעצט אייך” — האָט זי אים אַנגעוויזן אַ שטול. בלושטיין האָט אַלץ געשוויגן.

ער האָט זיך אַרומגעקוקט און באַווונדערט, ווי זויבער עס איז דאָ: אַ דיוואַן אויף דער פּאַדלאַגע, אַ שייַן פאַרבקעט בעט, אַ לענג-לעך קיילעכדיקער מיש. מיט שטולן, אַ קאָזעמקע, אַ שאַנק ביכער, וואָס פאַרנעמט אַ גאַנצע וואַנט, אַ שויבן-שענקל, אַ מלבושים-שאַנק און אַ קאַפלענע קיך. רעגינע האָט באַמערקט אין זיין קוקן, ווי ער באַווונדערט דאָס. האָט זי אים דערציילט: „דאָס אַלץ, חוץ די ביכער, האָב איך דאָ געפונען. די פּאַליאַקן, וואָס האָבן דאָ געווינט, האָבן דאָס איבערגעלאָזט. זיי האָבן מסתמא גערעכנט, אז זיי וועלן באַלד צוריק אַהיימקומען”.

„איידער מען האָט געשלאָסן די געמאַ — האָט בלושטיין גע-זאָגט — איז פּלוצלונג געקומען אַ באַפעל, אז די עטלעכע הייער דאָ גייען אַריין אין געמאַ; און אין געציילטע שעהן האָבן די פּאַליאַקן זיי געמוזט פּאַרלאָזן, דערפאַר איז דאָס אַלץ געבליבן, — האָט ער אַנגעוויזן מיט דער האַנט.

דערנאָך האָבן זיי געשמועסט וועגן אַלץ אין דער וועלט: פּאַלי-טיק, ליטערעטור, וועגן דער מלחמה. רעגינע האָט באַלד דערפילט, אז בלושטיין איז גאַרנישט אזוי נאַריש, ווי זי האָט זיך אים פאַר-געשמעלט. בלושטיין האָט געצאָרנט קעגן די עוולות לגבי די יידן אין געמאַ, וואָס עס באַגייט דער „קייסער” רומקאָוסקי און זיינע מענטשן.

מיט דעם האָט ער רעגינען אינגאַנצן געוונען. רעגינע האָט זיך אַפּגערופּן: „מויטן בלויזן רעדן וועט איר גאַרנישט אויפּמאַן — מעשים! מען דאַרף מעשים!”

בלושטיין האָט געזאָגט: „איך בין מסכים מיט אייך. איך בין שמענדיק גרייט צום קאַמף פאַר דער גערעכטיקייט. איך שטיי תמיד אויף דער זייט פון די שוואַכע. דאָס זעלבע מוין חבר זיידע”.

„אַבער סיי איר, סיי זיידע האָבן נישט קיין פּאַליטישע ליניע”.

„וואָס אינטערעסירט אונדז אַ פּאַליטישע ליניע? דאָ, וווּ עס מישט זיך נאָר אַריין פּאַליטיק, ווערט פאַרגוואַלטיקט דאָס געוויסן. איך ווייס נאָר איינס: קעמפּן פאַר אמת און יושר. אַט דאָ — האָט ער אַנגעוויזן אויף די ביכער — דאָ ליגט גייסט, דאָ ליגט יושר,

גערעכטיקייט! אגב, פון וואָנען האָט איר אזאָ רייכע ביבליאָטעק? — האָט ער זיך געוואַנדערט.

„די ביבליאָטעק איז נישט מיינע — האָט רעגינע געענטפערט — זי איז אַ געזעלשאַפּטלעכע. מיר האָבן נאָך מער ביכער, וואָס ליינער האָבן אַרויסגעבאַרגט. ווער עס האָט אַ ביסל ביכער, גיט זיי דאָ אַריין — אזוי אַרום האָט זיך געשאַפּן די ביבליאָטעק. איך אליין האָב צוזאַמענגעשאַפּן אַ סך ביכער.“

„דאָס איז זייער אַ שיינע זאַך — האָט בלושטיין זיך אָפּגערופן — נו, לאַמיר נאָר זען וועמען איר פאַרמאָגט דאָ.“ ער האָט געקוקט אויף די רוקנס פון די ביכער. דאָס זיינען געווען יידישע, פּוילישע, אַ קליינע צאַל העברעיִשע, רוסישע און דייטשישע ביכער. אין דער יידישער אָפּטיילונג האָבן זיך געפונען איבערזעצונגען פון די וויכ-טיקסטע ווערק פון עמלעכע לשונות. זיינע אויגן זיינען דורכגעלאָפּן: ראַמען ראַלאָן, לעוו טאַלסטאָי, טורגעניעוו, עמיל זאָלאָ, מענדעלע, פּריץ שלום-עליכב, אַנסקי, אברהם ריווען, ח. נ. ביאַליק און די מאַדערנע יידישע ליטעראַטור פון פּוילן, רוסלאַנד און אַמעריקע. עס איז אים וואַרעמער געוואָרן. זיין אויג האָט זיך פאַרהאַלטן ביי א. לוצקן. דאָ האָט פאַר אים אויפגעטויכט דער פול געפאַך-טער לאַדזשער פּילהאַרמאַניע-זאָל מיט פאַררעכער פון א. לוצקין, וואָס האָבן געשלונגען יעדעס וואָרט פון זיינע שאַפונגען ווען הערן גראַסבאַרד האָט געלייענט: „אַ חתונה אין שמעל“, „ביים רבינס טיש“, „פּאַסאַליעס“. ער האָט אַרויסגעצויגן דאָס בוך. עס איז אים עפעס גוט געוואָרן אויפן האַרצן. ער האָט אַנגעהויבן רעציטירן „אַ חתונה אין שמעל“. בלושטיין האָט מאַדולירט זיין קול. ער האָט, מיט זשעסטן, מימיק און שטימע, אויסגעשפּילט יעדן כאַראַקטער. ער האָט נאָכגעמאַכט ווי אזוי יידן טרינקען לחיים, ווי אזוי מען באַדעקט די כלה, ווי אזוי דער ברחן שמעלט זיך אַרויף אויף אַ שטול און ער באַזינגט די כלה, ווי אזוי די פּידלער שפּילן צו און די ווייבער וויינען. ווי אזוי עס טאַנצן די געסט, די פעטערס, די מומעס, ווי אזוי עס טאַנצט אַן אלמנה, ווי אזוי מען טאַנצט דאָס מצווה-טענצל. די חברטע רעגינע האָט געעפנט מויל און אויערן. זי איז פאַרכאַפּט געוואָרן פון די טיפּן און בילדער. ווען בלושטיין האָט געענדיקט האָט זי אים געדריקט די האַנט: „מיין אַנערקענונג, חבר בלושטיין. אַ שטיק יידיש לעבן האָט דער דיכטער דאָ געשילדערט. ווי איז זיין נאָמען?“

„א. לוצקי.“

„איר, בלושטיין, טוט עס זייער פּיין אויסשפּילן. איך קען מיר אויף דעם — איך האָב אַ מאַל געשפּילט טעאָטער.“

„אמת, א שטיק יידיש לעבן — האָט ער געזאָגט מיט באַדויער — דאָס, וואָס עס וועט שוין מער נישט זיין, דאָס, וואָס דער נאַציזם האָט אויסגעריסן מיטן וואַרצל! איז טאַקע גוט וואָס אַ דיכטער האָט עס פאַראַייביקט. עס איז מיר אַ ווונדער, וואָס איר האָט קיינמאָל נעשט געהערט דעם נאָמען א. לוצקי. אונדזער יוגנט האָט מיט אים געלעבט ווי מיט אונדזערע קלאַסיקער, ווי מיט דוד עדעלשטאַדטן.“ ער האָט איר דערקלערט דעם תוך פון דעם „רבינס טיש“, וואָס אַזוינס עס איז אַ רבי און וואָס עס זיינען חסידים.

די חברטע רעגינע האָט זיך מודה געווען, אַז זי קומט פון אַסימילירטע קרייזן און אַז דאָס אַלץ איז איר פרעמד. זי האָט געקוקט מיט ביטול אויף דעם יידישן שטייגער לעבן, און זי האָט געמיינט, אַז יידן זיינען נישט קיין פּאָלק, האָבן נישט קיין אייגענע קולטור. דאָ איז געטאָ האָט זי זיך ערשט דערוואַסט, אַז יידן האָבן אויך אַ מאַדערנע ליטעראַטור, ווי אַנדערע קולטור-פעלקער, און זי האָט צוגעגעבן: „מען דאַרף היינט פאַרשרייבן אַלצדינג, וואָס מיר לעבן דאָ איבער; אַלצדינג וואָס דאָ פאַסירט.“

בלושטיין האָט איר דערציילט: „שוין אַ לענגערע צייט פיר איך אַ טאַגבוך אין געטאָ.“ רעגינע האָט אַרויסגעוויזן אינטערעס. זי האָט אים געבעטן ער זאָל ברענגען די כתבים און פאַר איר לייענען. בלושטיין האָט זיך דערפרייט: ער האָט שוין לאַנג פאַר עמעצן געוואַלט פאַרלייענען דאָס, וואָס ער האָט אויפגעשריבן. ער האָט די גאַנצע צייט געוואַלט מיט רעגינען רעדן וועגן דעם, וואָס עס האָט אים צו איר אַהער-געברענגט; וועגן וועלכע ניט איז אַרבעט פאַר אים. אָבער ער האָט עפעס נישט געהאַט די דרייסקייט.

צומאָרגנס איז בלושטיין געקומען צו רעגינען און האָט מיט-געברענגט אַ דיקן פאַרשריבענעם העפט, און אַ פּאַק פּלאַקאַטן אַראָפּ-געריסענע פון די ווענט אין די געטאָ-גאַסן. דאָס זיינען געווען באַקאַנטמאַכונגען און גזירות פון די דייטשן און פון „קייסער“ רומ-קאַווסקי, וואָס זיי האָבן אַרויסגעגעבן צו די יידן אין געטאָ.

בלושטיין האָט איר געוויזן די דאָקומענטן און דערציילט, אַז דאָס זאַמלט ער פון דער ערשטער מינוט אָן. ער האַלט, אַז דאָס איז וויכטיק פאַרן היסטאָריקער. ער האָט איר דערציילט, ווי רומ-קאַווסקי אַ פּאָליציאַנט האָט אים אַרעסטירט ווען ער איז געשטאַנען אויף אַ בענקל מיט אַ מעסער אין האַנט און אַפּגעריסן פּלאַקאַטן; ווי דער פּאָליציי-קאַמיסאַר אין קאַמיסאַריאַט האָט אויף אים גע-שריגן: פאַרוואָס ער קלעפט פּלאַקאַטן קעגן דער געטאָ-הערשאַפט. ער האָט אים קוים מיט צרות איבערצינגט, אַז פאַרקערט, ער קלעפט

נישט, נאָר ער רייסט אַראָפּ. האָט יענער אים גענומען פאַרשן צוליב וואָס ער טוט עס. האָט אים בלושטיין אויפגעקלערט, אז דאָס איז וויכטיק פאַר די פאַרשער, וואָס וועלן שרייבן די געשיכטע. איך האָב אים דערציילט וועגן „ייוואָ“, וואָס זאָמלט אַזעלכע דאָקומענטן. ער האָט מיך געפרעגט „וואָס איז דאָס „ייוואָ“? האָב איך אים אַ ביסל אויפגעקלערט דעם ענין. קוים האָט ער מיך פּרייגעלאָזט און ער האָט מיר אָנגעזאָגט, אז מער זאָל איך נאָר נישט אַראָפּרייסן פון די ווענט אָן אַ דערלויבעניש פון העכסטן פּאָליציי-קאָמיסאַר.“

די חברטע רעגניע האָט אים געזאָגט, אז ער טוט גוט, וואָס ער זאָמלט די דאָקומענטן און זי האָט אים געפרעגט: „וואָס איז דאָס טאַקע דער „ייוואָ“?“

בלושטיין האָט איר אויפגעקלערט אז „ייוואָ“ איז אַ ראשי-תיבות „יידישער וויסענשאַפטלעכער אינסטיטוט“. ער האָט איר דערציילט וועגן די אויפמאָונגען פון „ייוואָ“, וועגן די פּערזענלעכקייטן, וואָס אַרבעטן פאַרן „ייוואָ“. ער האָט איר דערציילט וועגן ד"ר מאַקס וויינריך, נחום שטיף, נח פּרילוצקי און וועגן ש. לעימאַן, וואָס איז אַרומגעפאַרן איבער די פּוילישע שטעט און שטעטלעך, געהונגערט און געזאָמלט פּאָלקלאָר: פּאָלקסלידער, פּאָלקסמעשיות, וויצן און פּאָלקסווערטלעך. בלושטיין האָט גערעדט מיטן באַגייסטערונג ווי אַ חסיד, וואָס דערציילט די מופתים פון זיין רביִן.

די חברטע רעגניע האָט דאָס באַווונדערט און ווידער צוגע-געבן: „מיר זיינען טאַקע אַ פּאָלק, ווי אַלע קולטור-פעלקער, איך האָב דאָס אַלץ נישט געוויסט, דאָס אַלץ, וואָס איר האָט דאָ אַצינד דערציילט איז פאַר מיר אַן אַנטפּלעקונג. און אַצינד בלושטיין, זייט אַזוי גוט לייענט מיר פון אַייער מאַגבוך.“

בלושטיין האָט אַריינגעקוקט אין דעם דיקן העפט, געמישט די באַשריבענע בלעטער. ער האָט זיך געישובט וווּ אָנצוהויבן. ענדלעך האָט רעגניע אָנגענומען אַ בינטל בלעטער, אַ מיש געגעבן: „דאָ לייענט!“

בלושטיין האָט זיך געשראַקן, עס האָט אים שוין באַנק געמאַן די גאַנצע זאַך — ער האָט מורא געהאַט עס וועט איר נישט געפעלן ווערן. „אַבער פאַרפאַלן — האָט ער געמראַכט — כּבין אַריינגע-פאַלן.“ און ער האָט אָנגעהויבן לייענען:

„נעכטן, ווען כ'בין דורכגעגאַנגען דורך דער לאַגיעוויצקע גאַס, האָב איך געזען, וואָס הונגער קען מאַכן: צענדליקער מענער, פרויען און קינדער האָבן אין מוים וועג פון אַ בלאַטע אַראָפּגעשעפט אויל. דאָס האָט זיך אויסגעגאַסן פון אַ געפלאַצטער פאַס, וואָס איז אַראָפּ-געפאַלן פון אַ פּור, וואָס די טרעגער האָבן געפירט אין אַ קאַפּפּע-

רצמיוו צריין. די יידן האָבן דעם אייל אַרפּאָגעשעפּט מיט כלים, מייל האָבן זיך אויסגעצויגן אין דער בלאַטע און געלעקט דעם אויל מיט דער צונג. שוין חדשים ווי קיין שום פעטס איז אין געטאָ נישט צריינגעקומען (אויסער אין די דיעטע-לאַדנס פּאַרן „קייסערס“ מענטשן). יעדער טראַכט, אַז אַ ביסעלע פעטס וועט אים ראַטעווען פון מויט, איינער דעם צווייטן האָט אַוועקגעשמופּט, מיט קולות און געשרייען, דאָס האָט מיך גערירט ביז טרערן. פּלוצלונג איז דער „קייסער“ רומקאָוסקי אָנגעקומען אויף זיין דראַשקע, מיט זיין לייב-וואַך. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, אַרויסגעשמיינט און גענומען קאַפּען מיט די אָפּיצערסקע שטיוויל די אייל-שעפּער. זיין לייב-וואַך, די צוויי פּאַליציאַנטן, האָבן געקלאַפּט איבער די גופים מיט די שמעקעלעך און האָבן צעטראַטן און פּאַרשיט מיט געדיכטער בלאַטע דעם אויב. דער „קייסער“ איז אַוועקגעפּאַרן און די יידן האָבן אים נאַכגעוואַרפּן קללות“...

בלושטיין האָט אויפּגעהויבן די אויגן און געוואַלט זען, ווי אַזוי דאָס ווירקט אויף רעגינען.

„עס איז זייער גוט — האָט רעגינע געזאָגט — איר פּאַרשרייבט אמתע פּאַסירונגען, אָן שום צופּונגען. דאָס האָט אַ ווערט פּאַר דער געשיכטע און אויך פּאַר דעם קינסמלער. יא, איר מוט אַ גוטע זאָך. גייט ווייטער אָן מיט אייער אַרבעט. איר, חבר בלושטיין, זייט אַ נוצלעכער מענטש. אייך דאַרף מען שטיצן, מען דאַרף זען איר זאָלט קענען איבערלעבן די מלחמה. איר דאַרפט קריגן עפעס אַ לייכטע אַרבעט, כדי איר זאָלט קענען פּאַרזעצן אייער שרייבן און דאָס צונויפּזאַמלען די דאָקומענטן“.

בלושטיין איז געזעסן שטיל. ער האָט נישט געוואוסט צי מיינט זי ערנסט אָדער זי לאַכט פון אים. די חברטע רעגינע האָט זיך פּאַר-טראַכט. איר הויכער שיינער שמערן האָט זיך געקנייטשט. ס'איז קענטיק געווען, אַז זי זוכט און נישטערט עפעס אין דער מחשבה. פּלוצלונג האָט זי זיך אויפּגעשטעלט, צוגעגאַנגען צום מיט, גענומען אַ בייגעלע פּאַפּיר, אָנגעשריבן אַ בריוול, צריינגעלייגט אין אַ קאַנ-ווערט, צוגעקלעפט און אויפּגעשריבן אויף פּויליש: פּישביין. זי האָט בלושטיינען דערלאַנגט דעם בריוו: „דאָ האָט איר — האָט זי גע-זאָגט, — באַלעמוטשעט נישט, גייט שוין אַהין צום „ווירטשאַפּט אַמט“ דערפּרעגט אייך אויף פּישביינען, און גיט אים דעם בריוו אין די אייגענע הענט צריין. ער וועט אייך געבן אַ לייכטע אַרבעט. דער עיקר וויל איך, אַז איר זאָלט ווייטער פּאַרזעצן אייער שרייבן און דאָס זאַמלען די דאָקומענטן. גייט און לאַזט מיר וויסן, וואָס עס וועט פון דעם אַרויסקומען“.

„גוט — האָט בלושטיין געזאָגט — כ'זעל טאָן אַלצדינג, ווי איר האָט מיר אָנגעזאָגט. סערוווס, סערוווס!“ — האָבן זיי זיך געדרוקט די הענט. די חברטע רעגינע האָט פריינמלעך צוגעשמייכלט. דעם בריוו האָט בלושטיין געהאַלטן אין קעשענע און נישט אַרויסגעלאָזט פון דער האַנט. עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער האָלט אַן אוצר. ער איז געוואָרן האַפּערדיקער. עס איז זיך אים עפעס לייכטער געגאַנגען. ער האָט זיך געפילט ווי זיין גוף וואָלט געוואָרן אויסגעגלייכט, העכער, ער איז עפעס אַצינד געגאַנגען מיט אַן אויפגעהויבענעם קאַפּ. עס איז אים פריילעכער געוואָרן אויפן האַרצן. ער איז נישט געגאַנגען נאָר ממש אַריינגעשוועכט אין „ווירטשאַפּטס-אַמט“ צו פישביינען.

פישביין איז געווען אַ גאַנץ נידעריקער. כדי ער זאל נישט אויסזען אַזא קליינטשיקער, האָט ער געטראָגן ספעציעלע שיך מיט אַ הויכן ספּוד, און אַ הויכן אויפגעשמעלטן קאַפעלוש. פישביין האָט געהאַט אַ היפשן שטערן, אַ גלאַט ראַזירט פנים און קליינטשיקע אייגעלעך מיט אַ פוקסענעם בליק. פישביין איז געווען אַ גוטער רעדנער. ער האָט אויסשמודירט יודי. אָבער ער האָט אין סאַנאַציע-פּוילן נישט געוואָלט אָננעמען אַ פּאַסטן אין געריכט (ווי ער האָט געקענט באַקומען כאַטש מען האָט זעלמן צוגעלאָזט אַ ייד צו אַ מלוכה-פּאַסטן) ווייל ער וואָלט געמוזט אויספירן אַזעלכע מעשים, וואָס זיינען קעגן זיין געוויסן און פּרינציפּ. איז ער געוואָרן סעקרעטאַר אין פּראַפעסיאָנעלן פּאַראַיין פון די האַנדלס-אָנגעשמעלטע אין לאַדזש. פון דאַרמין האָט אים בלושטיין געקענט נאָך פון יענע צייטן, ווען ער, בלושטיין, איז געווען אַ האַנדלס-אָנגעשמעלטער און אָנגע-פירט אַ שטרייק. ער האָט זיך דערמאַנט, ווי פישביין האָט איינמאַל קאַנדידירט אַלס דעפּוטאַט צום פּוילישן סייס, אויף דער ליסטע פון די לינקע סאַציאַליסטן. אַצינד אין געמאַ האָט פישביין געהערט צו די „לינקע פּועלי ציון“.

פישביין האָט זיך אין געמאַ אויסגעקליבן אַן אַמט, ווי ער זאל קענען העלפן אַרבעטער: ער איז געוועזן דער קעראַווניק איבער די הויז-וועכטער און איבער די נאַכט-וועכטער. ער אַליין האָט אַרגאַניזירט דעם אַמט. פישביין האָט נישט געמאַכט קיין אויסנאַם: ער האָט באַשעפּטיקט מענטשן פון אַלע פּאַרטייען. ער האָט זיך באַמיט צו שאַפן וואָס מער אַרבעטס-פלעצער. ער האָט געוואָלט, אַז אַלע יידן אין געמאַ זאלן אַרבעטן, און אַז אַלע זאלן באַקומען אַ גלייכן שפּייז-צומייל.

אַלס קעראַווניק איז פישביינען געקומען אַ „בייראַט-צומייל“, אָבער ער איז געווען דער איין און איינציקער קעראַווניק אין געמאַ.

וואס האָט עס נישט געוואָלט נעמען. דערפאַר האָט דער „קייסער“ רומקאָוסקי אים נישט פאַרמראַגן. ער האָט געחוקט פון אים, וואָס ער חברט זיך נאָר מיט אַרבעטער, לעבט ווי אַן אַרבעטער „און דערצו איז ער נאָך אַ רעוואָלוציאָנער“, — האָט זיך דער „קייסער“ געקאַכט.

פּישיביין האָט פּיינט געהאַט די פּירער פון ווירטשאַפּטס-אַמט און זייערע זיצונגען. דאָס זיינען אַלץ געווען דעם „קייסערס“ מענטשן — געוועזענע פאַבריקאַנטן און גרויסהענדלער. זיין פאַרנעניגן איז געווען צו געפּינען זיך צווישן עמך.

פון צייט צו צייט האָט ער געהאַט פאַרזאַמלונגען מיט זיינע הויז-וועכטער. כדי זיי זאָלן זיך מיט אים פּילן נענטער און היימי-שער, האָט ער אויסגעטאַן דעם קאַלנער מיט דער בינדע, אַראַפּ-געוואָרפן די מאַרינאַרקע, און אַזוי איז ער געשטאַנען, אַרומגערינגלט מיט איינגעקאַלכטע, אויסגריסמע און פּילנדיקע: פון קלאַריק, מיסט און אַפּפּאַל. זיינע פּינגער האָבן זיך געשפּילט מיט די שעלקעס, אַבער מיט אַ קנעפל פון העמד, בעת ער האָט פאַר זיי געהאַלטן אַ רעדע. שטיל, רויק, ווי מען רעדט צו אַן אייגענעם. די וועכטער האָבן אין פּישיבינען געהאַט אַ פּריינט, אַ חבר. זיי האָבן דאָס גוט געוואָסט. ער האָט פאַרדעקט די עוולות, וואָס די קאַנטראַלערן האָבן צו אים ראַפּאַרטירט. ער האָט זיך נישט געמאַכט זען אַ סך זאַכן. פּישיביין האָט זיך באַמיט צו הייבן די השיבות פון זיינע אַרבעטער, און בכלל האָט ער געהאַלטן אין איין קעמפן מיטן „קייסער“ פאַר בעסערע באַדינגונגען פאַר זיי, ווי אַ פּירער פון אַ פּראַפּעסיאָנעלן פאַראייניגן איז ער געשטאַנען וואָך לטובת זיינע אַרבעטער. ער האָט זיך נאָר-נישט אויפגעפירט ווי עס פאַסט פאַר אַ קעראַוויניק. און דער „קייסער“ מיט זיינע מענטשן האָבן אים דערפאַר נאָך שטאַרקער געהאַסט.

ווען בלושטיין איז אַריינגעקומען אין ביוראָ און געמאַלדן, אַז ער דאַרף צו פּישיבינען, האָט מען אים גלייך צו אים אַריינגעלאָזט. פּישיביין אין געזעסן ביי אַ שרייב-טיש און עפּעס פאַרצייכנט. בלושטיין האָט נאָך אַלץ געהאַלטן דעם בריוו אין דער האַנט אין דער קעשענע. אַצינד האָט ער אים אַרויסגעצויגן און דערלאָנגט. פּישיביין האָט גיך אויפגעריסן דעם קאַנווערט. שנעל איבערגעלייענט דאָס בריוול און צעריסן אויף פּיץ-פּיצלעך — עס זאָל קיין זכר נישט בלייבן. זיינע קליינע אייגעלעך האָבן בלושטיינען אַנגעמאַסטן מיט אַ פּוקסענעם בליק. ער האָט גענומען אַ צעמעלע, עפּעס אויפגעשריבן, געפרעגט זיין נאַמען, אַדרעס, און צוגעשטעלט אַ צלמל. ער האָט אים דערלאָנגט דאָס צעמעלע, האָט אים אַנגענומען ביים אַרעס, אַריינגעפירט אין ערשטן צימער און אים איבערגעגעבן צום סעק-

רעטאר, וואָס איז געזעסן ביים פענצטערל צום וואַרט-צימער: „פאַר-רעגיסטרירט דעם מענטש“ — האָט ער צו אים אַ זאָג געטאָן און ער איז צוריק אַריין צו זיין אַרבעט.

דער סעקרעטאַר, פּאַטאַש האָט ער געהייסן, איז געווען אַ הויכער, אַ דיקער, מיט אַ גרויסן בויך. ער איז געווען אַן איידעם פון אַ פּאַבריקאַנט. ער האָט פאַר דער מלחמה אויך געטאָן די זעלבע אַרבעט ביי זיין שווער אין פּאַבריק. ער האָט ליב געהאַט צו פייניקן די אַרבעטער, וואָס זיינען געווען אין זיינע הענט. ער האָט ווייניק גערעדט, נאָר געטאָן פונקט דאָס פּאַרקערטע וואָס דער אַרבעטער האָט געוואָלט. פיישביין האָט דאָ נישט געקענט העלפן, ווייל פּאַטאַש איז אַריינגעשיקט געוואָרן דורכן „קייסער“ רומקאווסקי אַליין, וואָס האָט זיך געקענט מיט זיין שווער. יענער האָט זיך פאַרן קריג אַסעקורירט ביים אַלטן, וואָס איז געווען אַן אַגענט פון אַן אַסעקור-ראַציע-געזעלשאַפּט.

די אַרבעטער האָבן פּאַטאַשן גערופן: „צולהכעיסניק“. בלושטיין האָט „צולהכעיסניקן“ דערלאָנגט דאָס צעטעלע. ער האָט עס פון אים צוגענומען און אים געהייסן אַרויסגיין צום פענצ-טערל. פּאַטאַש האָט געזען, אַז עס שטייט אַ צלמל — האָט ער אויפגעעפנט אַ בוך און אויפגעמאַכט ס'פענצטערל. ער האָט בלו-שטיינען געפרעגט ווי ער הייסט, ווו ער איז געבוירן, דעם נאָמען פון די עלטערן, ווו ער וווינט. בלושטיין האָט אים אויף אַלץ גע-ענטפערט און ער האָט זיך פאַרגעשמעלט, אַז פון אַצינד אָן וועט ער שוין קענען אויסקויפן די „ראַציע“ צו דער צייט, ער וועט שוין נישט הונגערן, ער וועט שוין איבערלעבן הימלערן מיט זיינע משרתים. ווען פּאַטאַש האָט שוין אַלץ געהאַט פאַרשריבן, האָט ער גאַנץ קאַלט אַ זאָג געטאָן: „אַצינד קענט איר אַהיימגיין.“ „און... אַ... כ'מין אַ פּאַסטן? ...“ האָט אים בלושטיין שטאַמלענדיק געפרעגט.

„מיר וועלן אייך לאָזן וויסן אין עטלעכע טעג אַרום.“ בלושטיין האָט אים העפלעך אַ זאָג געטאָן: „אַ גומן טאַג“ — און איז אַרויס אַ ביסל אַנטווישט. באַלד האָט ער זיך איבערגע-טראַכט: „מסתמא פירט זיך אַזוי. דאָס איז נישט קיין שפייז-געוועלעב אין די גומע צייטן, ווו מען גייט אַריין, מען הייסט זיך געבן וואָס מען וויל, מען באַצאַלט און מען טראַגט אַהיים. דאָס איז דאָך עפעס אַ פּאַסטן. אין אַלע צייטן איז אַ פּאַסטן צו קריגן נישט פון די לייכטע זאַכן. עס דאַרף דויערן עטלעכע טעג.“ ער איז גיך אַהיימ-געלאָפן אַן אויפגעמונטערטער. אַזוי ווי ער האָט נאָר אויפגעעפנט די טיר האָט שרהלע, זיין ווייב, גלייך דערקענט, אַז ער איז עפעס

פריילעך. זי האט אים פארשפארט פרעגן. ער האט גלייך אויס-
געשאסן: „כ'האב געקריגן א פאסטן! מיר וועלן איבערלעבן הימלערן
מיט זיינע משרתים!“

פון גרויס פרייד האבן זיי זיך ארומגענומען און צעקושט, ווי
אמאל ווען זיי האבן באשלאסן צוזאמען אויפבויען זיך א היים מיטן
גלויבן אין א שיין און גליקלעך לעבן.

עס איז צוועק איין וואך, צוויי, דריי, פיר וואכן, און בלושטיין
האט אלץ נישט געהערט וועגן דעם פאסטן. ער האט נישט געקענט
אויסקויפן די „ראציעס“ און געהונגערט. ביו די חברטע רעגניגע האט
אים געגעבן נאך א בריוו, און אים געהייסן ארויפגיין שפעט אין
צוונט צו פישביינען אין הויז אריין און אים איבערגעגעבן דעם בריוו.
בלושטיין האט אזוי געמאן. ער האט געטראפן פישביינס פרוי און
זייער יונגל. זי איז געווען א הויכע, שמאלמנע פרוי — להיפך פון
איר מאן. זי האט בלושטיינען געבעטן זיצן און צווארטן אויף
פישביינען. בלושטיין האט זיך אנדערגעזעצט נעבן מיט. זי האט
צוגעמאכט דאס בוך, וואס זי האט געלייענט און זיי האבן געשמועסט,
וואס עס הערט זיך אין געטא, וועגן דער ארבעטסלאזיקייט, וועגן
הונגער, וועגן די עפידעמיעס און שמערבלעכקייט.
„וואס ליענען זי, פרוי פישביין?“ — האט זי בלושטיין גע-
פרעגט.

„אברהם רייזענס לידער און דערציילונגען — האט זי געענט-
פערט — מיר געפעלט זיין שילדערן די ארעמקייט און זיין רחמנות
אויף מענטשן. דא אין געטא זעט מען זיינע בילדער.“ פלוצים האט
זי ווי אויסגעקרעכצט אברהם רייזענס שורות:

„הוליעט, הוליעט, ביזע ווינטן, פריי באהערשט די וועלט
ברעכט די צווייגן, רייסט די ביימער, טוט וואס אייך געפעלט.“
און זי האט פארענדיקט מיט אן „אוי!“

„יא, ס'איז א שטורעם — האט בלושטיין געזאגט — אבער
אברהם רייזען ענדיקט דאס ליד אזוי: „לאנג וועט דויערן דער
ווינטער — זומער איז נאך ווייט.“ איך זאג אייך, אז מיר דארפן
אים קארעגירן: „נישט לאנג וועט דויערן דער ווינטער — זומער
איז נישט ווייט.“

„איר זייט גערעכט — האט זי צוגעגעבן — ערגעץ אנדערש
זאגט ער טאקע: „מיר ברעכן מיר ברעכן די אייזערנע וואנט.“ מיר
האבן נישט קיין צייט צו ווארטן — האט זי געזאגט מיט א שמייכל.
זיי האבן ווייטער געשמועסט און בלושטיין האט באוונדערט
איר ערודיזיע, איר חן און שיינקייט. און דאס, וואס זי איז אפשר
נאך אמאל אזוי הויך פון פישביינען. ער האט אויך באוונדערט

ווי זויבער עס איז דאָ. די ווייניג האָט זיך געפונען אין אַ שיינ הויז, אויפן דריטן שטאַק — אַ גרויסע „ווענעצקע“ שטוב, האַלב-וועגן אויסמעבעלירט; אין די ווינקלען איז פינצער געווען. נאָר ביים מיט אין מיטן שטוב האָט געלויבט אַ קליין עלעקטריש לעמפל (עס איז דערלויבט געווען נאָר פּופּצן וואַט) דאָס איינציקע פענצער איז געווען גוט פאַרהאַנגען עס זאָל הלילה נישט אַרויסשלאָגן אַ פּאַסיקל ליכט (פאַר אַרויסשלאָגן אַ פּאַסיקל ליכט האָט מען נישט איין משפּחה געשיקט אין גאַז-קאַמער). די פּרוי פּישביין האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגער — עס איז שוין געווען צען מינוט צו צען. זי האָט געזאָגט: „אַנטשולדיקט אַ ווייל“, און איז צוגעגאַנגען צו דער קיך, פאַרטיק מאַכן די קילעריבן-זופּ. בלושטיין האָט דערווייל אַריינגעקוקט אין דוד עדעלשטאַדטס לידער, וואָס זיינען געלעגן אויפן מיט.

„זיי, די דיכטער וואָס מיר האָבן ליב — האָט די פּרוי פּישביין געזאָגט — האָבן נישט קנעכטיש געדינט דעם מושל. אונדזער „קייסער“ רומקאָוסקי האָט דאָך אויך זיין הויף-שרייבער, זיין „פּאַעט“, וואָס האָט פאַר דער מלחמה געשפּילט אַ ראַלע אין אַ טאַג-צייטונג, אין אַ ליטעראַרישן זשורנאַל און ער האָט זיך געקאַכט אין אַלע באַוועגונגען. מען האָט געקענט מיינען ווער ווייסט וואָס פאַר אַ קינסטלער ער איז — און דאָ זינגט ער „הלל“ פאַר רומקאָוסקין אין דער „געטאַצייטונג“ און אין זיינע „פּאַעמעס“, מ'שטיינט גע-נאָזט! יאָ, יאָ, דער „קייסער“ זאָרגט שטאַרק ער זאָל אַריין אין דער געשיכטע מיט גאַלדענע אותיות. אָבער עס וועט אים העלפן ווי אַ טויטן באַנקעס. ער איז אַ פאַררעטער פון זיין פּאַלק! דער משוגענער!“

„ער האָט זיך אויך געקויפט אַ קונסט-מאַלער — איז בלושטיין איר אַריינגעפאַלן אין די רייד — וואָס מאַלט פון אים בילדער מיט אַ טענדענץ. ער שמעלט אים אַרויס אין אַ שיינעם ליכט אַלס העלד, אַלס פירער פון יידישן פּאַלק, וואָס ווייטיקט איבער אים. ער האָט אים פאַרזאָרגט, דעם מאַלער, מיט אַ גומער ווייניג און מיט טאַלאַ-גען. דער זעלבער מאַלער האָט זיך פאַר דער מלחמה אויך פאַר-קויפט צו אַ פּאַבריקאַנט.“

„יאָ, עס איז מיר באַקאַנט די זאַך — האָט פּרוי פּישביין אים איבערגעריסן — אָבער איין זאַך פאַרשטיי איך נישט: אַ שרייבער דאַרף זיין דער היטער פון אמת, אַ קעמפּער פאַר יושר און גערעכטי-קייט, זיין וואָרט דאַרף ביי אים הייליק זיין, ער דאַרף זיין אַ ביי-שפּיל פאַר זיין פּאַלק. טאָ ווי אַזוי קאַן זיך אַ שרייבער פאַרקויפן פאַר ברעקלעך וואָס פאַלן פון יענעם מיט?“

„פּרוי פּישביין — האָט בלושטיין איר אויפגעקלערט — עס

זיינען תמיד געווען און עס וועלן תמיד זיין כלומרשמע שרייבער, וואָס זיי דאָכט זיך, אַז פֿון איין זייט שאַפֿן זיי „ריינע קונסט“: לידער, פּאָעמעס, דראַמען, ראַמאַנען, מ'שטיינע געזאַגט, צו וואָס דער בעסערער לייענער וויל זיך נישט צורירן; און זיי האַלטן אין איין שרייען, אַז דער לייענער איז נישט דערוואַקסן זיי צו פאַרשטיין. און פֿון דער צווייטער זייט: טוען זיי אַלדאָס ביז און אַלדאָס שלעכטס מיט דער פּעדער — פאַרדעקן אַלע געמיינהייטן מיט שיינע פּראָזן, דינען יעדן פּאָן פאַר אַ ביסל געלט. זיי פאַרכאַפֿן אומעמוס דעם אויבן אָן, פאַרכאַפֿן אַלע כיבודים און קאַכן זיך אומעמוס, וווּ זיי קענען אַפּלעקן אַ ביינדל; און וווּ און ווען זיי זאָלן נישט קומען, זיינען זיי דאָס אויבערשמע פֿון שטויסל, דאָס זיינען באַלעמעלאַכעס, וואָס פּאַסן זיך צו אומעמוס“.

„כ'בעט אייך, וואָס פאַר אַ געפיל, וואָס פאַר אַ האַרץ האָט אַזוינער!“

„זיי האָבן הערצער פֿון שטיין. זיי פילן נישט, נאָר טוען אַלץ מיטן קאַפּ. מעכניק קען מען זיך אויסלערנען — אַפילו אַ פּערד אַדער אַ בער, קען מען אויסלערנען טאַנצן. אַ ווערק, אַבער, ווערט געשאַפֿן מיט האַרץ. און אַ האַרץ רעדט צו אַ האַרץ“.

„יא, איר זעט דאָך, אַז די פאַרפירערישע פּאַלשע משיחים זיינען מצליח — דער עולם-גולם גלייבט זיי!“

„אויף דעם קלאַנגט שוין לאַנג דער נביא, פרוי פּישיבין“.

און ער האָט רעציטירט פֿון יחזקאל אויף יידיש, אין פּרזם איבערזעצונג, אויף אויסנווייניק:

„גאַט זאַגט אַזוי צו זאַגן:

די פּאַלשע נביאים וועל איך קלאַנגן,

די שקרנים, די כּזבנים

מיטן אומפאַרשעמטן פנים.

ווייל זיי טראַכטן אויס און זאַגן

אין מיין נאַמען נאָר דמיונות

פאַר מטכּעות, פאַר פּדיונות,

כלומרשט איך האָב זיי געשיקט!

נאָר צו מיר אַרויפגעקוקט

ווייניק האָט מיין פּאַלק געליטן,

דאַרפֿט איר נאָך זיין יאָך באַשווערן?

ווייניק בלומט נאָך, ווייניק טרערן? —

אויסגעריסן זאַלט איר ווערן!“

„די ווערטער, פרוי פּישיבין, זיינען שוין אַלטט מויזנטער יאָרן“.

עס איז שטיל געוואָרן. פרוי פּישיבין האָט זיך פאַרטראַכט אין

די ווערטער און בלושטיין האָט ווייטער אַרײַנגעקוקט אין דוד
עדעלשטאַדטס בוך, ער האָט געמישט און געזוכט, כאַלד האָט ער
ווידער דעקלאַמירט:

„עס איז אַ יחוס צו זײַן אַ פּאַעט,
דאָך עקלט עס ווען מיט אײַך אויף אײַן ברעט
שטייט אַ נפש מיט צוויי געזיכטער
און דערקלערט: ער איז אַ דיכטער!“

הײַנט פאַר אַ געבראַטנס מיט קאַרטאָפּל
לעקט ער דעם רײַכן לומפּס פּאַנטאַפּל.
מאַרגן פאַר אַ גילדן לױן
שרײַט ער: זאָל לעבן די פּרײַהײַטס פּאַן!

דאָך וואָס גײט עס אָן די וועלט,
ווי אַלץ פאַרקויפט זיך פאַר געלט —
מעגסט זײַן אַ נפש אָן ערע, פּרײַנציפּ,
אַבי נאָר עס גראַמט זיך ביסטו אונדז ליב.“

„זעט איר, אפילו עדעלשטאָדט האָט אויך אויף דעם געקלאָגט.“
די פרוי פישביין האָט זיך אײַנגעהערט מיט הנאה. ווען ער האָט
געענדיקט האָט זי געזאָגט: „איר לײענט ווונדערבאַר.“
„אײך האָב אַמאָל זיך געלערנט לײענען, כ׳האַב אויך געשפּילט
מעאַטער. די דיכטער, וואָס אײך האָב ליב לײען אײך מיט געפּיל.
דער עיקר אײ, אַז מען זאָל פאַרשטיין וואָס מען לײענט. נאָך
דעמאָלט, ווען כ׳האַב געלערנט אין בית המדרש, ווען אײך האָב
נאָך געמאַרעט אַ לאַנגע קאַפּאַטע, מיט פּיאַות, האָב אײך צוזאַמען מיטן
לערנען די נבּיאים געלײענט דוד עדעלשטאַדטן און אברהם רײזענען.
ביידע האָבן מיך געמאַכט פאַר אַ סאַציאַליסט. אברהם רײזענס
קורצע דערציילונג „דער פּראַלעמאַריער אויף פּרײַשע לופּט“ האָט
אין מיר געמאַכט אַ גאַנצע רעוואָלוציע. אײך קום פון אַ בירגער-
לעכער הײם, ווי מען האָט זיך געשעמט מיטן אַרבעטער, אָבער
נאָכן איבערלײענען די דערציילונג, האָב אײך אַנגעהויבן קוקן אויפן
אַרבעטער מיט ליבע און רחמנות. דוד עדעלשטאַדט האָט אין מיר
געשאַפן אַ שטאַלצקייט: כ׳זאָל מיך נישט פּילן איבעריק, כאַטש
כ׳בין אַרעם. ער האָט מיר אויפגעוויזן, אַז די גאַנצע וועלט דאַרף
געהערן צו די, וואָס שאַפן און בויען; און דעם פונק פון קאַמף, וואָס
ער האָט איר מיר אַנגעצונדן, צעפלאַמט זיך אין מיר אַלץ שטאַרקער
אויסצוקעמפן אַ וועלט פון יושר און גערעכטיקייט, ווי אונדזערע
נבּיאים האָבן געטרוימט. אײך האַלט, אַז דוד עדעלשטאַדט איז געווען

דער נביא אין זיין דור. ביי אונדז אין שמעמל האָט די יידישע יוגנט אַרומגעטראָגן זיך מיט די ווערק פון אונדזער מאָדערנער ליטע-ראַטור, ווי מיט ספרים. מען האָט געלעבט מיט זיי, מען האָט זיי געהאַלטן אין איין ציטירן, אויף יעדן צוזאַמענקום האָט מען זיי רעציטירט און געזונגען"...

„ביי אונז אין שמעמל איז אויך אַזוי געווען — איז זי אַרייַנגעפאַלן אין זיינע רייד — אין יעדן שמעמל אין יעדער שטאַט. איך האָב די זכיה געהאַט אַ מאָל צו זען פרען. די גאַסן זיינען איבער-געפאַקט געווען פון זיינע פאַרערער, פון דער „וואַרשע-ווינער באַן“, ביז צום „הומיר“; יעדער האָט זיך געשטופט אים צו זען, ווי די חסידים צו זייער רבין. איר האָט באַדאַרפט איבערלעבן דעם מאַ-מענט ווען פּרץ איז אַרייַנגעקומען אין „הומיר“. איך בין נאָך דע-מאַלט אַ קינד געווען אָבער איך וועל דאָס קיינמאַל נישט פאַרנעמן. אַלע זאַלן זיינען איבערגעפאַקט געווען פון זיינע לייענער און פון אַלע, ווי פון איין ברוסט, האָט זיך אַרויסגעריסן איין פריידיקער אויסגעשריי: „פּרץ! פּרץ! פּרץ!“ און באַלד האָט דער עולם זיך צעזונגען: „לאַמיר אַלע, אַלע אינאיינעם פּרען מקבל פנים זיין!“ ווען ער האָט גערעדט איז עס געווען מיט אַזוי פיל ליבע צום ליינדן פאַלק און מיט שמאַרקן פּראַטעסט קעגן די תקיפּים. פּרעס שאַ-פונגען זיינען סאַציאַל. האָט ער גאַרנישט געווירקט אויף אייך?“

„ווער זאָגט אַז נישט? פּרץ האָט מיך געמאַכט פאַר אַ וועלט-לעכן ייד! מיט זיין „שטריימל“ האָט ער פאַר מיר אַנטפּלעקט די צביעות פון קלער, וואָס ווערט צוגעדעקט מיט אַ שטריימל. דורך זיין ליד „מיין נישט די וועלט איז אַ קרעטשמע“, האָב איך געזען ווי די מושלים האָבן די וועלט פאַרוואַנדלט אין אַ קרעטשמע און איך זע אויך אין דעם ליד די אַרדענונג אין אונזער געטאַ, וואָס רומ-קאַווסקי מיט זיין קליקע האָט איינגעשטעלט — מיט דעם כוח פון די דייטשן. אָבער עס וועט קומען דער טאַג פון דין און משפט. זיין „באַנטשע שווייג“ האָט מיך געמאַכט פאַר אַ „בלושטיין שריי!“ דאָ אויף דער וועלט דאַרפן מיר שרייען און אויסקעמפן אַ בעסער און שענער לעבן. פּרץ האָט מיט דער סאַמירע געוויזן דעם פאַלקס-מענטש אַ וועג. דער אמתער דיכטער איז אַ נביא, ער ווירקט אויף זיינע לייענער, ווייל ער האָט אין זיך אַ געמלעכן פונק.“

„איך מיין ער איבערצייגט און מאַכט גלייבן, ווייל ער אַליין גלייבט אין דעם וואָס ער זאָגט.“

אַ שליסן אין מיר און אַ רייבן די שייך אין דער „סלאַמיאַנקע“ האָט איבערגעריסן זייערע רייד. אַלע האָבן געקוקט צו דער מיר. די מיר האָט זיך געעפנט און פישביין איז אַרייַנגעקומען מיט אַ פריי-

לעבן: „גוטן אונט! ער האט זיך צעקושט מיט זיין פרוי. זיין יינגל, וואס איז די גאנצע צייט געזעסן שמיל אין א ווינקל איז צוגעגאנגען און צעקושט זיך מיט זיין פאטער. דערנאך האט זיך פישביין גע-ווענדט צו בלושטיינען: „איר האט גארנישט מורא אזוי שפעט צו זיין אויסער אייער היים? — און ער האט אים ווארעם געדריקט די האנט.“

„איך מוז, פאניע פישביין, איך מוז. איך האב נישט קיין עצה — האט אים בלושטיין געענטפערט מיט א בעטנדיקע שטימע — איך האב אייך געמוזט זען.“ — און ער האט אים דערלאנגט די חברמע רעגינעס בריוו.

פישביין האט אויסגעטאן דעם מאנמל, אבער נישט דעם הויכן אויפגעשמעלטן הוט, כדי ער זאל אויסזען העכער. זיינע אויגן זיינען שנעל דורכגעלאפן דעם כתב: „בלושטיינען מוז מען העלפן ער זאל קענען די מלחמה איבערלעבן. ער איז אן אויפריכטיקער, ער איז פון די יחידים, וואס א פאלק דארף האבן. ער איז א שרייבער. מיט חברישן גרום, „רעגינע.“ פישביין האט א קוק געטאן אויף בלושטיינען: „איר שרייבט?“

„י“ — האט בלושטיין אראפגעלאזט די אויגן — „צו ביסלעך.“

פישביין האט דעם בריוו צעריסן אויף פיץ-פיצלעך עס זאל קיין זכר נישט בלייבן.

בלושטיין האט ארויסגענומען פון כוועם זיין ערשט ביכל לידער און ער האט אים דערלאנגט. פישביין האט עס אויפגעמישט און איבערגעלייענט דעם שער-בלאט: שמחה בלושטיין — לירישע לידער. ער האט איבערגעמישט עטלעכע בלעטלעך און איבערגע-לייענט א ליד. דאס ליד האט אים גערעדט צום הארצן און ער האט געזאגט מיט יראה: „איר האט א שיינע נשמה, א פילבאר הארץ.“ בלושטיינען האט דאס הנאה געטאן. אבער ער האט זיך געשעמט און אראפגעלאזט די אויגן, ווי א יינגל.

פישביין האט שנעל אויפגעשריבן א פאר ווערטער אויף א צעטלע און צוגעשמעלט דריי פלוסן. ער האט זיך אונטערגעשריבן מיט זיינע איניצאלן און דערלאנגט בלושטיינען: „דא האט איר. מארגן באלד אינדערפרי גייט אין ביורא און גיט דאס פאטשאשן, דעם וואס האט אייך דעמאלט פאררעגיסטרירט. און א צינד גייט אהיים פארזיכטיק.“

בלושטיין האט אים העפלעך געדאנקט.

די פרוי פישביין האט זיך אנגערופן: „איך האב באלד דער-קענט אין אייך א בעסערן מענטש, דערפאר האב איך אייך דער-

לויבט ווארטן. אזוי לאז איך דא קיינעם נישט ווארטן — אלע שיק איך אין ביוראָ".

„כ'דאָנק איך זייער" — האָט בלושטיין צו איר געזאָגט און ער האָט איר אַ קוש געמאַן אין דער האַנט. פישביינען האָט ער אויך דערלאָנגט די האַנט: „אַ גוטע נאַכט!" „אַ גוטע נאַכט, אַ גוט יאָר! זייט פאַרויכטיק!" בלושטיין איז שנעל אַוועק.

עס איז געווען אַ פינצטער, טריבע, ווינטער-נאַכט. בלושטיין האָט זיך געשאַרט הינטער די ווענט, ער האָט קוים אָנגערירט די ערד. ער האָט געשמעלט שמילע טריט, כדי עס זאָל אים, הלילה, נישט באַמערקן די דייטשע וואָך ביי די דראָמן און עפענען אויף אים אַ שייסעריי; אָדער דעם „קייסערס" אַ פאַליציאָנט זאָל אים נישט פאַרהאַלטן. די הייזער זיינען געשטאַנען מיט אויסגעלאַשענע אױגן. פון אינעווייניק האָבן זיך דערטראָגן: קללות, קרעכצן, אַ הוסטן פון קראַנקע לונגען, אַ געוויין פון הונגעריקע קינדער, קריגערייען. פון אויסערן געמאַ האָט זיך דערטראָגן: אַ שווער סאָפען פון אַ לאַקאָ-מאַטיוו, אַ טראַסקעריי פון רעדער אויף רעלסן, אַ בילעריי פון הינט. (בלושטיין האָט דאָס צעמעלע געדריקט אין דער האַנט.) דאָס אַלין האָט אין זיין האַרץ דערוועקט אַ בענקשאַפט צו דער פריי. ווען ער איז אַריינגעקומען אין שטוב האָט ער געטראָפן זיין ווייב אַ דערשראָקענע און אַ פאַרוויינטע: „עס האָט מיר באַנג געמאַן, וואָס איך האָב דיך געלאָזט אין דער צייט אַרויסגיין פון שטוב". בלושטיין האָט איר געוויזן דאָס צעמעלע: „אַצינד זיינען מיר געהאַלפן — כ'האַב אַ פאַסטן! זעסט? זעסט? — האָט ער געוויזן די דריי קרייצעלעך — איך בין אַ מכין געוואָרן, דאָס הייסט דריי מאַל יאָ... זאָרג גאָר נישט, מיר וועלן שוין אַצינד קענען אויסקויפן די „ראַ-ציעס", מיר וועלן שוין נישט הונגערן, מיר וועלן איבערלעבן היט-לערן מיט זיינע משרתים!"

בלושטיין האָט פון גרויס איבעראַשונג די נאַכט נישט געקענט שלאָפן — ער האָט געהאַלטן אין איין טראַכטן וועגן דעם פאַסטן. וואָס פאַר אַ פאַסטן דאָס איז האָט ער אַלין נישט געוואָסט. פאַרטאָג ווען ער איז איינגעשלאָפן האָט זיך בלושטיינען געחלומט ווי ער שטייט אין אַ ווייסן פאַרטוך אין קאַפּעראַטיוו און גיט אַרויס שפיז און ער האַלט אין איין נאַשן גוטע זאַכן. און ווען זיין ווייב איז אַריינגעקומען האָט ער איר געגעבן מאַפּלמע פאַרציעס מיט אַן איבער-וואָג. ווען ער האָט זיך אויפגעכאַפט האָט ער אַ זאָג געמאַן צום ווייב: „שרהלע, כ'האַב די נאַכט געגעסן און גענאַשט אזוי פיל גוטע זאַכן, אַז דער טעם ליגט מיר נאָך אין מויל. אַי, ווען איך האָב כאַטש

אצינד איין פראצענט פון דעם, וואָלט מיר מיין האַרץ און מיין מאַגן אזוי נישט דאָקומשעט“.

„די הונגעריקע גאנזו חלומט זיך האַבער“, — האָט זי אים געענטפערט.

באלד אינדערפרי, מיטן ניכטערן מאַגן, איז בלושטיין אַוועק אין ביוראָ. ער האָט דערלאַנגט דאָס צעטעלע פאַטשאַן, דורכן פענצטערל.

פאַטשאַ האָט שוין, פאַרשטייט זיך פון פריער דערוואַס זיך, אַז בלושטיינען דאַרף ער היינט צופרידן שמעלן — באלד ביי פיש-ביינס אַנקומען אין ביוראָ אַרײַן. ער האָט זיך געמאַכט, אַז ער ווייסט פון גאַרנישט און ער האָט זיך כלומרשט פאַרטיפט אין צעטעלע. ער האָט אַבער געזען דריי צלמלך: „אַ“ — האָט ער זיך געטראַכט — דאָ מוז עפעס זײַן אַ גומע פראַטעקציע.“ ער האָט אויפגעמישט אַ קליין ביכל, אויפגעשריבן אַן אַדרעס אויף אַ צעטעלע און דערלאַנגט בלושטיינען: „דאָ וועט איר אַהינגיין — האָט ער גאַנץ קאַלט גע-זאָגט — און שטיין אויף דער וואַך פון היינט אַכט אַוונט ביז מאַרגן אַכט אינדערפרי.“

בלושטיינען איז אַזש אַ קעלט אַדורך דורכן לייב. ער האָט זיך פאַרנעשמעלט, ווי ער דרייט זיך אַ צעבראַכענער, אַן אויסגעפרוי-רענער אין דער לאַנגער טריבער חושכדיקער ווינטער-נאַכט. ניין! דאָס איז נישט פאַר מיר! די גמראַ זאָגט: „איין נאַכט אויפזײַן איז גלייך, ווי מען פאַסט דריי מעת-לעת.“ אַ-דאָ בין איך שוין אַ פאַרטיקער, כַּגִּיב מיך אַליין איבער דעם מלאַך המות אין די הענט אַרײַן“.

„איך וויל בעסער היטן ביימאַג“ — האָט ער נישט דרייסט אַ זאָג געטאָן.

„איר ווילט דאָך אַרבעטן אַלס נאַכט וועכטער?“

„ווער'ט דאָס געזאָגט? דאָס איז מיר קיינמאַל נישט איינגע-פאַלן“ — איז ער שוין דרייסטער צוגעשמאַנען.

פאַטשאַ האָט אים אַנגעקוקט קאַלט און שווייגנדיק. ער'ס זיך אַבער דערמאָנט, אַז אין צעטעלע שטייען דריי צלמלעך. האָט ער זיך געטראַכט: „ער האָט גומע, „פלייצעס“ ביי פישביינען גופא. אַבער אַ ביסל שפעטער וועט ער שוין אַרײַנפאַלן אין מיינע הענט. כַּוּועל אים שוין אַנלערנען.“

ער האָט אים אויסגעשריבן אַן אַרבעטס-קאַרטל, האָט אים גע-געבן אַ געלע באַנד, מיט אַ שמעמפל אין דייטש: „ווירטשאַפּטסאַמט, דער עלטסטער דער יודען אין ליצמאַנשטאַדט-געטאָ“. אויך די אַר-בעטס קאַרטע: „אויב נישט נאַכט-וועכטער וועט איר דאָך היזן

האָבן אַ מאַג — האָט ער בלושטיינען כלומרשט פריינטלעך גע-
 ראָטן — דאָס איז אַ שאַד, פאַניע בלושטיין" — האָט ער אים געקוקט
 אין די אויגן אַריין מעשה גומער פריינט, וואַרטנדיק אויף אַן ענטפער.
 זיין ווייכע שטימע האָט בלושטיינען אַ ביסעלע גערירט. אָבער
 ער איז באַלד צו זיך געקומען: „עס מאַכט נישט אויס זאָל זיין פון
 מאַרגן אָן“.

„נו, גוט, מאַרגן אַכט אינדערפרי גייט איר אַהין אויף דעם
 זעלבן אַדרעס און איר וועט דאָרט שטיין ביז אַכט אַוונט. נישט
 אַוועקגיין פריער ביז אַ צווייטער וועט אייך פאַרטערעמן“.

„כ׳פאַרשטיי — האָט אים בלושטיין געענטפערט — דער עמוד-
 ענן מאַר נישט פריער אַוועקגיין ביז ס׳וועט קומען דער עמוד-האַש
 און פאַרקערט... יאָ אַ שיינעם דאַנק און אַ גוטן מאַג.“

בלושטיין איז אַהיימגעלאָפן מיט דער גומער בשורה. ער איז
 איבערצייגט געווען, אַז אַצינד איז ער אַ געהאַלפּענער: „ער וועט
 שוין נישט הונגערן, ער וועט איבערלעבן הימלערן ימח שמו! מיט
 זיינע משרתים.“ נאָר וואָס פאַר אַ פאַסטן דאָס איז האָט ער אַלץ
 נאָך נישט געווסט.

אויף דער פּלאַצוווקע

צומאַרגנס באַלד אינדערפרי האָט בלושטיין, אין אַ ביסל אויפ-
 געקאַכט וואַסער איינגעבראַקט אַ כזית ברויט, אַריינגעשיט אַ ביסל
 זאַלץ, אַ ביסל פאַפּריקע-ערזאַץ. און ער האָט זיך אַ ביסל דער-
 וואַרעמט מיט דער „ברויט-זופּ“. ער האָט גענומען אַ יידיש בוך
 און אַוועק צו דער אַרבעט.

דער שניי איז שוין צעגאַנגען. בלושטיין האָט געטאַפּטשעט אין
 בלאַטעס, אויף די אויפגעריסענע טראַטוואַרן. די זון האָט געשיינט.
 אויפן הימל האָבן זיך געיאָגט וואַלקנס. אין דער לופט האָט זיך שוין
 געפילט דער אַנקום פון פּרילינג. דאָס האָט אין בלושטיינען דער-
 וועקט אַ האַפּענונג, עס איז אים פּריילעכער געוואָרן אויפן האַרצן.
 „יאָ, דאָס איז אַ גומער סימן, — האָט ער געטראַכט — מיין פאַסטן
 וועט פאַר מיר זיין מזלדיק — דער מאַג זאָגט עס אָן.“ ער האָט
 אַרויפגעצויגן די געלע באַנד אויפן לינקן אַרעם און אונטערגעיללט.
 די גאַסן זיינען ליידיק געווען. די מענטשן וואָס זיינען זעלבן אַצינד
 געגאַנגען, האָבן געוואַרפן ביזע בליקן אויף דער געלער באַנד, און
 האָבן בלושטיינען נאַכגעקוקט מיט קנאה און שנאה. בלושטיין האָט
 דאָס געפילט.

בלושטיין איז צוגעגאנגען אויף זיין „פלאצוווקע“, אויף דער מאַקאזשעווסקיענאָ גאַס, נעבן דער „קראַוויצעקע“. ער האָט זיך דערמאַנט, אז פאַר דער מלחמה איז דאָ אַ סכנה געווען פאַר אַ יידן זיך צו געפינען — דאָ איז געווען דער צענטער פון די פּוילישע אַנטיסעמיטן: פון דער „פּאַלאַנגאַ“—אַרגאַניזאַציע. פאַרנט האָבן פון דער ערד אַרויסגעשטאַרטשט אָפּגעבראַכענע סלופּעס. אַ סימן: עס איז דאָ אַ פּלויז געווען, וואָס די אויסגעהונגערטע און אויסגעפרוי- רענע יידן האָבן דעם ווינטער צעריסן. אין הויף זיינען געשטאַנען נאַקעטע ביימער און ביימעלעך אויף שוואַרצע בייטן, וואָס זיינען פאַרגאַסן געווען פון צעגאַנגענעם שניי. די ערד און די ביימער האָבן געהאַט איין קאַליר — שוואַרץ. אין די ווינקלען האָבן זיך נאָך באַוויזן אויסצובאַהאַלטן בערגלעך שניי, וואָס האָבן געהאַט אַ פאַרשוואַרצט פנים.

צווישן הויכע מויערן, וווּ די זון האָט קיינמאַל נישט אַריינגע- קומט, איז געשטאַנען אַ געמױערט הויז אויף אַ נאַסן באַדן. דאָ האָבן פריער געוווינט די אַרעמסטע לאַדזשער פּאַליאַקן. אַצינד איז דאָס גאַנצע הויז באַוווינט מיט יידן, נאָר איין שטיבל, אויפן ערשטן שטאַק איז לידיק. מען האָט עס באַדאַרפט רעמאַנטירן, האָט עס בלושטיין באַדאַרפט היטן, עס זאָל זיך נישט אַ מאָל ווער אַריינציען אָן דער דערלויבעניש פון „קייסערס“ מלוכה, אַדער מען זאָל נישט אַרויס- גנבענען דאָס ביסל געהיליך: פענצמער, טיר און פּאַדלאַגע.

בלושטיין האָט זיך געדרייט אין דעם שטיבל הין און צוריק. די פיס האָבן אים געצויגן און ס'איז געווען אים לאַנגווייליק. ער האָט שוין געוואַלט דער מאַג זאָל אַוועק, ער זאָל פילן, אז ער האָט פאַרדינט אַ מאַג אַרבעטסלויזן. ער האָט זיך אונטערגעזונגען חסידישע ניגונים און לידער. ער האָט רעציטירט לידער פון יידישע דיכטער. פּלוצלינג האָט ער זיך געפרעגט: „וואָס היט איך?“ און ער האָט באַטראַכט דאָס שטיבל: די טיר, דאָס פענצמער-ברעטל, די ליי זן פון דער פּאַדלאַגע און אויך די פּאַדלאַגע פון וועלכער עטלעכע ברע- טער האָבן שוין געפעלט. אויף בלושטיינס פנים האָט זיך באַוויזן אַן איראַניש שמויכעלע: „וויי, וויי, אַ שיינ פנים האָבן מיר. מסתמא האָט ווער מיט דעם אונטערגעהייצט ס'קעכל און זיך דערוואַרעמט מיט אַ ביסל וואַסער, אַדער זופ און זיך ס'לעבן דערהאַלטן“. אין הויז איז אַזוי שטיל געווען, ווי עס וואַלט דאָ קיין בעל-חי נישט געווען. בלושטיין איז דרייטער געוואָרן און האָט אויף אַ העכערן קול גע- זונגען אַ שיר-המעלות, מיט אַ מאַדזשיצער מאַרש, וואָס מען זינגט פאַרן בענטשן. און האָט אַרומגעמאַרשירט צום מאַקט. איין שכן האָט געעפנט די טיר און האָט אים באַגריסט: „אַ גוט מאַרגן, רב

ייד! איר האָט היינט געמוזט עסן אַ גוטע סעודה. איר זינגט זמירות, ווי ביי אַ גוטן שלוש-סעודות פאר דער מלחמה".

בלושטיין האָט אַרויסגעשמעקט דעם קאַפּ: „אַ גוט מאַרגן, אַ גוט יאָר! — ער איז אַרויס אין קאַרידאָר און געזען אַן אויס- געדאַרט לענגלעך פנים — יאָ אַ „גוטע“ סעודה-שמידע!“ — האָט ער איראַנזירט.

דער שכן האָט דערזען די געלע באַנד אויף בלושטיינס לינקן אַרעם. האָט ער אויף אים געוואָרפן אַ פאַרדעכטיקטן בליק. ער האָט זיך גלייך צוריקגעצויגן און פאַרהאַקט די טיר מיט רוגזה. דעם שכנס נאַמען איז געווען הערשל זייף.

די שכנים פון דער פּאַלצוווקע

די זון האָט זיך געהויבן אַלץ העכער און העכער און נישט געקאַרט אירע וואַרעמע שטראַלן. זיינען די שכנים ביסלעכווייז אַרויסגעקראַכן פון די בעטן און אַראַפּגעגאַנגען אויפן הויף אַנ- וואַרעמען די דורכגעפרוירענע גלידער. נעבן טראַטואַר און טיפּער אין גאַרטן האַבן אויף די ביימער זיך שוין געהאַט צעבליט דער פּיאַלעטער און ווייסער בעז מיט דעם יאַשמין. די קאַרשן-ביימער זיינען געווען אַנגעטאַן אין ווייסע און אין ראַזע בליטן. בינען זיינען געפּלויגן מיט געזאַנג פון איין בלוס צו דער צווייטער. פייגעלעך האַבן געטשוויטשערט. עס איז געווען חודש מאי. די שענסטע צייט פון יאָר אין מדינת פּוילן. אין ווינקל אונטער הערשל זייפּס פענצטער, האַבן זיך די שכנים אויסגעזעצט אויף זייערע שטולן, וואָס זיי האַבן זיך מיטגעברענגט און געשמעסט. ווער זיינען געווען די שכנים? אויבן קעגן איבער זייפּן, האָט געוויינט אַן אלמן, לעווין האָט ער געהייסן. ביים אַרייניאַגן אין געטאַ האַבן די דייטשן אין „בלוטיקן דאַנערשטיק“ זיין ווייב דערמאַרדעט, ווען זי האָט זיך פאַרטיידיקט בעת זיי האַבן זי געוואַלט פאַראומגליקן. זי איז געווען אַ ווונדערבאַר שיינע פרוי. זי האָט איבערגעלאָזט אַ זעכצן-יאַריקע שיינע מאַכטער און אַ פּערצן-יאַריקן זון. לעווין איז יעדן פאַרטאַג געגאַנגען צו דער אַרבעט אויסערן געטאַ צו צעוואַרפן די הייזער וווּ יידן האַבן געוויינט אויף דער נאַוואַמיעסקע גאַס. דאָס איז געווען דער גרעסטער האַנדלסצענטער אין לאַדזש. יידן האַבן אין לאַדזש אויפגעבויט דעם האַנדל און די אינדוסטריע. די דייטשן האַבן ביים איינלייגן די היי- זער דורכגענישטערט יעדעס פּיצל מויער און יעדן ווינקל, וווּ זיי האַבן טאַקע געפונען סחורות און פאַרשידענע ווערטפולע זאַכן, וואָס יידן האַבן באַהאַלטן, כדי נאָך דער מלחמה דאָס צוריק אַרויס-

צונעמען. לעווין האָט געאַרבעט אונטער דייטשע אויפזעער צוועלף שעה יעדן טאָג אויסער זונטיק. דערפאַר האָט ער ביי דער אַרבעט באַקומען אַ זוף פון „קייסער“ רומקאַווסקיס קיך. און רומקאַווסקיס „מלוכה“ האָט אים אויסגעצאָלט צוויי מאַרק מיט צוואַנציק פעניק פאַר אַ טאָג. אין געטאָ האָט ער אויף דעם „קיך-ביכל“ אויך באַקומען אַ זוף, ווי יעדער געטאָ-אינווינער.

לעווין איז געווען פון מיטעלן וווקס און אַ קרעפטיקער. פאַר דער מלחמה האָט ער געהאַט אַ שפייז-געוועלכ. ער איז פון שמענדיק אָן געוויינט געווען אַ סך צו עסן. ביים איינברעכן די הייזער האָט ער זייער שווער געאַרבעט און ער האָט זיך גאַנצע טעג געפונען אויף דער לופט. דאָס האָט נאָך מער פאַרשאַרפט זיין אַפעטיט. ווען ער האָט אָנגענומען אויף דער קאַרט אַ גאַנץ ברויט אויף אַכט טעג, האָט ער קיינמאַל נישט געקענט איינהאַלטן דעם יצר-הרע, נאָר ער האָט דאָס ברויט אויפגעגעסן מיט איין מאָל. ער האָט געזאָגט: „אַ דאַנק דעם, וואָס כאַטש איין מאָל אין אַכט טעג עסט ער האַלב צו זאַט, קען ער נאָך שטיין אויף די פיס. וועדליג דעם ווי דער „קיי-סער“ טיילט אונז איין צו עסן, איז עס אַ זיכערער טויט.“

אַזוי ווי יעדן אינדערפרי האָט ער נישט געהאַט וואָס טועם צו זיין, האָט ער זיך אָנגעפאַקט אַ פולן מאָגן מיט „קאַווע-פוסעס“, וואָס ער האָט אויסגעקראַצט נעבן זיין היים פון אַ „קאַווע-קיך“. די קאַווע-פוסעס האָבן נישט געהאַט אין זיך קיין שום קראַפט. דאָס איז געווען געברענטער גערשטן, אויסגעמישט מיט פלעוועס — וואָס די דייטשן האָבן פריער אויף אַ כעמישן אופן אַרויסגעצויגן ס'מעל. לעווין האָט די ביטערע פוסעס פאַרויסט מיט סאַכאַרין און אָנגעפילט דעם מאָגן. ווען ער האָט געהאַט אויסגעקראַצט דעם קעסל, האָט די באַלעבאַסטע אָפגעקאַכט אַ פרישן קעסל „קאַווע“. אויף דעם „מאַכל“ זיינען געוועזן אַ סך בעלנים, נאָר לעווינען האָט דאָס מוזל צוגעשפילט, וואָס די באַלעבאַסטע איז געווען זיינס אַ קרובה. לעווינס מיידל מיט דעם יינגל האָבן זיך אויך געשאַפן עפעס אָן אַרבעט: ביידע האָבן געפירט אַ בשותפותע ווירטשאַפט. איינער פאַר דעם צווייטן האָט אָנגענומען ס'ברויט און די „ראַציעס“ האָבן זיי איינגעטיילט אַז זיי זאָלן יעדן טאָג האָבן עפעס צו עסן. דער פאַמער האָט געפירט זיין באַזונדערע באַלעבאַטישקייט.

* * *

אונטער לעווינען האָט געוויינט די משפחה קליגער אין דריי פינצטערע שטיבלעך, וואָס האָבן געפילט פון ווילגאַמיש. די ווענט זיינען געווען אָפגעריסן ביי צו די רויטע ציגל. די פאַדלאַגע — אַ שוואַרץ-ערדענע און אַ טיפע. ביים אַריינקומען האָט זיך געדאַכט,

אז מען געפינט זיך אין א קעלער. אין די ווינקלען זיינען געוואקסן שוואַמען. די משפחה קליגער האָט געהערט צו די רייכסטע און בכבודיקסטע יידן אין לאַדזש. זיי האָבן געהאַט אַ מעקסטיל-פאַבריק. זיי זיינען געווען גרויסע בעלי-צדקה. אין געמאַ זיינען זיי אַרײַנגע-קומען אין איין העמד און אַן אַ גראַשן געלט. שכנים דערציילן ווונדער פון זייער חתונה: איבער גאַנץ ווסטאַדניע גאַס, וווּ דער חתן איז איינגעשטאַנען, ביז צו דער כלה'ס הויז, וווּ די חתונה איז פאַרגע-קומען, זיינען געווען אויסגעלייגט מעפיכער. די משפחה קליגער האָט געהאַט אַן אויסגעגעבענעם זון און אַן אויסגעגעבענע מאַכטער, וואָס האָבן זיך אויך געפונען אין דער לאַדזשער געמאַ. דאָ האָבן געוווינט מאַמע-מאַמע און זייערע צוויי מעכטער און צוויי זין. דער אַלמער וואַלף קליגער, אַ ייד מיט אַ לאַנגער, גרויער באַרד, איז געווען אַ תלמיד-חכם. ער איז שמענדיק געזעסן איבער אַ ספר. אַבער תמיד האָט ער געהאַט אַ בייז אַנגעכמורעט פנים. קיילע, זיין ווייב, איז געווען פון העכערן וווקס, די אַריסטאָקראַטישקייט האָט אַראַפּגע-לויכטן פון איר פנים. זי האָט שמענדיק האַרציק געשמייכלט. און פאַר יעדן געהאַט אַ גוט וואַרט. קיילע האָט געטראָגן אַ שיימל, לויט דער לעצטער מאָדע. זי איז שמענדיק געווען אַנגעמאַן ריין און ציכ-טיק. מיט אַ קליין האַנט-וואַגל האָט זי יעדן איינעם צוגעווויגן זיין פאַרציע ברויט און ראַציע. קיילע האָט געהאַלטן אַז דער עיקר איז אַ שטיקל ברויט צו דער זעט. זי האָט אויך נישט געקענט באַהערשן דעם יצר-הרע: אַנשטאַט אין אַכט טעג — האָט זי דאָס ברויט אויפ-געגעסן אין פיר טעג.

אין דער צווייטער אַפיציע האָט געוווינט אַ גרושה מיט צוויי מיידלעך און איין יינגל, אַ פאַרזעעניש, און אַ טויב שטומער. ער האָט אַליין קיינמאַל נישט געקענט עסן, נישט אַנמאַן זיך. זיין פנים איז געווען ווי פון אַ מאַלפּע. ער איז שמענדיק געלעגן אין אַ בעמעלע מיט הויכע ווענטלעך, ער זאָל נישט אַרויספאַלן. ער איז שוין אַלט געווען זעקס יאָר. ער האָט, פאַרשטייט זיך, דער מאַמען פאַרשאַפט צרות. זי האָט געבעטן אויף זיין טויט. ער האָט אויך באַקומען זיין ברויט און ראַציע אויף זיינע קאַרטן. און די מאַמע האָט אים גע-קאַרמעט מיט זיין צוטייל. נאָר איינמאַל האָבן זיך געהערט גע-וואַלדן פון דער מוטער. זי האָט אים געשלאָגן מיט אַ שמעקן און אויף אים געשריגן. ער איז ס'ערשטע מאַל אין זיין לעבן אַליין אַרויס-געקראַכן פון בעטל און צוגעכאַפט זיך צום ברויט. שמוס ווי אַ פיש האָט ער צוגענומען די קלעפּ. האָבן אַלע באַווונדערט וואָס הונגער קען מאַכן.

איבער דער אלמנה האָט געוווינט אַ הויכער שלאַנקער

ייד, כלאָפּסקי האָט ער געהייסן. ער איז געקומען פון אַפּאַטשנע קיין לאָדזש און איז געבליבן שמעקן אין געטע. ער האָט געהאַט אַ נידעריקע, דיקלעכע פרוי, מיט אַן אַכצן יאָריקע טאָכטער וואָס איז געראַטן געווען אין אים — הויך און שלאַנק. כלאָפּסקי איז אַלט געווען זעקס און דרייסיק יאָר, די צייט ווען דער מענטש איז ביי די בעסטע כוחות. אין משך פון ווינטער איז ער פון הונגער און קעלט אַזוי אַפּגעשוואַכט געוואָרן, אַז ער האָט געמוזט גיין אָנגעלענט אויף אַ שמעקן און שאַרן זיך ביי די ווענט.

אין דער נידער, קעגן איבער דער גרושה, האָט געווינט אַ ייד אויך אין די דרייסיקער יאָרן. ער איז פון שוואַכקייט געקראַכן אויף אַלע פיר, ווי אַ קליין קינד.

עס האָבן דאָ אויך געווינט: אַ שוסטער מיט עטלעכע קליינע קינדער, אַ בעקער — אַן אלמן, מיט אַ טאָכטער און אַ צוויי יאָריק מיידעלע. זיין ווייב מיט דעם איידעם האָבן די דייטשן דערשאַסן באַלד ביים אַקופירן די שטאָט. עס זיינען דאָ געווען נאָך שכנים און קינדער.

עס האָט דאָ אויך געווינט אַן עלטערער ייד ר' איציק, מיט אַ לאַנגער שניי-ווייסער באַרד. ער האָט זיך גוט געהאַלטן. עס איז שווער געווען צו פאַרשטיין פון וואַנען עס נעמען זיך ביי ר' איציקן כוחות צו גיין גלייך, נישט איינגעבויגן, פון אַזאַ שמענדיקן הונגער. ער האָט געווינט ביי אַ טאָכטער, וואָס האָט אויף אים אַכטונג געגעבן. ר' איציק האָט זיך געהאַלטן ריין און ציכטיק. ער האָט געטראַגן אַ יידיש קאַשקעט-הימל מיט אַ זיידן בענדל. גענאָגען מיט אַן אַלט-פּרענקישן דיקן „שטשינע“ שמעקן, מיט אַ לבנה-הענטל. אין די שמועסן פון די שכנים איז ר' איציק געווען דער ראש-המדברים.

* * *

ווער פון די שכנים עס האָט געהאַט אַ ביסל כח האָט איבער-געדרייט אַ שטיקל ערד און איינגעזעצט אַ ביסל סאַלאַט אַדער רע-טעך. און זיי האָבן געהאַט רעטעך-בלעמער.

דערווייל האָבן מיישלער פון „קייסערס“ ווירטשאַפּטס-אַמט, אויסגערעמאַנירט דאָס שטיבל, וואָס בלושטיין האָט געהיימ.

איינמאָל איז בלושטיין אַוועק אַפּנעמען די זופּ. ווען ער איז צוריקגעקומען איז אים אַזש נישט גוט געוואָרן: פון דער טיר, וואָס מען האָט אריינגעזעצט און באַשלאַגן מיט נייע לייסטן, זיינען אַלע לייסטן אַראַפּגעבראַכן געוואָרן. ער האָט צו זיך געזאָגט: „דער גנב היט מיך — נישט איך היט דעם גנב.“ בלושטיין האָט געקלערט און געקלערט און נישט געוואָרט וועמען פון די שכנים צו באַשול-דיקן. ער האָט געוואַלט דערגיין ביי וועלכן שכן ס'איז היינט געווען

פייער. ער האט נאָר געוואָלט וויסן, אָבער הלילה יענעם גאַרנישט טאָן. בלושטיין איז דאָך פאַר דעם פאַראַנמוואַרטלעך געווען. עס האָט אים געדראַט מען זאָל אים אַפּוּאָגן פּון פּאַסטן און אויך אַרויס-שיקן פּון געטאָ. ער האָט געשוויגן, קיינעם נישט געפרעגט, קיינעם נישט דערציילט און דאָס איז טאַקע גוט געווען. דער ענין איז אַדורך בשלום, ווייל דער קאַנטראָלער פּון ווירטשאַפּטס-אַמט, האָט נאָך נישט געהאַט פאַרשריבן, אַז די מיר איז באַקלאַפּט געוואָרן מיט נייע לייסטלעך.

נישט ווייט האָט געווינט אַ שוסטער, וואָס זיינס אַ זון האָט זיך פאַרשריבן אויף אַרבעט אויסער דער געטאָ. ער האָט זיך געפונען ערגעץ אין דייטשלאַנד און דער פּאַטער האָט פאַר דעם זונס אַרבעט באַקומען פּון „קייסער“ אַכט און פּערציק מאַרק אַ חודש. דער זון האָט פּון צייט צו צייט אַהיימגעשריבן אַ פּאַסטקאַרטל. אין דעם לעצטן פּאַסטקאַרטל האָט ער געשריבן: „אין די נאַענטסטע טעג וועט זיין קוזין „דובטשע“ קומען קיין לאַדזש. ער האָט שוין אַלץ איינגעפּאַקט, ער איז שוין פאַרטיק צו דער רייזע“ . . . יידן האָבן פאַרשאַטען, אַז דובטשע מיינט מען „דוב“, דעם „בער“ — רוס-לאַנד. ס'הייסט, אַז די דייטשן מיט די רוסן זיינען צווישן זיך דורכ-געקומען און זיי וועלן אין די נאַענטסטע טעג איינשמעלן די גרע-נעצן, ווי פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה. דאָס פּאַסטקאַרטל איז געגאַנגען פּון האַנט צו האַנט, און יידן האָבן געשיט מיט האַפּערדיקע סברות. די פרייד איז געווען אין לשער. זיי האָבן שוין געזען די גאולה.

די לאַדזשער געטאָ איז געווען הערמעטיש פאַרמאַכט. קיין שום ידיעה פּון דרויסן איז נישט אַריינגעקומען. האָבן די יידן זיך געשפּייזט מיט אייגענע, אַליין פּון זיך געשאַפענע האַפּערדיקע ידיעות. מען האָט אַריינגעשמוגלט אַ דייטשע צייטונג; און אַז יידן האָבן אַדורכגעלייענט די צייטונג, האָבן זיי אַלצדינג אויסגעטייטשט פּונקט קאַפּויער, ווי „ער“ שרייבט. יידן האָבן געהאַלטן אין איין נביאות זאַגן: „אַז די רוסן וועלן קומען, עס וועלן זיין די זעלבע גרענעצן ווי פאַר דער ערשטער וועלט מלחמה“. די לאַדזשער געטאָ איז לגמרי אַפּגעשניטן געווען פּון דער וועלט, טאַקע דערפאַר, ווייל עס זיינען נישט געווען קיין מויערן ווי אין וואַרשעווער געטאָ, נאָר שמעכל-דראַטן. האָט די דייטשע וואַך, וואָס איז געשאַטען אויף יעדער פאַר צענדליק טריט, געקאַנט גענוי אַבסערווירן, וואָס עס טוט זיך אין און אַרום דער געטאָ. ווער עס האָט זיך דערנעמערט צו די דראַטן איז דערשאַסן געוואָרן. אויך פּון אַלע הייזער, וואָס זיינען געווען נאַענט צו דער געטאָ, זיינען די פּאַליאַקסן אַרויסגעטריבן גע-

וואָרן, און זיי זיינען באַזעצט געוואָרן פון פּאַלקס-דייטשן, וואָס זיי-נען געווען גרעסערע רשעים פון די רייכס-דייטשן. אזוי אַרום איז אוממעגלעך געווען עפעס דורכצושמוגלען דורך די דראַפּטן.

אַז דאָס פּאַסטקארטל איז דערנאָנגען אויף די בענקלעך, אונטער זייפּס פענצטער, צום אַלטן ר' איציק, האָט ער גלייך אַרויסגעברענגט דאָס ספר הבקוק, און ער האָט פּאַרגעלייענט אַ פּסוק וועגן ביאת המשיח און אויפגעוויזן אַז דער פּסוק איז בגמטריא תשי"א: אין דעם היינטיקן יאָר מוז קומען משיח. „העכסטנס קען דער גלות נאָך דויערן ביז ראש השנה, תשי"ב, וואָס מאַכט אויס תשכ"א! — האָט ער אויסגעשריגן מיט התפעלות.

די מוּטשמועסער זיינען אַצינד געוואָרן נאָר צוהערער און האַפּערדיקער. און דער אַלטער איציק האָט יעדן באַזונדער געוויזן דעם פּסוק. דערנאָך האָט ער גענומען אויסטייטשן די נייעס: „מען זאָגט אַז די דייטשן האָבן פּאַרנומען פּראַנקרייך, בעלגיע און נאָך מלוכות. דאָס אַלץ איז פּראַפּאָגאַנדע. — ער האָט אַוועקגע-שמעלט זיין שטעקן נעבן זיין בענקל און האָט אויסגעמאַלט אַ בילד אויף זיין לשון: „אַז ערך אַלף אַלפים דייטשישע שרצים האָבן זיך פּאַרשמעלט פּאַר פּיש-כאַפּער און זיינען מיט ווענטקעס און נעצן אויף קליינע שיפעלעך אַרויסגעפּאַרן אויפן סועץ-קאַנאַל, כלומרשט פּיש כאַפּן. „יעקע נאַר“ האָט געמיינט, אַז ער וועט אַפּנאַרן דעם ענגלענדער. ענגלאַנד חכם האָט „יעקע נאַר“ געלאָזט צוקומען וואָס נעענטער. דער „יעקע נאַר“ האָט זיך שוין געפּרייט ווייל ער איז זיכער געווען, אַז אַט אַט נעמט ער איין ענגלאַנד. די ענגלענדער האָבן זיי צוגעלאָזט נאָך נעענטער און נאָך נעענטער, אַבער באַלד האָבן זיי געעפּנט אויף די דייטשן אַזאַ פּייער, אַז דער ים איז אַזש רויט געוואָרן פון זייער טרפּה בלוט“. דער אַלטער איציק דער-ציילט דאָס מיט אַזאַ גלויבן, אַז ער און די צוהערער פּילן אַ זיסן מעם פון נקמה.

דער אַלטער איציק אַמעמט אַפּ און דערציילט ווייטערדיקע נייעס: „די דייטשן האָבן אַרויסגעלאָזט טויזנטער „ראַפּעלאַנען“ אויף ענגלאַנד. זיי האָבן געוואַלט מאַכן פון לאַנדאָן אַ צווייט וואַרשע. זיינען דאָך אַבער די ענגלענדער נישט קיין פּוילישע קרויט-קעפּ, האָבן זיי, פּאַרשטייט איר מין, אויפגעשמעלט אַ הויכע וואַנט, דין ווי שפינד-וועבעכין, מען זעט זי לגמרי נישט. די וואַנט איז אַ מאַנגעט, וואָס ציט צו און איז אַ רואה ואינו נראה. ווי נאַר די „ראַפּעלאַנען“ האָבן זיך אָנגעהויבן צו דערנענטערן האָט זיי די וואַנט צוגעצויגן און האָט זיי אַלע, ווי איינעם, אַראַפּגעשליידערט אין דר'ערד אַריין. די דייטשן מיט די „ראַפּעלאַנען“ זיינען פּאַרברענט געוואָרן אויף קויל,

פונקט ווי זיי האָבן געמאַכט, להבדיל בין מהרה לטומאה, מיט די ראַדאַמסקער יידן אין דער שול. מידה כנגד מידה! עם וועט לאַנג נישט דויערן ווי דער „קייסער“ רומקאַווסקי וועט בלייבן אַן אַ מלוכה.“

כלאַפּסקי ציטערט פון קעלט און עם רינט אים פון דער נאַז, אַלע אברים זיינען אים דורכגעקעלטערט. כאַטש עם איז היינט אַ גרויסע היץ. ער גייט אַנגעטאַן אין צוויי ווינטער-מאַנטלען, און אויך איינגעהילט אין אַ פּוכענעם איבערדעק. ער דערציילט מיט אַן אַפּ-געשוואַכטער שטימ, ווי גליקלעך עם זיינען די יידן, וואָס האָבן משפּחה אין רוסלאַנד אַדער אין אַמעריקע. זיינס אַ גוטער פריינט האַט אַ זון, וואָס איז אַוועק צו די רוסן. ער געפינט זיך היינט אין ביאַליסטאָק. שיקט ער יעדע צוויי וואָכן שוין איינמאַל פעקלעך: ווייסע חלה, געבאַקן אויף בלווי אַייער, גאַנצע „אַסעלקעס“ שמאַנט-פּוטער, גאַנצע טאַרבעס קרישמאַל-צוקער און אַפילו טרוקענעם ווורשט. „אַבי מען האַט געזאַגט, אַז עם איז דאַרמ אַ הונגער.“

„וואָס, אין רוסלאַנד אַ הונגער? ווער געדענקט נישט דאַס ווייסע מעל, די פעטע אַקסן, פאַר דער ערשטער וועלט מלחמה? פּאַניע חזיר“ האַט שטענדיק געהאַט צו פרעסן. „זיי האָבן בעסער עסן פון אַמעריקע. די פעקלעך, וואָס קומען פון אַמעריקע, האָבן נישט דעם טעם ווי פון רוסלאַנד. פון דאַרמ איז אַלץ קאַנסערווירט און פון דאַנען איז אַלצדינג פּריש.“

„הלוואי באַקום איך כאַטש אַ פעקל פון אַמעריקע, וואַלט איך געווען אַ גליקלעכער מענטש“ — זאַגט כלאַפּסקי. „איך אויך! איך אויך!“ — רייסן אים אַלע איבער. און כלאַפּסקי רעדט ווייטער: „ווער עם האַט אַ קרוב אין רוסלאַנד אַדער אין אַמעריקע — וועט איבערלעבן די מלחמה.“ — ער נעמט אַרום אַ פּלאַקאַטל, געשריבן מיט דער האַנט, אויף אַ בלעטל פון אַ געלינירטן העפּט, און ער לייענט: „איך שרייב רוסיש און ענגליש! ווער עם וויל די מלחמה איבערלעבן זאַל קומען צו מיר שרייבן בריוו. פון מיינס אַ בריוו באַקומט מען אַמניכסטן די בעסטע פעקלעך פון רוסלאַנד און פון אַמעריקע, און מען קען די מלחמה-איבערלעבן.“ אַרדעס לאַנגעווי-ניצקע פּופּצן, אַדוואַקאַט דר. ל. מאַן.“

„דער דיקער מיטן גרויסן בויד, וואָס האַט געגעבן יורידישע עצות אין לאַדזשער טאַגבלאַט?“

„אַ, דער מיטן גרויסן בויד? וויפיל נעמט ער פאַר אַ בריוו?“

„וויפיל? ס'איז אַלצדינג ווערט, אַבער וווּ נעמט מען קרובים

אין רוסלאַנד און אַמעריקע?“

„די קרובים, וואָס געפינען זיך אין טיף-רוסלאַנד, זיינען פאַר

אונז טויט, ווי שטענדיק — העלפן קענען נאַר די, וואָס זיינען אַצינד

אונגעקעפערן און געפינען זיך אויף דער געוועזענער פוילישער מע-
ריטאריע: ביאליסטאק, לעמבערג און אזוי ווייטער, — האט זיך
בלושטיין אריינגעמישט.

בלושטיין האט אויך מקנא געווען די, וואס האבן באקומען
פעקלעך פון רוסלאנד און אמעריקע. נישט איינמאל האט ער פאר-
קויפט זיין זוף, און פאר דעם געלט זיך געקויפט צוויי קלעצעלעך
רוסישן צוקער אין א געוועלב. ווייל די צוויי שטיקלעך צוקער האבן
מער קראפט פארמאגט ווי די וואסערדיקע זוף.

* * *

בלושטיין האט זיך צוגעוויינט אויפצוהייבן פון דער ערד אלץ
וואס ער האט דערזען. ווען נאָר ער איז געגאנגען אין גאס, האט
ער נאָר געקוקט אויף דער ערד און געהאלטן אין איין אויפהייבן
און אנפאקן די טאשן מיט שטיקלעך האַלץ, בינער, קוילן, אָדער
שטיינקוילן. אויף אַזאָן אַופן איז ער שמענדיק אַהיימגעקומען מיט
פולע קעשענעס „ברען-מאַטעריאַל“, און זיין ווייב האט געהאַט מיט
וואָס צו קאַכן.

קינדער האבן צעגראָבן די פעלדער און אָנגעקליבן זעקלעך
קוילן. די קינדער האבן די קוילן פאַרקויפט, און דער געטאָ האט עס
אַ ביסל אַרויסגעהאַלפן. די ערד האט אין זיך פון דורות צוגעדעקט
שטיקלעך קוילן און האַלב-אויסגעברענמע קוילן, וואָס מען האט
אַרויסגעוואָרפן צוזאַמען מיטן מיס און אַש. די קינדער זיינען גע-
קראַכן אונטער דער ערד, ווי די ווערים און האבן אויסגעגראָבן
די קוילן. מען האט זיי גערופן „קוילן-גרעבער“.

ווען דעם „קייסערס“ מלוכה האט אונגעגעגעבן די פעלדער
צו זיינע מענטשן, האט זיין פאליציי אָנגעהויבן אַ געיעג אויף די
קינדער „קוילן-גרעבער“. זיי האבן זיי אָנגערופן: ווערים וואָס רואי-
נירן די ערד.

די „אויסדערוויילטע“ האבן באַאַרבעט די ערד. זיי האבן באַ-
קומען אין ווירטשאַפטס-אַמט אַלערליי זאַמען. און עס איז אַ פאַר-
געניגן געווען צו זען, ווי די פעלדער האבן זיך צעוואקסן מיט אַלער-
ליי ירקות, אויסער ציבעלעס און קאַרטאָפּל, ווייל דאָס האט דער
דייטש נישט אַריינגעשיקט. די באַלעבאָטים האבן פון די פעלדער
אַראַפגענומען פון אַלעס גומן. אַלס קאַמיסאַר איבער די פעלדער
האט דער „קייסער“ באַשטימט דעם טרויעריק באַרימטן תּפּיסה-
נאַטשאַלניק שלום הערצבערג, ימח שמו! דער „קייסער“ האט גע-
לאָזט אויסקלעפן מודעות:

„צו מיינע יידן און מיין געטאָ! איך האב געמאַכט פאַר קאַ-
מיסאַר איבער אַלע מיינע פעלדער אין מיין געטאָ דעם תּפּיסה-

נאטשאַלניק שלום הערצבערג. ווער עס וועט זיך אַנטוואַגן גנבענען פון מיינע פעלדער איבער מיין געמאָ — סיי קינדער, סיי דער-וואַקסענע און סיי אַלטע לייט וועל איך באַשראַפֿן מיט דער האַרב-סטער שטראַף אין מיין צענטראַלער תּפּיסה אויף טשאַרניעצקיענאָ דורך מיין קאַמיסאַר שלום הערצבערג. דער עלטסטער דער יודען מ. ח. רומקאָוסקי."

דאָס האָט טאַקע אַנגעוואַרפֿן אַ מורא. עס האָט קיינער נישט געוואַגט עפעס צו נעמען פון וועלכן ס'איז פעלד. יידן האָבן גע-קוקט מיט קנאה און שנאה אויף די פעלדער און געוואַרפֿן קללות אויף די באַלעכטאָים.

יידן האָבן זיך אויך גערימט מיט זייער פעיקייט: „מיר קענען אַלצדינג. מיט די בלויזע הענט האָבן מיר געמאַכט פּרוכטבאַר די פעלדער. אוי, ווען מיר וואַלטן געהאַט אונזער אייגן לאַנד אַרץ-ישראל, וואַלטן מיר באַוווּזן אַזעלכע ווונדער, אַז די וועלט וואַלט דערשטוינט געוואָרן."

בלושטיין האָט אַצינד גאַנצע טעג געלייענט אַדער געשריבן. אַ חוץ פון דער ביבליאָטעק ביי דער חכרמע רעגניען, האָט ער אויך אויסגעבאַרגט ביכער אין דער גרויסער ביבליאָטעק ביי בלאַנקעמין. בלאַנקעט איז געווען אַ קולטור-טוער. ער האָט אויפגעזאַמלט ביכער און ספרים פון וואַנען ער האָט נאָר געקענט. ער האָט געבאַרגט אַן שום באַלוינונג יעדן איינעם, וואָס ער איז זיכער געווען, אַז ער וועט צוריקברענגען. ער איז געווען אַ יונגערמאַן מיט אַ שוואַרצער טשו-פּרינע, וואָס האָט אים געמסרט אַז ער פאַרנעמט זיך מיט שרייבן. ער האָט געוואוסט, אַז ביי אַ גוט בוך פאַרגעסט מען אַ ביסל דעם הונגער און עס שטאַרקט דעם גייסט.

בלושטיין האָט אין דער ביבליאָטעק אַנגעהויבן מיט מ. באַסינס „אַנטאָלאָגיע פון דער יידישער פּאָעזיע". די ביכער האָבן אים קלאָר געמאַכט אַ סך זאַכן, וואָס ער האָט נישט געוואוסט. בלושטיין האָט אַצינד נאָכאַמאָל איבערגעלייענט גאַנץ „זשאָן קרויסמאַף" פון ראַמען ראַלאַן. ער האָט געלייענט מענדעלעס ווערק און ער האָט געמאַכט אַ פאַרגלייך פון אַמאָליקן תּחום המושב, מיט די נאַצישע געמאַס, די טרייטל בעל טאַקסעס האָבן ביי בלושטיינען אויסגעזען מינאַטורן קעגן די „יודן-ראַטלער". דער הונגער אין תּחום איז אויך געווען אַ מינאַטור קעגן היינט. אַבער ער האָט געזען אין תּחום יידן מיט די זעלבע השגות, ווי היינט, און יידן זיינען דעמאָלט געווען אין גלות סיי ביי די גוים און סיי ביי יידן אַליין, פּונקט ווי היינט.

דערווייל האָט דער ווירטשאַפּטס-אַמט, פאַרדונגען דאָס אויבער-שטיבל און געגעבן בלושטיינען צו היטן בלויז די קאַרשן-ביימער

מיט דעם איינציקן עפלבוים. די קארשן האָבן שוין אָנגעהויבן צייטיק ווערן. און דאָ פעלן נישט קיין הונגעריקע, וואָס לויטערן אויף די פירות. האָט מען אויך צוגעשיקט אַ נאַכט-וועכטער, אַ שמרענג רעליגיעזן יונגמאַן, וואָס האָט געהאַט אַ פרוי מיט אַ קינד. ער האָט געהיט דעם גאַרמ פון אַכט אָונט ביז אַכט אין דער פרי. זיין זכות איז געווען צו באַקומען דעם פאַסמן, ווייל זיינע עלטערן האָבן געהאַט אַ טעקסטיל-פאַבריק און דער ליימער פון ווירטשאַפּטס-אַמט האָט מיט זיי געפירט געשעפטן.

קארשן-ביימער זיינען נידעריק. עס איז לייכט די קארשן אָפּצו-רייסן. עס איז דעמאָלט געווען אַ יאָר, וואָס די קארשן זיינען געראַטן. די ביימער האָבן אויסגעזען ווי באַרענגט מיט קארשן. פאַרשמיט זיך, אַז נישט אַלע קארשן זיינען מיט איינמאַל צייטיק געוואָרן. פון די גרינע בלעמער האָבן אַראָפּגעבליקט גרינע, גרוין-געלבלעכע, ראָזע, רויטע און שוואַרצע קארשן. די שכנים מיט די קינדער, וואָס האָבן כסדר געהונגערט, זיינען פון זיי פאַרכאַפּט געוואָרן מיט אַלע חושים. זיי האָבן נישט איבערגעקליבן פון אַ צייטיקער צו אַ האַלב-צייטיקער קארשן, דער מאַגן האָט דערפילט, אַז עס זיינען דאָ קארשן, האָט ער געפייניקט: „קארשן, קארשן!“ און דאָס האַרץ און דער מוח האָבן געוואָלט אויספירן זיין פאַרלאַנג: „סמייטש, די ביימער געהערן דאָך היינט צו קיינעם נישט. פריער האָבן זיי געהערט צום גוי, וואָס האָט געהאַט דעם גאַרמ. אַבער היינט?“ די שכנים און די קינדער האָבן זיך געדרייט אַרום די ביימער און געקוקט מיט טרויעריקע און לעכצנ-דיקע בליקן צו די קארשן, וואָס האָבן זיך מיט זיי גערייצט. און גלייכצייטיק האָבן זיי יעדע וויילע געגעבן אַ בליק מיט מורא צו בלושטיינען דעם הימער.

בלושטיין האָט זיך בכיוון פון צייט צו צייט אַוועקגעדרייט, זיך געמאַכט, אַז ער זעט נישט; און די שכנים מיט די קינדער האָבן זיך עמוואָס אונטערגעלענט דאָס האַרץ מיט עמלעכע קארשן. אַבער ווען בלושטיין וואָלט זיך צוגעקוקט וואָלטן זיי קיינמאַל נישט גע-וואַגט דאָס צו טאָן: סיי צוליב דר-ך-אַרץ און סיי פאַר מורא.

בלושטיינען האָט ווי געמאַן דאָס האַרץ: פאַרוואָס זאָל ער זיין דער, וואָס צוליב אים זאָלן די קינדערלעך, וואָס האָבן נאָך היינט גאַרנישט אין זייערע מיילעכלעך געהאַט, מורא האָבן אָפּצורייסן אַ קארשן? ער האָט זיך געפילט עפעס שולדיק. אין זייערע בליקן האָט ער געזען, אַז זייערע הערצעלעך טוען וויי. אַבער ער האָט דאָך געוואָלט, אַז ער איז פאַראַנטוואָרמלעך, אַז די ביימער זאָלן נישט גערירט ווערן. אויף דעם האָט מען אים דאָ אַוועקגעשטעלט. בל-שטיין אַליין האָט נישט געוואַגט צו פאַרווכן אַפילו אַ קארשן. ער'ט

אויך מורא געהאט עס זאל אים אמאל נישט ווער פון די שכנים פארמסרן צום ווירטשאפטס-צמט. „וואס פאר א שומר איז ער דאס, ווי אזוי קען מען זיך אויף אים פארלאזן, אז ער אליין גנבעט?“ וועט מען אים פארזווארפן. און מער דארף ער נישט אין רומקאווסקיס „מלוכה!“ ער קאן גלייך אריינפאלן אויף „טשאַרניעצקיעגאָ“, אין שלום הערצבערגס ידים אריין. אבער דעם צער פון די הונגעריקע קינדערלעך איז אים שווער געווען איבערצומראַנגן. האָט ער פאַר-זיכטיק — קיינער זאל הלילה נישט באַמערקן — אַפּגעריסן אַ ביסל קאַרשן און יעדן קינד געגעבן צו עטלעכע. ער'ס זיי געהייסן: „גיך אַהיימיגין און קיינעם נישט דערציילן.“ די קינדער זיינען מיט גרויס פרייד אַהיים געלאָפּן. די מאַמעס האָט דאָס גערירט ביז טרערן.

שמחה בלושטיין איז באַליבט געוואָרן ביי אַלע שכנים. יעדער האָט זיך פאַר אים אַראָפּגערעדט פון האַרצן. זיי האָבן זיך מיט אים שוואַלעצה געווען. אז עס האָט ווער געהאַט אַ סיכסוך איז מען געקומען צו בלושטיינען אויסגלייכן זיך. אַלע שכנים, סיי די מאַמעס, סיי די טאַמעס און סיי די קינדער, האָבן זיך שוין געהאַט אזוי איינ-געלעבט מיט בלושטיינען, ווי ער וואַלט געווען זייערס אַ בן-בית.

* * *

די שכנים, הינטער זייפּס פענצמער, האָבן זיך דערציילט זייערע סימנים, ווי אזוי זיי זעען, אז די רוסן וועלן קומען אַ ליאָדע טאַג. זיי האָבן זיך שוין געשליפּן די צונגען מיט רוסיש. טייל האָבן איבער-געגעבן, אז זיי לערנען זיך פלייסיק רוסיש.

„ווען זיי וועלן אַריינקומען זאל מען כאַטש קענען ס'מיל עפע-נען.“ האָט געזאָגט דער אַלטער איציק; און ער האָט אָנגעהויבן צו באַווייזן ווי ער קען נאָך רוסיש פון יענע גוטע צייטן. עס איז טאַקע, ווי דער פּרק זאָגט: „וואָס מען לערנט אין דער קינדהייט — פאַר געסט זיך קיינמאַל נישט.“ זיי האָבן שוין אויסגעאַרבעט פּלענער, ווי אזוי מען דאַרף זיך נוקם זיין אין די דייטשן און אין „קייסער“ רומקאווסקי מיט זיין כּנופיע און וואָס זיי וועלן טאַן אָנצוהייבן אַ ניי לעבן.

בלאַפּסקי, וואָס פון שוואַכקייט שאַרט ער זיך שוין ביי די ווענט און אויף דער ערד אויף אַלע פיר, ווי אַ קליינטיק קינד, און, וואָס גייט אָנגעמאַן אין עטלעכע שווערע מאַנטלען און איז אויך איינגע-הילט אין אַ פּוכענעם צודעק, כאַטש עס איז אַ היץ, דאָך וואַרפט אים אין קעלט, ער זאָגט: „איך וועל קענען אַרבעטן אין אַ ביראָ...“ „שאַטס נאָר, וואָס איז דאָס?!“ האָט דער אַלטער איציק איבערגעבראַכן מיט שרעק. — נישט נאָר ער אליין האָט אויפגע-

צימערט נאָר אויך אלע שכנים. ער האָט געפרעגט : „ווער קומט ?
ווער קומט ?“

„גאָרנישט, קיינער קומט נישט — האָט זיי בלושטיין באַר-
יקט. ער אליין האָט זיך אויך דערשראָקן, נאָר ער האָט דער ערש-
טער באַמערקט, וואָס עס איז געשען : אָן אַראָפּגעפאלן בלעמל פון
אַ בוים האָט זיך דורכגעטראָגן פון אַ ווינטעלע“ — האָט ער גע-
זאָגט.

„אוי !“ — האָט דער אַלטער איציק אַ זיפּן געטאָן — די קללות
פון דער תוכחה האָבן זיך אויף אונז אויסגעגאָסן. ווי שטייט אין
חומש ? „איר וועט זיך שרעקן פאַר אַ שאַרף פון אַ בלעמל.“
אלע האָבן צוגעזיפצט און דער אַלטער קליגער האָט צוגעגעבן :
„משיחם צייטן.“

„יא, יא, משיחם צייטן“, — האָבן אלע איבערגעהערט.
קליגערס בחורל, משהלע, מיט פּאָותלעך אונטער די אויערן, וואָס
איז פון גאַנץ פרי געשטאַנען פון פאַרנט און זיך אויסגעקוקט די אויגן
אויף דעם פּאַסט-טרעגער, וואָס דאַרף ברענגען די שטיצע, די „ניי-
גער מאַרק“, איז געקומען צולויפן מיט דער בשורה : „מען זאָגט
אַז די פּאַסט האָט זיך געשלאָסן, מען זעט טאַקע נישט דעם פּאַסט-
טרעגער“. און ער האָט זיך צוגעזונגען אונטערטאַנצנדיק אויף איין
פיסל :

„מיט די ניינער מאַרקן איז אוממעגלעך אַ חודש צו לעבן,
דער „קייסער“ דאַרף די ניינער מאַרקן
דריי מאָל אַ וואָך געבן.

ביו מען זעט די מאַרקן גלאַצט מען מיט די אויגן,
ביו מען זעט דעם פּאַסט-טרעגער, ליגט מען אויסגעצויגן.“
„שא, שא, שייגאַץ ! — איז דער אַלטער איציק אַרויף אויף
דעם בחורל — סאָץ געהערט ? לידעלעך ליגן אים אַצינד אין קאַפּ !
אַז די פּאַסט איז פאַרמאַכט — ווענדט ער זיך צו די שכנים מיט אַ
מיסטישן טאָן — זעט עין, יידן, דאָס איז עפעס נישט גלאַטיק. פּאַסט
— דאָס איז אַ וויכטיקע זאַך. דאָס איז אַ סימן אַז די „עמלקים“
ימ"ש האַלטן שוין ביי צוריקציען זיך. זיי וועלן איינשמעלן די גרע-
נעצן ווי פאַר דער ערשמער וועלט-מלחמה.“

„יא, יא !“ — האָבן אלע צוגעבאַמקעט.
דאָס בחורל משהלע האָט זיך נישט אָפּגעשראַקן פון דעם אַלטן
איציקס מוסר און ער זינגט זיך ווייטער :
„וואָס זאָל מען טאָן יידן, אַז עס צו אונז אַזא קלאַג ?
וואָס זאָל מען טאָן יידן, אַז עסן מוז מען יעדן טאָג ?
אַז דער מאַגן וויל נישט וויסן פון קיין געטאַ זאַך ?“

און ער שרייט און ער פארלאנגט גאר עסן נאר א סך? "
 „שא, שא! וועסט שווייגן דו הולטאזי?! — האָט אים ווידער
 דער אלטער איציק געמוסרט — אין אזא צייט זינגט מען?! "
 „וואָס דען? ווען זינגט א ייד? ווען ער איז הונגעריק —
 האָט אים משהלע אָפגעענטפערט — וואָס טויג מיר פאליטיק, אז
 מיין מאַגן מאַכט מיר דעם טויט? ער שרייט: „עסן, עסן!“
 „נו, שוין האָסטו דיר — רעדט ר' איציק צו די שכנים — א
 יינגלשטיגע! א יינגל בלייבט א יינגל. דו שיינאָץ, קוק בעסער
 אריין אין דער גמרא! א בלאַט גמרא וועט דיר מאַכן פארגעסן אין
 מאַגן!“

„נו, שוין א דאגה, האָט איר — רופט זיך כלאַפסקי אָן — משה-
 לע, מיר וועלן כאלד אַהיימגיין וועסטו שוין נישט הונגערן.“
 דאָ איז אָנגעקומען דער חבר זיידע. האַבן זיך אַלע מיט אים
 דערפרייט — ער ברענגט אַלע נייעסן.
 „א-א-א, א גוטן אָונט, פאַניע זיידע!“
 בלושטיין האָט פאַרשטאַנען, אז זיידע קומט נישט גלאַט אזוי,
 מסתמא האָט ער נייעס.

„נו, וואָס הערט מען, זיידע? ס'איז דאָ עפעס גוטע נייעס?
 נו, אַרויס מיט לשון!“ — האָט אים בלושטיין געמונטערט.
 זיידע האָט אַרויסגעצויגן די הענט פון די רייט-הויזן-קעשענעס,
 די לידיקע לולקע האָט ער מיט די ציין פאַררוקט אין אַ ווינקל פון
 מויל. ער האָט מיטן קאַפ אַ פאַרוואָרף געגעבן זיינע קאַשטאַן-רוימע
 קודלעס, און דורך די ציין האָט ער ווילעריש אַרויסגערעצימירט מיט
 זיין לייבן-שטים: „די דייטשן זיינען באַפאַלן רוסלאַנד! ביידע שלאָגן
 זיך! ס'איז בליץ-קריג! — ער האָט אַרויסגענומען די לולקע פון
 מויל און געדונערט מיט זיין לייבן-שטים: „אַצינד איז דער אַנהויב
 פון „זיין“ מפלה! אַצינד וועט „ער“ ברעכן האַלדז און נאַקן! כ'האַב
 אַבער מורא רוסלאַנד זאל פריער נישט אָפגיין אין בלוט, ווייל זי האָט
 געהאַלפן דעם „היטלמאַכער“ (היטלערן) בלוט פאַרגיסן מיט דעם,
 וואָס זי האָט אים געגעבן פאַר מאַשינען — ברויט און אויל. וועדליג
 דער יידישער מאַראַל, וואָס איך האָב געלערנט פון ליוויקס „גולם“,
 וואָס איך האָב געשפילט אין טעאַטער, טאָר מען אַפילו דורך די
 הענט פון אַ גולם אויך נישט קיין בלוט פאַרגיסן. און ווער עס טוט
 פאַרגיסן בלוט — טוט זיין בלוט אויך פאַרגאַסן ווערן!“ — האָט
 ער גערעדט ווי פון אַ בינע אַראָפּ.

ביי אַלע צוהערער איז פלוצלינג דאָס לשון אָפגענומען געוואָרן.
 עס איז זיי שווער געווען צו גלויבן די נייעס, און צו זיידעס פילאַ-
 סאַפיעס האַבן זיי זיך כמעט נישט צוגעהערט. ער האָט גערעדט

אַבער זיי איז שווער געווען תּוּפּס צו זיין די נייעס. יעדער האָט גע-
טראַכט: „די דייטשן האָבן שוין נישט מיט וואָס מלחמה צו פירן,
זיי זיינען שוין אויסגעמאַטערט פון אזוי לאַנג פירן קריג, אַבער די
רוסן האָבן דאָך נישט געפירט קיין מלחמה, זיינען זיי דאָך נישט
פאַרמאַטערט. ווי איז דאָס מעגלעך, אז די דייטשן זאָלן פאַר זיך
אַליין גראַבן אַ קבר?“

דער ערשטער האָט בלושטיין געעפנט ס'מיל און אַרויסגעזאָגט
זיין השערה:

„מען האָט געוואוסט, אז ביידע „גומע פריינט“ וועלן זיך סוף
כל סוף „צעקושן“ מיט פייער און שווערד. די קאָפיטאַליסטישע וועלט
האָט דאָך אויפגעשטעלט הימלערן ער זאָל פאַרניכטן דעם ראַטן-
פאַרבאַנד. רוסלאַנד האָט דאָס גאַנץ גוט געוואוסט. אַצינד קען מען
יאַ רעכענען, אז די מלחמה וועט זיך ענדיקן. אז „זיין“ מפּלה קומט...“
„יאַ, דאָס איז עס, בלושטיין.“ — האָט זיידע באַשטעטיקט.
„איך מוז שוין גיין. האַט'ס מיר אַ גומן!“ אַבער ער האָט זיך
פאַרהאַלטן.

„דאָס איז טאַקע משיח'ס צייטן, — האָט דער אַלמער איציק זיך
אַנגערופּן און זיין לאַנגע, גרויע באַרד האָט מיטגעטאַנצט מיט זיין
צושאַקלען זיך צו יעדן וואָרט — ס'איז טאַקע משיח'ס צייטן. דאָס
איז מלחמות גוג ומגוג! מיר וועלן גאַר אין גיכן אויסגעלייזט ווערן!
נו, איז עס נישט אמת, ווי עס שטייט אין חבּקוק? וואָס איך האָב
ענק געוויזן?“ האָט ער התלהבותדיק גערעדט. די יידן זיינען מיט-
געריסן געוואָרן, ביי טייל האָט זיך באַוויזן אַ שמייכלע פון האַפּענונג.
און דער חבר זיידע האָט ווייטער גערעדט: „די ליצמאַנשאַדמער
צייטונג שרייבט: „די דייטשן האָבן שוין פאַרנומען ביאַליסטאָק,
לעמבערג און, אז זיי גייען אויף אוקראַינע און ווייס-רוסלאַנד...“
„שווייג! ביים דיר אַפּ די צונג! — האָט דער אַלמער איציק
זיך צעשריגן און אים געסטראַשעט מיטן שמעקן — יידן הערט נישט,
וואָס ער רעדט, דער, דער... פּושע עוכר ישראל! דאָס אַלץ איז
שקר וכזב! דאָס איז דייטשע פּראַפּאַגאַנדע!“

„שאַט, שאַט, שרייט נישט אזוי, רב איציק, — האָט אים זיידע
איינגענומען. — איך גלייב זיי אויך נישט. איך זאָג אויך, אז עס איז
פּראַפּאַגאַנדע, ווייל וואָס עס זאָל גאַר נישט זיין זיינען די רוסן
שטאַרקער פאַר „אים“.

בלושטיין האָט זיך פאַרטראַכט: „אַהאָ — האָט ער אַ מאַך
געטאַן — דאָס איז עס געווען די ידיעה, „אז דער קוזין „דוב'טשע“
וועט קומען אַ ליאָדע טאַג“, וואָס דעם שוסמערס זון האָט געשריבן
אין פּאַסט-קאַרטל. מסתמא האָט מען שוין אויסער די דראַמן נאָך

דעמאלט עפעס געווסט. נאָר יידן רעכענען שטענדיק אויס צום בע-
 מערן. — — — איז דאָס מעגלעך, אז די דייטשן זאלן שטאַרקער זיין
 פון דער רוימער אַרמיי? — האָט ער זיך אליין געפרעגט: „סיי
 ווי סיי וואָס עס זאל נישט זיין, איז עס אַלץ נענטער צו „זיין“ מפּלה.“
 האָט ער געמאַכט זיין אויספיר. און דער חבר זיידע האָט מיט אים
 מסכים געווען.

ווי די יידן האָבן זיך אזוי געאַמפּערט צי עס איז יאָ אמת, צי
 ס'איז נישט אמת די נייעס, וואָס זיידע האָט געברענגט, קיינער האָט
 אַבער נישט געגלייבט, אז די דייטשן האָבן צוריקגעטריבן די רוסן.
 יעדער האָט בעסער געגלייבט אין דעם, וואָס ער האָט געוואַלט עס
 זאל זיין: אז די רוסן טרייבן צוריק די דייטשן. איז אַנגעקומען אַ
 גמינע באַאַמטער מיט אַ געלער און ווייסער באַנד אויפן לינקן אַרעם
 און מיט אַ טעקע. ער האָט זיך געפרעגט אויף בלושטיינען. אַבער
 אַלע זיינען צוגעלאָפן צו אים: „איר דאַרפט דאָך יאָ וויסן? — האָבן
 אַלע מיט איינמאַל געפרעגט — „איר אַרבעט דאָך ביים מלכות?“
 „אווודאי, אוודאי“, — האָבן טייל צוגעגעבן.

„זאָגט מיר, איז דאָס אמת, אז דייטשלאַנד מיט רוסלאַנד שלאָגן
 זיך?“ האָט אים געפרעגט דער אַלמער איציק.

„יאָ, אמת, — האָט ער געענטפּערט — אַבער זאָרנט נישט,
 יידן, ס'איז גוט! דער פרעזעס רומקאוּסקי האָט יענע וואָך גע-
 רעדט — האָט ער פאַרענדיקט מיט די ווערטער: „יידן, זאָרנט ניט!
 האָט בטחון ס'איז גוט! לעבט, לעבט, לעבט און לעבט!“ מסתמא האָט
 ער שוין דעמאלט עפעס געווסט, וואָס דען מיינט איר — ער ווייסט
 נישט? — ער האָט בלושטיינען דערלאַנגט אַ צעטעלע און געזאָגט:
 „מאַרגן אַכטע אַוונט זאלט איר זיין אויף דעם אַדרעס; און היינט
 אַ גאַנצע נאַכט און מאַרגן אַ גאַנצן טאָג קענט איר שלאָפן מיטן
 פאַמפ אַרויף.“

בלושטיינען איז טרויעריק געוואָרן אויפן האַרצן. דער באַאַמ-
 טער און שכנים האָבן דאָס דערפילט. דער באַאַמטער האָט נאָך צו-
 געגעבן: „דאָ אַהער וועט קומען אַ צווייטער הימל“. און איז אַוועק.
 די שכנים האָבן אים נאַכגעשריגן: „ניין, מיר ווילן נישט קיין צווייטן
 — מיר ווילן בלושטיינען, בלושטיינען!“
 דעם באַאַמטן האָט דאָס געחידושט.

די שכנים האָבן געזאָגט: „מיר וועלן גיין אין גמינע אַריין, אז
 זיי זאלן אייך דאָ צוריקשיקן. מיר ווילן אייך דאָ האָבן!“ — האָבן
 זיי גערעדט מיט האַרץ — „זאָרנט נישט, פאַניע בלושטיין.“

פארנאכט

בלושטיין איז אהיימגעגאנגען מיט א פארקלעמט הארץ. עס איז אים שווער געווען פאר זיין ווייב צו דערציילן די ענדערונג פון זיין ארבעטס-פלאץ. עס איז זיך אים די נאכט אזוי לייכט נישט געשלאפן. צוליב עגמת נפש האט ער אויך פארלוירן דעם אפעטיט און נישט אזוי שמאק געפילט דעם הונגער.

אבער די מעשה איז אזוי געווען: ווי שוין דערציילט, האט דער גראבער בויך, פאטשא, וואס מען האט אים גערופן: „קאלטער לונג און לעבער“, וואס האט אין הויז-וועכטער-ביורא, אויסגעטיילט די ארבעט, האט באלד אין אנהויב בלושטיינען צוגעטיילט נאכט-וואך. ער האט די מאג-ארבעט באהאלטן פאר זיינע מענטשן, וואס האבן אים אריינגערוקט עפעס א ווערמ-זאך אין יד אריין. ער האט דאס אצינד זיינס א מענטש פאר א מתנה איבערגעשיקט אויף בלושטיינס רויקן פלאץ, און בלושטיינען אויף יענעם פלאץ.

בלושטיין איז געקומען אין ביורא רעדן מיט פאטשא וועגן זיין אומצופרידנקייט. ער האט אים אויפגעקלערט, אז „ער איז א שוואכער, ער טאר נישט אויפזיין ביינאכט“.

פאטשא האט אים בייז געענטפערט: „איר זייט שוין גענוג לאנג מאג-וועכטער. דער פרעזעס רומקאווסקי אליין — האט מיר „פארארדנט“ אייך צו מאכן פאר נאכט-וועכטער“. און ער האט צוגעהאקט דאס פענצטערל.

בלושטיינען האט דאס אויפגעקאכט. ער האט פארשטאנען, אז דאס איז נאר אן אויסרייד, און אז מיט יעדער געמיינהייט דעקן זיי זיך מיטן „קייסער“. ער איז גלייך אריין אין פישביינס אפיס, אבער ער האט אים נישט געטראפן.

פארנאכט האט שרהלע, בלושטיינס ווייב, אפגעקאכט א זופ, פון יונגע „יארמושקע“. (אזא גראז, וואס זעט אום ווי ביימעלעך, דער שמאם איז פיאלעט און די גרינע בלעמעלעך שימערירן מיט זילבער). ווען די „יארמושקע“ איז גאנץ יונג, קאכט זי זיך ווייך. בלושטיין מיט שרהלען האבן מיט גרויס הנאה אויפגעגעסן די גראז-זופ מיט א שטיקל ברויט, וואס זיי האבן אפגעשפארט פון א גאנצן מאג. בלושטיין האט גענומען זיין שווערן ווינטער מאנטל. זיי האבן זיך געזעגנט מיט א קוש און ער איז אוועק צו דער ארבעט.

* * *

צווישן מערב און צפון האט די זון צו איר שלאפן גיין זיך אויס-געצירט א וועג פון א פורפור-רויט-פיערדיקן מעפיד. איבער איר קאפ האט געהאנגען א גאלדענע קרוין, באשפריצט מיט רויטן קופער

און אַרומגעזוימט מיט זילבער; איבערן בלויזן הימל זיינען געשוור-
מען ווייסע פעלעכלעך, מיט גרויע פלעקן און מיט זילבערנע און
גאלדענע טראָלדן. אויף מערב און צפון האָט זיך געצויגן אַ קייט וואָ-
סער-גרויע-כערג, באַצירט מיט רעגנבויגן-קאַלירן. די שפיצן זיינען
אַרומגעזוימט געווען מיט גאלדענע ליצן. צום געזעגענען זיך האָט
די זון אונטערגעצונדן די דעכער און די שטיבן, די רויטע פייער-
פלאַמען, האָבן געטאַנצט אין די שויבן. ביי יעדן טריט, וואָס די זון
האַט געשמעלט האָבן זיך אַלץ שענער די קאַלירן אויף די וואַלקנס
געטוישט. די זון איז אַלץ גרעסער און רויטער געוואָרן און דאָס פייער
אויפן הימל און אויף די דעכער און אין די פענצמער איז אַלץ שוואַ-
כער און בלאַסער געוואָרן. מיט אַ מאָל איז די זון איינגעזונקען, ווי
אַ ברענענדיקע שיק אויפן ים, און אַלץ האָט זיך גלייך מיטגעלאָשן
און געוואָרן איינטאַניק-גרוי.

בלושטיין האָט זיך געשלעפט אין שאַטן פון די הייזער. ער האָט
געטראַכט וועגן דעם, וואָס ער וועט די נאַכט מוזן אויפזיין. ער האָט
זיך פון שוואַכקייט געווישט דעם שווייס פון שמערן און יעדעס מאָל
איבערגעוואָרפן דעם שווערן מאַנטל פון איין אַרעם אויפן צווייטן:
„וואָס מיר קוקן אויפן הימל? וואָס מיר זעען דעם זון אונטערגאַנג?“
ער איז געגאַנגען פאַרטיפט אין זיינע צרות און זיין האַרץ און נשמה
האַבן געוויינט.

דער הויף

אַזוי ווי די דייטשן האָבן אַריינגעשאַסן דורך די דראַטן צו די
יידן אין די גאַסן און אין די שטובן, האָבן יידן פאַרקלאַפט טירן,
טויערן און פענצמער. אויסגעהאַקט לעכער אין ווענט, איינגעלייגט
מויערן און פלויסן — זיינען פון אַלע הויף געוואָרן איין הויף. און עס
האַבן זיך געשאַפן הינטער-גאַסן. אַזוי אַרום האָבן יידן זיך לגמרי
נישט באַוווּזן אין די פאַרנטיקע גאַסן, וווּ ביי די דראַטן האָט זיך
געדרייט די דייטשע וואַך.

די אויבסט-ביימער, וואָס זיינען געווען אויפן הויף, האָט רומקאַוּר-
סקים „מלוכה“ זיך צוגעאייגנט, כדי די שכנים זאָלן ניט גנבענען, האָט
דער ווירטשאַפטס-אַמט דאָרט אַוועקגעשמעלט מאַג און נאַכט וועכ-
טער. ווען בלושטיין איז צוגעקומען אויף דעם אַנגעוויזענעם אַדרעס
האַט ער געזען איין גרויסן לאַנגן הויף, ווי אַ גאַס, און ער האָט געזען
אַ צאַל קאַרשן-ביימער. האָט ער פאַרשטאַנען, אַז מען האָט אים
אַהער געשיקט היטן די קאַרשן. ער האָט דאָ אויך געטראַפן צוויי
נאַכט-זעכטער, וואָס האָבן געהיט די קאַרשן-ביימער. אַכער עס
איז אים נישט קלאַר געווען, וווּ און וועלכע ביימער ער דאַרף היטן.

איידער עס איז פינצטער געוואָרן, זיינען די שכנים דאָ פון עטלעכע הייף — פון גרויסע פינף-שטאַקיקע הייזער — זיך צונויף-געקומען אין קרענצלעך אין מיטן גרויסן פּלאַץ און געשמועסט וועגן די לעצטע נייעס אין דער פּאָליטיק. איין גרופּע איז געווען פון אַרײַנגעטריבענע יידן אין געטאָ. אַ צווייטע גרופּע איז געוועזן פון אַרבעטער און אַרעמעלייט, און איין גרופּע איז געוועזן פון בעסער איינגעאַרדנטע, מיוחסים, וואָס ווײַנען נאָך דאָ פון פאַר דער מלחמה, וואָס צו אַ טײל פון זײ געהערן דאָס די הייזער דאָ. זײ האָבן דאָ פּרער געהאַט זײערע הורט-געשעפטן. זײ קרעכצן, וואָס דער „קײסער“ לאָזט זײ נישט נעמען קײן דיר-הי-געלט. עס דערקענט זיך אין זײ, אַז זײ הונגערן נאָך נישט. עס איז נאָך אַ נס וואָס ס'זײנען דאָ „זאַ-שילקאַווצעס“ וואָס פאַרקויפן זײ זײערע ראַציעס, ווען נישט וואָלט זײ חלילה אויך געהונגערט. אין דער גרופּע מיוחסים איז דער הויפט רעדנער אַמועל: אַ קײלעכדיק יידל, מיט אַ גרויסן בויך, אַ געוועזע-נער וורשט פאַבריקאַנט. ער איז דאָ געבליבן אין דער זעלבער דירה פון פאַר דער מלחמה, ער גיט אַכטונג זײן פאַבריק זאָל נישט גײן אין ניוועק, ווייל אַ ליאַדע טאַג קען זיך דאָך ענדיקן די מלחמה — לױט זײן אויסרעכענונג — זאָל ער שפּעטער האָבן מיט וואָס צו „פּײפּן“. די וואָס שטײען אין דער זײט און הערן זיך צו, האָבן גע-האַלטן מיט די רוסן, אַז די רוסן וועלן בײקומען. אַמזל האָט גע-ענטפּערט מיט אַ חוזק שמײקעלע: „וואָס? פּאַניע חויר? דער קבצן? דער דלפון מיט די צעבראַכענע ביקסן אויף די פּאַפּירענע שטריקלעך און מיט די צעריסענע שײנעלן? מען האָט שוין געזען זײערע כוחות אין פּינלאַנד. ווי גרויס איז פּינלאַנד קעגן רוסלאַנד? אַ מילב קעגן אַ העלפּאַנט. פונדעסטוועגן האָבן זײ דאַרמאָן אַוועק-געלײגט אַ סך כוחות. און ווי לאַנג האָבן זײ געקעמפט? חדשים מיט חדשים אַדער אפּשר יאָרן. ענגלאַנד וועט זײגן! נאָר ענגלאַנד!“ — פאַרענדיקט ער רויק און שפּאַצירט זיך אַוועק מיט דריבנע טרײ-טעלעך אין די וויכע שטעקלאַטשן, פאַרלײגט די הענט פון הינטן, ווי דער שײנער אַמאָל שבת נאָכן טשאַלנט אַדער נאָך מיטאַג-שלאָף, און ער וואַרפט צו: „פאַרוואָס אַנטלויפט ער, פּאַניע חויר?“ „הערט פּאַניע אַמועל — שטעלט אים אײנער אָפּ — הימלער האָט געזאַגט: איך האָב די שענסטע ראַסע! משערטשיל האָט גע-זאַגט: איך האָב די גרעסטע קאַסע! און סמאלין האָט געזאַגט: איך האָב די גרעסטע מאַסע! טאָ ווער וועט פאַרט זײגן? די...“ „די קאַסע! — פאַלט ער אים אַרײן אין די רײד — אַזױ גײט עס אויף דער וועלט — זײגן זײגט נאָר די קאַסע!“ און ער גײט אַוועק. „ניין, נישט די קאַסע, נאָר די מאַסע!“ — שרײט ער אים

נאך. צמול מאכט זיך, אז ער הערט נישט. ער שפאנט אוועק אונ-
טערברומענדיק א ניגונדל.

אז דער הויפט נייעם-איבערגעבער און קאמענטאטאר, צמול,
איז אוועקגעגאנגען, זיינען זיך אויך די יחסנים צעגאנגען און ס'איז
נאך געבליבן עמך, אויף וועמען די יחסנים האבן געקוקט מיט ביטול.
ערשט איצט האט זיך א נידעריק יידעלע, מיט א געלער בארד
אנגענומען מיט מוט: „הערט, — האט ער געזאגט שמיל און גע-
לאסן. איין גרופע, וואס איז נאענט געשמאנען, האט זיך דא אהער
צוגעשארט, — אין אן אדערויף וועל איך אייך דערציילן א מעשהלע:
א שטאטישער פריץ איז געקומען אין דארף אויף א קאמטש, מיט א
פאר שיינע פערד. איז ער אריין אין א זומפ און די פערד האבן בשום
אופן נישט געקענט רירן פון ארט. איז אדורכגעפארן א פויער מיט
א פאר פערדלעך, וואס האבן קעגן דעם פריצם פערד אויסגעזען
ווי קעצלעך. ער האט געזען דעם פריצם פארלעגנהייט, האט ער זיך
אפגעשמעלט און דער פריץ האט אים טאקע געבעטן ער זאל אים
העלפן. דער פויער האט אויסגעשפאנט דעם פריצם פערד און אוועק-
געפירט זיי אין דער זייט. דערנאך האט ער איינגעשפאנט זיינע
פערדלעך און כהרף עין איז די קאמטש ארויסגעשלעפט געווארן פון
זומפ.

פאר דעם פריץ איז דאס געווען ווונדער איבער ווונדער. האט
ער געפרעגט: „ווי איז דאס מעגלעך? מיינע זיינען קעניגלעכע
פערד, דינע קעגן זיי זעען אויס ווי העזעלעך.“ האט דער פויער
אים געענטפערט: „נאשי, דאס זיינען אייגענע — זיי זיינען דא
געבוירן און דערצויגן.“ דאס זעלבע, פארשטייט איר מיך, וועט זיין
מיט די דייטשן. די רוסן וועלן זיי ארייננארן אין זייערע זומפן און
דארטן אין דער היים וועלן זיי זיך מיט זיי אן עצה געבן. דאס
זעלבע האבן זיי געטאן מיט נאפאלעאנען. ווארטס, ווארטס, זאל נאך
קומען דער ווינטער. דער „גענעראל-ווינטער“ וועט זיי אַנלערנען! די
דייטשע ארמיי איז נאך גענוג גרויס, זיי זיינען אין די מיליאנען —
מען דארף פאר זיי האבן א קבר און די רוסישע סמעפעס וועלן זיין
זייערע קברים.“

די צוהערער האבן הנאה און מראכטן: א, ער רעדט נישט נא-
ריש. עם ווערט זיי עפעס גוט אויף די הערצער, זיי ווערן האפער-
דיקער. בלושטיין איז געגאנגען פון איין גרופע צו דער צווייטער,
ער האט זיך נאך צוגעהערט און נישט אַנגערופן זיך מיט קיין איין
ווארט. און אין דעם יידס רייד האט ער זיך אויך פארטראכט.

* * *

עס איז טונקל געווארן. בלושטיין איז צוגעגאנגען צו די פאר

קארשן-ביימער. דא האָט ער געמראָפּן ביידע נאַכט-וועכטער: איי-נער איז געזעסן אויף אַ שטול, וואָס ער האָט זיך מיטגעברענגט. ער האָט געמראָפּן אַ שווערע ווינטער-קאַפּאַטע. אויף דער ברוסט איז געהאַנגען אַ גרויסער וועק-זייגער אויף אַ שמריק איבערן האַלדז. בלושטיינען האָט דאָס אויסגעזען עפעס מאַדנע. די זאַך איז אזוי געווען: אזוי ווי ער קען נישט אַ גאַנצע נאַכט אַרומגיין, די פּיס מראָפּן אים נישט, זעצט ער זיך אַנידער פּון מאַל צו מאַל — כאַפּט אים דער שלאָפּ. דעריבער האַלט ער אין איין אַנשטעלן דעם זייגער ער זאל אים אויפוועקן. ערשטנס, קיין הונגעריקע, וואָס לויערן אויף די קארשן, פעלן נישט, ער איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די ביימער. צווייטנס, קען אונטערקומען דער קאַנטראַלער און אים פאַקן שלאָפּן, איז ער פאַרטיק — איז אויס מיט דעם פאַסטן, ווייל ביים „קייסערס“ קאַנטראַלער ווערט ער פאַרשריבן ווי אַ דעזערטיר.

דער צווייטער וועכטער איז געווען אַ מאַדזשיצער חסיד. אַ הוי-כער, אַ ברייטבייניקער. ער איז געגאַנגען מיט אַ שווערן שמעקן. ער'ס געמראָפּן שווערע חסידישע שמייוול, אַ קורץ רעקל און די הויזן אַריינגעלאָזט אין די שמייוול. ער האָט געהאַלטן אין איין אונטער-זינגען זיך אַ מאַדזשיצער ניגון: „באַם באַי די די, דא דא דא“.

בלושטיין האָט אין דער טונקלקייט זייערע פּנימער גענוי נישט גע-קענט זען.

אזוי ווי די דריי וועכטער האַבן געשמעסט זיינען אונטערגע-קומען צוויי קאַנטראַלערן אין גרויסע הימלען מיט גלאַנציקע דאַש-קעס און ברייטע קאַנטראַקאווע פאַסן, מיט געלע און ווייסע בענדער אויף די לינקע אַרעמס. איינער האָט זיך גענומען טשעפען צו בלו-שטיינען פאַרוואַס ער שטייט נישט דירעקט אויף זיין פּלאַצוווקע. בלושטיין האָט נישט געוואָסט וווּ זיין פּלאַצוווקע איז. ער האָט דאָס פאַר קיינעם נישט געזאָגט, ווייל, ווי פאַסט דאָס? פאַטאַש דער „קאַלמער לונג און לעבער“ אין ביורא האָט אים אויך נישט געזאָגט, וואָס ער האָט צו הימל. ער האָט אים נאָר אויפגעשריבן דעם נומער פּון דער זיגערזשער גאַס; און דאָ איז פּון צענדליקער הייף גע-וואָרן איין גרויסער לאַנגער הויף. בלושטיין האָט דעם קאַנטראַלער געבעטן ער זאל אים מוחל זיין און ער האָט זיך גלייך געלאָזט גיין נענטער צו די הייזער, זוכן אַנדערע ביימער. דער קאַנטראַלער האָט אים מוחל געווען. בלושטיין האָט געזוכט און געזוכט און דאַרמין קיין ביימער נישט געפונען. ערשט אין שיינע עמלעכע טעג שפעטער האָט אים איין נאַכט-וועכטער געזאָגט, אז דאָ געפינט זיך ערגעץ אַ שטיקל שאַפּע, וואָס דער ווירטשאַפּטס-אַמט רעכנט פּון דעם עפעס אויפצובויען. דאַרף מען דאָס הימל די שכנים זאָלן זי נישט צערייסן

אויף ברען-מאטעריאל. אבער דער באלעבאס וווינט דא — היט ער אליין אויך צו."

בלושטיין האט געזוכט און געזוכט. ער האט געזען אין הויף קאמערן און שאפעס, אבער וואס ער היט האט ער אלץ נישט געוויסט. איינמאל איז ער עקסטרע געבליבן א פאר שעה לענגער אין טאג אריין; ער האט געמיינט אפשר וועט ער זען דעם טאג-וועכטער, ער טאר דאך נישט פארלאזן דעם פלאץ ביז מען גיט אן אנדערן איבער די פלאצוווקע. אבער ער האט קיינעם נישט געזען. ער האט מורא געהאט אז אויב עס געשעט עפעס, טא וואס וועט ער ענטפערן די פאליציי? ער האט זיך געמוזט פארלאזן אויף ניסים.

ביינאכט אויפן הויף

בלושטיין האט געשמעלט מידע מריט איבער די הויף. ער האט אויפגעהויבן די אויגן צום הימל און געזען: א פולע לבנה האט אפויבערגעשוועבט פון אונטער דער ריי הויכע הייזער. דער הימל איז געווען א טיפער און א לויטערער, אויסגעזעצט מיט שמערן. אין דער מיט האט עס אויסגעזען, ווי באשפריצט מיט ווייסן קאלך, און ווי קאלך דורכגעצויגן מיט אן אויסגעריבענעם פענדול. בלושטיין האט אויף דעם אנגעשמעלט די אויגן און געטראכט: ווי בילדלעך די חכמים האבן דאס אנגערופן: „מילך-וועג". עס איז טאקע ווייס ווי מילך. איז דאס אמת, אז דארטן זיינען פאראן מיליאנען, טריליאנען שמערן, פלאנעטן, וועלטן? צי לעבן דארטן מענטשן? הערשט ביי זיי אויך קנאה-שנאה, וואס ברענגט צו מלחמות, געטאס און קאנ-צענטראציע לאגערן? און אפשר איז דער מענטשן-מין דארטן ציוויליזירטער, קולטורעלער און זיי לעבן ווי אין א גן-עדן? און אפשר זיינען דארטן בכלל נישטא קיין מענטשן און מיט דעם אליין איז עס א גן-עדן? עס האט זיך אים געדאכט, אז עפעס באוועגט זיך אויפן מילך-וועג. אז ער זעט אייערלעך קלענערע און גרעסערע, וואס ציען זיך איבערן גאנצן מילך-וועג. דערנאך האט זיך בלושטיין פארגאפט אין די זיבן שמערן, וואס שאפן א וואגן — פיר רעדער מיט א צעבויגענעם דישעל. דערנאך האט ער אויסגעזוכט אויפן הימל דעם קליינעם וואגן, ער האט זיך דערמאנט, וואס ער האט וועגן דעם געלערנט אין דער שולע און געלייענט אין וויכטיגע פמלעכע אר-טיקלען.

פון די פארשמעט און דערפער האט זיך דערמאנט א קווא-קעריי פון זשאבעס. פון גארטן דא האט זיך געהערט דאס זעגן פון גרילן און גראז-שפרינגער. פון פארנט אויף דער גאס איבערן געטא-

צוים האָט זיך געהערט אַ קלאַפּן פון לויפנדיקע פּערדישע פּאַדקע-וועס, אין געשלעפּ פון אַ דראַשקע.

אַמאָל האָט מען אין אַזאַ נאַכט, אויך געהערט דאָס קלינגען און רוישן פון פּאַרנדיקע טראַמווייען, דאָס טראַמביען פון טאַקסעס. די שטאַט האָט גערוישט. אָבער דאָס איצטיקע קלאַפּן פון די פּערדישע פּאַדקאַוועס איז געווען אַ שוואַכער קלאַנג, וואָס זשיפעט קוים מיט לעבן, אין אַ טויטער שטאַט. בלושטיינען האָט דאָס אויסגע-וווּן, ווי אַ קלאַפּן פון אַ קראַנק האַרץ ביי אַ חולה-מוכּן. ער האָט זיך דערמאַנט, ווי אין אַזעלכע שיינע זומער נעכט זיינען די גאַסן פול געווען מיט שפּאַצירנדיקע; ווי ער פּלעגט שפּאַצירן אויפן „פּריי-הייטס-פּלאַץ“ אויף דער נאַוואַמיעיסקע, און אויף דער פּיעטריקאַ-ווער גאַס מיט אַ גרופּע חברים און חברטעס. ס'איז דעמאָלט עפעס געווען אַזוי גוט אויפן האַרצן. זיי האָבן געגעסן „לאַדעס“ (אייז-קרים) אין דער זשעמיאַנסקע, און געהערט דעם אַרקעסטער פון ווונדערבאַרע ציגיינער-מאַטיוון; און זיי האָבן געפירט דיסקוסיעס וועגן דער יידן-פּראַגע, פּאָליטיק, ליטעראַטור, וועגן סאַציאַליזם. זיי האָבן זיך קוים געקאַנט געזעגענען אַהיימצוגיין שלאָפּן.

איבערן הימל איז אַצינד פון צייט צו צייט ליכטיק געוואָרן, אַזוי ווי עס וואָלטן אויפגעבליצט פּראַזשעקטאָרן. עס האָט זיך גע-הערט אַ שמיל רוישן פון אַ מאַשין און אויך באַפּעלערישע קולות פון אַ מאַן אויף דייטש. בלושטיין האָט אויסגערעכנט, אַז מסתּמא פּאַריכט מען פּאַרנט די טראַמוויי-רעלסן. יא, דאָס רוישן און אויפ-בליצן איז טאַקע פון „שווייסן“ (צולייטן אייזן).

דאָס קוואַקעריי פון די זשאַבעס איז שטאַרקער געוואָרן. בלו-שמייין האָט געהערט אַ מין „אַרקעסטער“ פון פּאַרשיידענע זשאַבעס. דאָס האָט אים דערמאַנט: פּאַר דער מלחמה, ווען די חברטע רעגינען איז אַרויס פון דער תּפיסה, איז ער אין אַ זונטיק מיט אַ גרופּע חברים און חברטעס, לכּבוד איר באַפּרייאונג פון דער תּפיסה אַרויסגעפּאַרן אין דאָרף זשאַביאַניץ, הינטער לאַדזש, כאַפּן אַ ביסל פּרישע לופּט. זיינען זיי פּאַרבייגעגאַנגען אַ קליינע אַזיערע, וואָס איז געווען אַרומ-גערינגלט מיט טאַפּאַל-ביימער. די לופּט איז פּאַרהילכט געוואָרן מיט געזאַנג פון זשאַבעס, פּונקט אַזאַ געזאַנג ווי אַצינד. ער האָט זיך דעמאָלט אויף דער נאַטור געפילט יינגער. ער איז אַריין אין הויכן שמעקנדיקן גראַז. פּייגעלעך זיינען געפּלויגן הויך איבער אים און געזינגען. ער האָט אַפּגעריסן פּעלד-בלומען, די חברטע רעגינע האָט אויך געריסן בלומען. און עפעס אַ פּריילעך געזאַנג האָט זיך פון אים אַרויסגעריסן און אַלע האָבן מיטגעזינגען, אַלע האָבן זיך גוט

געפילט. דער חברטע רעגינע האָט זיך פאַרגלוסט אַרײַנצוגײן מיט באַרוועסע פּיס אין דער אַזיערע. אַז זי איז שוין געווען אויפן ברעג האָט זיך דערהערט אַ צאַרנדיק באַפעלעריש געשריי אין פּויליש — אין דעם קול האָט זיך געפּילט אַ מין שנאה: „נישט צוגײן צום וואַסער!“ רעגינע איז פאַרציטערט געוואָרן. בלושטיינען האָט דאָס שטאַרק וויי געטאַן. ער האָט געפּילט, אַז פאַר דער חברטע רעגינען איז דאָס, ווי פאַר אַ שטאַרק אויסגעהונגערטן, וואָס נעמט דעם ערשטן ביסן צום מויל און פּלוצלינג קלאַפט מען עס אים אַרויס. בלושטיין האָט געוואָלט זיך אַפּרעכענען מיט דעם גוי, ער האָט גע-טראַכט עפעס אים צו ענטפּערן, אָבער ער האָט נישט געפונען דאָס פאַסיקע וואָרט. מיט אַ מאָל איז אָנגעפּלויגן אַ פּייגעלע, וואָס האָט זיך אַראַפּגעלאָזט איבער דער אַזיערע און פּלעינדיק אַרײַנגעשטאַכן דאָס שנאַבקל און געטרונקען. האָט בלושטיין אַריבערגעשריגן צום גוי מיט אַ טאָן ווי עס וואָלט געשען אַ גרויס אומגליק: „פּאַניע! פּאַניע! אַ פּייגעלע טרינקט מ'וואַסער! אַ, זע! זע!“ — האָט ער אים געוויזן.

„אַ פּייגעלע מעג — נאָר דער זשיד טאָר נישט!“ האָט דער גוי צאַרנדיק געענטפּערט.

„נו, וואָס זאָגסטו צו אים? — האָט בלושטיין זיך געווענדעט צו רעגינען, — פאַר אים, אים אויסצולייזן פון דער קאַפיטאַליסטישער אַרדענונג ביסטו אָפּגעזעסן דיינע בליענדיקע יאָרן אין די תּפּיסות? אַט האַסטו דיין לוינ!“

די חברטע רעגינע האָט אים גאַרנישט געענטפּערט. די פּריי-לעכע שטימונג איז ביי אַלע פאַרשמערט געוואָרן און זיי זיינען אַוועק פון דעם אָרט.

„יאַ — טראַכט אַצינד בלושטיין. — שוין דעמאָלט האָב איך גע-דאַרפט פאַרשטיין, וואָס עס רוקט זיך אָן אויף אונדז יידן. מיין זיידע ע"ה האָט געזאָגט: „דאָס וואָס הימלער י"ש טוט מיט די יידן אין דייטשלאַנד איז נאָך אַזאַ אויסגעקליגטע רשעות אין דער וועלט נישט געהערט געוואָרן. אָבער אין פּוילן וועט ערגער זײַן! אין יעדן דור גיט מען אונדז צו פּילן אַז מיר זיינען אין גלות.“ דער זיידע האָט געהאַט מול, וואָס ער איז געשטאַרבן פאַר דער מלחמה.“ האָט בלר-שטיין געטראַכט. בלושטיינען איז אַצינד געקומען אויפן זינען זיין געבורטס-שמעטל מיט זיינע עלטערן און פאַרצווייגטער משפּחה: „ווער ווייסט וואָס עס טוט זיך ביי זיי? שוין אַזאַ לאַנגע צייט ווי איך האָב פון זיי נישט געהאַט קיין שום ידיעה.“ ער האָט זיך דער-מאַנט אין אַזאַ לויטערן זומערדיקן אַוונט, ווי אַצינד, אין שמעטל, וווּ

ער האָט פאַרברענגט אין דעם יאָר פאַר דער מלחמה, טאָקע אין דעם זעלבן חודש. ער פלעגט ליב האָבן איינזאָם צו שפּאַצירן אין דער שפּעטער נאַכט. דאָס גאַנצע שמעטל איז געשלאָפּן. ער איז געגאַנגען אין אַ ווייס זיידן העמד און העלע הויזן און אין ברוינע סאַנדאַלן. אַ וואַרעם ווינטעלע האָט זיך געשפּילט מיט זיינע לאַנגע געלאַקטע האַר. דאָס הויכע גראַז האָט זיך שטיל געוויגט אין כּוואַ-ליעס, די איינצלענע בעריאָזעס האָבן אים געגריסט מיט די אַראַפּ-געהאַנגענע צווייגן-הענט. זיין האַרץ האָט געבענקט און ער האָט נישט געוואוסט צו וואָס. דער סאַסנע-וואַלד, וואָס האָט אַרומגערינגלט דאָס שמעטל האָט אויסגעזען ווי שוואַרצע פלושענע בערג. אינזעקטן האָבן געגרילט און געזעגט. זשאַבעס האָבן געקוואַקעט. פּייער-פליגן האָבן אויפגעבליצט און זיך פאַרלאָשן. דער לויפנדיקער טייך האָט געזונגען. אויפן טונקל בלויען הימל מיט ווייסע וואַלקנס האָט שפּאַ-צירט אַ פּולע לבנת, טיילמאָל האָט זי זיך געראַנגלט מיט זילבערנע וואַלקנס און איז שמענדיק אַרויס אַ זיגערין. די בלעמער פון די ביי-מער האָבן געשעפטשעט: „שאַ, ס'שמעטל ששלאַפּמט.“ „אוף, אוף!“ — האָט אויף דער בריק איבערן טייך שווער געסאַפּעט אַ לאַקאַמאַ-טיוו, די רעדער האָבן געקלאַפּט אין די רעלסן. פּלוצלינג איז ער געבליבן שטיין און ער האָט זיך צעווייגט מיט אַ טרויעריקן פּיף. ער האָט זיך געבעטן איינמאָל און נאַכאַמאָל: „עפן מיר דעם וועג.“ דאָס אַלץ האָט אין בלושטיינס האַרץ געשאַפּן נאָך אַ גרעסערע בענ-קעניש. אַצינד אין געטאָ בענקט ער, ער זאָל כאַטש נאָך איינמאָל קענען איבערלעבן זאָז נאַכט אין שמעטל. „זאָל זיך נאָר ענדיקן די מלחמה. זאָלן נאָר אויפגעריסן ווערן די דראַטן וועל איך...“

„בים בוי די די דא די דאי“ — האָט דער מאַדזשיצער ניגון פון דעם נאַכט-וועכטער איבערגעריסן בלושטיינס רעיונות. דער מאַדזשיצער חסיד האָט פאַרהילכט דעם הויף מיט זיינע שווערע טריט און מיט דעם צוקלאַפּן צום טאָקט מיט זיין שווערן שמעקן אויף דעם שטיינערנעם ברוק. ער האָט געטראָגן אַ קורצן אַנצוג מיט אַ מאַ-שעיוווקע הימל. ער האָט שוין אויך נישט געהאַט די באַרד. (צו וואָס זאָל ער זיך איינשמעלן ס'לעבן? נישט איין ייד האָבן שוין די דייטשן געשאַסן דורך די דראַטן ווייל ער האָט געטראָגן אַ באַרד). בלויז די שמיוויל זיינען אים געבליבן פון וואַכעדיקן אויסערלעכן חסידישן שטייגער.

„איר זעט, פאַניע בלושטיין — טוט ער אַ זאָג מיט פּרייד — דאָס פּייער וואָס שיינט אויף פון צייט צו צייט איבערן הימל? דאָס קומט פון די רוסן. זיי שטייען שוין הינטער זיגערזש (אַ שמעטל נעבן לאַדוש) מיר קענען אַ ליאָדע שעה געהאַלפּן ווערן. איך האָב

זיי שוין אפילו געהערט שיסן. יא, יא, רומישע שאסן. איך געדענק זיי נאך פון דער ערשמער וועלט-מלחמה. א, א! איר זעט ווי ליכטיק ס'איז ווידער געווארן? — ווייזט ער מיטן שמעקן אויפן הימל — די רוסן ווארפן ראקעטן. זיי ווילן זען ווי די עמלקים אנטלויפן שוין..."

"גייט שוין גייט, — האָט אים בלושטיין איבערגעריסן — דאָס איז פון „שווייסן“, די רעלסן, פון די טראַמוויען, וואָס מען פאַר-ריכט פון פאַרנט אויף דער גאַס. איר הערט נישט פון צייט צו צייט באַפעלערישע קולות? דאָס איז פון דעם אַנפירער פון דער אַר-בעט..."

"נו, יא, דאָס שרייען? דאָס באַפעלן די אַפיצירן דעם מיליטער, וואָס צייט שוין אַפּ. מיינס אַ שכן האָט טאַקע דערציילט, ווי זיינס אַ פעטער האָט דערהאַלטן אַ בריוו פון וואַרשע. שרייבט מען, אַז זיי עסן אַ סך אַרבעט, קניידלעך, גרויסע דיניעס, קאווענעס, באַניעס און הענגלעך וויינטרויבן, און אַז עס איז יעדן טאַג ערב פּסח: מען רוימט, מען האַלט אין איין איבערשמעלן דאָס מעבל, און עס האַלט זיך אין איין צעברעכן, און אַז זיי מוזן שלאַפן ביים פעטער „קעלע-ראַווסקי“ און ביי דער מומע „בוידעמאַווסקי“. איר פאַרשטייט דאָס לשון? האָ? די רוסן גיבן זיי צו שמעקן און צו לעקן. זיי זיינען זיי מכבד מיטן אמתן פּולווער! איר פאַרשטייט? אַרבעט? קניידלעך? גרויסע באַניעס? הענגלעך וויינטרויבן — מיינט מען אַ הענגל באַמבעס מיט באַמבעלעך. אַ ליאָדע טאַג וועלן די רוסן פאַרנעמען וואַרשע! אַזא בריוו דאַרף מען קענען פאַרשטיין."

"כ'בעט אייך, ווי ווייט איז דאָס פון וואַרשע קיין לאַדזש? פאַרוואָס באַמבאַרדירן זיי שוין נישט אין איין וועגס לאַדזש?"

"לאַדזש וועלן זיי איינעמען אָן אַ שאַס!"

"ווויל איז אייך, וואָס איר האָט אַזעלכע פאַנטאַזיעס."

"אוי, פאַניע בלושטיין, איר זענט אַ קאַלטער ייד, איר האָט ווייניק בטחון אין רבּונו של עולם. ביי אים איז אַלץ מעגלעך. איך פאַרלאַז מיך אויף אים, אויפן רבּונו של עולם! — האָט ער אַרויפגעוווּזן מיטן שמעקן צום הימל — אין איין מינוט קען ער ברענגען די ישועה!" און ער איז אַוועקגעגאַנגען מיט זיין ניגון: „בים בוי די די דאָ די דאָי“, צוקלאַפּנדיק צום טאַקט מיטן שווערן שמעקן און שווערע שמוול אויפן שטיינערנעם ברוק.

בלושטיין האָט זיך געטראַכט: אים איז ווויל, אים איז מקנא

צו זיין! און עס האָט אין אים אויפגעוונגען פאַפּיערניקאַווס:

א געזאגט :

„זאל זיין, אז איך בוי אין דער לופט מינע שלעסער.
 זאל זיין אז מיין גאט איז אינגאנצן נישטאָ.
 אין טרוים איז מיר לייכטער, אין טרוים איז מיר בעסער,
 אין טרוים איז דער הימל נאָך בלויער ווי בלוי.
 זאל זיין, אז מיין שיף וועט צום ברעג נישט דערלאנגען.
 זאל זיין, אז כ'וועל קיינמאל נישט קומען צום ציל.
 עס גייט נישט אין דעם, אז כ'זאל האָבן דערגאנגען,
 עס גייט נאָר אין גאנג פון אַ זוניקן וועג“ (*).

* * *

עס האָבן זיך דערטראַגן געוואָלדן פון אַ פרוי, וואָס האָבן אויפֿ-
 געוועקט די שכנים. בלושטיין איז נאָכגעגאָנגען דאָס געשריי. דאָס
 איז געווען אפשר מיט פינף הייף ווייטער. דער הייף איז פול געווען
 מיט אויפגעוועקטע שכנים. דער פרוי געשריי איז אַלץ העכער און
 יאָמערלעכער געוואָרן. מען האָט נישט געקענט דערגיין, וואָס איר
 איז, צי עס טוט איר עפעס וויי. זי האָט גאַרנישט געזאָגט, נאָר
 געשריגן. איר מאַן האָט זיך אַרומגעדרייט, געשעמט דעם קאָפּ אויפֿ-
 צוהויבן און געקרעכצט: „אוי, רבונו של עולם! אוי, טאָמע דער-
 באַרמדיקער, העלף איר! אוי, אל רחום וחנון!“ די פרוי האָט
 זיך אַלץ נישט איינגעשטילט. עס האָט געדויערט איבער אַ שעה ביז
 עס איז געקומען די גיכע הילף: אַ דאָקטאָר אין אַ גרויסן הוט, מיט
 אַ ברייטן באַרדאָפּאָס און אַ גלאַנציקן דאַשעק, מיט אַ טעקע אין
 האַנט. אַ געהילף האָט אים נאָכגעטראַגן אַ גרויסן קאַסטן מיט
 מכשירים. דער דאָקטאָר האָט געזאָגט: „דאָס איז אַ נערוון־אַטאַקע.
 די פרוי דאַרף אַן איינשפּריץ.“ איז אין דער שטוב פינצטער — ס'איז
 נישטאָ קיין עלעקטריע. האָט ער זיך נאָכגעפרעגט: „אפשר געפינט
 זיך דאָ ערגעץ אַ שטוב וווּ עס איז פאַראַן עלעקטריע?“ אָבער אין
 ערגעץ איז קיין עלעקטריע נישט געווען. מען האָט געענטפערט:
 „לא כל אָדם זוכה!“

„מיר זיינען נישט קיין „בייראָטניקעס“ (די וואָס באַקומען אַ
 ספּעציעלן צומייל פון בייראָט).

„מיר זיינען נישט דעם „קיוסערס“ מענטשן.“

„מיר זיינען „זאַשילקאַוועס“ (רעליפּניקעס).

איין שכנע האָט געברענגט אַ שמוקל ליכטל, איז אָבער נישט
 געווען מיט וואָס עס אַנצוצינדן. איז דער דאָקטאָר געפאַלן אויף

(* אַ פּאָפּולער יידיש ליד פון דעם דיכטער י. פּאַפּיערניקאָו פון מדינת ישראל.

א גומן פלאץ: ער האט געהייסן די פרוי אוועקזעצן אויף א שטול אין מיטן הויף. די פולע לבנה איז געשטאנען אין מיטן הימל. די פרוי האט נאך אלץ יאמערלעך געשריגן אן ווערטער. דער דאקטאר האט איינגעטונקען א שטיקל פאפירענע וואמע אין אלקאהאל, האט איינגעריבן איר לייב און איר געגעבן אן אפיום-איינשפריצונג. ווען מען האט די פרוי צוריק אריינגעטראגן אין שטוב האט זי שוין נאר געקרעכצט, און וואס אמאל רויקער און שוואכער. באלד איז זי איינגעשלאפן.

* * *

בלושטיין האט שפאצירט איבער דעם הויף אזוי לאנג, ביז די פיס האבן אים שוין מער נישט געטראגן. ער האט זיך אַנידערגעזעצט אויף א שטיין. אַבער ער האט נישט געקענט איינזיצן. עס האט אים געצויגן צו ליגן; די שלעפעריקייט האט אים געפייניקט: „איך דארף נויטיק שלאָפן, אויב נישט, פיל איך, אז איך וועל אוועק-חלשן.“ האט ער געזאגט צום מאַדושיצער חסיד. יענער האט אים אַנגעוויזן אַ ווינקל, אין אַ פאַדער-הייל, אויף דער גאַלער ערד: „דא ליגט אייך אונטער דעם מאַנטל און שלאָפ! האט פאַר קיינעם נישט קיין מורא, אז עס וועט קומען אַ קאַנטראַלער וועל איך אייך אויפוועקן.“

בלושטיין האט אים געפאלגט. ווען ער האט זיך אויסגעצויגן אויף דער ערד, איז אים עפעס גוט געוואָרן, עס האט זיך אים לייכטער געאַטעמט. ער האט צוגעמאַכט די אויגן, ער האט געוואַלט, וואָס גיכער איינשלאָפן. דער וועכטער איז אַוועק מיט זיין ניגון, צוקלאָפּן-דיק צום טאַקט מיט זיין שווערן שמעקן און שווערע שמיזל אויפן שטיינערנעם ברוק, וואָס האט אין דער שטילקייט פון דער נאַכט אַפּגעהילכט איבער די הויף. בלושטיין האט איצט דערפילט אז ער איז טאַקע אַ שוואַכער מענטש. אַנדערע קענען אויפזיין גאַנצע נעכט, אַבער ער ווערט צום טויט פאַרמאַטערט. ער האט באַשלאָסן, אז ער מוז פטור ווערן פון דער נאַכט-וועכטעריי. ער וועט רעדן מיט פישביינען, ער וועט אים פאַרשטיין און העלפן. אויב, הלילה, נישט — איז עס פאַר אים אַ זיכערער טויט. בלושטיין האט געטראַכט: „ווער ווייסט, צי מיין ווייב קען יא אַצינד שלאָפן? זי מוז זיכער איבער-קלערן וועגן מיר. אַבער דאָך ליגט זי אויף אַ געלעגער.“ עס איז אים קאַלט געוואָרן און ער האט זיך איינגעקאַרטשעט. ער האט אלץ געהאַלטן צוגעמאַכט די אויגן, אַבער אַנטשלאָפן ווערן האט ער נישט געקענט. האט ער איבערגעטראַכט, וואָס ער זאַל מאַרגן פאַר-שרייבן אין זיין טאַגבוך. ער האט דורכגעוואָרפן אין זכרון אַלע פאַ-סירונגען און זיינע אייגענע איבערלעבונגען פאַר די לעצטע צוויי

טעג אין געטא. און ער האט באשלאסן, אז אלץ איז וויכטיק, און אז ער טאר קיין זאך נישט דורכלאזן.

דער חסיד האט זיך ווידער דערנענטערט מיט זיין: „בים בוי די די דא די דאי“.

„נו, האט איר זיך שוין אויסגעשלאפן? זעט איר, דער מאדזשי-צער ניגון האט אין זיך אזא כוח, אז ער מאכט מיך וואכעדיק. ווער מיר שלאפן? וואס מיר שלאפן? ביי דעם ניגון ווילן אלע אברים טאנצן. די פיס הייבן זיך: „בים דאי די די דא די דאי...“ זינגט ער זיך אונטער און טאנצט זיך אונטער מיט אלע אברים און טופעט צו מיטן שמעקן.

„איר הערט, פאניע בלושטיין! דער עיקר איז חדוה! פרייד! בטחון! אפילו דער דייטש, די כפרה זאל ער זיין! זאגט אויך: „מוט פארלוירן — אלעס פארלוירן.“ איך פיל, כ'זע באשיימפערלעך אז די מלחמה וועט זיך ענדיקן א ליאדע טאג, און מיר וועלן אהיים-גיין. און דער משוגענער רומקאווסקי וועט ווערן אויס „קייסער“.

זיין גאנצע „מלוכה“, מיט אלע זיינע אמתן, מיט אלע זיינע געזעצן, מיט אלע זיינע יוצר משרתים, האבן א האפט ווי פוטער אויף דער זון! ס'איז קיין שמעק טאכאק נישט ווערט! זיי מיינען טאקע, אז דאס איז עפעס, אז זיי זיינען עפעס. נארטאנים! שומים! נישט מער! אי, וועט זיך דאס קרענצל צעפאלן. יעדער פון זיי וועט אנטלויפן אין א מויון לאך אריין! אוי, אוי, אוי! — האט ער פארענדיקט מיט א זיפן.

בלושטיין האט דערקענט, אז דער חסיד באלעקט זיך עפעס און לויט יענעם שטימונג האט ער פארשמאנען אז ער האט עפעס געהאט אין מויל; ווייל ביי א געטא-ייד קומט די שטימונג לויט דער ליידיקייט אדער אונגעפילטקייט פון מאגן. האט ער אים א פרעג געטאן: „האט איר עפעס אצינד געגעסן?“

„עט, געגעסן, געשמעסן! וואס? ווו? ווען?“

„כ'מין... כ'זויים? אפשר א ביסל קארשן?“

„קארשן, שמארשן! דאס איז א מאכל פאר בייראטניקעס, פאר דעם „קייסערס“ סוויטע. אבער נישט פאר קיין נאכט-וועכטער.“

„איך געדענק גאנץ גוט — דערציילט בלושטיין — ווען די דייטשן האבן אנטולט אריינגעשיקט פיעטרושקע און, אז יעדער קאפ האט באקומען צוגעטיילט פיעטרושקע — דאס איז געווען אין א פרייטיק — האבן יידן עפעס געהאט א פריילעכן שבת: מען האט געגעסן א סעודה פון בלויז פיעטרושקע פרייטיק צונאכטס, שבת

אין דער פרי. מען האָט געשמעלט טשאַלנט פון פיעטרושקע און דערנאָך האָט מען אויך געגעסן פיעטרושקע שפּאַצירנדיק אין די גאַסן, אזוי ווי זיי וואָלטן געקנאַקט קערן אַדער ניסלעך אין די גומע צייטן. פיעטרושקע, פאַרשטייט איר מוּך, רייניקט די נירן ... און די בלאַז ... האָט זי געהאַלפּן יידן „שטעלן אויף די פּיס“ ... אַפּילו די אָפּגע-שוואַכטסטע, וואָס ליגן אין די בעטן, האָט אויך די פיעטרושקע אויפגעשמעלט אויף די פּיס ... יידן האָבן געקייט די פיעטרושקע אַ גאַנצן טאָג; און אַז יידן האָבן געהאַט וואָס צו קייען, מיטמיט געזאַגט, נו, נו, האָט זיך עפעס צעשפּילט זייער פאַנטאַזיע פון גומע נייעס: טייל יידן זיינען גרייט געווען שוין זיך איינצופאַקן און אַהיימגיין. זיי האָבן געהאַט די גאולה אין וועסטל-קעשענע.“ דער חסיד האָט געשוויגן.

דער אמת איז געווען, אַז דער חסיד האָט יאָ עפעס אַצינד גע-האַט געגעסן, נאָר ער האָט מורא געהאַט פאַר קנאה און פאַר אַ בייז אויג. עפעס אַ קלייניקייט היינט אַ ביסל עסן? היות ער היט אַ קיך — לאָזט מען פאַר אים איבער יעדע נאַכט אַ ביסל זופּ. אַי, זי איז קאַלט? אַזאָ אויסגעהונגערטער פּילט עס נישט. טיילמאַל טרעפט ער נאָך אויך אַ נישט אויסגעוואַשענעם קעסל, קראַצט ער אים אויס. דערפאַר האַלט ער דעם פאַסטן פאַר אַ גליק — דאָס קען אים העלפּן איבערצולעבן די מלחמה און אַזאָ אוצר דאַרף מען האַלטן בסוד סודות. מען קען אים נאָך חלילה אויסכאַפּן. עס פעלן דען בעלנים אויף אַזאָ גליק, וואָס האָבן „פלייצעס“ ביים „קייסער“ אַדער ביים קעראַווניק פון דער קיכן אָפּטיילונג? „אַ מענטש, להבדיל, איז ווי אַ הונט, אַז ער כאַפט אַ בייז אַנטלויפט ער מיט אים אין אַ ווינקל, קיינער זאָל אים נישט זען.“ אזוי האָט בלושטיין געטראַכט.

ענדלעך איז בלושטיין איינגעשלאָפּן און עס האָט זיך אים גע-חלומט: ער איז אין זיין געבורטס שמעטל. ביי די עלטערן אין דער היים און די מאַמע מאַכט אים ס'בעט מיט שניי-ווייסע אייבערצוג און זי זאָגט: „זעסטו, זון מיינער, דאָ וועסטו שלאָפּן“, אין אַ זיידענע פּידושאַמע האָט ער זיך אַריינגעלייגט. דאָס בעטגעוואַנט האָט גע-שמעקט פון פּריש גרעט. ער האָט זיך אויסגעצויגן, אונטערגעלייגט די הענט אונטערן קאַפּ און געפּילט גרויס הנאה. דער קאַפּ איז אויסגעקומען ביים אָפענעם פענצטער. די לבנה האָט אַריינגעשיינט און עס האָט אַריינגעווייעט אַן אָפּפּרישנדיק ווינטל, וואָס האָט גע-ברענגט אַ ריח פון פּרישן היי. פּלוצלינג האָט ער געזען, ווי דאָס פּוילישע מיליטער אַנטלויפט אין אומאַרדענונג, דייטשן פאַרן אויף מאַנקן. און דאָ דערזעט ער אַ הויכן שניי מיט אַ זאוועררובע. יידן: מענער, פּרויען און קינדער מיט פעק און פּלעצאַקעס לויפּן, דער ווינט

רייסט, און ער מיט זיין פרוי זיינען צווישן די געיאגטע. און דאָ געפינט ער זיך ווידער אין בעט ביי דער מאַמען אין דער היים. דאָס בעט האַלט זיך אין איין וויגן ביז עס האָט זיך איבערגעדרייט, ער איז אַרויסגעפאַלן און איז אויפגעקומען. ער איז אויפגעשמאַנען. עס איז שוין טאָג געווען. די שכנים זיינען נאָך געשלאָפן. ער האָט געהאַלטן אין איין גענעצן, געפילט אַ מידיקייט און דער שלאָף איז אים געלעגן אויפן האַרצן. ער האָט זיך עפעס געפילט, ווי נישט אויף דער וועלט. דער חלום איז אים געלעגן אין זינען און ער האָט צו זיך געזאָגט: „בעט, שמעט — אַ הונגעריקע גאַנדז חלומט זיך האַבער.“ ער איז צוגעגאַנגען צו דער פּלומפּ, זיך אָפּגעוואַשן די הענט מיטן פנים און האָט זיך אַ ביסל דערפרישט. אָבער די אויגן האָט ער נישט געקענט אויסוואַשן. זיי זיינען געווען שטאַרק פאַר-קלעפט מיט ראַפע. וואָס מער ער האָט זיי געוואַשן אַלין מער האָבן זיי זיך געקלעפט. בלושטיין האָט געמראַכט: „דאָס איז פון שמוץ, וווּ כ'בין געלעגן, און אויך פון נישט שלאָפן.“

ער האָט שוין געוואַלט וואָס גיכער זיין אין דער היים, אַריינלייגן זיך אין בעט און שלאָפן ביזן אָונט. עס איז נאָך געווען אין דער צייט ווען יידן האָבן נאָך נישט געמאַרט אַרויסגיין אין גאַס. האָט ער דערווייל שפּאַצירט איבער די הייף און זיך אומגעקוקט אין יעדן ווינקל. ער האָט געזען „דזשיאַלקעס“*, שטיקלעך ערד פון אַרויפ-געשיטן זאַמד אויפן ברוק, אַדער ערד אויפן אַרט פון איינגעלייגטע קאַמערן. די „ערד“ איז געווען פון קוילן-מיאַל, פון אַש, אַדער גרוז. ביים פענצמער איז געשמאַנען אַ ייד, וואָס האָט געהיט אַ זאָ „גאַרמן“: צוויי ביימן אַרויפגעשימע ערד אויפן ברוק. עס האָט געוואַקסן אַ ביסל קאַפער, וואָס האָט אויסגעזען ווי גראַז. אין מיטן איז זיך גע-שמאַנען אַ הויכער צווייג קאַפער און האָט פון זיך געבלאָזן און גע-גרויסט זיך. אויף דער צווייטער בייט איז אַרויסגעוואַקסן אַ קעפל סאַלאַט. די רעשט איז געווען אַ נידעריק און שימער ווילד געוויקס. איז ווי בלושטיין האָט דאָס באַמראַכט האָט דער באַלעכאַס, וואָס האָט געהיט, דורכן פענצמער נאַכגעקוקט בלושטיינס יעדע באַווע-גונג. בלושטיין האָט געזען, אַז דער ייד גייט ממש אויס פון אימה, אַז ער זאָל אים הלילה נישט באַגנבענען דעם „גאַרמן“, האָט ער זיך שנעל אָפּגעמראַגן. ער האָט מורא געהאַט דער ייד זאָל אַ מאַל נישט מאַכן אַ געוואַלד, אַז מען באַגנבעט אים און ער קען נאָך אַ מאַל אומ-שולדיק אַריינפאַלן אין הערצבערגס ידים אַריין, אויף „משאַרניעצ-קיענאַ.“ בלושטיין האָט זיך געלאָזט אַהיימגיין. די זון איז געקראַכן

* „דזשיאַלקעס“ פון פּויליש טיילעכלעך.

אויף די דעכער. די גאסן זיינען ליידיק געווען. נאָר איין יונגער, קרעפטיקער מאַנספאַרשויך איז שנעל געגאַנגען. ער האָט זיך גע-
 איילט. דאָס איז געווען אַ ייד, וואָס האָט מיטגעאַרבעט מיט דער
 „קריפּאַ“ (קרימינאַל פּאַליציי). ער איז געגאַנגען דרייַסט אָן מורא.
 בלושטיין האָט דאָס באַווונדערט. בלושטיינען האָבן אַצינד באַשלאָגן
 טויט-אַנגסטן. ווייל זיינע אויגן האָבן שוין געזען די בריק, וואָס
 ער דאַרף אַריבערגיין אויף דער צווייטער זייט געטאַ. אַט זעט ער
 שוין דעם געטאַ-צוים. „ווער ווייסט — האָט ער געטראַכט — צי
 עס שטייט נישט דאָ אַצינד דער געלער זעלנער. ער מוז יעדן טאַג
 שיסן אַ ייד.“ אַט זעט ער שוין די טרעפּן פון דער הילצערנער
 בריק. ער זעט שוין דעם גאַנצן רויטן קאַשטשיאַל, מיט דעם זייגער
 וואָס איז שטיין געבליבן באַלד ווי די דייטשן האָבן אַקופּירט לאַדזש.
 אויף דער גאַס צווישן די דראָטן פאַרן טראַמוואַיען, דראַשקעס,
 פּויערים מיט פּורן גרינצייג, פּורן אויבסט. בלושטיין האָט זיך אָנ-
 געגורט מיט מוט און איז נאַכגעגאַנגען דעם „קריפּאַווייץ“. ביידע
 זיינען אַרויפגעגאַנגען אויף דער בריק. אין צווייטן איז זיך אים
 בעסער געגאַנגען. ווען ער איז אַרויפגעקומען אויבן האָט אים דער
 אַמעס פאַרכאַפט פון די הויכע זעקס און דרייסיק טרעפּ. ער האָט
 שוין געוואַלט וואָס גיכער אַריבערגיין דעם בראַנד. זיינע אויגן האָבן
 געקוקט צו דער שטאַט — צום „פּרייהייטס-פּלאַץ“. דער פּלאַץ האָט
 געגרינט פון גראַז. דער „טאַדעוּש-קאַשטשיאַל מאַנומענט“, אַ סימ-
 באַל פון פּרייהייט, איז שוין אַראַפּגעוואַרפן געוואָרן. (דעם בראַנדז
 האָבן די דייטשן צעשמאַלצן אויף גילזן פאַר קוילן). בלושטיין
 האָט געזען פאַר זיך נאָר אַ טייל פון פּיעטריקאַווער גאַס — היינט :
 „אַדאַלף היטלער שטראַסע“. דאָס איז געווען די הויפט גאַס פון
 לאַדזש. ער האָט אויך געזען, ווי מען לייגט איין די נאַוואַמיעסקע
 גאַס. דאָס אַלץ האָט ער געזען רעכטס. אויף לינקס האָט ער נאָר
 געזען אַ לאַנגע גאַס מיט דעם דראַטן-צוים פון ביידע זייטן, מיט
 די דייטשע באַהעלמטע סאַלדאַטן, מיט ביקסן און שפּיון. ער האָט
 אויך באַמערקט, ווי אויף אַ לאַסט-אויטאָ ליגן קאַסטנעס פאַמעראַנצן.
 איין אַרבעטער שוילט אָפּ אַ פאַמעראַנץ, וואַרפט אַוועק די שאַלן
 און פאַקט צו טיילעכלעך אין מויל אַריין. בלושטיין האָט געטראַכט :
 „ווי גליקלעך וואַלט איך געווען ווען כּוואַלט כאַטש געקענט אויפ-
 הייבן די שאַלן“. כל זמן ער איז געגאַנגען אויף דער בריק און נעבן
 דער בריק, האָט אים די לופט געברייט. עס האָט זיך אים געדאַכט,
 אַז אַט אַט שיסט אויף אים די דייטשע וואַך. אויפן וועג צו זיין
 היים האָט ער באַמערקט, ווי ביסלעכווייז, ביסלעכווייז זיינען די
 געטאַ-איינוווינער אויפגעשטאַנען צו אַ טאַג פון נייע לייזן און פּיין.

ווען בלושטיין איז אהיימגעקומען האט אים שרהלע געפרעגט
 צי ער וויל עפעס עסן?

„ניין! — האט ער געענטפערט — איך דארף נאר שלאפן!“
 זיין בעט איז געווען צוגעגרייט נאך פון נעכטן. ער האט זיך געלייגט
 און האט בשום אופן נישט געקענט איינשלאפן. ער האט געלייענט
 א בוך און קנאפ וואס תופס געווען. דער שלאף איז אים געלעגן
 אויפן הארץ. דער חבר זיידע האט אים געזאגט: „נישקשה, דו וועסט
 זיך צוגעוויינען. וואס טוען דען בעקערס? זיי ארבעטן ביינאכט
 און שלאפן בייטאג.“

„דו, זיידע, האסט פארגעסן, אז דער בעקער באקומט א שטיקל
 ברויט ביי דער ארבעט. חוץ דעם, בין איך דאך, ווי דו ווייסט,
 א שוואכער מענטש. די נאכט איז געשאפן געווארן צו שלאפן אויף
 א געלעגער.“

„נ, א גומן טאג. כ'בין נאר געקומען געבן א בליק אויף דיר,
 כ'וויל דיר נישט שטערן. קודם שלאף זיך אויס, שפעטער וועל איך
 אריינקומען וועסטו מיר איבערגעבן אלע נייעס.“ און ער איז ארויס.
 בלושטיין האט זיך געדרייט און געווארפן אויף אלע זייטן אין
 בעט, ווי עס וואלט אים געהויבן פון געלעגער. ער איז אראפ פון בעט,
 געפרוויט לייענען, אבער עס האט אים גערונען פון די אויגן. פון איין
 שורה זיינען געווארן עטלעכע. ער האט געוואלט שרייבן און נישט
 געקענט.

בלושטיין האט שוין בכלל נישט געפילט קיין הונגער. פון עס-
 לעכע טעג האבן זיך ביי אים אנגעזאמלט פארציעס ברויט. ער האט
 שוין אצינד געהאט „צופיל“; ער האט זיך בשום אופן נישט געקענט
 צוגעוויינען בייטאג צו שלאפן. ער איז געווארן אויסגעבלייכט, בא-
 קומען א טויטע צורה. ער האט זיך דערמאנט דאס פוילישע ווארט:
 „מאנקא“ (מאנגל), וואס די דאקטוירים זאגן: „אויב עס איז נישטא
 קיין מאנקא אין ברויט — טויג שוין גארנישט.“ יא, ביי מיר איז
 שוין נישטא קיין מאנקא — איך האב שוין „צופיל“. נישט כ'קען
 עסן, נישט כ'קען לייענען, נישט כ'קען שרייבן, נישט כ'קען שלאפן,
 כ'בין שוין א לעבעדיקער מת“ — האט ער געטראכט און ער האט
 באשלאסן דאס איבערצוגעבן דער חברטע רעגינע.

שרהלע איז אוועק צו דער חברטע רעגינע. זי האט איר אלץ-
 דינג דערציילט. רעגינע האט איר געהייסן קומען מארגן נאכמיטאג,
 וועלן זיי ביידע אהינגיין צו פישביינען און באלד דערליידיקן ער
 זאל שוין מער נישט ארבעטן קיין נאכט-שיכט.

פארנאכט, איידער בלושטיין איז אוועק צו דער ארבעט, האט
 שרהלע אפגעקאכט א ביסל זופ פון „יארמושקע“. ער האט נאר אויס-

געזופט דאס ביסל הייסע וואסער און מער גארנישט געקענט נעמען אין מויל אריין. ער האט גענומען דעם שווערן-ווינטערמאנטל און ער האט זיך קוים צוגעשלעפט צו זיין „פלאצוווקע“. ווען ער איז אהינגעקומען איז שוין טונקל געווען. ווי דער שטייגער זיינען שוין געשטאנען קרענצלעך יידן, און מען האט געשמעסט פאליטיק. בלושטיין האט זיך צוגעהערט און געשוויגן. פלוצלינג דערהערט ער א ברייטן : „א א א, שלום עליכם, חבר בלושטיין!“ די שמים איז אים באקאנט געווען. ער קוקט זיך איין — דאס איז דער הויכער ברייטבייניקער שלמה מענענבוים. ביידע האבן א מאל געארבעט ביי איין פאך. מענענבוים איז געווען א גאנצער רעדנער. זיין פארטיי האט אים געלערנט זיין א רעדנער. ער האט ארגאניזירט די ארבע-טער אין א פראפעסיאנעלן פאראיין און אין זיין פארטיי. אין פאראיין איז ער געשמאנען אין דער אפאזיציע און שמענדיק געשיט פעך און שוועבל אויף דער פארוואלמונג, באנוצט רעוואלוציאנערע לאזונגען און פראזן. אויף דעם אופן האט ער זיך געוואלט ארויפכאפן אויפן בענקל.

„הא, בלושטיין, דו האסט פארראטן וואס? דו טראגסט א געלע באנד, א באצאממער?! דעם משוגענעם רומקאווסקיס א מענטש?! געדענק, ס'וועט קומען די צייט, וואס מען וועט זיך מיט דיר אפ-רעכענען!“ — האט שלמה מענענבוים זיך געקאכט און געסטר-שעט, נצחונדיק געקוקט, דא אויף די צוהערער און דא אויף בלו-שטיינען. טייל פון דער גרופע האבן אויך געקענט בלושטיינען פון דער ארבעטער-סביבה, און זיינען באווירקט געווארן פון מענענ-בוים רייד. מענענבוים האט געמיינט, אז בלושטיין וועט רויט און טויט ווערן פאר חרפה און דא האט ער גאר אויפגענומען זיין פארווירף רויק מיט אן איראניש שמייכלע.

א, איר זעט, ער שעמט זיך שוין גארנישט, מען וועט נקמה נעמען אין דיר צוזאמען מיטן „קייסער“ און אלע זיינע משרתים!“ „לעולם וואלט איך דיר גארנישט געענטפערט, — האט בלו-שטיין צו אים גערעדט רויק און געלאסן — נאר וואס דען? עס איז נעבעך א רחמנות אויף דיר. די דעמאגאגיע, וואס דו האסט געלערנט אין דיין פארטיי, איז אין דיר געבליבן. מיט דיין דעמאגאגיע פאנגסטו אזעלכע נארענים ווי דו ביסט אליין און נאך גרעסערע טפשים. ווער? וואס? ווען? וואס פאר א באצאממער בין איך? וואס פאר אן אפירנדיקן אמט פארנעם איך? איך האב צו זאגן איבער מענטשן? איך באקום א העכערן געהאלט? איך באקום א צוגאבראציע? אדער איך ברענג עפעס נוצן די דייטשן מיט מיין ארבעט? פאר א גאנצער נאכט אויפוויין, ווו איך פטר מיין געזונט

און לעבן, באקום איך צוויי „סמארק“ מיט צוואַנציק פעניק. עס סמייעט מיר אפילו נישט רומקאָווסקיס „ראַציע“ אויסצוקויפן. כ'בין נישט מער, ווי אַ פשוטער געמאַ-שקלאַף. אי, איך טראַג אַ באַנד? דאָס מוז איך טראַגן אויף דער פלאַצוווקע!“ — האָט ער ביטער פאַר-ענדיקט.

די צוהערער האָבן צוגעכאַסעוועט, אַז בלושטיין איז גערעכט און טענענבוים איז שטיל געבליבן, נישט געקענט די אויגן אויפהייבן. בלושטיין איז אַוועקגעגאַנגען און שטיל צוהערער האָבן צו אים גע-ווינקען און פריינטלעך צוגעשמייכלט.

צו מאַרגנס ווען בלושטיין איז אַהיימגעקומען האָט שרהלע גע-זען, אַז ער קען שוין אויף די פיס נישט שמייט, אַז ער איז שוין מאַקע אַ לעבעדיקער מת. האָט זי נישט געוואַרט ביז נאָך מיטאַג צו גיין מיט דער חברטע רעגניע צו פישביינען, נאָר זי איז גלייך אליין געגאַנגען אין ביוראַ. זי האָט באַשלאָסן, אַז זי וועט אַזוי לאַנג וואַרטן, ביז זי וועט טרעפן פישביינען און זי וועט פון אים נישט אַפטרעטן, ביז ער וועט בלושטיינען צוריקגעבן זיין פריערדיקע פלאַצוווקע.

שרהלע האָט גראַד פישביינען געטראַפן. ער האָט זי פריינטלעך אויפגענומען. זי האָט אים דערציילט ווי איר מאַן איז שוין אַ האַלבער מת; און אַז די אויגן טוען אים וויי, ער קען נישט שרייבן. (פיש-ביין האָט אויך שטילערהייט געשריבן) ווי ער האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך אויפגעשמעלט און ער איז אַריינגעלאָפן צו פאַטאַשן און באַפּוילן: „מאַמענטאַל צוריקגעבן בלושטיינען זיין פלאַצוווקע! נאָך היינטיקע נאַכט זאָל ער שלאָפן אין זיין בעט!“ פאַטאַש, דער „קאַלטער לונג און לעבער“, האָט מיט אַראַפּגעלאָזטע אויגן גלייך אויסגעשריבן אַ צעמעלע, דאָס געגעבן שרהלען זי זאָל עס אַהינד-טראַגן צום וועכטער וואָס האָט איבערגענומען בלושטיינס ערשמע פלאַצוווקע. שרהלע איז געלאָפן אין איין אַמעס, ווען זי איז צוגע-קומען צום פלאַץ און די שכנים מיט די קינדער האָבן זי געזען, האָבן זיי זי אויפגענומען מיט פרייד. „פרוי בלושטיין איז דאָ! בלושטיין קומט צוריק! בלושטיין קומט צוריק!“ האָבן זיי געשריגן און פון פרייד האָבן זיך ביי שטיל געוויזן טרערן אין די אויגן. „יא, איר האָט געטראַפן!“ — האָט זיי שרהלע געזאָגט. — איך דאַרף האָבן דעם וועכטער, וווּ איז ער?“

מיט איין האַלבער שעה פריער האָט זיך דער וועכטער געקריגט מיט די שכנים, ווייל די אויסגעבלייכטע אויסגעוונגערטע קינדער האָבן זיך נישט געקענט צוריקהאַלטן און האָבן געפרוּווט אַפרייסן קאַרשן. האָט ער זיי געשלאָגן און געשאַלטן. אַז די מאַמעס האָבן געהערט ווי די קינדער וויינען, האָבן זיי זיך פאַר זיי איינגעשמעלט.

האָט דער וועכטער געזאָגט, אז ער וועט זיי לאָזן איינזעצן אויף „טשאַרניעצקיענאַ“ (אין תּפּיסה). זיי האָבן מיט אים איינגעטענהט, אז ער זאָל זיך נישט מאַכן זען, ווען אַ הונגעריק קינד רייסט אָפּ אַ קאַרש, ווי האָט ער גאָט אין האַרצן, אז ער האָט נישט קיין רחמנות אויף אַ קינד?”

„אויף דעם זיין איך דאָ — איך זאָל היטן!“
 „ניין, איר וועט דאָ מער נישט זיצן! מיר וועלן גיין אין דער גמינע אַריין און מיר וועלן בעטן מען זאָל דאָ אַהער צוריקשיקן בלויז שטיינען!“

„אדרבא גייט, פאַרמסרט מיך (מיט דעם האָט ער געוואָלט, אז מען זאָל זיך דאַרט דערוויסן ווי געטריי ער דינט). דאָס וועט איך העלפן ווי אַ טויטן באַנקעס, איך וועל דאָ זיצן און בלושטיין וועט שוין דאָ קיינמאַל נישט צוריקקומען. נישטאָ דער כּוח, וואָס זאָל מיך פון דאַנען אַוועקנעמען. אַפּילו דער פּרעזעס רומקאָווסקי אַליין קען דאָ איך גאָר נישט העלפן!“

ער האָט זיך גערייצט מיט די שכנים. אַ וואָרט צו אַ וואָרט ביז עס איז דערגאַנגען צו הויכע קולות און קללות. אַצינד האָבן כּמעט אַלע שכנים מיט די קינדער שרהלען צוגעפירט צו דעם „חכם“. דאָס איז געווען אַ קרעפּטיקער מאַנספאַרשויך אין די פּערציקער יאָרן. זיין הולך און זיין פנים האָבן עדות געזאָגט, אז ער הונגערט נאָך נישט, און אז ער האָט געהאַט גוטע צייטן. ער האָט נאָך געטראָגן די חסידישע געהאַקטע קאַפּאַטע פון טייערן וואַלענעם שטאַף. ער איז געזעסן אויף אַ ווייכן שטול אין שאַטן פון אַ בוים מיט אַ דיקן שמעקן אין האַנט (צו שרעקן די קינדער). זיין „אויסגעקלאַרעוועט“ פנים האָט געמסרט זיין פּוילקייט און גראַביונגישקייט. ער האָט זיך געקויפט די פּלאַצוווקע ביי פּאַטאַשן פאַר אַ היפּשער מתנה.

שרהלע האָט אים געזאָגט: „איך האָב פאַר אייך אַ בריוו.“
 ער האָט צוגענומען און איבערגעלייענט: „היינט ביינאַכט און מאַרגן אַ גאַנצן טאַג איז ער פּריי. און פון מאַרגן אַכט אָונט האָט ער צו היטן אויף זייערסקע אַכט און דרייסיק.“ (דאָס האָט געהייסן אויף זיין פּריערדיקן פּלאַץ). עס איז אים שיער נישט גוט געוואָרן. ער האָט זיך געביטן אין פנים. די שכנים און די קינדער האָבן געשריגן: „בעע! בעע! הורא! הורא!“

דער וועכטער האָט נישט געקענט די אויגן אויפהייבן. און די שכנים האָבן זיך געפּרייט — זיי האָבן אין אים דערלעכט אַ נקמה. ווען ער איז אַוועקגעגאַנגען האָבן זיי אים באַגלייט מיט קללות.

* * *

בלושטיין איז די נאַכט געשלאָפּן ווי אַ קינד.

צומארגנס אין דער פרי איז בלושטיין געקומען צו דער ארבעט אויסגערומט. ער האט זיך אָנגעמאַן שבתדיק. ער האט אַ צינד געזען די וועלט מיט אַנדערע אויגן. די שכנים מיט די קינדער האָבן אים האַרציק באַגריסט. זיי האָבן אים דערציילט, ווי זיי האָבן נאָך אים געבענקט, ווי זיי האָבן געבעטן ער זאל צוריקקומען. זיי האָבן אים דערציילט ס'אַרע שלעכטער מענטש יענער וועכטער איז געווען. זיי האָבן געזאָגט: „טאָקע ווייל יענער איז אַזאַ כּלב — האָבן זיי ביי אים געריסן קאַרשן. אַבער ביי אים, ביי בלושטיינען, וועלן זיי נישט רייסן. פאַרקערט, זיי וועלן נאָך צוהיטן ער זאל, חלילה, קיין עגמת-נפש נישט האָבן.“

בלושטיין האט זיך פון דעם מצער געווען. ער האט נישט גע-קענט צוקוקן, ווי די אויסגעבלייכטע, הונגעריקע קינדערלעך קוקן מיט בענקשאפט און מיט צער אויף די קארשן. עס האט אים ווי געמאָן פאַרוואָס דאַרף ער זיין דער, פאַר וועמען זיי זאלן זיך שרעקן אַפצורייסן אַ קאַרש, כּדי עפעס צו געבן דעם ניקטערן מאָגן. ער האט זיך אומגעקוקט צי קיינער זעט נישט און ער האט אַפגעריסן פאַר יעדן קינד צו צוויי צייטיקע קארשן און זיי איינגעטיילט. די קינדער האָבן באַהאַלטן די קארשן און גיך אַהיימגעלאָפן אין דער שטוב מיט פרייד.

טיילמאַל איז בלושטיין בכיוון אַוועקגעגאַנגען פון די ביימער כּדי די שכנים זאלן זיך קענען העלפן. זיי האָבן אַפגעריסן די צייטיקע קארשן און ער האט זיך געמאַכט, אַז ער ווייסט נישט און זעט נישט. איינמאַל אין אַ פאַרנאַכט איז בלושטיין אַהיימגעגאַנגען. איידער עס איז געקומען דער נאַכט-וועכטער, האָבן די שכנים „איבערגע-אַרבעט“ דעם איינציקן עפּלבוים, וואָס האט זיך דאַרטן געפונען. דער בוים איז געווען צעצווייגט און געדיכט באַוואַקסן מיט עפּל. די שכנים האָבן געקלאָפּט מיט שמעקנס, מיט בעזעמער, מיט בערשט. די יינגלעך האָבן געוואָרפן שטיינער; און אַז די עפּל זיינען אַלץ נישט געפאַלן, זיינען זיי אַרויפגעקראָכן אויפן שטאַם און אויף די צווייגן, אַראַפגעריסן די נישט צייטיקע עפּל, און געבראַכן די צווייגן אַזוי לאַנג, ביז דער פּרעכטיק צעוואַקסענער בוים האט באַקומען אַ פנים פון אַן אויסגעריבענעם בעזים.

די שכנים זיינען קראַנק געוואָרן אויף די בייכער פון די נישט צייטיקע עפּל. טייל האָבן באַקומען דיזענטעריע. אַז בלושטיין איז געקומען און האט דערזען וואָס דאָ טוט זיך אַפּ, האט אים דאָס האַרץ געשניטן אי פאַר דעם בוים און אי פאַר די שכנים.

בלושטיין האט פאַר זיך די גאַנצע צייט קיין קאַרשן נישט אַפגעריסן. ער האט געוואַלט האָבן אַ ריינעם געוויסן, נישט אויס-

נוצן די געלעגנהייט. וואָרעם פאַר וואָס קומט עס אים יאָ און אָן אַנדערן נישט? אַבער דער הונגער האָט אים געוונגען עפעס צו פאַרבייגיין. פלעגט ער מיט מורא און ווייטיק אין האַרצן אַפרייסן איינצלנע קאַרשן און אויך אויפּעסן די מאַנדעלעך פון די קערעלעך. בלושטיין האָט זיך איבערצייגט, אַז די מאַנדעלעך זעמיקן בעסער, ווי די קאַרשן. אַבער ער האָט פאַר דעם טייער באַצאַלט: ער האָט אויפֿ-געקנאַקט די קערעלעך מיט די ציין — האָבן זיך אָנגעגריפן די וואַרצ-לען און ער האָט געמוזט אַרויסרייסן עטלעכע געזונטע ציין, ווייל זיי האָבן אים פאַרשאַפט יסורים און מען האָט זיי נישט געקענט היילן.

בלושטיין האָט אַפּגעריסן אַ ביסל קאַרשן און געגעבן דעם אַלטן איציק, מיט דעם אַלטן קליגער — זאָלן זיי מאַכן „שהחינו“. ער אַליין האָט פון דעם נישט געהאַלטן. אַבער ער האָט געוואַלט פאַר-שאַפן אַ ביסעלע פאַרגעניגן די צוויי זקנים: אי זיי וועלן טאָן אַ מצווה מיט דעם מאַכן די ברכה, אי זיי וועלן האָבן די געלעגנהייט טועם צו זיין עטלעכע קאַרשן. זיי האָבן געמאַכט די ברכה מיט גרויס כוונה און בשעת מעשה האָבן זייערע פּנימער אויפּגעשיינט. זיי האָבן נאָר גענומען צו צוויי קאַרשן. בלושטיינען האָט דאָס גרויס הנאה געטאָן.

די פאַר ביימער זיינען פאַר בלושטיינען וואָס אַ טאָג געוואָרן אַ גרעסערער עול און אים פאַרשאַפט נאָך אַ גרעסערן עגמת נפש און האַרץ ווייטיק. ער איז ערשט געוואָרן ווי אויפּגעבונדן, ווען עס איז געקומען אַ קאַמיסיע פון „קייסערס“, „אַגראַנאָס-אַמט“, אַפּצושאַצן די פירות. פון עפּלבוים איז שוין נישט געווען וואָס צו פאַרקויפן. און די קאַרשן האָט געקויפט אַ שכן, דער שוסטער, וואָס זיינע קינדער האָט בלושטיין שטענדיק געגעבן צו עטלעכע קאַרשן. דער שוסטער האָט שוין אַצינד געהיט די ביימער בייטאָג און ביינאַכט. נישט נאָר די שכנים נאָר אויך בלושטיין האָט נישט געוואַגט אַפילו צו קוקן אויף די קאַרשן-ביימער.

דאָס שטיבל אויבן איז דאָך שוין געווען פאַרדונגען. האָט בלו-שטיין נאָר געדאַרפט היטן אַ ביסל אַלמע ברעמלעך פון אָן איינגער-לייגטער קאַמער, אין אַ חרובער שטוב, וואָס דעם „קייסערס“, רע-מאַנטן-אַמט“ האָט דאָ איבערגעלאָזט. אזוי אַרום איז בלושטיין גאַנצע מעג געזעסן אַ הונגעריקער און געלייענט אַדער געשריבן. ווען דער שוסטער האָט אַראַפּגעריסן אַלע קאַרשן, איידער ער האָט זיי אַוועק-געטראָגן צו פאַרקויפן, האָט ער געברענגט פאַר בלושטיינען אויף אַ טעלערל אַ ביסל קאַרשן. בלושטיין האָט זיך געפילט באַלידיקט, וואָס יענער גיט אים אַ מתנה אַ פאַר געבענדיקע קאַרשלעך. ער האָט

געמראַכט: „איך האָב מיר איינגעשמעלט מיין לעבן ווען איך האָב זיינע קינדער געגעבן אפשר פופציק מאָל אזוי פיל און ער איז אזא קמצן.“ האָט ער אים העפלעך געדאַנקט און געזאָגט: „איך דאַרף נישט און וויל נישט קיין קאַרשן, זאלן דאָס בעסער אייערע קינדער אויפּעסן, אַדער פאַרקויפט עס בעסער.“ דער שוסמער האָט גע-שמייכלט און איז אַוועק אַ צופרידענער מיט דעם מעלערל קאַרשן. אזוי האָט זיך געענדיקט דאָס „גרויסע גליק“ מיט די קאַרשן אויף בלושטיינס „פלאַצוווקע“.

א קינדער שפּיל אין געטא

די קינדער פון לאַדזשער געטא האָבן, פאַרשטייט זיך, קיין שפּילפלעצער און גערטנער נישט געהאַט — האָבן זיי זיך געשפּילט אין דעם הויף.

ביי די שכנים דאָ, די משפּחה קליגער איז געווען אַן אַכצן יאָריקע מאַכטער, מאַכטשע. הויך און שלאַנק, מיט אַ קאַפּ לאַנגע, שאַטינע האָר, מיט אַ לענגלעך שמענדיק שמייכלענדיק פנים און שוואַרצע אויגן מיט ברוינע און גרינע פינטעלעך — האָט זיך מאַכט-משע כסדר פאַרנומען מיט די קינדער פון גאַנצן הויף. פון אייגענעם גומן ווילן האָט זי אַכטונג געגעבן אויף זיי און געשפּילט זיך מיט זיי.

די קלענערע קינדער, וואָס זי פלעגט נעמען אויף די הענט און צערמלען, פלעגן גלעזן אירע זיידענע לאַנגע צעפּ. זי האָט זיך גע-שפּילט מיט די קינדער אין אַ ראַד, געזונגען זיי יידישע, העברעאישע און פּוילישע לידעלעך, געטאַנצט — און די קינדער האָבן מיטגע-זונגען און מיטגעטאַנצט. מאַכטשע האָט זיך געשפּילט מיט די קינדער אי ווי אַ דערציערין אי ווי אַ קינד. זי האָט זיי צונויפּגענומען, גע-לערנט זינגען לידעלעך און פאַרשידענע שפּילערייען. דערציילט מעשהלעך, וואָס זי האָט געדענקט נאָך פון דער שול, אַדער גע-לייענט צי געהערט דערציילן. זי פלעגט אַבער בעת די שפּילערייען נאָכטאָן אַלע שמיפּערייען און איינפאַלן פון די קליינע קינדער: גע-מאַכט פאַרשידענע קונצן, שפּרינגענדיק איבער אַ שוור אַדער שפּילנ-דיק אין פּילקע; זי האָט צוזאַמען מיט זיי געשפּילט אין באַהעל-מעלעך, אין בלענדעניש צי אין „שלעפּע באַבע“.

און וויל זי האָט ליב געהאַט די קינדער, האָבן איר די קינדער מיטן זעלבן אָפּגעצאַלט — זי ליב געהאַט און געקלעפט צו איר. מאַכטשע נעמט אויף איר שוים אַ פינג-יאָריק יינגעלע און פּרעגט אים:

„אסעלע, דו קענסט שוין דעם אַלף בית?“
 „יא!“ ענטפערט ער.
 „נו, לאַמיר הערן.“
 און דאָס יינגעלע זינגט אויס מיט אַ חדר-ניגון:
 „אַלף, בית, גימל —
 עם איז דאָ אַ גאַט אין הימל;
 דאַלעד, האַי, וואָו —
 מיר זיינען זיינע שאַף;
 זין, העס, מעס —
 גאַט צו לויבן נישט פאַרנעם;
 און דער צענטער אות איז ייד —
 גאַט דער פאַסטוך היט;
 כּוּף, לאַמעד, מעס —
 די רייד פון דער תורה פאַרנעם;
 נוּן, סאַמעד, עין —
 אין חדר מאַר מען נישט שרייען;
 פעי, צאַדיק, קוּף —
 מיר פאַלגן טאַטע-מאַמע, הערן זייער רוף;
 ריש, שין תּאָוו —
 זיי גוט און צו גאַט האַף;

דאָס יינגעלע ענדיקט, קלאַפט טאַכטשע בראַוואַ און אַלע קינדער טוען איר נאָך און טופּען צו מיט די פּיסלעך, צושרייענדיק פּריילעך: „אוו, או, או!“
 די וועלט זאָגט: „קליינע קייען וואָס גרויסע שפּייען.“ האָבן די קינדער אויסגעטראַכט שפּילערייען וואָס האָבן אַפּגעשפּיגלט אַ שטיק לעבן פון געטאָ: זיי האָבן געשפּילט אין „קיך“, אין „קאַפּעראַטיוו“ און אין „געטאָ“. דאָס איז געוועזן אַ קינדער פּאַלקלאַר, און אַט ווי ס'איז ביי זיי פאַרגעקומען:
 מיט אַ לאַנגן שנור האָבן די קינדער געמאַכט אַ „געטאַ-צוים“ און בעת מעשה האָבן זיי צוגעזונגען:
 „רומקאַווסקי חיים
 האַט געמאַכט אַ געטע
 מיט אַ מעטע...“

נעבן דעם צוים אינעווייניק האַט זיך אַרומגעדרייט אַ יינגעלע מיט אַ קורץ שמעקעלע — אַ „געטאַ-פּאַליציאַנט“. אויסנווייניק פון דער צוים האַט זיך געדרייט אַ צווייט יינגעלע — כלומרשט די דיי-משע וואָך — שוין מיט אַ לאַנג שמעקל אויפן אַרעם, דאָס איז געווען

די „ביקס“. די צוויי האָבן צווישן זיך נישט גערעדט, ווייל צוויי איז טאָקע געווען דאָס דייטשע געזעץ. נאָך אַ יינגעלעך — דער „קייסער רומקאווסקי“ אליין, איז געזעסן פון דער וויימנס אויף אַ שטיין. די קינדער יינגעלעך און מיידעלעך — האָבן זיך אויסגעשמעלט אין אַ ריי, און דער קייסער האָט זיי אויסגעטיילט „טאלאַנען“ פאר דער קיך אָרער קארטן פאר דעם „קאָאָפּעראַטיוו“.

קיינער פון די קינדער האָט נישט אַרויסגעוויזן קיין חשק צו שפילן די ראָליעס נישט פון „דייטש“, נישט פון „געטאָ-פּאָליציאַנט“ און אפילו נישט פון „קייסער“. געווסט האָבן זיי, די קינדער, אז יענע זיינען שלעכטע מענטשן. אָבער, אז טאָבטשע האָט עמעצן אויס-געקליבן פאר די ראָליעס, האָט מען איר געפּאָלגט, ווייל טאָבטשע איז דאָך אַ גוטע...

טאָבטשען האָבן די קינדער געמאַכט פאר די אויסטיילערין פון דער זוף אין „קיך“ און פאר דער אַרויסגעבערין פון די „שפייזן“ אין קאָאָפּעראַטיוו.

באלד נאָך דעם אָפּנעמען די „טאלאַנען“ האָבן זיך די קינדער אויסגעשמעלט אין אַ צווייטער ריי נעבן טאָבטשען, און זי האָט זיי אַרויסגעגעבן די „זוף“ און די „ראַציע“: מעל, צוקער, עסיק, זאלץ, וואַש-זאָדע. דערצו האָבן גענוצט — זאַמד, שטיינדלעך, צעשטויסע-נע רויטע ציגל, בלעמלעך, גראַז. דאָס אַליץ איז פון פריער געווען אָנגעגרייט אויף אַן אייזערנער פּלאַטע נעבן טאָבטשען.

די קינדער פלעגן די שפייזן גלייך נעמען כלומרשט עסן — צונעמען צום מויל און געמאַכט זיך קייען.

אין דער ריי האָבן זיך די קינדער (פונקט ווי די דערוואַקסענע אין געטאָ...) געשטופּט, געשטויסן און געשריגן. דער „געטאָ-פּאָ-ליציאַנט“ האָט געמאַכט אַרדענונג:

„רויק! שמיל זאָל זיין! האַלט דעם שנאָץ! אַרדנונג מוז זיין!“ — און... געשלאָגן מיטן שמעקעלע. די קינדער זיינען שמיל געוואָרן.

דערנאָך איז דער „קייסער רומקאווסקי“ צוגעקומען קאַנטראַ-לירן, צי עס ווערט ערלעך אויסגעטיילט. דאָס יינגעלע, וואָס האָט געשפילט די ראָליע פון רומקאווסקי, האָט אים אַקוראַט נאַכגע-מאַכט, ווי ער שמעלט שווערע טריט און ווי ער רעדט. די קינדער האָבן זיך פאר אים פאַרקלאָגט:

„פּאַניע „קייסער“, די זוף איז קאַלט!“

„פּאַניע „קייסער“, קיין איין פיצל קאַרטאַפּל האָב איך נישט

געפונען!“

„זי האָט מיך באַגנבעט אויף דער וואַג! — האָט איין מיידעלע
אַנגעוויזן אויף מאַכטשען.
„פאַניע „קייסער“, ווי אזוי קען מען לעבן מיט בלויו עסיק און
וואַש-וואַדע? !“
איין קינד האָט פאַרצויגן אַ לידל, און אַלע קינדער האָבן מיט-
געזונגען:

„רומקאָוסקי היים,
ער גיט אונז מיט,
ער גיט אונז פּעפּער,
ער גיט אונז סם . . .
ר'האַט געמאַכט אַ געטע
מיט אַ דיעטע.
ר'האַט געמאַכט אַ געטע
מיט אַ מעטע —“
און ער שרייט, אַז ער איז גערעכט! . . .

דער „קייסער“ רומקאָוסקי צעשרייט זיך אויף זיין ליטווישן
אַקצענט:

— סווייגט, בונטאָוסציקעס! איך האָב גענוג עשן! אין מיין
געמאַ פּעלט גאַרניסט. איך האָב אַלטשדינג! פאַרמאַך זיי די
מיילער! — באַפעלט ער דעם פּאַליציאַנט. דערנאָך רייסט ער אַרויס
ביי אים דאָס שמעקעלע און הייבט אַן אַליין שלאָגן.
די קינדער שלאָגן אים צוריק און שרייען:
„משוגענער! משוגענער!“

„סווייגט, ממזרים! — צאַרנט דער „קייסער“ — וואָרן איך
וועל איך ממיתן, איך וועל אַיך אַלע הייסן געבן סמיץ! . . .“
איז די קינדער האָט זיך צעשפּילט אַ נקמה-געפּיל און זיי האָבן
צוריקגעשלאָגן. האָט זיך פאַר אים אַנגענומען דער געמאַ-פּאַליציאַנט.
דעמאָלט האָבן די קינדער אויך אויף אים אויסגעלאָזט זייער כּעס.
ווען דער „קייסער“ מיט זיין שומר האָבן שוין אַריינגעכאַפט אַ שפּאַרע
פאַרציע קלעפּ, האָט זיך אַריינגעמישט די „דייטשע וואַך“ — דאָס
יינגעלע מיטן לענגערן שמעקעלע, וואָס איז געשמאַנען אויף יענער
זייט שנור:

— פאַרריקמע יודען! וואָס מאַכט איר מיט אייערן עלטעסטן? !
— האָט ער זיך צעשריגן. — דאַנער וועטער, יודישע שוויינע! —
און דערנאָך האָט ער אויסגעצויגן די „ביקס“ און גענומען זיך צילן:
„פּוי-פּוי!“

„דער דייטש שיסט!“

„ער שיסט! ער שיסט!“

מיט א געשריי צעלויפן זיך די קינדער אין אלע זייטן — און דאס איז געווען דער סוף פון שפיל...

א קראנקן-מאלאן

שמחה בלושטיין, פלעגט אפט שמועסן מיט טאכטשען, וועגן די יידישע צרות, ליטערעטור און פאליטיק. בלושטיין האט אין איר דערוען א פאעטישע נשמה. זי האט באטראכט יעדעס בלעמל, יעדעס בלימל. זי האט אויף אלץ רעאגירט אויף איר אייגענעם אופן. טאכטשע איז געווען דאס געליבטסטע קינד אין איר משפחה צוליב איר לייטשיקייט, קלוגשאפט און גוטתארציקייט.

אמ די קוועקזילבערדיקע טאכטשע האט זיך מיט א מאל אנידער-געלייגט אין בעט מיט הויכער היץ און איז געבליבן ליגן ווי א שטיין. איר שמייכלענדיק פנים איז געווארן פארוויינט. זי האט באקומען אפענעם מוכערקלאז (דאס זעלבע, וואס דער גרעסטער טייל יוגנט אין געטא). אין די יארן וואקסט מען, די לונגען אנטוויקלען זיך — דארף מען עסן צו זאט. און צוליב אזא הונגער, איז אלץ אינעווייניק פארצערט געווארן, און די מיקראבן האבן אויפגעפרעסן די לונגען.

אין א ווארעמען טאג האט מען טאכטשען ארויסגעטראגן אויפן בעט אונטער די ביימער, זי זאל האבן פרישע לופט.

קיינער פון זייער שמוכ האט נישט געארבעט. זיי האבן בא-דארפט לעבן פון דער שטיצע, די „ניינער מארקן“ וואס דער „קיי-סער“ רומקאווסקי האט זיך מחתייב געווען אויסצוצאלן יעדן ערשטן פון חודש. און דאס האבן זיי זעלטן באקומען. טאג-טעגלעך האבן זיי זיך אויסגעקוקט די אויגן נאך דעם פאסט-טרעגער, מיט די „ניינער מארקן“, אבער ער איז נישט געקומען. די קליגערס האבן נישט גע-קאנט אויסקויפן די ראציעס. א ברויט האט דער „קייסער“ געגעבן אויף אכט טעג, האט מען זיך דאס באדארפט אליין איינטיילן, אבער זיי זיינען אזוי אויסגעהונגערט געווען, אז זיי האבן דאס ברויט מיט איין מאל איינגעשלונגען.

גאר גיך איז פון דער פול לייביקער טאכטשען געווארן הויט און ביינער. בלושטיין האט זיך א סך מאל געטיילט מיט זיין שטיקל ברויט מיט טאכטשען — ער האט איר געבארגט ביז די מוטער האט ארויסגענומען איר ברויט.

טאכטשע איז געלעגן אויפן בעט מיט אן אפגעשוואכטן גוף, אבער איר מוח האט געארבעט און איר הארץ האט אצינד נאך שטאר-

קער געפילט. זי האָט זיך צוגעהערט צו די כמהונדיקע שמועסן פון די שכנים אויף די בענקלעך.

בלושטיין האָט איר איבערגעגעבן גאָר האַפּערדיקע ידיעות, אַז די מלחמה ענדיקט זיך גאָר אינגיכן, כאָטש ער אַליין האָט אין דעם נישט געגלייבט.

מאַכטשע, די משפּחה און אַלע גוטע פּריינט, האָבן געטרוימט זי זאָל באַקומען אַ מאַלאַך, אויף פּוטער, שמאַלץ און נאָך גוטע זאַכן, וואָס דאַרפן אויסהיילן די לונגען. נאָר איין און איינציקער דאָקטאָר האָט געקענט פאַרשרייבן אַ מאַלאַך, אָבער אויף דעם דאָקטאָר האָט מען געמוזט לאַנג וואַרטן. דער דאָקטאָר איז ערשט דעמאָלט געקומען, ווען די דאָקטוירים האָבן אָנגעגעבן אַ באַריכט, אַז עס איז שוין נישטאָ וועמען צו ראַטעווען. ענדלעך איז דער דאָזיקער דאָקטאָר גע-קומען. דאָס איז געווען אַ פּרוי. זי האָט נישט באַדאַרפט מאַכטשען אַ סך אונטערזוכן: לויט איר מראה און לויט איר ציען דעם אַמעס האָט זי געזען, אַז זי קען נאָך לעבן בלויז געציילטע טעג.

די דאָקטאָרין איז געווען ברייטהאַרציק: זי האָט איר געגעבן אַ מאַלאַך אויף אַ גאַנצן חודש, אַפּצונעמען אין פיר מאָל — יעדע וואָך אַ טייל. און זי האָט געזאָגט: „אזעלכע מאַלאַנען וועט מאַכטשע באַקומען יעדן חודש, ביז זי וועט געזונט ווערן.“ די פּרייד איז געווען אין לשערה.

מען האָט באַלד געברענגט דעם ערשטן מאַלאַך אויף אַ וואָך צייט, פון כל טוב: קאַנסערווירט פלייש, חזיר-שמאַלץ, שמאַנט-פּוטער, אַ פּלעשעלע בוימל, צוקער, שווייצער-קעז, קאַלאַניאַלקע צו קאַכן. די מאַמע האָט אָנגעקוואַלן. זי האָט געקאַכט, מאַכטשע איז געלעגן ווי אַ שטיין, און זי האָט זי געקאַרמיעט, ווי אַ קליין קינד. זי האָט געהאַלטן אין איין אַרײַנפאַקן אין איר מאַכטשען די אַלע גוטע שפּיזן:

„עס, עס, מאַכטשעשי, דאָס וועט דיר זיין צו רפואה שלמה! ענדלעך האָב איך דערלעבט אויסצובעמן ביים רבוננו של עולם אַ מאַלאַך! אַצינד וועסטו שוין זיכער געזונט ווערן, ווייל דו וועסט באַ-קומען יעדע וואָך אַ מאַלאַך ביז דו וועסט געזונט ווערן.“ — האָט די מאַמע אין איר אַרײַנגערעדט און מאַכטשע האָט געגעסן — „זעסטו, מאַכטשעשי, דאָס פלייש, מיט דעם שמאַלץ, מיט די פּוטער, מיט דעם בוימל וועלן דיר מיט גאָטס הילף אויסהיילן דינע לונגען.“

אויפן דריטן טאָג האָט זיך די מאַמע דערפּרייט: זי האָט באַשיינ-פּערלעך געזען, אַז עס איז איר מאַכטער בעסער געוואָרן. מאַכטשע האָט זיך אויפגעזעצט, דאָס פנים איז איר געוואָרן לעבעדיקער, די באַקן האָבן זיך גערוימלט: „זעט איר דעם כוח פון אַ מאַלאַך?

גאר אַ ווייטיק, וואָס זי האָט פריער דאָס נישט באַקומען — האָט די מאַמע געהאַלטן אין איין זאַגן צו די שכנים.

ביינאַכט האָט מאַכטשע נישט געקענט איינשלאָפן. זי האָט געפילט זייער נישט גוט. די מאַמע איז אַלץ געשטאַנען ביי איר מיטן שפייז פון טאַלאַן און געוואַלט אַרײַנפאַקן אין איר מאַכטער. אַבער מאַכטשע האָט שוין גאַרנישט געוואַלט נעמען אין מויל אַרײַן. האָט די מאַמע אין געהיים זיך געווישט די טרערן און געקרעכצט: „שוין! נישטאָ שוין מער קיין „מאַנקאַ“ (מאַנגל אין שפייז). זי האָט שוין אַצינד נעבעך צו פיל צו עסן... אַז עס איז נישטאָ קיין „מאַנ-קאַ“ איז אַ שלעכטער סימן... איז נישט גוט...“

צומאַרגנס איז דער טאַג געקומען אַ לוימערער, אַ זוניקער, און צוזאַמען מיט אים מאַכטשעס גסיסה. אין איינגעדאַרטן פאַרמעטן פנים זיינען די אויגן פאַרגלייזט געווען. די ברוסט האָט זיך געהויבן אַרויף און אַראָפּ. דאָס שווערע אַמעמען האָט זיך געהערט ווי אַ זעג, דער-נאָך איז עס איבערגעגאַנגען אין אַ שווער כאַרכלען פון שלאָף. מאַ-טע-מאַמע און די גאַנצע משפּחה זיינען נישט אַפּגעטראָטן פון בעט. אַלע האָבן געוואַרט אויף אַ נס. עס איז זיי שווער געווען צו זען, ווי זי מאַמערט זיך. אויף מאַכטשעס פנים איז געווען אַן אויסדרוק פון באַדויער.

שכנים זיינען געשטאַנען אונטערן פענצמער. איין שכנע האָט געעצהט: „מען זאָל איר צושמעלן צו די אויגן צוויי אַנגעצונדענע לייכט, וועט זי לייכט אַפּגעבן די נשמה.“ אַ צווייטע שכנע האָט געזאָגט: „דאָס וואָס עס איז איר נעכטן בעסער געוואָרן האָב איך באַלד געזען, אַז דאָס איז נישט קיין גומער סימן — פאַרן טויט ווערט שטענדיק בעסער. אויף איר פנים האָט געבליבן דער טויט. זי האָט שוין נעכטן נישט געהאַט קיין לונגען. איך ווייס, איך בין שוין נעבעך אַ מבין אויף די זאַכן.“

די שכנים האָבן געהאַלטן אין איין רעדן און אין איין געבן עצות: וואָס מען האָט באַדאַרפט פריער טאַן, און וואָס מען דאַרף אַצינד טאַן. אַרײַנגיין אינעווייניק האָט קיינער נישט געוואָגט. ווען די זון האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף מערב האָט זיך געהערט פון דער מאַמען אַ יאַמערלעך געשריי: „מאַכטשע! מאַכטשע!“

דער אַלמער איציק האָט זיך מיט זיין לינקער האַנט געגלעט די לאַנגע גרויע כאַרד. אַנגעלענט אויף זיין שמעקן איז ער דרייסט אַרײַנגעגאַנגען: „שאַטס! גיין אַוועק!“ האָט ער אַלעמען אַוועק-געשאַרט פון בעט. ער האָט אַרויסגעצויגן אַ פעדער פון אַ קישן, צו-געלייגט מאַכטשען צו דער נאַז, ער האָט געקוקט אַ שיינע פאַר מעקונדן, מיט דער האַלטונג פון טאַן אַ הייליקע שליחות. ווען ער

האָט געזען, אז די פעדער רירט זיך נישט, האָט ער אַ זאָג געמאָן מיט אַ געבראָכענער שמים: „שוין! ... ברוך דיין אמת! ה' נתן ה' לקח!“ מאַכטשעס אויגן זיינען געווען צוגעשלאָסן און איר פנים האָט אויסגעדריקט צופרידנקייט. דער אַלמער איציק האָט שנעל איבערגעדעקט איר פנים מיטן איבערבקט און ווי ער וואָלט באַפוילן האָט ער אַ זאָג געמאָן: „צינדט אָן צוויי ליכט!“ מען האָט אים דער-לאַנגט צוויי ליכט מיט שוועבעלעך און ער אַליין האָט זיי אָנגעצונדן און אַנדערגעשטעלט די ליכט מאַכטשען צוקאַפנס.

מען האָט מאַכטשען דעם זעלבן מאָג נישט אויסגעמאַלדן, ווייל צומאַרגנס איז פונקט אויסגעפאַלן דער מאָג אָפצונעמען ס'ברויט. האָט זיך צומאַרגנס מאַכטשעס יינגערע שוועסטער געפעדערט, זי איז געווען די ערשטע אין קאַאָפּעראַטיוו און אָפגענומען ס'ברויט אויף מאַכטשעס קאַרמל. און באַלד נאָך דעם איז דער שוואַגער געלאָפן אין „חסד של אמת“ אָפגעבן מאַכטשעס ברויט-קאַרמל און זי אויסגעמאַלדן (דאָס ברויט-קאַרמל איז געווען דער פּאַס: אָן דעם ברויט-קאַרמל האָט מען גאַרנישט געקענט דערליידיקן אין קיין שום אַמט. אז מען האָט געוויזן דאָס ברויטקאַרמל האָט מען געוויסט, אז דער מענטש לעבט נאָך). מאַכטשעס טויט האָט אָנגעמאַכט אַ רעש. מען האָט זי מטהר געווען אין דער היים. באַלד צומאַרגנס איז פאַרגעקומען די לוייה, — מען האָט זי געברענגט צו קבורה אויסער דער ריי. די פּראַטעקציע האָט דער שוואַגער דערליידיקט. די קינדער מיט וועלכע זי האָט זיך געשפּילט זיינען נאַכגעגאַנגען דער לוייה מיט געוויין. די מיטה האָט מען געמראָגן דעם גאַנצן וועג.

מיט צוויי טעג שפעטער איז איר פאַמער געשטאַרבן. די מאַמע, קיילע קליגער, אָנגעמאָן אין שוואַרצן און איינגעהילט אין אַ שוואַרצן זיידענעם שאַל, האָט זיך אַרומגעדרייט אין די זאַקן אויף דער פּייכ-טער שוואַרץ-ערדערנער פּאַדלאַגע און זיך אויסגעטענהט מיטן רבונג של עולם: „טאַמע, פאַמער אין הימל, זאָג מיר, וווּ איז דאָס גע-הערט געוואָרן צוויי לויית אין איין וואָך, אין איין שטוב? ענטפער מיר, פאַרוואָס קומט עס מיר?“ ...

זי האָט זיך געזעצט שבעה אויף אַ נידעריק בענקעלע. זי איז געוואָרן קלענער, איינגעשרומפן. פון די פינצטערע, פייכטע ווענט האָט געשמעקט מיט ווילדע שוואַמען, וואָס האָבן געוואַקסן. די מאַמע האָט מיט טרערן געשעפט טרויסט פון ספר איוב אויף עברי-מייטש: „און עס איז געווען אַ מאָן אין לאַנד עויג, וואָס זיין נאַמען איז געווען איוב.“ דער טרויעריקער תחינה-ניגון האָט זיך אַרויסגעמראָגן אין דרויסן און בלושטיינס האַרץ האָט מיטגעוויינט: „הם — האָט ער אַ שווערן זיפּץ געגעבן — אויבן האָבן מיר אַ מלך, וואָס קיניגט

איבער דער וועלט און דא האבן מיר א „מלך“, וואס קייניגט איבער דער געטא און ביידע, ווי איך זע, העלפן די דייטשן אומברענגען די יידן.“

דאס „גליק“ מיט קארטאפל

דער הונגער האט זיך אליץ מער געשמאקט און ווייטער געברענגט עפידעמיעס און איבער הונדערט לוויות טאג-טעגלעך. פלוצלינג איז פריילעכער געווארן אין געטא. די דייטשן האבן אריינגעשיקט נייע קארטאפל. ס'איז געווארן א גדולה, א שמחה. יידן האבן געשמועסט, אז די קארטאפל קומען פון האלאנד. א חוץ דעם פיצל ערוואץ-ברויט און די קארטאפל איז גארנישט געווען, און מיט וואס אפצוקאכן די קארטאפל איז אויך נישט געווען. האבן יידן געגעסן רויע קארטאפל. און אז מען האט געקאכט די קארטאפל, האבן זיך נאר טיילן געקענט אפמאכן און די רעשט איז געווארן הארט ווי גלאז. עס איז אבער א „שאט געווען ארויסצווארפן“ — האבן זיי געגעסן די „גלאזעס“ און האבן באקומען בויכווייטיק און דריקעניש אין מאגן, און זיינען געשמארכן פון א נייער עפידעמיע. נאכן אויפעסן אזא פארציע קארטאפל מיט גרויס אפעטיט און הנאה האט עס געשמאכן אין מאגן ווי א נאדל. יידן האבן זיך געמוזט צוטיילן אויפצועסן די קארטאפל, ווייל האלמנדיק זיי עטלעכע טעג האבן זיי געפולט און שרעקלעך געשמונקען. עס איז שווער צו פארשטיין וואס פאר א קארטאפל דאס זיינען געווען.

דאס יינגל, וואס איז ארומגעלאפן איבער די גאסן און געשריגן: „יידן, געוואלד! עס הונגערט מיך! גיטן מיר עפעס צו עסן!“ איז שוין אצינד נישט געלאפן און נישט געשריגן. ער האט זיך פאמעלעך געשארט ביי די ווענט און שטיל געוויינט אן ווערטער פון די יסורים אין מאגן און אין בויך; און פון ביידע „נאגעוויצעס“ (הויזנס) האט זיך פון אים געגאסן, און פון די יסורים איז ער ערגעץ אויסגעגאנגען.

צוליב די קארטאפל זיינען געווען א סך קרבנות. און דער חבר זיידע האט געצארנט: „א סאדיסטיש שפיצל פון די דייטשן! מיט די קארטאפל האט זיך זיי שוין איינמאל איינגעגעבן אונז צו פארמען!“

בלושייט האט גאנצע טעג צונויפגעקליבן פולע קעשענעס מיט פיצלעך האליץ, פיצלעך קוילן, פאפע, וואס דער ווינט האט אראפגעריסן פון די דעכער, טאוול, פאפיר און שרהלע האט מיט דעם געקאכט די קארטאפל. עס האט מאקע לאנג געדויערט ביז עס האט זיך אפגעקאכט אבער עס האט געלוינט. דערנאך האט זי צעקוועטשט די קארטאפל מיט א לעפל און ארויסגעווארפן די „גלאזעס“. זי האט

דאס פרישערהייט געברענגט בלושטייגען אויף דער „פלאצוווקע“. ביידע האָבן געגעסן און האָבן אָנגעהויבן אַ ביסל בעסער אויסצווען.

אַ שאַנק אין געמאַ

הערש זייף איז געווען אַ דאַרער, מיט אַן אויסגעבלייכט לענגלעך פנים און אויסגעלאָשענע אויגן. ער איז געקומען פון קאַליש קיין לאַדזש און דאָ חתונה געהאַט עטלעכע וואָכן איידער די צווייטע וועלט-מלחמה איז אויסגעבראַכן. עס איז אים, מיט זיין ווייב העניע, געלונגען אַריינצוראַטעווען אין געמאַ אַריין זייער גאַנצן חתונה-אויסשטייער, אויך צוויי בעטן, אַ מיט מיט שמוץ און אַ וועש-שענקל. הערש זייף האָט אַזוי לאַנג געהאַלטן אין איין לויפן אין דער גמינע נאָך אַרבעט, ביז עס זיינען אים פאַרמאוסט געוואָרן די פאַר-פירערישע ענטפערס פון די באַאַמטע און ער האָט זיך איבערצייגט, אַז דער עיקר זיינען „פלייצעס“ (פראַטעקציע). און אַצינד ליגט ער אין איין בעט, זי איז צווייטן בעט, כמעט דעם גאַנצן מעת-לעת, פון הונגער און קעלט, פונקט ווי אַלע שכנים דאָ.

זי, העניע, איז געווען אַ נידעריקע און אַ שמאַלע, אויך שוין מיט אַ לאַנג אויסגעצויגן פנים און גרויסע אויסגעלאָשענע, שוואַרצע אויגן. העניע איז געווען אַ שמילע ווי אַ טויב. קיינמאַל האָט מען פון איר קיין הויך וואָרט נישט געהערט. זי האָט אין זיך געטראָגן דעם צער פון הונגער און קעלט. ביידע האָבן שטאַרק געגלויבט, אַז די מלחמה וועט זיך אַ ליאָדע טאַג ענדיקן.

ווען די זון איז געגאַנגען העכער און נישט געקאַרגט אירע שטראַלן און האָט זיך אויך באַוויזן ביי זייערע פענצטער, האָבן ביידע אַרויסגעהאַנגען אינדרויסן איבער די פענצטער, זייער גאַנצן חתונה-אויסשטייער: הערש זייפ'ס שוואַרצן ווינטערמאַנטל מיט אַ סאַמעטענעם קאַלנער, אַ טונקל בלויע געהאַקטע קאַפּאַטע, און הויזן מיט מאַנקעטן, מיט אַ קנייטש: אַ פאַר גאַנצע און אַ פאַר האַלבע שטובלעטן, אַ האַלב-טויז ווייסע אויבערהעמדער מיט פיקענע קעלנער, אַ פאַר ווייכע, לעדערנע שמעק-לאַטשן און אַ יידיש היטל (אַ קליינס, אַ קיילעכדיקס, פון שוואַרצן טויך מיט אַ דאַשעק אין פאַרם פון אַ נאַר-וואָס געבוירענער לבנה). זיי האָבן אויך אַרויסגעהאַנגען צוגלייך: אַ העניעס אַ שוואַרצן ווינטערמאַנטל, אַ העלען זומער-מאַנטל, אַ קאַסטיום, עטלעכע קליידער, אַ פלושן היטעלע און אַ היטעלע, וואָס זי אַליין האָט זיך אויסגעשמריקט און צוויי פאַר לאַטשן.

דאָס אַלץ איז ניי געווען, ווי פון דער נאָדל אַוועק. נאַר באַוואַקסן מיט גרינעס שימל... נאָך עטלעכע טעג הענגען אויף דער זון, איז דער שימל ווייס געוואָרן און מיט נאָך עטלעכע טעג הענגען אויף דער זון,

איז דער שימל צוועק. אבער נאכ'ן צוריקהאלטן עמלעכע טעג אין שטוב, איז ווידער געווען גרינער שימל. האבן זיי באשלאסן מאגן מעגלעך דעם אויסשמייער צו לופטערן סיי עם איז יא דא זון, סיי נישט, אבי עם וועט נישט רעגענען. דערביי האבן זיי געמאכט א קאמונע מיט דער זון: איין מאג האט ער אויפגעהאנגען זיין אויס-שמייער איבער דעם פענצמער, ווו עם איז איצט אויף עמלעכע שעה צוגעקומען די זון, און איין מאג זי. צום צווייטן פענצמער איז די זון לגמרי נישט צוגעקומען, ווייל עם איז געווען אין א ווינקל נעבן א הויכער מויער.

ווען זיף האט דערזען, אז דער שימל איז אראפ, האט זיך אויף זיין אויסגעדראט פנים באוויזן א נחתדיק שמייכלעך:
— יא, די מלחמה קען זיך יעדע מינוט ענדיקן, ביים רבונג של עולם איז אלץ מעגלעך און מיר וועלן אהיימגיין אין נייע מלבושים. יא, יא, העניע לעבן! — האט ער געזאגט צו זיין ווייב און זי האט צוגעשאקלט מיטן קאפ: „מסכים“.

* * *

הערש זיף האט ארויפגערויפן צו זיך אין שטוב אריין דעם וועכטער שמחה בלושטיין:

„נו, טרעפט, פאניע בלושטיין — האט ער אים געפרעגט מיט זיין שוואכער שטים. — מיט וואס האט מיין ווייב היינט אפגעקאכט? — קוקנדיק אים אין די אויגן אריין, מיט א שקאציש שמייכלעך, ווי א חדר-יינגל, וואס טוט צונאר מאכן זיין חבר מיט א שווער רעטעניש. בלושטיין האט זיך ארומגעקוקט אין יעדן ווינקל און געזען אז אלץ איז ווי געווען: די לייסטן פון דער טיר, פענצמער און דער פאד-לאגע האט די קיך שוין לאנג איינגעשלאנגען. די פאדלאגע גופא, קען ער ניט ארומעררייסן, ווייל ער קען נאך ארומטרפאלן — ער וויינט אויפן צווייטן שמאק. אויסער דעם: קאנטראלירט אים יעדע פאר טעג דעם „קייסער“ רומקאווסקים א מענטש, — צי ער צערייסט נישט די פאדלאגע. די בעטן, דער טיש מיט די שטולן שמייען גאנצע. אגב, זיינען דאס נייע מאדערנע בעטן. פאר זייערע אלטע, שווערע דעמבאווע בעטן האבן זיי באקומען די נייע, און מען האט זיי נאך צוגעצאלט צוויפיל געלט, וויפיל שווערער זיי האבן געוויגן. בלושטיין האט זיך געבראכן דעם קאפ, ער האט געוואלט טרעפן, ער זאל נישט בלייבן אן אפגענארט יינגל.

— „נו, טרעפט! — איר וועט נישט טרעפן, הא?“ — רייצט זיך שוין הערש זיף מיט אים.

„פארוואס נישט? מיט דעם ברעט, וואס איר האט גענומען ביים בלעכער!“ — האט ער אויסגעשריען מיט א מאן, ווי מען פאר-

ענטפערט אַ רעמעניש.

„כאַ-כאַ-כאַ! אַ שיינע מעשה. פאַרוואָס זאָגט איר נישט, אַז מיטן פאַרפאַריקן שניי? — נאָך דעם ברעט האָט שוין לאַנג אַ האַן געקרייעט. עס איז שוין אַפילו פון אַש קיין זכר נישטאַ!“ — האָט זיף טרוםפירט.

די מעשה איז אזוי געווען: ס'האָט ביי זיפן אַריינגערעגנט, אַז ער האָט געמוזט אונטערשמעלן שיסלען אויף די בעטן. האָט ער זיך קוים מיט צרות דערבעטן ביים אַדמיניסטראַטאָר איבער די הייזער, פון דעם ראַיאָן, ער זאָל אים שיקן אַ בלעכער, צו פאַרריכטן דעם דאָך. דער בלעכער איז אַרויפגעגאַנגען אויפן בוידיס. עס דויערט נישט קיין צוויי מינוט און זיף הערט איבער זיין קאַפּ רייסן ברעטער און דער בלעכער איז זיך באַלד בנעימותדיק אַראַפּגעגאַנגען מיט ברעטער אונטערן אַרעם. איז זיף צו אים אַרויס מיט אַ געוואַלד:

„איר זענט אַ רוצח! איר האָט מיך אַפּגעשאַכטן אָן אַ מעסער!
 ביז איך האָב אייך דערלעכט צו זען, איז מיר שיער די נשמה אַרויס.
 אַנשמאַט צו פאַרריכטן דעם דאָך האָט איר אים גאָר צעבראַכן? !
 אַנשמאַט צו ברענגען ברעטער צום פאַרריכטן, נעמט איר גאָר אַהיים
 ברעטער? ! וווּ האָט איר גאָט אין האַרצן? !“

„גייט שוין! גייט שוין! — האָט אים דער בלעכער בנעימות-
 דיק געענטפערט — צוליב אַזאָ „דראַכנאַסמקע“ (קלייניגקייט) לוינט
 זיך אייך אזוי ס'האַרץ אַפּצועסן? דאָס הויז איז דען אייערס? ביז
 ס'זועט רעגענען, קאָן זיך די מלחמה ענדיקן. איר זעט דאָך וואַסאַראַ
 היצן עס זיינען, אינעם זומער רעגנט זעלטן, און אַז עס רעגנט יאָ,
 איז קוים אַ רעגנדלמשינע — דער דאָך ווערט אַפילו נישט איינגע-
 נעצט. דערצו איז היינט אַ טרוקענער זומער — שבועות האָט נישט
 גערעגנט, אויב עס רעגנט נישט אין שבועות רעגנט זומער זעלטן.
 און ביז האַרבסט, וועט מען שוין האָבן פאַרגעסן אַז עס איז אַמאָל
 געווען אַ מלחמה, מיט אַ געטאַ און מיט אַ „קייסער“ רומקאָזוסקי...“
 „אַפּגעהיטן זאָל מען ווערן, אַז די מלחמה זאָל נאָך דויערן ביז
 האַרבסט — איז אים זיף אַריינגעפאַלן אין די רייד — די מלחמה
 שלעפט זיך שוין באַלד צוויי יאָר!“

„נו, יאָ, — נעמט אייך אַ ברעט, וועט איר אויך האָבן מיט
 וואָס אַפּצוקאַכן. דאָס איז אַ סגולה די מלחמה איבערצולעבן.“ —
 האָט ער אים אַריינגערוקט אַ ברעט אונטערן אַרעם.
 זיף האָט זיך געטראַכט: אַזאָ יאָר שוין אויף מיר, ווי דער ייד
 איז גערעכט.

„וואָס זאָל איך מיט אייך טאָן? זאָל איך אייך איבערגעבן
 צום „קייסערס“ פּאָליציי? ווי קען איך דאָס? — האָט ער צו אים

געזאגט צוכאפנדיק דאס ברעט מיט ביידע הענט. — „פאר אים דארפט איר זיך היטן — האט זיך אנגעוויזן אויף בלושטיינען — ער איז דער, וואס גיט אכטונג, אז מען זאל נישט גנבענען קיין האַלץ.“ דער בלעכער האט זיך אביסל דערשראקן. נאָר בלושטיין האט אים אַ גלעט געגעבן מיט אַ רחמנותדיקן בליק, האט עס אים באַ-רויקט. און זיך האט צוגעגעבן:

„שרעקט אייך נישט. אזא יאָר שוין אויף מיר וואָסאַרע מענטש דער ייד איז, האַ פאַניע בלושטיין? אויף אייך קען איך שווערן, אז איר וועט קיינעם קיין שלעכטס נישט מאַן.“

דער בלעכער האט זיך גיך אָפגעטראָגן מיטן בינטל ברעמער, און זיך אַריינגעשאַרט אין שטוב אַריין מיטן ברעט. ער האט עס צעפיצלט און איינגעטיילט אין חלקים אויף עמלעכע טעג צו קאַכן.

ביים צומיילן די חלקים האַלץ דעם ווייב, האט ער זי געפרעגט:

„הענשי, ווי זאגט מען אין משוגענעם „מלוכה“: ווו איז דאָס גע-הערט געוואָרן, אז ביי יידן זאל פערד-פלייש זיין כשר און האַלץ טריפה?“

„אין אַ פאַרדרייטער וועלט — איז אַלץ פאַרקערט“, האט זי אים געענטפערט — „דאָס איז נאָר מעגלעך אין רומקאָווסקיס „מע-לעקע“ (מלוכה).“

„אלזא, טרעפט זשע פאַניע בלושטיין, מיט וואָס האט מין ווייב היינט אָפגעקאַכט? ... איר וועט נישט טרעפן, האַ?“ האט ער זיך שוין מיט אים גערייצט.

„ניין!“ האט בלושטיין מיט אַ זיכערן טאָן אַ זאָג געמאַן. הערש זיך האט געעפנט דאָס וועש-שענקל מיט אַ מינע פון אַ דערפינדער, בעת ער דעמאָנסטרירט זיין ווערק.

בלושטיין זעט: אַלץ שטייט אין בעסטן אַרדענונג: אי דאָס גלאַז-וואַרג, אי דאָס פאַרצעלאָן. אַפילו דאָס פאַפיר, וואָס איז אונטער-געלייגט אונטער די וועש, איז אויסגעגלייכט אָן אַ קנייטש. די וועש ליגט אין בעסטן אַרדענונג. בלושטיין ווונדערט זיך: „וואָס ווייזט ער מיר דאָ?“

זיך האט שוין לענגער נישט געקענט אויסהאַלטן נישט צו באַווייזן זיין חכמה. האט ער גיך אויפגעהויבן ס'פאַפיר און געוויזן:

„איר זעט? ... צו וואָס דאַרף מען האַבן גאַנצע ברעמער אויף פאַליצעס, אז ס'זיינען גענוג לייסטן? — דרייט ער מיטן גראַבן פינגער מיט אַ גמרא-נגון — האַב איך מיר, פאַרשטייט איר מיר, אַרויסגענו-מען די ברעמער, דריי האַב איך צעהאַקט, צוויי צעשפאַלטן אויף לייסטן און איך האַב מיר קייזערלעך אויסגעלייגט לייסטלעך, אַרויפ-

געלייגט ס'פאפיר, ווי קיינמאל גאר נישט און איך האב מיר פאליצעס ווער מיר שוין גומס גינט! נו דערקענט מען עפעס? און אצינד וועט מיין ווייב האבן צו קאכן און צו קאכן א לענגערע צייט — ווייזט ער אים אויף די באהאלטענע בינמלעך האלין, וואס ער האט איינגעטיילט צו עטלעכע פיצלעך — מער מאָר מען נישט פארנוצן! נישט נאָר בלויז דער „קייסער“ רומקאווסקי טיילט צו אַ ראַציע, נאָר איך טייל אויך צו מיין ווייב אַ ראַציע — אַ האַלף-ראַציע. — דאָס וואָס דער „קייסער“ טיילט קיינמאל ניט; און וואָס צו קאָכן געלויבט צו גאָט האָב איך!“ — און ער האָט בלושטיינען געוויזן אַ באַרג וואַרצלען פון קרויט.

נישט ווייט פון זייפן, אויף אַ גרויס פעלד, וואָס דער „אַגראַר-אַמט“ האָט פאַרדונגען רומקאווסקיס אַ מענטש, אַ געוועזענער פאַב-ריקאַנט, ווען יענער האָט אַראָפּגענומען ס'קרויט, האָט זיף אויס-געגראָבן די וואַרצלען. דאָס איז געווען בימער ווי גאל און האַרב. זיף האָט אויך אַזויימגענומען די בימערע קרויט-בלעמער, וואָס זיינען געבליבן נעבן די וואַרצלען.

מיט צוויי וואַכן שפעטער האָט זיף ווידער אַרויפגערופן בלו-שטיינען און אים געפרעגט:

„אדרבה, זייט אַ חכם און טרעפט מיט וואָס האָט מיין ווייב היינט אָפּגעקאַכט ס'ביסל עסן?“

און עס איז פאַרגעקומען דער זעלבער שפּיל, וואָס מיט צוויי וואַכן צוריק. בלושטיין האָט זיך ווידער געבראַכן דעם קאַפּ, געזוכט, גענישמערט אין יעדן ווינקל און נישט געפונען קיין שום סימן. ענדלעך, ענדלעך, האָט זיף ווידער פאַרענטפערט דאָס רעמעניש:

„פאַניע בלושטיין, צו וואָס דאַרף אַ שאַנק — האָט ער אַ פראַל אויף געגעבן די טיר פון דער וועש-שאַנק — האָבן אַ הינטער-וואַנט? איך האָב, פאַרשטייט איר מיך, טאַקע אַרויסגענומען די איבעריקע וואַנט און מיין ווייב וועט האָבן מיט וואָס צו קאָכן און צו קאָכן.“

די פרוי זיף האָט פון די קרויטוואַרצלען און ווילדע בלעמער געמאַכט פאַרשפּיזן: פיש, פלייש, פאַרשידענע זופן און צימעס. זי האָט דאָס נאָר אַביסל געלאָזט קאָכן און אַריינגעשיט אַ סך טיי-וואַדע. ווייל טיי-וואַדע אין הייסן וואַסער קאַכט, האָט זי געמיינט: אי עס קאַכט און אי עס ציט אַרויס דעם סם (די וואַרצלען קענען זיך סיי-וויסי, אַפילו ביים גרעסטן פייער נישט אָפּקאָכן). הערש זיף האָט פון דעם סם זיך געמאַכט „איינגעמאַרינירטן הערינג“ (דאָס איז גע-ווען זיינס אַן אייגענע דערפינדונג). ער האָט אַרויסגעשיילט די גלאַמפן פון די וואַרצלען, שטאַרק איינגעוואַצן און געלאָזט אַביסל

שמיין. דערנאך האָט ער געמאַכט אַביסל עסיק מיט וואַסער, אַריינגע-
וואַרפֿן אַ סאַכאַרינקע, אַריינגעשיט אַביסל פּאַפּריקע-ערואַץ (דאָס האָבן
די דייטשן אַריינגעגעבן לרוב, ווייל דאָס האָט פאַרברענט די געדערס,
ס'האַרץ מיט לונגען). זיף האָט אין דעם געטונקען דאָס נויקעץ
ערואַץ-ברויט און אָן איבעררייס אויסגעדריקט זיין הנאה: „אַ-אַ-אַ-
אַ-ה-ה-ה, אַ מחיה!“ און ער האָט צוגעשמאַמקעט מיט די ליפֿן, ווי
ער וואַלט געגעסן אַ גוט געבראַמט. זיף האָט זיך אויך אונטער-
געברומט אַ חסידישן ניגון און צוגעפויקט מיטן פינגער אין טיש:

„אַ-אַ-ה-ה-ה, אַ טייערער געמאַרינירטער הערינג, העניע, הע-
ניעש, ס'איז דער טעם גן-עדן! קיין שונא זאל נישט וויסן דעם
טעם!“ — האָט ער געזאָגט צום ווייב, און זי האָט צוגעשאַקלט מיטן
קאָפּ אויף יאָ. ביידע האָבן מיט גרויס הנאה געגעסן די מאכלים.
מיט צוויי וואַכן שפּעטער האָט זיף ווידער אַרויפגערופֿן בלד-

שטיינען און אים געפרעגט:

„נו, טרעפט מיט וואָס האָט היינט מיין ווייב אָפּגעקאַכט דאָס
ביסל גרינע בלעמער? אַצינד מוזט איר טרעפֿן!“
און ער האָט אים גלייך אָנגעוויזן אויף דעם שענקל, וואָס איז
אַצינד פאַרהאַנגען געווען מיט אַ קאַלדרע:

„נו, איר זעט? היינט בין איך נאָך קלוגערער געוואָרן: צו וואָס,
צו אַלדי גומע יאָר, דאַרף אַ שאַנק האָבן אַ טיר? און אזוי איז שלעכט?
טויג נישט? ... פון דער טיר וועט מיין ווייב האָבן צו קאַכן און
צו קאַכן און די שאַנק איז זיך געבליבן שאַנק!“

בלושמיין האָט אַ ריר געגעבן די שאַנק מיט זיין פינגער, זי האָט
זיך געוויגט היץ-און-צוריק, כדי די שאַנק זאל נישט פאַלן פון השיבות
האָט זי זיף פאַרטיידיקט:

„דאָס איז גאַרנישט! ווער וועט זיך שלאָגן מיט איר? קיין
גיבור דאַרף אַ שאַנק ניט זיין!“

צומאַרגס האָט שוין די זייפּאַונע אַ דערשראָקענע און אַ פאַר-
וויינטע, אַריינגערופֿן בלושמייןען:

„זעט נאָר, פּאַניע בלושמיין, וואָס ס'איז פון מיין מאַן געוואָרן?“
זיף איז געלעגן אין בעט, עס איז אים שווער געווען זיך צו
רירן פון אַרט. איבער נאַכט איז ער אזוי געשוואַלן געוואָרן, און דאָס
פנים מיטן קאָפּ איז געווען אזוי לאַנג און ברייט, אז עס האָט פאַר-
נומען דאָס גאַנצע קישן, פאַרן קערפּער איז דאָס בעט צו שמאַל
געווען.

„איר זעט, פּאַניע בלושמיין, וואָס עס איז פון מיר געוואָרן? —
האָט זיף געזאָגט מיט זיין שוואַכער שטים — אַליץ ווייל כ'האַב נישט
קיין „פּלייצעס“ (פּראַטעקציע).“

בלושטיין האָט געזוכט עפעס אַ וואָרט אים צו טרייסטן, אָבער עס איז אים שווער געווען צו געפינען.
 „זאָרגט נישט, פּאַניע זייף, די מלחמה ענדיקט זיך אַ ליאָדע מאָג.
 מיר וועלן צוזאַמען אַהיימגיין.“

„יא, פּאַניע בלושטיין, איך און מיין ווייב האָבן נאָך אַפילו אונדזער
 חתונה-אויסשטייער נישט באַנייט.“

„פּאַלגט מיך, פּאַניע זייף, פאַרקויפט עפעס פון אייער חתונה-
 אויסשטייער און קויפט אייך אַ שטיקל ברויט, אַ פּיצל פלייש. אין
 שטאַט וועט איר שוין קומען צו מלבושים ... נאָך צו בעסערע ...“
 „פון אונזער אויסשטייער וועלן מיר קיינמאל גאַרנישט פאַר-
 קויפן! איר האָט דאָך געהערט, אַז מיר האָבן עס נאָך אַפילו נישט
 באַנייט. מיר היטן דאָס ווי אַן אויג אין קאַפּ. צו-להכעיס די דייטשן
 וועלן מיר אין די קליידער אַהיימגיין!“

בלושטיין האָט אים נישט געוואָלט מער צוריידן, כדי זייף זאָל
 נישט צווייפלען, אַז די מלחמה ענדיקט זיך שוין אַ ליאָדע מאָג.
 האָט ער אים געזאָגט, אַז דאָס געשווילעכץ איז גאַרנישט. ער האָט
 עס אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט. ער איז זיכער געווען, אַז זייף
 וועט שוין לאָנג נישט קענען קעמפן מיטן הונגער. ביי דער טיר האָט
 ער אים געזאָגט:

„אינמיטן דער נאַכט וועל איך קומען צולויפן אייך אַנזאָגן די
 גומע בשורה, אַז די מלחמה האָט זיך געענדיקט!“

און בלושטיין איז אַראָפּ אויפן הויף. דאָ האָט ער זיך דערמאַנט,
 וואָס ער האָט געלייענט אין דער אַריינגעשמוגלטער דייטשער צייטונג
 אין דער רעדע פון גאָלייטער האַנס גרייזער, ימח שמו! — וואָס ער
 האָט געהאַלטן פאַר דער הימלער יוגנט דעם ערשטן מאַי, טויזנט ניין
 הונדערט און פערציק, אין מאָג, ווען די לאַדזשער געטאָ איז גע-
 שלאָסן געוואָרן (אַרומגערינגלט מיט שמעכל-דראַט):

„די יודען זיינען געבענדיגט! — האָט ער געזאָגט — פון הונגער
 וועלן די יודען פאַרוואַנדלט ווערן אין פאַרריקטע הינט! איין יודע
 דעם צווייטן וועט אַראָפּרייסן שטיקער פלייש! זיי וועלן זעלבסט זיך
 אויפּרעסן די יודען! ...“

„מיר שטאַרבן טאַקע אויס פון הונגער — האָט בלושטיין צו זיך
 געזאָגט, — אָבער קיין ווילדע חיות זיינען מיר נישט געוואָרן. נישט
 נאָר ביסט מען נישט אַפּ שטיקער פלייש איינער פון צווייטן, נאָר
 מען וויל אַפילו נישט אויסטוישן קיין חתונה-מלבושים אויף אַ שטיקל
 ברויט און פלייש. עס קומען אין געטאָ נישט פאַר קיין רויבערייען,
 קיין מאַרדן, ניין! „ער“ קען אונז נישט פאַרוואַנדלען אין משוגענע

הינט! אויסערלעך זעען מיר אויס ווי מתים, אבער אינערלעך האבן מיר איינגעהאלטן דעם צלם אלוקים...”

צומארגנס, בעלד אינדערפרי, איז שוין בלושטיין אליין ארויפגעגאנגען צו זיפן. ער האט מורא געהאט, אז זייף וועט שוין די נאכט נישט אויסהאלטן, אָדער אפשר האט ער, חלילה, אליין זיך טילעכן גענומען, פון די יסורים.

בלושטיין איז אָבער איבערראשט געוואָרן: זייף איז איבערנאכט דאָר געוואָרן ווי אַ שמעקן און די הויט איז געווען ווי פון אַ מת. ער האָט נישט געקענט אַראָפּגיין פון בעט.

בלושטיין האָט אים אַצינד ווידער געמרייסט:

„זעט איר, דאָס געשווילעכץ איז אַוועק. וואָס האָב איך אייך געזאָגט: דאָס איז אַ סימן, אז עס ווערט אייך בעסער, איר וועט שנעל געזונט ווערן. האַלט אייך, פאַניע זייף, מיר וועלן צוזאַמען אַהיימגיין!“

„א, איך האָב נאָך, חלילה, דעם בטחון נישט פאַרלוירן! וואָס רעדט איר פאַר אַ נאַרישקייטן, אז איך וועל גיך געזונט ווערן, וואָס? איך בין דען, חלילה, קראַנק? איך בין נאָך אין מיין לעבן נישט קראַנק געווען. כ'בין נאָר אַצינד אַ ביסל אָפּגעשוואַכט פון הונגער. א, איך האָב יסורים? דאָס איז גאַרנישט! מען האָט „זיי“ טיף אין דר'ערד! איר דערמאָנט זיך, פאַניע בלושטיין, וואָס האָנט גרייזער — ימח שמו! — האָט געזאָגט נאָך אין יענע צייטן? איר דאַרפֿט דאָך יאָ געדענקן? „די יודען זענען געבענדיקט!“ גלויבט מיר, „ער“ איז שוין געבענדיקט! מיר וועלן „זיי“ איבערלעבן! איך האָב די נאכט געהאַט גאָר אַ גוטן חלום: אז עס איז געווען נאָך דער מלחמה און איך האָב געשניטן לעבעדיקע פאַסן פון די דייטשן און פון „קיי-סער“ רומקאָוסקי מיט זיינע משרתים! אוי, האָב איך נקמה גע-נומען! אוי, האָב איך מיר געקילט מיין האַרץ! איך האָב אויך געזען מיין טאַטן ע"ה און דאָס איז אַ גוטער סימן. איך זאָל אַזוי זוכה זיין זיך צו זען מיט מיינע קרובים, ווי „זיי“ וועלן איינגעמען אַ מיתה משונה!“ — האָט זייף געפּייערט מיט זיין שוואַכער שמים.

ס'איז גוט, פאַניע זייף! גוט, וואָס איר האָט נישט פאַרלוירן דעם בטחון! איך האַלט פון אייך, מיר וועלן צוזאַמען אַהיימגיין!“ האָט אים בלושטיין געמרייסט און ער איז אַראָפּגעגאַנגען מיט האַרץ-ווייטיק, מראַכטנדיק:

„ווער ווייס, וואָס עס וועט פון אים ווערן? דער הונגער האָט אים שוין געמאַכט פאַר אַ „קלאַפּסעדערע“ (א פנים) — ווי אַ טויט-אַנזאָג). דער מלאך-המות האָט אויף אים שוין אַרויפגעלייגט זיין חתימה...“

אביסל שפעטער האט בלושמיין ארויפגעברענגט צו זיין א האלבן קילא קארטאפל :
 „דא האט איר. ווען איר וועט אפנעמען אייער „ראציע“ וועט איר מיר אפגעבן. איך האב נאָר וואָס אפגענומען מיין „ראציע“.
 זיף מיטן ווייב האָבן זייערע אייגענע אויגן נישט געגלויבט.
 „הערשל, דאָס וועט פאַר דיר זיין אַ רפואה שלימה, אָבער מיט וואָס וועל איך עס אַפּקאָכן, אַז איך האָב שוין נישט קיין קריש האַלץ? האָט זי געזאָגט אַ פאַרזאָרגטע.
 „נעם אַרויס פון שענקל דאָס לעצטע שופלאַד“. און זי האָט אַזוי געטאָן.
 „זעסט, העניע לעבן, אַז גאָט פאַרלאָזט נישט און די שאַנק איז געבליבן שאַנק.“

אויף זיפּס פנים האָט אויפגעבליצט אַ שמיכעלע.
 און זיי האָבן די נישט-אפגעשיילטע קארטאפל געטונקען אין זאַלץ און געגעסן. ווייל די געטאָ-יידן האָבן געזאָגט : „שאַלעכץ איז געזונט. אין הייטל געפינט זיך איין און אונטערן הייטל געפינט זיך צוקער און דערפאַר זיינען בהמות אַזוי געזונט און קרעפטיק, ווייל — זיי עסן שאַלעכץ.“

באַשטראַפּט

פון צייט צו צייט פלעגט קומען אַ קאַנטראַלער זען צי בלושמיין געפינט זיך אויף זיין „פלאַצוווקע“. ווי נאָר בלושמיין איז אַרויסגע-גאַנגען פון זיפּס שטוב, האָט אים אַ שכן געזאָגט אַז אונטן איז דאָ זיין קאַנטראַלער. בלושמיין איז שנעל אַראַפּגעלאָפּן און געזען, אַז דער קאַנטראַלער פאַרצייכנט עפעס אין אַ נאַטיץ-ביכל, האָט ער פאַר-שטאַנען, אַז דאָס איז וועגן אים. דער קאַנטראַלער איז געווען אַן אַכצן יאָריקער בחור. ביז דער מלחמה איז ער געגאַנגען אין דער שולע. אויפן לינקן אַרעם האָט ער געטראָגן אַ געלע און ווייסע באַנד און האָט געהאַלטן אַ מעקע. ער האָט זיך געפרעגלט אין נחת פון דעם, וואָס ער קען הערשן איבער מענטשן, וואָס די וועכטער ליגן אין זיינע הענט. ער איז געווען אַ הויכער, אַ ברור-געטער מיט שוואַרצע נאַרישע אויגן. אַז בלושמיין איז צו אים צו-געקומען האָט ער אים באַגריסט מיט מורא און צעטומלטקייט : „גוט ... מאַרגן ... פאַניע פלאַוואַצקי“.

אַנשטאַט אַן ענטפער האָט פלאַוואַצקי זיך גאָר צעשריגן :
 „פאַר וואָס זענט איר נישט אויף, „אייער פלאַצוווקע? ! איך וועל אייך אַנלערנען!“ האָט ער „געשוויצט“ אין פויליש.
 „איך בין דאָך יא אַ אויף מיין „פלאַצוווקע“ — איך בין געווען

אויבן און מיין „פלאצוווקע“ איז דאך אין דעם זעלבן הויז, — האָט זיך בלושטיין פארענטפערט אין יידיש.

פלאָוואַצקי האָט אים נאָכגעקרימט ווי אַ גוי, וואָס שפעט נאָך ווי אַ ייד רעדט. „איר האָט אַ ראַפּאַרט! מאַרגן צוועלף צווייגער זאָלט איר קומען אין ביוראָ, וועט איר זיך דאַרמין פאַרמיידיקן!“ — האָט ער באַפעלעריש געזאָגט פאַ פּאַלסקיעמו און ער האָט אים צוגעוואַרפן אַ צעמל, בלושטיין האָט עס אונטערגעכאַפּט און דער קאַנטראַלער איז שנעל אַוועק.

בלושטיין האָט ניט געקענט שלום מאַכן פאַר וואָס עס קומט אים מ'זאָל אים מאַכן אַ ראַפּאַרט. — ער איז דאָך דאָ אויפן ריכטיקן אָרט. אזא „שוויצער“ דער פּלאָוואַצקי! דאָס ערגסטע איז, וואָס מען באַשטימט אַז אַ יונגל זאָל הערשן איבער דערוואַקסענע מענטשן. וויל ער זיך באַווייזן, אַז ער איז אַ גדול. נו, יא, ער האָט דאָך די אמתע „פלייצעס“ אין ווירטשאַפּטסאַמט. ער וועט נאָך באַקומען אַ העכערן אַמט פאַר זיין צושטעלן ראַפּאַרטן. בלושטיין האָט פון דעם געהאַט גרויס עגמת נפש: „וואָס וועט ער מענהן פאַר פּישיבינען? ווי אזוי וועט ער זיך קענען ווייזן אין זיינע אויגן? יענער פּראָטעזשירט אים דאָך! פאַר וואָס זאָל ער פון אים פאַרדרום האַבן?“ ...

צומאַרגנס אין מיטן טאָג, האָט בלושטיין געמוזט קומען אין ביוראָ אַריין. אַצינד האָט שוין נישט אויסגעמאַכט, וואָס די „פּלאַ-צוווקע“ ווערט פון קיינעם נישט געהיט. קודם האָט פּאַטאַש, דער „קאַלמער לונג און לעבער“ פון אים צוגענומען זיין אַרבעטס-קאַרטל, און ער האָט אים אויך נישט אַרויסגעגעבן דעם טאַלאָן אַפּצונעמען די היינטיקע זופ אין קיך. בלושטיין האָט געזען, אַז ער איז נישט דער איין און איינציקער, וואָס פּלאָוואַצקי האָט געמאַכט דאָ אַהער-צוקומען, וואָס די באַאַמטע פון ביוראָ וועלן היינט „אַרפּאַשלינגען“ זייערע זופן. נאָך מיטאַק האָט מען בלושטיין אַריינגערופן אין צווייטן צימער. פּישיבין איז דאַרמין אַליין געזעסן ביים שרייבטיש. בלושטיין האָט זיך פאַר אים פאַרשעמט. פּישיבין האָט אים געבעטן זיצן און מיט אַן אַנגעשטעלטער שטרענגקייט — די באַאַמטע זאָלן הערן, — האָט ער אים געפרעגט אין פּויליש: „פאַרוואָס היט איר נישט אייער פּלאַץ?!“ — און שטילערהיים אין יידיש מיט אַ טאָן ווי צו אַן אייגענעם — „אַז מען ברענגט מיר אַ ראַפּאַרט קען איך מיר נישט העלפן — מוז איך באַשטראַפן“, און ווידער שטרענג אין פּויליש — „דאָס זאָל זיין צום לעצטן מאָל! איר ווערט באַשטראַפּט מיט איין מאַרק!“ פּישיבין האָט עפעס פאַרצייכנט אונטער דעם ראַפּאַרט און אים אַוועקגעלייגט אין דער זייט. בלושטיין האָט אין זינען געהאַט זיך צו פאַרמיידיקן, צו דערציילן, אַז דער ראַפּאַרט איז

א בילכול. אבער פישביין האט דאס געמאכט אזוי גיך און אזוי שנעל ארויסגעגעבן דעם אורטייל, אז בלושטיין האט נישט באוויזן קומען צום ווארט. ס'איז אים אזש אפגענומען געווארן ס'לשון. בלושטיינען האט אויך ווי געטאן וואס ער דארף באצאלן א מארק, וואס דאס איז געווען א האלבער מאג ארבעטסלוין. קיין אנדערן איינקונפט האט ער נישט געהאט. „פארוואס זאל איך פאר אומזיסט און אומנישט פארשריבן זיין אין באשטראפונגס-בוך? ווער קען וויסן צי דאס וועט אמאל נישט ארויסקומען צום שלעכטן?!“ האט עס אים געפייניקט.

* * *

איינמאל איז פישביין אליין געגאנגען אויף קאנטראל. ער איז צוגעקומען אויף בלושטיינס פלאץ און אים נישט געטראפן. ווען ער איז אפגעגאנגען א שטיקל וועג איז אים בלושטיין אקעגן געקומען מיט א בוך אונטערן ארעם. האט אים פישביין פאטערלעך געזאגט, „אז ער קומט פון זיין „פלאצוווקע“. ער גייט אויף קאנטראל. בלו-שטיין האט זיך פארשעמט און א ביסל מורא געקריגן און זיך פאר-טיידיקט „אז ער קומט פון דער ביבליאמעק — פון דער חברטע רעגניע.“ פישביין האט אים ווידער פאטערלעך געזאגט: „אויב איך אליין טרעף אייך נישט אויף דער „פלאצוווקע“, מאך איך מיר נישט וויסן. אבער אז מען ברענגט מיר א ראפארט קען איך גאר-נישט העלפן, מוז איך באשטראפן. דעריבער ראט איך אייך איר זאלט פון פלאץ נישט אוועקגיין.“ ער האט זיך מיט אים פריינטלעך געזעגנט און איז אוועקגעגאנגען.

און גראד איז אויסגעקומען, אז וויפיל מאל בלושטיין האט עפעס געמוזט דערליידיקן אין גאס, האט אים, צום שליממזל, פישביין געטראפן. יענער האט גאר אויף אים א בליק געגעבן מיט די קלוגע קליינע אייגעלעך און געמאכט זיך, אז ער זעט אים נישט. און בלושטיין האט זיך געטראכט: אן אמתער צדיק איז דער פישביין!“

ק א ר ט א פ ל

הארבסט, ווען פוילן ווערט פארפלייצט מיט קארטאפל — האבן די דייטשן אריינגעשיקט א ביסל קארטאפל אין געטא. דער „קייסער“ רומקאווסקי האט באשטימט פופצן קילא אויף א קאפ. ס'ערשמע האט ער איינגעטיילט זיין פאליציי און זיינע באזאמטע. דערנאך — פאר די, וואס האבן געארבעט אין די רעסארטן. גאר צום לעצט האט ער אריינגעשיקט די קארטאפל אין די קאאפעראטיוון. די קארטאפל-ראציע איז אצינד געווארן דער חלום פון די הונגעריקע אין געטא.

זייף, וואָס דאָס געשווילעכץ איז אים אָפּגעפּאַלן אָבער איז נאָך אַלץ געלעגן אַ פּאַרשוואַכטער פּון הונגער, האָט געזען זיין „גאולה“ אין דער קאַרטאַפּל-ראַציע. כדי אים צו דערמוטיקן, האָט זיין ווייב אַראַפּגעריסן אַ פּלאַקאַט פּון דער גאַס און אים אַהיימגעברענגט. זייף האָט איבערגעלייענט אויף אַלע דריי לישונות: דייטש, פּויליש און יידיש: „איך גיב אַרויס אַ קאַרטאַפּל-ראַציע פּון פּופּצן קילאַ פּאַר אַלע מיינע יודן אין מיין געטאַ. די קאַרטאַפּל קען מען שוין אָפּנעמען אין אַלע מיינע קאַפּעראַטיוון. דער עלטסטער דער יודען אין ליצמאַנשטאַדט-געטאַ, מרדכי חיים רומקאווסקי.“

זייף האָט זיך עפּעס דערפּרייט: „האַ, וואָס זאָגסטו מיין ווייב? האָ? וואָס האָב איך געזאָגט? נאָר במהון! איך פּיל, אַז די קאַר-טאַפּל וועלן מיך אַרויסנעמען פּון בעט אַרויס.“ ער האָט דעם געלן פּלאַקאַט אַרונטערגעלייגט צוקאַפּנס, ווי אַ סגולה, און דאָס ווייב האָט ער געשיקט מיט אַ זאַק אין קאַפּעראַטיוו אַרײַן. זי איז אָפּגע-שמאַנען אין די רײען עטלעכע טעג מיט די „שפּײז-קאַרטן“ און „פּאַ-מיליע-ביכל“ אין דער האַנט און איז אַהיימגעגאַנגען מיט גאַרנישט.

דער קעראָוויניק פּון קאַפּעראַטיוו, וווּ בלושטיין האָט באַלאַנגט. האָט געהאַט גוטע „פּלייצעס“ אין אַפּראַוויזאַציע-אַמט, האָט ער פּון די קאַפּעראַטיוון דער ערשטער באַקומען די קאַרטאַפּל. אזוי אַרום האָט בלושטיין פּריער פּאַר זײפּן באַקומען די קאַרטאַפּל. די פּרוי זייף האָט אים דעריבער געבעטן ער זאָל איר באַרגן צוויי קילאַ קאַרטאַפּל. פּון אַפּאָנג האָט בלושטיין נישט געוואוסט, איז ער שנעל אַהיימגעלאָפּן און געברענגט די צוויי קילאַ קאַרטאַפּל. די פּרוי זייף האָט גענומען אַ וואָג איבערגעוויגן און זי האָט געזען אַז עס איז דאָ אַן איבערוואָג, האָט זי געזאָגט: „פּאַניע בלושטיין, גלייך ווי איך וועל נאָר אָפּנעמען מיינע קאַרטאַפּל, וועל איך אייך אָפּגעבן מיט דאַנק. איך האָב נישט קיין ווערטער פּאַר אייך, פּאַניע בלר-שטיין. ווער וועט דאָס היינט באַרגן קאַרטאַפּל, וואָס זײנען טײע-רער ווי בריליאַנטן, טײערער ווי ברויט?“ בלושטיין האָט אַראַפּ-געלאָזט די אויגן, ווי אַ יינגל ווען מען מאַכט אים אַ קאַמפּלימענט: „אַי, ס'איז גאַרנישט — האָט ער געזאָגט — איך מו אַ מענטשלעכען הוב.“

מיט צוויי טעג שפּעטער האָט בלושטיין געזען, ווי אַלע שכנים האָבן אַהיימגעברענגט די קאַרטאַפּל, נאָר די זײפּס האָבן דאָס גע-מאַכט בשתיקה, ווען בלושטיין איז נישט געווען. בלושטיין איז נישט אַרײַנגעגאַנגען מאַנען זיין הוב. זייף האָט זיך צוגעכאַפט צו די קאַרטאַפּל, ער האָט זיי געגעסן מיט די שאַלן און ער איז טאַקע אַראַפּגעגאַנגען פּון בעט און האָט אַ ביסעלע בעסער אויסגעזען. די

זייפס האָבן זיך געשעמט בלושטיינען צו קוקן אין די אויגן אַרײַן, זײ האָבן זיך בכלל פאַר אים נישט געוויזן. בלושטיין האָט זיך פריער געטראַכט: „פאַרוואָס זאַל איך בײ זײ מאַנען? הײנט האָב איך דאָך נאָך קאַרטאַפּל.“ און שפּעטער ווען ער האָט שוין נישט געהאַט, האָט ער געטראַכט: „מסתמא האָבן זײ שוין אויך נישט. איז פאַר-וואָס זאַל איך זײ נאָך ווײ טאָן מיט מיין מאַנען?“

דערווייל האָט מען בלושטיינען אַראָפּגענומען פון דער „פּלאַ-צווקע“, מען האָט אים געגעבן צו הימן עמלעכע בענק אויף אַן אָפּענעם פּלאַץ. דער ווינטער האָט זיך אָנגערוקט. עס זײנען געווען זאַווערוכעס, שניי מיט שטאַרקע פרעסס. מער ווי דאָס שטיקל ערזאַץ-ברויט איז נישט געווען. טייל מעג האָבן די קאַפּעראַטיוון דאָס ברויט אויך נישט געהאַט אַרויסצוגעבן. בלושטיין האָט נישט געהאַט קיין פאַר גאַנצע שײך און נישט קיין געהעריקן אָנצוג און מאַנטל. דער הונגער און קעלט האָבן אים געפּייניקט. האָט ער געטראַכט: זײף האָט זײן גאַנצן אויסשטייער. ער דאַרף עפעס פאַר-קויפּן און אים אָפּגעבן די קאַרטאַפּל. ער האָט דאָך אויך נישט מער באַקומען פון אים. פאַר גענוג געלט קען מען נאָך הײנט אַלצדינג קריגן. אַדער ער דאַרף אים כאַטש געבן אַ מלבוש, וועט ער האָבן מיט וואָס זיך צו שיצן פון קעלט. אַראָפּגיין פון דער „פּלאַצווקע“ צו זײפּן קען ער נישט, ווייל פּלאַצוואַצקי, דער קאַנטראַלער, קען יעדע וויילע אונטערקומען און אים מאַכן אַ ראַפּאַרט.

אַנטקעגנאַיבער איז געווען אַ בלעכער וואָס האָט אויסגעאַרבעט רערן און אײוועלעך פון אַלטן בלעך, אין זײן בודקע איז געווען וואַרעם. דעם בלעכערס פרוי מיט ביידע קינדער זײנען דאָ אויך געזעסן גאַנצע טעג, ווייל אין דער היים איז קאַלט געווען. פּלעגט דאָ בלושטיין זיך אַרײַנכאַפּן אַ האַנט אָנצוואַרעמען ביים ברענענ-דיקן אײוועלע. פּונקט דעמאָלט, ווי אויף צו להכעיס, פּלעגט פּלאַ-וואַצקי אונטערקומען. און אַזוי ווי ער האָט בלושטיינען נישט גע-טראָפּן נעבן די בענקלעך האָט ער אים געמאַכט אַ ראַפּאַרט. דעם בלעכערס פרוי האָט געהאַלטן אין אײן טענה: „וואָס איז דאָ פאַראַן צו הימן, ס'איז דען אַ מאַגאַזין מיט דינאַמיט? וואָס מאַכט ער אײך אַזוי דעם טויט, דער סאַדיסט?“ דער בלעכער מיטן ווייב האָבן געוואַלט אַז בלושטיין זאַל בײ זײ זײן גאַנצע טעג. זײ האָבן גיך אין אים דערקענט אַ פּרײַנט. בלושטיינען האָט דער הונגער געפּיי-ניקט און געלאָזט נישט פאַרגעסן אַן די קאַרטאַפּל, וואָס אים איז געקומען פון די זײפּס, אַבער גיין מאַנען האָט אים ס'האַרץ נישט געלאָזט. אים איז לײכט צו באַרגן אַבער עס איז אים שווער צו מאַנען.

די ערשטע אויסזידלונג

די דייטשן האָבן צוריק אַרײַנגעשיקט אין געטאָ אַ ביסל יידן, וואָס האָבן זיך פּרײַוויליק פּאַרשריבן אויף אַרבעט אויסער דער געטאָ. די דאָזיקע יידן האָבן דאָרטן נישקשהדיק געלעבט. זײ האָבן געטאָן לײכטע אַרבעט, טײל האָבן געאַרבעט אין בױראָען, טײל זײנען געווען געהילפּן בײַ דאָקטוירים. זײ האָבן געגעסן צו דער זעם, האָבן געהאַט באַזונדערע צימערן, ס'איז זײ געווען וואַרעם און לײכטיק אין די דײַטשע שמעט. זײ האָבן לחלומין נישט געפּילט דעם אַנטיסעמיטיזם און דאָ אין געטאָ זײנען זײ פּלוצלינג צוריק אַרײַנגעוואָרפּן געוואָרן אין הונגער, קעלט און שמוץ. זײ האָבן געהאַלטן אין אײן דערציילן: וועגן זײערע פּרײַערדיקע גליקן, ווי גוט עס איז זײ געווען אויסער דער געטאָ. יידן האָבן זײ מקנאָ געווען. זײ האָבן זיך גאָר גערײסן צוריק אַרויסצופאַרן אויף אַרבעט אויסערן געטאָ. קײן שום ייד וואָס די געשמאַפּט האָט געפּײניקט בײַ דער אַרבעט און נישט געגעבן צו עסן האָבן זײ נישט צוריק אַרײַנגעשיקט.

דערווײל זײנען אַנגעקומען טראַנספּאָרטן יידן פון בערלין, האַמבּורג, פון פּראָג, פון פּראַנקפורט אַם מיין, פון ווין, פון לוקסעמבורג די דײַטשן האָבן די יידן געלאָזט מיטנעמען וויפּיל באַגאַזש זײ האָבן נאָר געוואָלט, האָבן זײ מיטגעברענגט: קופּערטס מיט שײערע וועש, שײערע מלבושים, שײך, צירונג, אַ סך זײגערלעך, גוטע לעדערנע טעקעס און וואָלזן. די דײַטשן האָבן זײ געזאַגט, אַז מען שיקט זײ אין „קוראַרט“, און דאָ זײנען זײ אַרײַנגעפאַלן אין אַ גיהנום. זײ האָבן דערציילט וועגן זײערע גליקן: ווי זײ האָבן נישט געפּילט קײן אַנטיסעמיטיזם, ווי זײ האָבן נישט געוואוסט פון קײן הונגער, זײ האָבן נאָך אַפּילו מיטגענומען מיט זיך קאַנסערוון אויף אַ לענגערע צײט. זײער טרוים איז געווען צוריק אַהײמצופאַרן קײן דײַטשלאַנד. דאָס זײנען געווען עלטערע, מיטליאַריקע און יונגע מענטשן. די דײַטשן האָבן זײ אַהער אַרײַנגעשיקט מיט זײער לעצט ביסל האָב און גוטס, ווייל דאָ וועט מען איבער זײ מאַכן סעלעקציעס. דערווײל זײנען דאָך נישט געווען קײן ווײנינגען פאַר די צענדליקער טױזנטער דײַטשע יידן, האָבן די דײַטשן אַרויסגעשיקט כלומרשט אויף אַרבעט די תושבים פון געטאָ: אַפּגעשוואַכטע, קראַנקע, מאַמעס מיט קינדער, אַלע די וואָס האָבן געלעבט פון שטיצע — די „זאַשלאַקאַוועס“ — און אַלע די וואָס האָבן נישט געאַרבעט און נישט גענומען קײן שטיצע. די דײַטשן האָבן פּאַרשפּרײט אַ קלאַנג, אַז די יידן ווערן באַזעצט אין די דערפער אויף ערד-אַרבעט; אַז עס שטײען פאַר זײ גרײט הייזער, ווו עס האָבן געווינט פּאַליאַקן.

רומקאווסקי האָט אַרויסגעשיקט אויפפאָדערונגען: ווו און אין וועלכער שעה צו צושטעלן זיך. דער גרעסטער טייל פון די, וואָס זיינען צוריקאָריינגעשיקט געוואָרן פון דער אַרבעט אויסערן געמאָ, האָבן זיך אַליין מיט זייערע משפחות פאַרשריבן. דער עולם האָט געשטרעמט פריוויליק. אַנגעכאַפט זיך אין דעם „גליק“ אַזוי ווי אַ טרינקענדיקער אינעם שאַרף פון אַ בריטווע.

טיילמאָל פלעגט דער פּאָליציי-קאָמיסאַר, אויף דער בקשה פון אַ קראַנקן, מיט דער באַשמעטיקונג פון אַ דאָקטאָר, באַפרייען פון אַרויסגעשיקט ווערן אויף „אַרבעט“. האָבן יידן אין דעם געזען אַ סימן, אַז מען פאַרמ טאַקע אויף אַרבעט — ווייל מען באַפרייט דאָך קראַנקע; און פון דער אַנדערער זייט האָט די יידישע פּאָליציי אַרויפגעלייגט הונדערטער אַזעלכע קראַנקע אויף די וועגענער, וואָס זיינען ביים פאַרלאָרענען אין די וואַגאָנען אויסגעגאַנגען.

די דייטשן האָבן אויך פאַרשפרייט אַ קלאַנג דורך דער יידישער פּאָליציי און באַזאַמטע, אַז די יידן ווערן געשיקט אין פּראַטעקטאָראַט אַריין און דאָרט וועט יעדער קענען גיין, ווו ער וועט וועלן. אין דער אויפפאָדערונג איז אויך געווען באַצייכנט, אַז יעדער קען מיטנעמען וויפיל באַגאַזש ער וויל. האָבן יידן מיטגעשלעפט: בעטגעוואַנט, גע-פעס, וועש. דאָס אַלץ האָט מען נישט געלאָזט מיטנעמען אין די וואַגאָנען. זיי האָבן דאָס איבערגעלאָזט אויף דער ראַמפּע, נעבן דער באַן. מען האָט זיי געזאַגט, אַז דער באַגאַזש וועט „נאַכקומען“ מיט אַ ספעציעלן צוג. אָבער דאָס אַלץ איז דערווייל געבליבן אין געמאָ.

טייל משפחות מיט קליינע קינדער זיינען אין דער שרעקלעכער קעלט געפאַרן האַלב-באַרוועס און האַלב-נאַקעט און זיינען אין מיטן וועג פאַרפרוירן געוואָרן. די דייטשן איז געלונגען צו פאַרשפרייטן נאָך אַ פּאַלשן קלאַנג, אַז די יידן ווערן באַזעצט אויף ערד-אַרבעט אין די דערפער אַרום קאַנין.

די פּאָליאַקן זיינען טאַקע פון יענער געגנט אַרויסגעטריבן גע-וואָרן. און כדי די יידן צו פאַרפירן — האָבן זיי דאָרטן באַזעצט עטלעכע צענדליק יונגע, קרעפטיקע יידן, וואָס האָבן באַזעצט די פעלדער. און די טראַנספּאָרטן זיינען טאַקע דאָרטן אַהינגעשיקט געוואָרן, ווו די דייטשן האָבן פאַרגאַזט אין אויטאָס, אויפן וועג צו די גריבער אין די וועלדער אַרום קאַנין, און אויך אין גאַז קאַמערן.

איינמאָל איז בלושטיינען איינגעפאלן, אַז ער מוז אַהינגיין זען, וואָס עס מאַכן די שכנים, ווו ער האָט געהאַט זיין ערשטע „פּלאַ-צווקע“. ער איז אַהינגעגאַנגען אין אַן אַוונט, האָט ער געטראָפן ווי די משפחה קליגער פאַקט זיך אין וועג אַריין. זיף מיטן ווייב, האָבן שוין געהאַט איינגעפאַקט זייער גאַנצן חתונה-אויסשטייער;

זיי האָבן געוואַרט, אז די פּאָליציי זאָל זיי קומען נעמען אויף אַ פּור צו דער באַן. די זייפּס האָבן זיך געשעמט בלושמיינען צו קוקן אין די אויגן אַריין צוליב דעם חוב פון די צוויי קילאָ קאַרטאָפּל. בלושטיין האָט זיך געטראַכט: „זיי וואַלטן מיר כאַטש פאַר דעם געדאַרפט געבן אַ מלבוש.“ ער האָט זיך מיט זיי האַרציק געזעגנט, געווננטשן גליק. ער האָט אויך נישט געוואָסט, וווּהיין זיי ווערן געשיקט. ער האָט זיי מיטגעגעבן זיין אַדרעס און געבעטן שרייבן וווּ זיי וועלן זיך געפינען. זיין האָט אים דאָס צוגעזאָגט. און ער האָט זיך געטרייסט אויפן קול: „אז ער וועט נאָר קומען אין פּראַטעקטאָראַט אַריין — איז ער אַ געהאַלפּענער. ער האָט דאַרטן משפּחה און ער וועט זיך שוין אַן עצה געבן...“

א פּריילעכמאַכער אין געטע

אַ פּאַלקסזינגער זיינען קינסטלער און זייערע שאַפּונגען ברענגן גען פיל מאָל מער נוצן פאַרן פּאַלק, ווי לידער פון פּראַמינענטע דיכטער — דאָס איז נישט קיין נייעס.

דער פּאַלקסזינגער זינגט אויס דאָס, וואָס דאָס פּאַלק טראַכט און פילט. אויב דער דיכטער איז דער אויסגעשולטער חזן, מיט דער גאַנצער מעכניק און שיינע דריידלעך זיינע, איז דער פּאַלקסזינגער דער בעל תּפילה, וואָס טרוימט נישט פון דער שיינער, געפּוצטער שול, מיט דער ווונדערבאַרער באַלייכטונג און גאַלדענעם עמוד, נאָר ער דאַוונט מיט אַ צעבראַכן האַרץ, ערגעץ אין אַ פינצטערן קעלער, און וווּ נאָר עס לאָזט זיך — פאַרן פּשוטן עולם, מיט זיין נישט געקוינצלט-קייט. מיט זיין שטאַרקן געפיל, מאַכט דער בעל תּפילה וויינען זיינע צוהערער, ווייל ער טרעפט צו זייערע הערצער.

דאָס וואָס דער פּאַלקסזינגער אין געמאָ האָט אין די פינצטערע צייטן פון דער הימלער-ממשלה אויפגעטאָן מיט זיין ליד פאַר די קרבנות — ער האָט זיי געמאַכט לאַכן, געגעבן זיי מוט און בטחון; האָט קיין שום ווערק פון די באַקאַנטסטע פּאָעטן נישט אויפגעטאָן. ערשטנס איז נישט געווען די געלעגנהייט צו ליענען אַ גרעסער ווערק. דאָס פּאַלקס-ליד און דער אַנעקדאָט זיינען געווען אַ מין תּורה שבּעל פּה. אַפילו דער וואָס האָט אינגאַנצן נישט געקאַנט ליענען, האָט עס נאָכגעזאָגט אַדער געזונגען.

אין לאַדזשער געמאָ זיינען געווען אַ סך אַזעלכע פּאַלקסזינגער, וואָס האָבן געשאַפּן און געזונגען זייערע לידער, סיי אין יידיש, סיי אין פּויליש. איינער פון זיי האָט געהייסן שמעון יאַנאַווסקי.

ש. יאַנאַווסקי האָט געהאַט אַ טראַדיציאָנעלע יידישע דערצי-ונג — אַ חדר און אַ פּאַלקסשולע. ער איז אויך געגאַנגען אויף אַוונט-

קורסן אין דער באַרכאוּ-שול און אין דער מעדעם-שול. ער האָט געשטאַמט פון אַרעמע עלטערן און ער האָט געמוזט גאַנץ יונג אָנ-הויבן אַרבעטן ביי שטריקעריי. אָבער ער האָט נישט געהאַט קיין געמיט צו דער אַרבעט, עס האָבן זיך אים געפלאַנטערט גראַמען אין קאַפּ און עס האָט אים געצויגן צו דער בינע.

ער האָט געשריבן פאַראַדיעס אין גראַמען אויף די פאַרטיי-פירער, דעקלאַמירט און געזונגען פאַר אַ גרופע פון זיינע פאַרערער. די פאַראַדיעס האָבן זיך גיך צעטראַגן איבער דער שטאַט. ער האָט אויך געשריבן לידער און דעקלאַמאַציעס און האָט צוגעפאַסט מעלאַ-דיעס פון באַוווסטע פּאָלקסלידער. צייטנווייז האָט ער אויך גע-שפילט טעאַטער און געווען אַ מיטגליד פון דער „לאַדזשער פּאָלקס-בינע“, און דער טעאַטער-סטודיע „גרינע קאַטשקע“ אונטער דער קינסטלערישער לייטונג פון משה בראַדערזאָן.

אין יאָר 1937 איז אין לאַדזש דערשינען זיין ערשט ביכל, א. ג. „צו זינגען און צו זאַגן“. לידער, הומאַרעסקעס און דעקלאַמאַציעס. דאָס קליין-קונסט טעאַטער „די יידישע באַנדע“ האָט אויפגעפירט אַ ריי זאַכן פון דעם בוך. „לאַדזש מיין לאַדזש“ איז געזונגען געוואָרן פון דער באַוווסטער סוברעטיין חנה גראַסבאַרד. אין דער זאַמלונג איז אויך אַריין די באַוווסטע פאַראַדיע אויפן יידישן פאַרטיי-לעבן „פאַרטייען קאַכן זיך“, געשריבן אונטערן איינדרוק פון „פאַסאַליעס קאַכן זיך“ פון דיכטער א. לוצקי.

אַ טייל פון יאַנאַווסקים לידער און דעקלאַמאַציעס זיינען באַ-ליבט געוואָרן ביים פּאָלק. מען האָט זיי דעקלאַמירט און געזונגען אויף פאַרוויילונגען, איבערהויפט זיין באַוווסטע דעקלאַמאַציע אין גראַמען „אַלין לעבט פון מיין מאַרינאַרקע“.

שמעון יאַנאַווסקי איז אויפגעטראַטן אויף פיל אונטערנעמונגען. אַז ער האָט פאַרגעלייענט זיינע זאַכן האָט דער עולם געקייכט פון געלעכטער. אין יאָר 1939 האָט יאַנאַווסקי אָפגעדרוקט זיין צווייט בוך, א. ג. „פייגל אין די לופטן“. לידער, הומאַרעסקעס און דעקלאַ-מאַציעס, וואָס זיינען געווען אונטער דער ווירקונג פון א. לוצקי, משה נאַדיר און טונקלער. די פּוילישע רעאַקציאָנערע רעגירונג האָט דאָס בוך קאַנפּיסקירט. דער צענזאָר וואָס האָט עס קאַנפּיסקירט איז געווען דער באַוווסטער משומד ערליך, ווייל יאַנאַווסקי האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ הומאַרעסקע: „גאָט האָט חתונה געהאַט מיט אַ שיינע מלאכ'טע“. דער פּראַצעס האָט געזאַלט פאַרקומען אין מיטן סעפטעמבער און די מלחמה האָט אויסגעבראַכן דעם 1טן סעפטעמבער. דעם 6טן סעפטעמבער איז יאַנאַווסקי געלאָפן פאַרטיידיקן וואַר-שע קעגן די נאַציס, אָבער ער איז אַהין נישט דערגאַנגען. דעם 8טן

סעפטעמבער האָבן שוין די דייטשן געהאַט אַקופירט דעם גאַנצן וועג קיין וואַרשע. צוריקגייענדיק אַהיים, אַ דערשעפטער, איז אַ דייטשער אַפיצער אַרויף אויף אים מיט אַ מאַטאַציקל, און יאַנאַווסקי האָט פאַרלוירן דעם רעכטן פּוס.

אין געטאָ האָט יאַנאַווסקי באַקומען אַ פּאַסטן אַלס פאַרטער, אין אַ שפּיטאַל פאַר אַנשמעקנדיקע קראַנקהייטן. דעם פּאַסטן האָט אים געגעבן דער פאַרוואַלטער פון שפּיטאַל י. שולמאַן, געוועזענער רע-דאַקטאָר פון „לאַדזשער פּאַלקסבלאַט“. דער שפּיטאַל האָט זיך גע-פונען אויף דער וועסאַלע גאַס, אויפן אַלטן יידישן בית עולם. מיט אַ גרופע אַרבעטער, אונטער דער אויפזיכט פון ש. יאַנאַווסקי, איז אויסגעגראָבן געוואָרן אַ גרויסע גרוב אויפן בית עולם און מ'האַט דאָרט מקבר געווען שמות און אַלמע ספרים, לויט דער פאַראַרדענונג פון די דייטשן. ער האָט די אַרבעטער אַנגעזאַגט זיי זאָלן זיך נישט איבעראַרבעטן און פון צייט צו צייט האָט ער געמאַכט אַן איבער-ריים און פאַר זיי פאַרגעלייענט זיינע הומאַרעסקעס און מעשיות. איין מעשה זיינע „דער רבי ר' זימל פליט אין הימל“ איז באַקאַנט געווען אין געטאָ, טאַקע אַ דאַנק דעם, וואָס ער האָט ליב געהאַט פאַרצוליייענען, ווען ער האָט נאָר געהאַט עטלעכע מענטשן, וואָס זאָלן אים הערן.

דורך דער גאַנצער צייט וואָס עס האָט עקזיסטירט דאָס רעווי-טעאָטער אין געטאָ, האָט יאַנאַווסקי געשריבן זאָכן פאַר אים. דאָס טעאָטער איז שמענדיק געווען איבערגעפאַקט. ער האָט אויך גע-שריבן לירישע לידער, אַבער אומעמוס האָט זיך אַרויסגעווען דער אַקטיאָר. טייל פון זיינע איינאַקטערס און לידער זיינען געווען איבער-געאַרבעטע טעקסטן, מיט פאַרטיקע מעלאָדיעס. משה נאָדירס „דער רבי אלימלך“ האָט ער איבערגעמאַכט אויף —

„רומקאָווסקי אונדזער „מלך“

האַט געהייסן זיין לוסטיק, פריילעך.“

אָדער דאָס ליד, „אַז דער רבי וויל איז אַ קלייניקייט“ האָט ער

געמאַכט :

„אַז דער קעראָוויניק וויל איז אַ קלייניקייט, אַ קלייניקייט.

אַלץ גייט מיטן קעראָוויניקס (לייטערס) כוח,

אַז דער קעראָוויניק וויל שיסט אַ בעזים אויך!“

* * *

אַזוי איז עס טאַקע געווען : דאָס לעבן פון יעדן געטאָ-מאַרטירער איז געלעגן אין די הענט פון זיין אויפזעער. וואָס ער האָט געוואַלט האָט ער געטאָן מיט זיינע אַרבעטער, צוגענומען די זופ פון שווערן אַרבעטער און אַוועקגעגעבן וועמען ער האָט געוואַלט. אויב עמיצער

איז דעם אויפזעער נישט געפעלן געווען, האָט ער אים אַרויסגעשיקט פון געמאָ צום טויט, דערפאַר האָט די גאַנצע געמאָ געזונגען יאַנאַוו-סקים סאַמירע. אַזוי ווי דער „אינערן מיניסטער“ פון געמאָ, ברוך פּראָשקער, איז געווען אַ ווילדער און צעטראַגענער מענטש, ער האָט אַלץ געמאַכט שנעל און עס האָט געטויגט אויף כּפרות, האָט יאַנאַוו-סקי אַנגעשריבן אַ שטאַרקע סאַמירע אויף אים.

די „קעראָוניקעס“ האָבן פון יאַנאַווסקין געהאַט גרויס נחת, ווען זיי האָבן זיך געזען אויף דער בינע, ווי מען קאַפּירט זיי נאָך, ווי מען זינגט וועגן זיי לידער. אָבער אין דעם אַלעם האָט יאַנאַווסקי אויך אַריינגעגעבן איראַניע און פאַרכיטערונג. דאָס פאַלק האָט גע-לאַכט מיט יאַשטשערקעס; דאָס איז געווען גאַלגאַן הומאַר. נישט כּחינם זיינען די לידער געזונגען געוואָרן פון קינד און קייט.

דער געטאַ-ייד האָט זיך באַצויגן מיט יראה צום געשריבענעם יידישן וואָרט, און די לייטערס האָבן געמיינט, אַז אַזוי אַרום ווערן זיי פאַראייביקט. די יידן אין געמאָ זיינען ניט געווען פּעסימיסטיש, נאָר גאַנץ האַפּערדיק. זיי האָבן קאַרעגירט אכּרהם רייזענס „הוליעט, הוליעט בייזע ווינטן“. די אַלעגאָריע פון דעם ליד האָט זיך געפאַסט צו דער צייט (און ווען פאַסט עס זיך נישט?), נאָר אַנשטאַט: „לאַנג וועט דויערן דער ווינטער, זומער איז נאָך ווייט“, האָבן טייל גע-זונגען:

„שוין נישט לאַנג וועט דויערן דער ווינטער,

זומער איז נישט ווייט“...

און שמעון יאַנאַווסקיס לידער און הומאַרעסקעס זיינען אויסער הומאַר אויך געווען באַהויכט מיט בטחון.

אַ צוואַמענטרעף

אַ שבת פאַרנאַכט זיינען קרוב צו צוואַנציק יונגע מענער און פרויען, צווישן זיי די חברטע רעגינע און דער חבר זיידע, בלושטיין, שמואליק און ווישליצקי, זיך צונויפגעקומען אין אַ גרויסער בוידעם-שטוב ביי דער זינגערין שוויאַטלאַ, וואָס איז אויפגעטרעטן אויף קאַנצערטן אין געמאָ.

פאַר דער מלחמה האָט שוויאַטלאַ געזונגען אין כאָר פון דער „קולטור ליגע“ און „הזמיר“. זי איז געווען אַ מיטלווקסיק, שלאַנק, הנעוודיק פאַלקסמיידל, זי האָט געהאַט לאַנגע בלאַנדע צעפּ, בלאַנדע אויגן-ברעמען, בלויע אויגן, אַ קיילעכדיק פּנימל, אַ געטאַקט נעזל, אַ קליין מויל און שמאַלע ליפּן. פון פּערצן יאָר אָן האָט זי שוין געמוזט אַרבעטן אויפן שטיקל ברויט. זי האָט געהאַט אַ זיסן אַלט, געזונגען מיט האַרץ און מיטגעריסן די צוהערער.

קיין כיבוד איז נישט געווען, אלע זיינען הונגערק געווען. נאָכן דורכשמועסן זיך האָט די חברטע רעגניע פאַרגעשלאָגן, אַז שוויאַמלאַ זאָל עפעס זינגען און אַלע האָבן זי געבעטן. זי האָט געזונגען עט-לעכע פאַלקס-לידער און מען האָט איר שטאַרק אַפלאַדירט. שוויאַמלאַ האָט אַצינד אויסגעפאַקט כמעט איר גאַנצן רעפערטואַר: יידישע און העברעאישע לידער, פוילישע און רוסישע און אַפילו די בונדישע און פּועלי-ציוניסטישע שבועות. ווען זי האָט געזונגען „רבינו תם“ האָבן אַלע מיטגעזונגען דעם רעפּריין.

גאָר באַחזט האָט שוויאַמלאַ אויסגעזונגען איציק מאַנגערס:

„הייסן הייס איך יאָסל בער,
און איך דין אין מיליטער,
אוי ראַ ראַ ראַ ראַ ראַ,
טראַגן טראַג איך אַ מונדיר,
ווי להבדיל אַן אַפיציר,
אוי ראַ ראַ ראַ ראַ ראַ.“

זי האָט דערביי מאַרשירט הין און צוריק ווי אַ סאַלדאַט. איר יעדער אבר האָט מיטגעלעכט און זי האָט מיטגערין די צוהערער. ווען זי האָט געענדיקט האָט מען איר שטאַרק אַפלאַדירט און זי האָט זיך גענויגט ווי פון דער בינע אַראָפּ.

בלושטיין איז צו איר צוגעגאַנגען און איר אַ קוש געגעבן אין שמערן.

„דע! דע! עמך! — האָט זיידע צו אים ווילעריש געשריגן — כ'וועל דערציילן פאַר דיין שרהלען! שוויאַמלאַן קומט נאָר אַ האַלבן קוש און דעם דיכטער קומט דעם אַנדערן האַלבן.“

„און וואָס איז מיטן קאַמפּאָזיטאָר? — האָט זיך שמואליק אַנגערופן — וואָס איז ער, אַ הונט? דאָס שענסטע און בעסטע ליד אַן מוזיק איז טויט.“

„אַ גוט ליד קען מען רעציטירן.“

„הם, רעציטאַטאָרן וועסטו אַפּציילן אויף די פינגער פון איין האַנט, אַן אמתער רעציטאַטאָר איז אַ ווירטואַז. אַבער אַז אַ ליד האָט מוזיק קענען עס אַלע זינגען. פאַרשטייט זיך, אַז נישט אַזוי שיין ווי שוויאַמלאַ.“

„איך האָב אַמאָל געזען איציק מאַנגערן — האָט שוויאַמלאַ דערציילט מיט אַ מיסטישן טאָן — אויף דער פּיעטריקאָווער גאַס, נישט ווייט פון „לאַדזשער פאַלקסבלאַט“.

„איציק מאַנגער, זאָגט מען, — דערציילט בלושטיין — איז אַזוי ווי טשעכאַוו: ווען ער איז אונטערן גלעזל, שאַפט ער גומע

לידער. א, ער איז שוין איינמאל א דיכטער! ווען מען זינגט זיינע לידער פארגעסט מען אין די צרות פון געמאָ."

"א גרויסער קונץ איז צו פלאַפלען נאַרישקייטן ווען מען איז אונטערן גלעזל? — האָט זיך לענמשיצקי אָנגערופן — כ'האָב אַ מאָל אַריינגעקוקט אין דעם איציק מאַנגערס אַ בוך, האָב איך טייל לידער אינגאַנצן נישט פאַרשטאַנען. אַצינד איז מיר שוין קלאָר פאַרוואָס די לידער האָט ער געשריבן ווען ער איז געווען אונטערן גלעזל. גיט מיר אַ פּלאַש בראַנפן וועל איך אייך אָנפלאַפלען נאָך מער נאַרישקייטן פון דעם מאַנגערן. פון די לידער, זעט איר, וואָס שוויאַטלאַ זינגט, זעט מען אַרויס אַז ער האָט זיי געשריבן ווען ער איז געווען נישטער..."

"הער שוין אויף, לענמשיצקי, מיט דייןע נאַרישע רייד — האָט אים בלושטיין איבערגעריסן — דו פאַרשטייסט דיך אויף פּאָעזיע אַזוי ווי אַ האַן אין בני אָדם. צו פּאָעזיע דאַרף מען האָבן אַ געפיל, דאָס דאַרף מען פילן, פאַרשטייסט!"

"גיי שוין, גיי! — האָט שמואליק אַ מאַך געמאַן מיט דער האַנט — איציק מאַנגער איז נישט אונדזער דיכטער. ער מאַלט נישט דאָס לעבן פון אַרבעטער-קלאַס, ער ווייזט אים נישט קיין וועג צו דער אויסלייונג."

"ער איז אַבער פּאַלקסטימלעך, ער שעפט פון פּאַלקלאַר — האָט אים בלושטיין געענטפערט. — ער איז אַ קינד פון אַרעמען פּאַלק. נישט יעדער דיכטער קען זיין אַ רעוואָלוציאָנער. ער איז נישט אַזוי-געוואָקסן אין דער רעוואָלוציאָנערער סביבה און דאָס איז כאַמת אַ שאַד," — האָט ער אים פאַרטיידיקט און באַדויערט.

"ווער ווייסט, — האָט שוויאַטלאַ אַ קרעכץ געגעבן, — צי איציק מאַנגער לעבט נאָך? אפּשר האָבן אים די נאַציש אומגעבראַכט? וואָס ער איז געווען איז ער געווען, אַבער ער האָט אַ שיינע נשמה, אַ פילבאַר האַרץ, אַן אמתער פּאָעט. הערט, בלושטיין, אויב איך וועל איבערלעבן די מלחמה און טרעפן איציק מאַנגערן, וועל איך אים אָפּגעבן אייער קוש אין זיין פאַרוויינט, פאַרצאָרנט פנים אַריין." "וואָס זאָגט זי? — פרעגט ווישליצקי, — אַ פאַרוויינט פאַר-צאָגט פנים האָט ער גאָר? וואָס איז ער אַ יעזוס קריסטוס?"

"אין מיינע אויגן האָט עס אויסגעזען — האָט שוויאַטלאַ גע-ענטפערט — אַז אויף זיין פנים ליגן זיינע לידן און די לידן פון אַ גאַנץ פּאַלק."

זיידע האָט אַרויסגענומען זיין לידיקע לולקע פון מויל און ער האָט זיך אַריינגעמישט: "חברמע שוויאַטלאַ, וואָס עפעס אַזוי פּאָע-טיש? אָנטשולדיקט, כ'מיין פּאָעטיש? נישט געזאָרגט! מיטן

קאפ ארויף, חברטע שוויצמלא! נאך דער מלחמה וועט איר אויפ-טרעטן אין דער פילהארמאניע. איר וועט זיין אונדזער פאלקס-זינגערין און איר וועט טאקע אויך זינגען איציק מאנגערס לידער. איר געפעלט מיר מיט דעם וואס איר האט ליב שעפערישע מענטשן, דאס באווייזט אז איר זענט אויך א שעפערישער מענטש. בראווא! בראווא! אונדזער פאלקסזינגערין שוויצמלא!“ — האט ער אפלא-דירט און אלע האבן אים נאכגעטאן.

שוויצמלא האט זיך גערויטלט און זיך געשעמט די אויגן אויפ-צוהויבן. זי האט נישט געוואוסט, אויב זיי מיינען ערנסט, אדער אפשר חזקן זיי. און אליין האט זי נישט געגלייבט, אז זי, אן ארבעטס-מיידל, זאל דאס קענען דערגרייכן. עס איז שטיל געווארן און די חברטע רעגינט האט איבערגעריסן די שטילקייט מיט א קרעכץ: „ווער ווייסט, וויפיל שעפערישע יידן די דייטשן האבן שוין אומגע-ברענגט אין דער מלחמה? אוי, צייטן, צייטן! ס'איז נאך קיינמאל אויף אונדז יידן אזא חורבן נישט געווען! אין אלץ איז שולדיק דער קאפיטאליזם. דער קאפיטאליזם האט אפגעלעכט זיין צייט, וויל ער זיך ראטעווען מיט מלחמות און מיטן פארניכטן דאס יידישע פאלק.“

„און איידער דער קאפיטאליזם איז אנטשטאנען, האט מען אונדז יידן דען בעסער באהאנדלט? — האט זי בלושטיין געפרעגט — שוין איבער צוויי טויזנט יאר ווי מיר יידן ליידן פון אלע פעלקער! קוקט אריין אין דער געשיכטע, וועט איר זען: בעת די קרייץ-צוגן האבן די גערמאנישע בארבארן ווייניק יידיש בלוט פארגאסן? אין פערצנטן יארהונדערט, בעת עס האט זיך איבער אייראפע און אזיע געטראגן די שווארצע פעסט, האט מען גלייך באשולדיקט אונדז יידן, אז מיר האבן ארויסגערופן דאס אומגליק. אז מיר יידן האבן פארסמט די ברונעמער, כדי די קריסטן צו טויטן; און דער פינצטערער המון האט געגלויבט און באלד האט זיך געגאסן טייכן יידיש בלוט. אין בייערן און עלזאס האט מען יידן מאסנווייז דערטרונקען און פאר-ברענט און זיך צעטיילט מיט זייער האב און גומס. אין ווארס האט דער שטאט-ראט באשלאסן צו פארברענען אלע יידן. נאר אונדזערע ברידער האבן אליין אונטערגעצונדן זייערע הייזער און אליין זיך אריינגעווארפן אין די פלאמען. דאס זעלבע איז געווען אין פראנק-פורט און אין אנדערע שטעט. אין אפענהיים און אין קעלן האבן זיך אונדזערע ברידער פארטיידיקט און פון אידישע הענט זיינען געפאלן הונדערטער קריסטלעכע רוצחים. צום סוף, ווען דער שונא האט זיי באזיגט, האבן די יידן אונטערגעצונדן זייערע הייזער און אליין זיך פארברענט. זיי האבן געהאנדלט ווי אין ביתר בעתן חורבן ירושלים. יידן זיינען קיינמאל נישט געווען קיין פחדנים און מיר

דארפן זיך פון זיי אראפנעמען א ביישפיל. איר וועט זען, וואס איך זאג אייך: מיר יידן אין די געטאס וועלן נאך שטארבן מיט כבוד און גבורה! ..."

"יא, יא, יא!" — האבן אלע צוגעשטימט.

"אבער לאמיר גיין ווייטער — האט בלושמין פארגעזעצט — אצינד אין אנהויב פופצנטן יארהונדערט, ווען אין עסטרייך און אין דייטשלאנד האט זיך פארשפרייט די רעפארמאציע און די קאמאליקן האבן זי באקעמפט, זיינען מיר יידן ווידער געווען דער שיער לעזאזל: מען האט אונדז באשולדיקט, אז דורך אונדזער „אפיקורסישן" איינפלוס האט זיך דאס גענומען דער פראטעסט קעגן דער רוימר-שער רעליגיע; און ווידער האט מען פארגאסן טייכן יידיש בלוט מיט דער ברכה פון הייליקן פויפסט. און ווייטער: מען האט אונדז געטריבן, געפייניקט, דערנידעריקט, דערטרונקען, געשאכטן, געברענט און געבראטן אין ענגלאנד, פראנקרייך, שפאניע, פארמוגאל. די שפאנישע אינקוויזיציע, ווו מען האט יידן פארברענט אין מיטן גאס, געמאטערט אין די אינקוויזיציע-קעלערן מיט די בלערליי ענווים, ווייל זיי האבן נישט געוואלט אָננעמען די קריסטלעכע רעליגיע. אבער דאס איז נאָר געווען אַן אויסרייד, כדי צוצורויבן ביי די יידן זייער פארמעגן, זייער האָב און גוטס. און דאָס זעלבע טוען היינט די דייטשן: פאר דעם צוגערויבטן יידישן פארמעגן פירן זיי די מלחמה. אין טייל לענדער האט מען אונדז יידן, פונקט ווי היינט, אריינגעטריבן אין ספעציעלע קווארטאלן און געצוונגען צו טראָגן ספעציעלע הימלען מיט הערנער, טראָגן געלע לאַטעס. יידן האבן נישט געטאָרט אפילו גיין אויף די טראַטאָרן.

"א פאלק, וואָס האט זיי געגעבן אַ גאָט; אַ פאלק, וואָס האט שוין געהאט אַ קולטור, בעת זיי זיינען נאָך אַרומגעלאָפן נאָקעט אין סמעפ, און געשאכטן די אייגענע קינדער צום אַפגאָט, — האבן מיר שוין געגעבן דער וועלט די „עשרת הדברות" מיטן „לא תרצה!" צוליב דעם טאָקע האָסן זיי אונדז. ווייל די חיה ציט צוריק אין דזשאַנגל אַרײַן. זיי האָסן אונדז ווייל מיר שטייען העכער. צוליב קנאה האָט זיך געשאפן די שנאה.

"אבער פון קיינעם האבן מיר אַזוי פיל נישט געלימט ווי פון די דייטשן: סוף דרייצנטן יארהונדערט האט מען אלע יידן אַרויס-געטריבן פון ענגלאַנד; סוף פערצנטן יארהונדערט — פון פראַנקרייך; סוף פופצנטן יארהונדערט — פון שפאניע און פון פארמוגאל. פון דייטשלאַנד האט מען אונדז נישט געטריבן נאָר אריינגעטריבן די יידן אין די שולן און אין שטאָלן און זיי אונטערגעצונדן. און אין רוסלאַנד, און אין פוילן האבן אויך די דייטשן געהאַלטן פארשפרייטן

דעם אַנטיסעמיטיזם פונקט ווי היינט. און פון די אוקראינער, רומע-
נער, אונגאַרן האָבן מיר ווייניק געליטן? און די פאַגראַמען ביי אונדז
אין פּוילן? מילא, דאָס ווייסט איר דאָך. וועגן די יידישע צרות
קען מען טאַקע זאָגן שלמה המלךס ווערטל: אין חדש תחת השמש.
נאָר וואָס? ס'איז שווער צו פאַרשטיין דאָס היינטיקע דייטש-
לאַנד: דאָס פּאַלק פון פּילאָזאָפּן, פּאַעטן, וויסנשאַפּטלער און טעכ-
ניקער זאָלן זיין די זעלבע באַרבאַרן, ווי בעת די קרויץ-צוגן. ס'איז
מיר שווער צו פאַרשטיין, וווּהין גייט דער מענטשן-מין מיט זיין
וויסן און טעכניק?"

„דאָס זאָלן איז אמת — האָט אים די חברטע רעגניע געענט-
פערט — ווייל רעליגיע, אַבערגלויבן און רעאַקציאָנערע-אידייען מאַכן
דעם מענטשן בלינד און ווילד. אַפילו די אייגענע כרידער פון איי-
גענעס פּאַלק האָט די קירכע אוימגעבראַכט אויף די שוידערלעכסטע
אופנים, ווען זיי זיינען געקומען מיט אַן אייגענעם געדאַנק, וואָס
האַט געקענט שאַדן ברענגען זייערע אינטערעסן. טאַרקוועמאַדאַ
און זיינס גלויבן זיינען רעליגיעזע פּאַנאַטיקער, משוגעים, וואָס זיינען
זאָלן בכוח צו טאָן אין גאַטס נאַמען און אין זייערע אייגענע אינטער-
רעסן. דאָס זעלבע איז אויך געווען און עס איז ביי אונדז יידן: וואָס
איז געווען מיט ישו הנוצרי? ער האָט געקעמפט קעגן די כוהנים
און פּאַליטיקער, וואָס האָבן אויסגעזויגן דעם מאַרד פון די ביינער
פון אַרעמען פּאַלק... דערפאַר האָבן זיי אים פאַרפּאַלגט און שפּע-
טער אים איבערגעגעבן צו די רוימער. און מיט זיין קאַמף קעגן זיי
איז ער שוין ממילא געגאַנגען קעגן די אימפּעראַטאָרן, דערפאַר האָבן
זיי אים געקרויציקט און די שולד פאַלט אויף די רוימער...“

דאָ האָט איר בלושטיין איבערגעריסן: „דאָס, חברטע רעגניע,
איז נאָך ווייט נישט זיכער צו די כוהנים טאַקע האָבן אים איבער-
געגעבן צו די רוימער. די זאָלע זאָכן שמאַמען פון דער עוואַנגעליע,
וואָס מיט דער גאַנצער קריסטלעכער ליבע פאַרשפּרייט זי בלבולים,
שנאה און מאַרד קעגן יידן. די קריסטן פאַרשפּרייטן בלבולים, אַז
מיר יידן נוצן בלוט פון קריסטלעכע קינדער צו די מצות — בעת
זיי ווייסן גאַנץ גוט, אַז יעדער מין בלוט איז ביי יידן טריף — און
מיט דעם העצן זיי אויף דעם המון אודנז צו פאַגראַמירן. דאָס
„שענסמע“ פון דעם איז: איידער די קריסטן זיינען געקומען צו דער
מאַכט האָבן זיי די רוימער באַשולדיקט מיט דעם זעלבן בלוט-
בלבול, אַז זיי, די קריסטן, נוצן בלוט פון רוימישע קינדער אין זייער
„ריין-ברויט“ וואָס זיי עסן. דער נאַציזם איז אַ פּראָדוקט פון דעם
אַנטיסעמיטיזם, וואָס דאָס קריסטנטום פאַרשפּרייט. די רוימער האָבן
זיך געיאָגט נאָך ישון מחמת פּילאַטוס דער פּראָקוראַטאָר האָט אים

געהאלטן פאר א בונטאוושטיק. ס'איז אויך, רעגינע, אינטערעסאנט, וואס אין דער לעצטער צייט זיינען ארויסגעקומען פארשער און געלערנטע און דוקא נישט קיין יידן, וואס האבן בכלל געווארפן א צווייפל צי אזא מאן, ישו הנוצרי, האט גאר אינגאנצן עקזיסטירט.

„אבער — האט רעגינע געזאגט — לאמיר צוקומען צו די נענ-טערע טעג. לאמיר זען: וואס האבן אונזערע רבנים געמאן צו אוראל אקאסטא? צו ברוך שפינאזא? און וואס האבן געמאן יידישע עסקנים און טייל רבנים צו די יידן, וואס האבן פארלאנגט פון זיי יושר און גערעכטיקייט ווען דאס איז געווען קעגן זייערע אייגענע אינטערעסן? האבן זיי זיך נישט באמיט מיט אלע זייערע כוחות אויסצורייסן זיי מיטן ווארצל? און דאס זעלבע זעען מיר היינט מיט אונדזער „קייסער“ רומקאווסקי און זיין קליקע דא אין געמא: צי דינען זיי נישט די דייטשן פונקט ווי די יידישע פלומאקראטיע האט געדינט די רוימער? זיי דא זיינען אויך גרייט איבערצוגעבן דער געשמאפא יעדן ייד, וואס ארבעט קעגן די דייטשן און קעגן זייערע אינטערעסן. מיר ווונדערן זיך אויף די אומוירדיקע מעשים פון רומקאווסקי מיט זיין קליקע, פון שלום הערצבערג, פון דוד אגרודין, פון זיגמונד ריינאלדן, דער פאר-מלחמהדיקער עסקן פון א יידישער נאציאנאלער ארגאניזאציע און היינטיקער קאמיסאר פון דער „זאנדער“ (יידישער געשמאפא) — אבער דאס זיינען באקאנטע מעשים פון דער געשיכטע: בעת מען האט די יידן אין שפאניע געברענט אויף שייטערס, ווייל זיי האבן נישט געוואלט אָננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, זיינען אויך דעמאלט געוויסע יידן געווען קרוב למלכות. זיי האבן געהאלפן אין דעם פינאנץ-אפארט די מלוכה זאל קענען מלחמה האלטן. דער סוף זייערער איז געווען דער זעלבער, וואס אונדזער „קייסער“ מיט זיין קליקע וועלן האבן. עס זיינען דא מענטשן און אוממענטשן ביי אלע פעלקער. אבער די היינטיקע מלחמה און די יידן-פארניכטונג איז נאר א דאנק דער קאפיטאליסטישער ארדענונג, וואס האט שוין אפגע-לעצט איר צייט און מוז אונטערגיין. (און צולאזן א סאציאליסטישע ארדענונג) און מיט דעם בארבאריום וויל זי זיך ראטעווען...”

„דאס חברטע רעגינע, בין איך מסכים מיט אייך, — איז איר בלושטיין אריינגעפאלן אין די רייד — יעדע מלחמה איז ארויסגערופן געווארן פון א קעניג, וואס האט שוין געהאלטן שמאל מיט זיין מלכות; און ווו נאר א מלחמה, גייט עס באלד אויס צו יידישע קעפ. מען פארפאלגט אונדז צוליב עטלעכע זאכן. אי צוליב אונדזער אוי-סערגעוויינלעכע פעיקייטן, וואס מיר האבן זיך דערווארבן אין אונדזער צוויי טויזנט יאריקן וואנדערן; אי צוליב דעם, וואס מיר ווילן אריינבראנגן יושר און גערעכטיקייט אין דעם סדר פון דער

וועלט, און אויך כדי צו צורויבן אונדזער האַב און גומס...“
 דאָ האָט זיך געעפנט די טיר און עס איז אַרײַנגעקומען שמעון
 יאַנאַװסקי, אויף איין פּוס, אויף צװײ קוליעס. אויף זײַן פּנים האָט
 זיך באַװיזן אַ געצװונגענער שמײכל: „סערווס, סערווס, חכרה! —
 האָט ער פּרײלעך אַ זאַג געטאָן — איך האָב געהערט אויף די טרעפּ
 אַז איר פּילאַזאַפּירט. צו װאַס? צו װען? איך װעל אײך בעסער
 דערצײלן גומע נײעס.“

„גו, אדרבה, דערצײלט, האָבן אים אַלע געבעטן.
 יאַנאַװסקי האָט אַװעקגעשמעלט די קוליעס, מען האָט אים
 געמאַכט אַן אַרט ביים טיש. ער האָט זיך אַנידערגעזעצט, צוגעקעמט
 די לאַנגע שאַטיגע געלאַקטע האָר, אַפּגעװישט זיך פּון שמערן דעם
 שװײס, װאַס איז אים געקומען פּון אַפּגעשוואַכטקײט:

„הערט — האָט ער אָנגעהויבן — ענגלאַנד װעט געװײנען די
 מלחמה. אײנער האָט מיר הײנט דערצײלט אַזאַ מעשהלע: אָנהײב
 מלחמה איז ער אַרױסגעגאַנגען אין פעלד און פּון גרויס פּאַרצװײפּלונג
 גערעדט צו זיך: „װער װעט געװײנען די מלחמה?“ האָט ער גע-
 האַלטן אין איין פּרעג אויפן הויכן קול. פּלוצלונג איז אָנגעפּלונג אַ
 פּײגעלע און עס האָט אים פּאַרענטפּערט די מאַטערנדיקע פּראַגע:
 „טשיר-טשיר, טשיר-טשיל!“
 אַלע האָבן זיך צעלאַכט.

„הערט װײטער, — האָט יאַנאַװסקי פּאַרגעזעצט — װען הײמלער
 ימח שמו! איז געקומען צו דער מאַכט, האָט יעדער פּאַרװאַלטער
 באַװיזן װי געטריי ער דינט דעם פּירער. װי איר װײסט, האָט מען
 דאָך אומעטום: אין מיליטער, אין די שולעס, אין אַלע פּאַבריקן, אין
 אַלע אַנשטאַלטן און אין אַלע אַמטן לכבוד דעם פּירער אײנגעאַרדנט
 פּאַראַדן און אים באַגריסט: „הײל הײמלער!“ האָט דער פּאַרװאַלטער
 פּון אַ משוגעים-הויז אויך געװאַלט אַרױסװײזן, װי געטריי ער איז
 דעם פּירער. האָט ער צונויפּגעזאַמלט אַלע משוגעים אויפן הויף,
 זײ אױסגעשמעלט אין מיליטערישער אַרדענונג און מיט זײ אײנשט-
 דירט אפּשר הונדערט מאַל, װי אַזױ צו באַגריסן דעם פּירער. הײמלער
 איז אָנגעקומען, ער האָט דורכשפּאַצירט שטאַלץ, מיט גאװה און אַלע
 האָבן אים באַגריסט: „הײל הײמלער!“ אין דער זײט איז זיך גע-
 זעסן דער װעכטער שטיל, רויק, װי נישט אים מײנט מען. איז
 הײמלער צו אים צוגעגאַנגען און געפּרעגט: „פּאַרװאַס באַגריסט דו
 נישט דעם פּירער פּון דײַטשישן פּאַלק?“ האָט אים דער װעכטער
 תּמימותדיק געענטפּערט: „אַנטשולדיקט, איך בין נישט קײן משוגע-
 נער.“

אַלע האָבן זיך צעלאַכט און יאַנאַװסקי אויך.

„יאנאווסקי, קיין פרישערע סחורה קאנסטו נישט דערלאנגען?“
 — האָט אים בלושטיין געפרעגט — דעם וויץ האָסטו גענומען ביי
 משה נודעלמאָנען אין וואַרשעווער עקספרעס“ און דו האָסט אים
 איבערגעניצעוועט.“

„גיי שוין, גיי, — האָט זיך שמואליק אַריינגעמישט — ער פאַר-
 קויפט נאָר יענעמס סחורה — צו אייגענע האָט ער זיך נאָך נישט
 אַרויפגעאַרבעט!“

„צו אייגענע סחורה וועט ער זיך שוין קיינמאָל נישט אַרויפ-
 אַרבעטן — האָט בלושטיין צוגעוואָרפן — אָבער דאָס איז נישט
 וויכטיק. איך וועל אייך דערציילן אַ מעשהלע, וואָס עס האָט מיר
 דערציילט אַ קלוגער ייד. דאָס איז אַ טייער מעשהלע, וואָס שפיגלט
 אָפּ די פּסיכאָלאָגיע פון אונדז פּוילישע יידן: ס'איז שוין נאָך דער
 מלחמה און פאַרשטייט זיך, אַז די דייטשן האָבן איינגענומען אַ
 מיטת-משונה און די דריי קנאַקערס אָן אַ נון: הימלער, גערינג, און
 געבעלס האָבן זיך באַהאַלטן אין אַ קעלער אין אַ יידישער געגנט. ווי
 לאַנג קען מען אויסהאַלטן אָן עסן? האָבן זיי באַשלאָסן, אַז דער
 אויסגעפאַשעמער חזיר — גערינג זאָל אַרויסגיין אויפּזוכן עפעס עסן.
 גערינג גייט אַרויס אויף די גאַסן — און עס ווערט אים פינצמער
 פאַר די אויגן: די גאַסן זיינען פול מיט יידן און פול מיט יידישע
 געשעפטן. ער האָט אָפּגעשטעלט אַ ייד און געבעטן ער זאָל אים
 באַרגן צוואַנציק מאַרק. דער ייד קוקט אים אָן און ענטפערט בייז:
 „כ'האָב נישט!“ ער האָט אָפּגעשטעלט אפּשר צען יידן און ביי אַלע
 האָט ער געהאַט דעם זעלבן שוואַרצן סוף. בקיצור, ער איז צוריק-
 געקומען מיט אַ גרויסן... גאַרנישט. האָט געבלס געזאָגט: „איך
 וועל אייך ווייזן, אַז איך וועל אייך יאָ ברענגען עסן.“ ער איז אַרויס
 אויף די גאַסן. איז ער שיעור אַוועקגעפּגרט פון זען אַזוי פיל יידן
 מיט אַזוי פיל האָב און גוטס: „אומזיסט איז געווען מיין אַרבעט, —
 האָט ער צו זיך געזאָגט, — די יידן געוועלטיקן ווידער.“ ער האָט
 אָפּגעשטעלט אַ ייד און ממש פאַר אים געוויינט: „עס איז מיר
 ביטער ווי דער טויט. איך האָב אַ ווייב מיט קינדער און מיר האָבן
 שוין עטלעכע טעג גאַרנישט אין מויל געהאַט. אַזוי ווי יידן זיינען
 אַ פּאַלק פון רחמנים, דעריבער בעט איך ביי אייך אַ קליינעם גמילת-
 חסד פון אַ צען מאַרק.“ דער ייד האָט אים אָנגעקוקט און געענט-
 פערט: „גיי!“ און דעם זעלבן סוף האָט געבלס געהאַט אפּשר
 ביי צען יידן. בקיצור, געבלס איז אויך אַהיימגעגאַנגען מיט גאַר אַ
 גרויסן... גאַרנישט.

„הכלל, ס'איז באַשלאָסן געוואָרן אַז הימלער בכבודו ובעצמו
 זאָל אַרויסגיין שאַפן עפעס צו עסן. ער האָט זיך געוואַלט אַרויס-“

דרייען: ווי אזוי וועלן זיי מיר יא וועלן העלפן? א, איך קען זיי די זאך יודען! דאָנער וועמער! באַפרייט מיך, קאָמערדאָן, פון דעם, — האָט ער זיך ביי זיי געבעטן. אַבער, ניין. עס האָט אים גאַרנישט געהאַלפן. הימלער איז אַרויס אויף דער גאַס. ווען ער האָט דערזען אזוי פיל יידן מיט אזוי פיל האָב און גומס, האָט ער שיעור באַקומען אַ פאַפּלעקציע. עס האָט געדויערט אַ לענגערע צייט ביז ער האָט זיך אָנגענומען מיט מוט און ער האָט געוואָגט צו צוגיין צו אַ ייד און נישט דרייסט האָט ער אים געבעטן אַ קליינעם גמילת-חסד: אַ צוויי מאַרק אויף אַ שטיקל ברויט. דער ייד גיט אויף אים איין קוק און ער כאַפט אַרויס אַ קנאַקנדיקן הונדערטער און דערלאַנגט אים. הימלער איז אַזש נבהל ונשתומם געוואָרן. האָט ער אַ פּרעג געמאַן דעם ייד: „איר קענט מיך נישט? ווי אזוי האָט איר נישט מורא מיר צו געטרויען אַזאַ גרויסע סומע?“

„דו ביסט קראַנט — האָט אים דער ייד געענטפערט — דו האָסט איינגענומען גאַנץ אייראָפּע און אַפּגעגעבן!“
אלע האָבן זיך צעלאַכט.

„וואָס דען? ער וועט נישט אַפּגעבן? אוי, וועט ער אַפּגעבן, ווי אַ מאַמע.“ האָט בלושטיין צוגעגעבן.
„ער וועט אַפילו דייטשלאַנד אויך אַפּגעבן!“ האָט זיידע אַ זאָג געמאַן.

„שוין, גענוג מיט די וויצן — האָט די חברטע רעגינע זיך אַריינגעמישט. — יאַנאַווסקי, זינגט בעסער עפעס אַ ניי ליד פון געמאַ.“

„יא, כ'האַב אָנגעשריבן אַ ניי ליד וועגן „קייסער“, א „דודעלע“, — האָט יאַנאַווסקי געזאָגט.

„שוין ווידער אַן איבערגעניצעוועטע קאַפּאַטע!“ — האָט בלו-שטיין אַריינגעוואָרפן.

יאַנאַווסקי האָט זיך נישט געמאַכט הערן און ער האָט געזונגען מיט דעם אַלמן ניגון:

„רומקאָווסקי חיים, רומקאָווסקי חיים,
רומקאָווסקי חיים, רומקאָווסקי חיים,
רומקאָווסקי חיים, כ'וועל דיר אַ דודעלע זינגען!
דו-דו-דו-דו-דו.

איה אמצאך ואיה לא אמצאך?
וּוּ קען איך דיך יא געפינען
און וּוּ קען איך דיך נישט געפינען?
דו, דו, דו, דו, דו.

אז ווו איך גיי, דו!
 און ווו איך שטיי, דו
 אויף די ווענט — דו, אויפן לוח — דו,
 אויפן געלט — דו, אויף די פאסטמארקעס — דו
 דו, דו, דו, דו.

איז עמיצן גוט — דו
 בימער ווי דער טויט — דו
 אוי דו, דו, דו, דו

זאט זיין — דו, הונגערן — דו!
 אויף דער פריי — דו, תפיסה — דו!
 התונה — דו, מקבר זיין — דו,
 בלייבן אין געטא — דו, ארויסשקן — דו!
 דו, דו, דו, דו...

דער עולם האָט זיך געהאַלטן ביי די זייטן פון לאַכן. ווען ער
 האָט געענדיקט זינגען האָט מען אים שטאַרק אַפּלאַדירט. עמיצער
 האָט אויסגערופן: „אַט די נישטעווקע איז גוט אָנגעפּאַסט אויף דעם
 משוגענעם רומקאָוסקי, בראַוואַ, בראַוואַ, יאַנאַווסקי!“ פּלוצלינג האָט
 מען זיך דערמאַנט, אַז ס'איז שוין צייט צו גיין צום חבר וואלאַך
 אויסהערן זיין באַריכט פון דעם אונטערערדישן ראַדיאָ. יאַנאַווסקי
 האָט, מיט זיינע קוליעס, דער לעצטער פּאַרלאָזט די פּאַרלאָמלונג.

אין פייפער געסל

בלושטיין איז איבערגעשיקט געוואָרן אויף אַ „פּלאַצוווקע“
 אין דער דריטער טייל פון דער געטאָ. דאָס איז געווען די קלענסטע
 טייל. דאָרטן האָט ער באַדאַרפט היטן אַ חרובע שטוב, וווּ מיר און
 פענצטער זיינען פּאַרקלאַפט געווען.

עס איז שוין געווען טיף אין ווינטער. ער האָט נישט געהאַט
 וווּ אַריינצוגיין, האָט ער זיך געמוזט דרייען אינדרויסן אויף דער
 קעלט גאַנצע צוועלף שעה אין מעת-לעת.

פון שמענדיק אָן איז דאָס געווען דער אַרעמסטער יידישער
 קוואַרטאַל אין לאַדזש. דאָס „פייפער“-געסל, אין באַלום. דאָ האָבן
 פאַר דער מלחמה געווינט: דראַשקאַזשעס, מרעגער, באַלעגאַלעס,
 מדינה-גייערס, קונצן-מאַכער, קאַטאַריניאַזשעס, „ווילע יונגען“, —
 גאַסן-פרויען און האַנט-וועכער, שניידערס, כאַלופּניקעס און אויך
 בכבודיקע פרומע, אַרעמע יידן.

די וווינונגען זיינען דאָ געוועזן אַדער לאַנגע ברייטע שטובן פאַר

האנט-וועבשטולן, אדער ענגע קעמערלעך. דאס זיינען אלץ געווען הילצערנע בודעס, ווו עס האבן זיך געראיעט אלערליי ווערים און שרצים. אין די הייסע, שטיקנדיקע זומערדיקע נעכט פלעגן די וואנצן אראפטרייבן די מענטשן פון די געלעגערס אין די הייף אריין.

אויף ביידע זייטן פון די טראטוארן האט זיך געצויגן דער געטא-צוים, ווו עס איז ארומגעגאנגען די געטא-וואך. אין מיטן איז געפארן דער טראטוויי קיין אלעקסאנדרוו. איבער דער גאס האט זיך געפונען א הילצערנע בריק, וואס האט פארבונדן דאס „פייפער“-געסל מיט דער „פריוועטן“-גאס (בית הכסא-גאס) אזוי האבן יידן זי אנגערופן, ווייל די הייזער האבן אויסגעזען ווי פריוועטן. די מיסט-קאסטנס און די בית-הכסאס זיינען געלעגן ביי די ווענט פון די שטובן. קינדער, בארוועסע, נאקעמע און איינגעריסטע האבן דא געהאט זייער „שפיל-גארמן“ אין די פלאכע, אייביק-נאסע, שמוציקע רינשמאקן פון אויס-געגאסענע פאמעשאפער; די איינוויינער פון די דאזיקע געסלעך זיי-נען תמיד זשענדע געווען פאר א שטיקל ברויט.

יעדן פסח האבן די פוילישע אַנטיסעמיטן אויסגעלאדנט זייער צארן אויף אַט די יידישע „קאפיטאליסטן“ פון די געסלעך מיט פאגראמען: זיי האבן אויסגעהאקט די שויבן, צעבראכן די ווענט, די פענצטער און טירן, צעבראכן דאס ביסל אַרעמע געפעס, די וועב-שטולן, די ניי-מאַשינען, פון שניידער און שניידערקעס, צעבראכן דאס ביסל אַרעמע מעבל, צעפליקט דאס אַרעמע בעמגעוואנט און געלאזט אויפן ווינט די פעדערן און די יידן און זייערע קינדער געשלאגן מכות-רצח. זיי האבן געשריגן:

„א טויט די יידישע קאפיטאליסטן!“

„זשידעס קיין פאלעסטינע!“

„זשידעס באַלשעוויקן!“

אויף די הייף פון די נאַענטסטע פאליציי-קאמיסאריאטן איז די פאליציי געשטאנען גרייט אויף פערד כלומרשט נישט צו דערלאזן קיין פאגראם אויף די יידן, נאר ערשט נאכן פאגראם האט דער קאמיסאר באפוילן: „שנעל ארויסריימן היטן די אַרדענונג פון די בירגער!“ אבער, א מאַדנע זאך: קיינמאל איז „נישט“ געווען וועמען צו באַשטראַפן. פונקט ווי אין די צארישע צייטן פלעגט מען נישט „קענען“ געפינען קיין שולדיקע אין פאגראמירן פאליאקן.

אין מיטן ווינטער, איידער רומקאווסקי האט געשאפן די געטא, האט זיך פארשפרייט א קלאנג: לאַדזש מוז בלייבן „יודען-ריין“. פון די אַרעמע באַלוטער געסלעך, ווו עס איז שפעטער אויפגעשמעלט געוואָרן די געטא, האבן די דייטשן אין מיטן דער נאַכט ארויסגעריסן

די יידן פון זייערע נעסמן און ערגעץ פארשיקט. האָט יעדער ייד ביי זיך אין שטוב — אַפילו אַ קינד — געהאַט גרייט אַ פלעצק מיט די נויטיקסטע זאַכן. די יידישע גמינע האָט געוואָלט פֿאַר ווערן פון די אַרעמעלייט, נאָר גלייכצייטיק האָט זי אויך נישט געוואָלט, אַז די רייכע יידן זאָלן אַנטלויפן פון לאַדזש. האָט מען פֿאַר זיי באַ-דאַרפֿט האָבן וווינונגען. דעריבער האָט רומקאָוסקי מוּדיע געווען, אַז די יידן פון באַלום, וואָס וועלן פֿאַרלאָזן לאַדזש, וועלן באַקומען אַ סומע געלט אויף הוצאות הדרך. די כהלה, אַז אַלע יידן מוזן פֿאַרלאָזן לאַדזש, איז געוואָרן מיט יעדע מינוט גרעסער. האָבן זיך די אַרעמע לייט פֿאַררעגיסטרירט אין דער גמינע אַרויסצופֿאַרן. זיי האָבן באַקומען דאָס צוגעזאַמטע געלט אויף הוצאות, האָבן איבער-געגעבן די שליסלען דער גמינע און האָבן גענומען די נויטיקסטע זאַכן מיט די קינדערלעך אויף די הענט און האָבן זיך געלאָזט דורך די הויכע שנייען און זאווייערוכעס אין פֿראַמעקטאַראַט אַרײַן. טייל זיינען געפֿאַרן אויף פֿערד און וואָגן, טייל האָבן זיך געשלעפֿט צו-פֿוס, אַ סך האָבן גאַרנישט דערלעכט צו קומען אין פֿראַמעקטאַראַט אַרײַן; און די וואָס זיינען יאָ אַנגעקומען אין אַ שמעטל, וווּ עס האָבן געוויינט יידן, אַדער זייערע קרובים, האָבן זיי געמוזט גיין ווייטער, ווייל די דייטשן האָבן זיי נישט דערלויבט זיך צו באַזעצן. און אַזוי האָבן זיי זיך געמוזט שלעפֿן פון שמעטל צו שמעטל. אין יעדער יידישער גמינע האָבן זיי נאָר געקענט איבערנעכטיקן איין איינציקע נאַכט, זיי האָבן באַקומען אַ פֿאַר מאַרק און האָבן געמוזט ווייטער זיך שלעפֿן.

די יידן האָבן באַלד געזען, אַז פון דעם „גליק“, וואָס רומקאָוסקי האָט זיי צוגעזאַגט אין פֿראַמעקטאַראַט, האָט זיך נאָר אויסגעלאָזט אַן אומגליק. אַז מען האָט געהאַט געלט, האָט מען נאָך אין לאַדזש געקענט קויפֿן אַ גוט ברויט פֿאַר אַ נאַרמאַלן פֿרייז. און אין פֿראַ-מעקטאַראַט האָט מען נאָר אויף דעם קאַרטל געקענט קריגן שוואַרץ ברויט געמישט מיט קרייד, אַדער גיפֿס. אַ שטיקל בעסער ברויט האָט מען נאָר באַקומען אויסער דעם קאַרטל, פֿאַר אַרויפגעשרויפטע פֿרייזן. האָבן זיך אַ סך יידן צוריק אַריינגעשמוגלט קיין לאַדזש, וואָס איז געווען דער „נויער רייך“, וווּ מ'האַט געקאַנט קריגן בעסער ברויט און אַ ביסל ביליקער. ווען זיי זיינען צוריקגעקומען צו זייערע וווינונגען, האָבן זיי געטראַפֿן אַז זיי זיינען פֿאַרנומען פון יידן, וואָס האָבן פֿריער געוויינט אין דער שטאָט אין גרויסע לוקסוריעזע וווינונגען. די צוריקגעקומענע האָבן געוואָלט צוריק אַרײַן, האָבן די געוועזענע גבירים געמענהט: „מיר האָבן פֿאַר דעם לאַך באַצאַלט אַ גרויסע סומע געלט דער יידישער גמינע“.

צוליב די וווינונגען זיינען פארגעקומען קריגערייען צווישן די יידן, ווייל עס איז נישט געווען ווו די ארעמע ביינער אוועקצולייגן.

שבת אין הסידים שטיבל

אויף איינעם פון די באלומער הייף ווו בלושטיין האט אצינד געהאט זיין „פלאצוווקע“ האט זיך געפונען א דריי שמאקיק הויז אין דער פארם פון א דלד. דא איז פאר דער מלחמה געווען א פאלקס-שול. אצינד איז דא געווען א קאאפעראטיוו, ווו עס זיינען שמענדיק געשטאנען רייען און עס האבן געהילכט די געשרייען פון די פאר-הונגערטע און פארפייניקטע יידן. אויבן האט זיך געפונען א לאגער פון די פארשיקטע דייטשע יידן. אז די פלוימן און שאפעס זיינען צעריסן געווארן אויף באהייצונג האט זיך פון אלע הייף אין געסל געשאפן איין הייף. דא האט זיך בלושטיין איצט ארומגעדרייט און געפרוירן געווארן.

שפעטער האט זיך בלושטיין באקענט מיט א משפחה, וואס האט געווינט אויבן איבער דער שטוב, וואס ער האט געהיט. דא איז געווען אן אלמנה פון א תלמיד-חכם, א ראש ישיבה וואס איז נפטר געווארן דעם ערשטן זומער אין געטא צוליבן הונגער. ער האט איבער-געלאזט א צוואנציק יאריקן זון, א זעכצן יאריקער מאכטער און א בר-מצווה בחורל. דער זון האט געהאט א שווארץ שימער קורץ בערדל. ער איז געגאנגען אין זיין פאטערס דרכים. געווינט האבן זיי אין א גרויסער שטוב מיט א קליין חדרל. דארטן אין א פאר-דעקטן ארון-קודש האט זיך געפונען א ספר-תורה. דא האט א גרויסער מנין געדאוונט צוויי מאל א טאג. שבת האט דער זון גע-פירט מיט: ער האט קידוש געמאכט איבער רויטן בארשט, וואס איז פארזיסט געווארן מיט סאכאריין. לכבוד שבת האט ער געטראגן א שווארצע אמלאמענע זשיפיצע, א סאמעטן הימל. לחם-משנה האט קיינמאל נישט געקענט זיין, אבער די מאמע האט אזוי געווירט-שאפט, אז שבת זאל איר זון קענען א המוציא מאכן איבער א גאנץ ברויט. צו שלוש-סעודות האט יעדער פון די מתפללים זיך אפגע-שפארט איין כזית ברויט און עס מיטגעברענגט. יעדער האט זיך געוואשן, געזאגט: „שאו ידיכם“ מיט כוונה, אויפגעפאקט דעם כזית ברויט און האלמנדיק אין דער האנט געמאכט די המוציא מיט כוונה. און דערביי אויסגעזונגען די גאנצע שבתדיקע זמירות. א בחורל האט געברענגט מים אחרונים. יעדער האט איינגענעצט די שפיץ פינגער, און דער זון האט גענומען א גלאז רויטן בארשט אין דער רעכטער האנט אריין, ער האט צוגעמאכט די אויגן און אויסגעזונגען מיט א טראדיציאנעלן טרויעריקן ניגון: „רבותי, מיר וועלן בענטשן!“

און אלע האַבן אָפּגעענטפּערט אין דעם זעלבן נוסח: „יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם!“ בעת די מאַנסלייט האַבן געבענטשט, איז די אלמנה געזעסן אין קיך ביים פענצטער און אָנגעציילט אויפן הימל דריי שטערן און זי האָט מיט איר מיידל געזאָגט „גאָט פון אברהם“:

„גאָט פון אברהם פון יצחק און פון יעקב,
באהיט און באַשירם דיין ליב פּאָלק ישראל
וועגן דייןעם לויב.

אַז דער ליבער שבת קודש גייט אַוועק,
די זיסע ליבע וואָך זאַל קומען:
צו געזונט און צו לעבן, צו שלום,
צו מזל, צו ברכה, צו פרנסה טובה,
צו לויטער מצוות, צו קיין עברות,
צו גוטע בשורות טובות,
צו ישועות און נחמות.

אַמן, אַמן! ס'זאַל זיין וואָר.

מלך המשיח בן דוד זאַל קומען דאָס יאָר,
קומען זאַל ער צופאַרן
אין זיינע שיינע יאָרן.

קומען זאַל ער אויף אַ ווייס פּערד צורייטן,
אין זיינע שיינע צייטן.

אליהו הנביא קומט אין אונדזער הויז אַריין,
נעמט דעם בעכער אין זיין רעכטער האַנט,
און מאַכט אַ ברכה איבער אונדזער לאַנד.

די ברכה זאַל הויך זיין,

זאַל איבער אונדז אויך זיין.

אליהו הנביא קומט אין אונדזער הויז אַריין —
ברענגט ער אַלדאָס גוטס אַריין.

אליהו הנביא גייט פון אונדזער הויז אַרויס,
טראָגט ער אַלדאָס שלעכטס אַרויס.

טיר און טויער שמייט דאָך אָפּן,

צו דיר פּאַטער, אל רחמים, שדי,

אין זיבעטן הימל טוען מיר האַפּן“.

די לעצטע זיבן שורות האַבן זיי געזאָגט דריי מאל. און די
אלמנה האָט פּאַרענדיקט:

„היטלער זאַל אָננעמען אַ מיתה-משונה! מיר זאַלן גאָר אין
גיכן אויסגעלייזט ווערן! מיר זאַלן די אלע צרות דערציילן אין
פריידן. אַמן, אַמן!“

נאָכן בענטשן האָט אַ פּאָטער אַרפּגעשיקט אַ יינגלעך אויפן הויף. ער איז באלד צוריק אַרויפגעקומען און דערציילט, אז ער האָט שוין געזען דריי שמערן אויפן הימל, אז עס איז שוין אויס שבת. די טאָכטער האָט אָנגעצונדן אַ ליכט און די יידן האָבן געדאוונט מערב מיטן וואַכעדיקן ניגון. אַ קליין יינגל איז אַרויפגעקראָכן אויף אַ שטול און געהאַלטן דאָס ליכט אזוי הויך, ווי ער האָט נאָר געקענט די האַנט אויסציען, און דער בעל-הבית האָט געמאַכט הכדלה איבער אַ גלעזל רויטן באַרשט. אַלע האָבן געמאַכט די ברכה: בורא מאורי האש. און בעת-מעשה האָבן זיי אויפגעהויבן די הענט צום ליכט און געקוקט אויף די נעגל. ווען דער בעל-הבית האָט פאַרענדיקט די הכדלה האָבן אַלע אין איין קול געזאָגט: „גוטוואָך! אַ גוטע וואָך! אַ מול-דיקע וואָך!“ און זיי האָבן געזונגען: „הבדיל בין קודש לחול“ און „אליהו הנביא“. דערנאָך זיינען זיי זיך צעגאַנגען.

איין ייד, וואָס האָט געהאַלטן ביי די הענט זיינע צוויי קינדער האָט געזאָגט: „אַצינד, אז עס איז שוין אויס שבת, מעג איך דאָך שוין רעדן. כ'האָב צייט מעך צו צושטעלן ביזגאַלע ניינע אַ זייגער. נאָך נעכטן ביזגאַלע לאַכט-צינדן, זיינען שוין אַלע פלעצאַקעס געווען איינגעפאַקט.“ די עטלעכע יידן וואָס זיינען נאָך געבליבן האָבן אים אויסגעהערט מיט רחמנות. „איך און מיין ווייב — האָט ער ווייטער גערעדט — שלאָפן שוין נישט זינט מיר האָבן באַקומען די „חתונה-קאַרט“. ווער ווייסט... איין גאָט אין הימל ווייסט, ווהיין זיי שיקן אונדז“, — האָט ער גערעדט מיט פאַרצווייפלונג.

„אוי, פאַרלירט נישט דעם בטחון אין רבוננו של עולם: צרות רבים חצי נחמה!“

„חלילה! — פאַרטיידיקט ער זיך — ווער זאָגט, אז איך האָב נישט קיין בטחון אין רבוננו של עולם? איר זעט? — ווייזט ער אויף די קינדער — כ'האָב זיי פאַר איין ברויט אויסגעקליידט פון קאַפּ ביז די פיס. כ'האָב ביי אַ „יעקע“ (דייטשן ייד) געקויפט טייערע שיך, מאַנטעלעך, קליידער, וועש. כ'האָב זיי אַפילו פאַרזאָרגט מיט פּוילישע לערן-ביכלעך: אַ גראַמאַטיקע, אַן אַריפּמעטיקע, אַ געאָ-גראַפיע און שרייב-מאַטעריאַל אויך. כ'ווייס, אפשר דאַרט, וווּ מען וועט אַהינקומען, וועט מען נישט קענען באַקומען די זאַכן. די יאָרן אַנט-לויפן דאָך און קינדער מוז מען לערנען, זיי זאָלן אויסוואַקסן מענטשן.“

דער ייד האָט זיך געאיילט, אַלע האָבן אים אַהיימבאַגלייט און געזענגט מיט ברכות און יעדער האָט זיך געטראַכט: „יעדע מינוט קען ער באַקומען אַ „חתונה-קאַרט“ אַרויסגעשיקט צו ווערן פון געטאָ. און ווער ווייסט צי נישט צום טויט.“

בלוּשטיין איז די גאַנצע צייט געזעסן שטיל. זיך צוגעהערט און

צוגעקוקט צו די חסידישע יידן. אין דער שטוב פלעגט ער אַפּוּיזן גאַנצע טעג, אַרפּאָקוקן דורכן פענצטער, היטן צי רייסט נישט ווער אַפּ אַ ברעמל פון דער תּורבה, וואָס ער דאַרף היטן, אַדער צי עס קומט נישט אָן קיין קאַנטראָלער. די חסידישע משפּחה האָט זיך מיט אים אַזוי איינגעלעבט. אויב ער איז אַמאָל נישט געקומען, האָבן זיי נאָך אים געבענקט. אַצינד ווען די יידן האָבן פּאַרלאָזט דאָס הויז, האָט בלושטיין געזאָגט צו דער אלמנה :

„די דייטשן זיינען שוין איינמאָל ראַפּינירטע בעסטיעס: זיי האָבן אַריינגעשיקט די דייטשע יאַהודים מיט פּולע קופּערסם קליידער, שיד, וועש, צירונג. און די נאַקעטע און באַרוועטע פּוילישע יידן גיבן אַוועק זייער ביסן ברויט פון מויל פאַר אַ מלבוש, פאַר אַ פאַר שיד. אַזוי פרעסט איין ייד אויף דעם צווייטן. און אויף „מאַ-רישין“, ביים פּאַרלאָדן אין די וואַגאַנען, נעמען די דייטשן סיי ווי סיי אַלצדינג צו.“

די אלמנה האָט נישט געענטפּערט. זי האָט נאָר געקרעכצט און צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ.

* * *

שוין וואָכן ווי דער „קייסער“ רומקאַווסקי גיט נישט קיין שום שפּייז-צומייל אַ הוץ די פאַר דעקאַ ליימיק ברויט. די בעקער האָבן געמוזט ווערן קינסמלער צו קענען אויסבאַקן ברויט פון אַ קליין ביסל קאָרן-מעל-ערזאַץ, קאַשטאַן-מעל און קאַרטאָפּל-מעל. סיי ווי סיי האָט מען אַ סך פון דעם ברויט נישט געטאַרט עסן: עס האָט געברענט אין מאַגן, אונטערן האַרץ, עס האָט געמאַכט אַ לויזן מאַגן, עס האָט קאַליע געמאַכט די געדערים. דאָס נישט אַרויסגעבן קיין שפּייז-צומייל בעת די אויסזידלונגען, איז געוועזן מיט אַן אויסרע-כענונג: נישט אַלע אסורים האָבן זיך צוגעשמעלט. אַ סך האָבן זיך אויסבאַהאַלטן און די משפּחות האָבן זיך מיט זיי געמיילט מיטן ביסן. ווייל ווי נאָר עס איז ווער אַרויפגעשמעלט געוואָרן אויף דער ליסטע אַרויסגעשיקט צו ווערן, האָט דער „קייסער“ פאַרבלאַקירט די שפּייז-קאַרטן און מען האָט באַלד געלאָזט וויסן אין די קאַפּפּער-אומגליטיק. די וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן זיינען געווען געצוונגען אַלצדינג פון זיך אויסצופאַרקויפּן און צאָלן געוואַלטיקע פּרייזן פאַר אַ ביסעלע שפּייז, קוים דאָס לעבן זיך צו דערהאַלטן. דעריבער האָט דער „קייסער“ נישט אַרויסגעגעבן קיין שום שפּייז-צומייל, כדי זיי זאָלן זיין געצוונגען זיך צו צושמעלן. דער „קייסער“ האָט אויך גע-לאָזט אויסקלעפּן פּלאַקאַטן אין אַלע דריי לשונות: דייטש, פּויליש און יידיש (אַזוי ווי יידיש שרייבט מען פון רעכטס איז אויסגעקומען

יידיש אויפן ערשטן אָרט) ווו ער האָט מוּדיע געווען: „בעקאַנטמאַ-
כונג! דערמיט מאַך איך באַקאַנט אַלע מיינע יודן פון מיין געטאָ,
אַז קיינער פון מיינע יודן איז נישט דערלויבט אין ערגעץ צו נאַכטיקן
אויסער דאָ ווו ער איז איינגעמאַלדן. איך מאַך פאַרנאַמוואַרטלעך
אַלע מיינע הויז-וועכטער און אַלע מיינע יודן אין מיין געטאָ, ביי
וועמען אין הויז איך וועל טרעפן איבערנעכטיקן אַזאַ איינעם, וואָס
איז דאָרט נישט איינגעמאַלדן, דעם וועל איך אַרויסשיקן פון מיין
געטאָ מיט זיין גאַנצער משפּחה, צוזאַמען מיט די ווידערשפעניקע,
וואָס שמעלן זיך אַקעגן מיינע פאַראַרדענונגען! אין מיין געטאָ מוז
הערשן רו און אַרדענונג!“ דער עלטסטער דער יודען פון ליצמאַנ-
שטאַדט-געטאָ, מ. ח. רומקאווסקי.”

אַבער די יידן האָבן אים נישט געפּאָלגט, זיי האָבן געהאַלפּן
די, וואָס האָבן געוואָלט זיך אויסבאַהאַלטן.

פון גרויסן הונגער און קעלט זיינען אַ סך מענטשן איבער נאַכט
געשטאַרבן. די מתים האָבן אויסגעזען ווי געטריקטע פּיש. דער
טיפּוס האָט געפּאַנעוועט כמעט אין יעדן הויז. דער „געזונטהייטס
אַמט“, אונטער דעם „קייסערס“ אָנפירונג, האָט אויסגעקלעפּט אויף
זי טירן פון די שטובן, ווו עס זיינען געלעגן די קראַנקע, רויטע
פּלאַקאַטן מיט שוואַרצער דיימשער שריפט:

„אַכטונג, אָנשמעקנדע קראַנקהייט!“ דער „קייסער“ האָט גע-
שאַפּן אַ ספעציעלע פּאָליציי מיטן נאָמען: „סאַניטאַר-פּאָליציי“...
זיי האָבן געטראָגן די זעלבע הימלען, וואָס זיין פּאָליציי, נאָר די
באַנד אויפן לינקן אַרעם איז געווען האַלב געל און האַלב ווייס, מיט
אַן אויפּשריפט אין דיימש: „סאַניטאַר-פּאָליציי“. ביי יעדער טיר,
ווו עס האָט געהאַנגען אַזאַ פּלאַקאַט, האָט אַט די פּאָליציי געהיט
טאָג און נאַכט. קיינער האָט נישט געטאַרט אַררינגיין און נישט
אַרויסגיין, ביז עס איז אָנגעקומען אַ וואַגן און מען האָט די איינ-
וווּנער פון די שטובן אַרויסגעשיקט פון געטאָ-אומצוברענגען.

אויבן אין הויכן הויז איבער דער קאַאָפּעראַטיוו, ווו עס האָבן
זיך געשטיקט אין ענגשאַפט די אַריינגעשיקטע דיימשע יידן, האָט
זיך אויך אַריינגעכאַפּט דער טיפּוס, האָט די „סאַניטאַר-פּאָליציי“
אַזוי לאַנג געהיט, ביז מען האָט אויך זיי אַרויסגעשיקט פון געטאָ
אומצוברענגען. שפעטער, ווען מען האָט זיך שוין נישט גענויטיקט
אין דער „סאַניטאַר-פּאָליציי“, האָבן די דיימשן אויך זיי אַרויסגע-
שיקט מיטן אויסרייד, אַז זיי זיינען אויך אָנגעשמעקט מיט טיפּוס.
האַט בלושמין געהאַט צו הימל דאָס גאַנצע הויז, ביז עס איז אויס-
געלידיקט געוואָרן פון מענטשן און פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ
שניידער-רעסאַרט.

ציגיינער לאגער

שוין חדשים, ווי אין די נעכט ווערט בלושטיין אויפגעריסן פון שלאף צוליב די יאמערלעכע געוואלד-געשרייען פון געפייניקטע מענטשן, וואס קומען פון „ציגיינער-לאגער“, וואס געפינט זיך נישט ווייט פון בלושטיינס שטוב.

באלד נאך סוכות איז דער „קייסער“ רומקאווסקי אָנגעקומען אויף זיין דראַשקע אויף דער דוואַרסקע גאס, נישט ווייט פון דער דירה, ווו בלושטיין האָט געווינט. דערנאָך זיינען געקומען אויף אויטאָמאָבילן עטלעכע געשטאַפּט-לייט. זיי האָבן באַמראַכט די אַר-מיקע געמלעך און האָבן באַשלאָסן צונעמען נאָר איין בלאַק מיט הויכע גרויסע הייזער, וואָס שטייען נעבן געטאָ-צוים.

באלד האָט דער „קייסער“ באַפוילן, אַז אַלע יידן מוזן אין משך פון עטלעכע טעג פאַרלאָזן דעם דאָזיקן שטח. די יידן האָבן זיך באַרד אַרויסגעצויגן און צוזאַמענגעקוועמט צווישן קרובים און באַקאַנטע. בליץ-שנעל האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז מען גייט מאַכן אַ „ציגיינער-לאַגער“, די דייטשן וועלן דאָ אַריינשיקן אַלע ציגיינער פון גאַנץ פּוילן.

יידן האָבן צווישן זיך גערעדט: „ציגיינער זיינען אַ גרויסע סכּנה פאַר אונדז. זיי וועלן אונדז באַגולענען, באַגנבענען. זיי וועלן אונדז דאָס צוגעטיילטע פּיצעלע ברויט פון מויל אַרויסרייסן.“ יידן האָבן דערזען, אַז מען נעמט אַרום דעם שטח מיט אַ טאַפּלמן צוים פון שטעכלדראַט, און האַרט נעבן ערשטן צוים האָט מען אַרום און אַרום אויסגעגראָבן אַ טיפּן ראָוו און אַריינגעלאָזט וואַסער, אַזוי, אַז דער לאַגער איז געשטאַנען ווי אויף אַן אינדזל. צווישן ביידע צוים זיינען אַוועקגעשטעלט געוואָרן וואַך-בּודקעס מיט רויטע און ווייסע פאַסן. און אויף איין טראַטואַר-פּראַנט אויף דער בושעזשינער גאַס, ווו מען האָט נישט געקענט אויף דער גיך מאַכן דעם ראָוו מיט וואַסער, האָט מען פון איין צוים צום צווייטן געדיכט געפּלאַכטן מיט שטעכל-דראַט. ווען אַ קאַץ וואַלט דאָ געפרוּווט דורכלויפן, וואַלט זי צעריסן געוואָרן אויף שטיקלעך אַז די יידן האָבן דאָס דערזען האָבן זיי אָנגעהויבן רעדן גאָר אַנדערע דיבורים. זיי האָבן רחמנות געקריגן אויף די ציגיינער. מען האָט געשמועסט: אַז דאָס וועט זיין אַן אַפּ-געשניטן לענדעלע אַזוי ווי די געטאָ: זיי וועלן האָבן אַן אייגענעם שפּיטאַל, אייגענע אַמטן און אַן אייגענעם בית-עולם.

דעם גאַנצן לאַגער האָבן יידן געמוזט פאַרטיק מאַכן אונטערן אויפזיכט פון „קייסערס“ ווירטשאַפּטס-אַמט. איינמאַל אין מיטן טאָג האָט די „געשטאַפּט“ געברענגט אַ צאַל ציגיינער אין דעם לאַגער

אריין. זיי זיינען געשמאצטען אויבן ביי די פענצטער און אראפגעקוקט אין געטא אריין מיט פארהיידושטע ברוינע פנימער און פער-שווארצע אויגן. ווען בלושטיין האט דאס געזען האט ער אויסגעשריגן: „שמאקע אמתע ציגיינער! עס איז נישט קיין ליגן!“ און באלד האט זיך די ידיעה וועגן די ציגיינער פארשפרייט איבער דער גאנצער געטא.

דער לאגער האט פארנומען א שטח פון עטלעכע הונדערט מע-טער די לענג און עטלעכע הונדערט מעטער די ברייט. די פאר היי-זער האבן געהאט צו פינף שמאק. צווישן די ביידע צוימען האבן זיך געדרייט באהעלמטע סאלדאטן מיט אָנגעלאָדענע ביקסן.

באלד איז דער לאגער איבערגעפאקט געוואָרן מיט איבער צען טויזנט נפשות, צווישן זיי האבן זיך אויך געפונען סלאוון און יידן; פרויען מיט פיצלעך קינדער אויף די הענט, מיט קליינע קינדער ביי די זייטן. די געטא-יידן, וואָס האבן כסדר געהונגערט, האבן געמוזט צושטעלן שפייז פאר דעם לאגער. די שמוכן זיינען געווען אינגאנצן אויסגעליידיקט: אַן אַ טיש, אַן אַ שטול, אַן אַ בעט, אַן שעניקעס (שמרוי-זעק), אַן שמרוי. די דייטשן האבן אויסגעהאקט די שויבן, אַרויסגעריסן די טירן און פענצטער, צעוואָרפן די אויוונס. עס איז דעמאלט געווען אַ שרעקלעכער ווינטער: שמאָרקע פרעסט, שנייען און זאָווערעכעס. דער ווינט האט געבלאָזן אין די אָפענע אומבאַהייזט-טע שמוכן. אין מיטן נאַכט האט זיך דערטראָגן צו בלושטיינען, ווי צו אַלע שכנים, דאָס פייפן פון אַ פייפערל פון געשמאַפּאַ-פייניקער און די יאָמערלעכע געוואָלד-געשרייען פון די געפייניקטע. מען האט דאָרט די מענטשן געהאַנגען לעבעדיקערהייט אויף האַקעס, ווי מען הענגט אויף געשאַכטענע עופות אָדער זיימלעך פלייש. מען האט דאָרטן געהאַנגען מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף. יעדע נאַכט זיינען די דייטשן געקומען, אָפּגעפרעמענע און באַזויפּענע, און זיך פאַרווילט מיט פאַרפייניקן די מענטשן מיט אַלע מיתות-משונות. זיי האבן נישט גערעדט, נאָר געפייפט אָדער געשאַסן מיטן רע-וואָלווער, וואָס זיי האבן קיינמאָל פון די הענט נישט אַרויסגעלאָזט.

יעדן פאַרנאַכט איז אַ גרויסער ראָלוואָגן פון געטא אַריינגע-פאַרן אין ציגיינער-לאַגער. אויף אים האט מען אָנגעלאָדן צענדליקער תּרוגים און האַלב-לעבעדיקע. די געשמאַפּאַ איז מיטגעפאַרן אויפן יידישן בית-עולם, און אין דער פינצטער האט מען געמוזט די טויטע און אויך די וואָס האבן נאָך געלעבט, אַריינזאָרפן אין גריבער און פאַרשימן.

דער ציגיינער-לאַגער האט אַזוי לאַנג אָנגעהאַלטן, ביז עס איז אויסגעבראַכן דער פּלעקן-טיפּוס און די עפידעמיע האט זיך אויך אַריבערגעטראָגן איבער די דראָטן צו די דייטשן. האבן זיי באַפוילן,

אז יידישע דאקטוירים פון געמאז זאלן היילן די קראנקע אין לאגער. די יידישע דאקטוירים האבן זיך מוסר נפש געווען: זיי האבן גע-ארבעט טאג און נאכט, נאר וואס האבן זיי געקענט העלפן אין די שרעקלעכע באדינגונגען? איין דאקטאר האט זיך אנגעשמעקט און איז געפאלן א קרבן. דערנאך זיינען די דייטשן געפאלן אויף א פלאץ: זיי האבן אין איין נאכט אלע אסורים פון דעם צייגניער-לאגער ערגעץ ארויסגעפירט און זיי אומגעבראכט.

שפעטער ווען מען האט די געמאז-יידן איבערגעגעבן דעם לאגער אויסצורייניקן, צו צוגרייטן פאר א רעסארט, האט מען דערציילט, אז די ארבעטער האבן דארטן געפונען סימנים פון יידישקייט: מזוזה-לעך, מגן-דודלעך, א לעגיטימאציע פון א ציוניסטישער ארגאניזאציע פון ווין, וכדומה.

פון פלעקטיפוס, וואס האט זיך אויך איבערגעטראגן אין געמאז, איז אויך געשמארבן פישביין. אים האט כמעט די גאנצע געמאז בא-וויינט. מיט זיין טויט האט בלושטיין פארלוירן זיין פראטעקציע. פישביינס ארט האט פארנומען א רשע מרושע, וואס האט די וועכטער און די הויזוועכטער אנגעמאז געברענגט צרות. געהייסן האט ער גומערמאז, פונקט פארקערט, וואס ער איז געווען. בלושטיין האט געבעטן אויף זיין טויט און אויף דעם טויט פון זיינע מיטארבעטער. אויף דעם ארט פון „צייגניער-לאגער“ האט דער „קייסער“ געעפנט א „שמרוי-רעסארט“ ווו יידן האבן פון שטרוי געפלאכטן דיקע און גרויסע שייך אנצומאזן אויף די שטיינער פאר די דייטשע „זיגער“ אויפן מזרח-פראנט. די דייטשן האבן זיך גענייטיקט אין די שטרוי-שייך, זיי האבן פארלאנגט וואס מער פראדוקציע. זיי האבן אריינגעשיקט שטרוי און שטריק מיט נאדלען צו נייען. און יידישע פרויען האבן געפלאכטן די שטרוי, גענייט אויף א פרימיטיוון אופן די שייך און געהונגערט. טאג-טעגלעך זיינען ארויסגעשיקט געווארן טויזנטער פאר שטרוי-שייך, פון וועלכע די דייטשע אונטערנעמער האבן פארדינט אוצרות.

דער „שמרוי-רעסארט“ האט פראדוצירט גאנצע טעג און נעכט און דעם „קייסערס“ הארץ איז געוואקסן פון נחת: „יא, איבער אזא מלוכה, וואס גיט ארויס פראדוקציע, וועלן די דייטשן מיך לאזן קיניגן — האט ער צו זיך גערעדט — אין פיר יאר ארום וועט מיין געמאז גיין ווי א זשייגערל. און אז הימלער וועט זשיגן, וועט ער יידן אפגעבן ארץ-ישראל און מיך וועט ער מאכן פאר קייסער. ארץ-ישראל איז פון שמענדיק אן מיין חלום, און דארט וועל איך קיניגן.“

* * *

פריילינג צייט, ווען די זון האט צעשמאלצן דעם שניי און אויפ-

געמיינט די ערד, זיינען געהאנגען אויף די ווענט צווייערליי פלעץ-קאטן מיט דעם „קייסער“ רומקאווסקיס אונטערשריפט. איין פלאקאט: „יידן זאלן נישט גרינגשעצן זיינע פאררודענונגען. זאלן געהארבזאם זיין. זאלן זיך צושטעלן צו דער געהעריקער צייט ארויסצופארן פון געטאָ, און דער צווייטער פלאקאט האָט מוידע געווען „זו דער „קייסער“ פארקויפט צו זיינע יידן דורך זיין „אגראַנאַם-אַפטייל“ „דזשיאַלקעס“ (שטיקלעך ערד).

לויטן געזעץ וואָס דער „קייסער“ מיט זיינע מענטשן האָבן אויסגעארבעט אויפן פּאַפיר, האָט יעדער ייד רעכט געהאָט צו דינגען איבערן זומער דרייסיק קוואַדראַט מעטער באָדן. אָבער רומקאווסקיס מענטשן האָבן צווישן זיך איינגעטיילט דעם גאַנצן באָדן און זיי האָבן אַרויפגעצווינגען אויף זייערע אַרבעטער אַז זיי זאלן פאַר זיי אומזיסט באַאַרבעטן די גרויסע פעלדער. און די פעלדער זיינען טאַקע געראַטן מיט כל טוב.

כדי יידן זאלן באַקומען השק אַרויסצופאַרן פון געטאָ, האָט רומקאווסקי געלזט כשרן אַן אויוון צו באַקן מצות; און יעדער, וואָס האָט זיך צוגעשטעלט צום זאַמלפונקט, האָט באַקומען אַ פאַר-ציע מצות. טייל יידן האָבן אין דעם געזען אַ גומן סימן: „ווען מען וואָלט אונדז געשיקט צום טויט וואָלט ער דאָך אונדז נישט מיט-געגעבן קיין מצות“ — האָבן יידן געטייטשט. און טויט אויסגע-הונגערטע האָט די מצוה געלאַקט — זי איז געוואָרן אַ פאַרפיר-ליכטל. טייל יידן האָבן די מצות מיטגעפירט כדי זאלן דאַרטן וווּ זיי וועלן אַנקומען נישט דאַרפן עסן קיין חמץ אין פּסח.

אין יענע טעג האָט מען אויפן וועג צו „מאַרישין-ראַדאָגאַשטש“ געזען זיך ציען צו די טויט-וואַגאַנען: באַכעס, זיידעס, טאַמעס, מאַמעס מיט קינדערלעך אויף די הענט, מיט קינדער ביי די הענט און סתם יונגע, געזונטע מענטשן, אַלע מיט געלע לאַמעס מיט פעך-לעך און פּלעצאַקעס. הונדערטער רייען האָבן זיך געצויגן אויף זייער לעצטן מאַרש, געהיט פון רומקאווסקיס פּאַליציי. און אויף די מאַ-רישינער-פעלדער האָבן דעם „קייסערס“ אויסדערווילטע מיט זייע-רע שקלאַפּן-ברידער, באַאַרבעט גרויסע שמהים פעלדער.

אַרום דעם „קייסערס“ ווינטער רעזידענץ

בלושטיין איז איבערגעשיקט געוואָרן צו היטן דאָס פעלד אַרום דעם „קייסערס“ ווינטער-רעזידענץ. אין הויף האָט זיך געפונען דער „זאַמלער-רעסאַרט“, וווּ מען האָט אויסגעאַרבעט פאַר די דייטשן זאַמלען. אויפן הויף איז געווען אַ גרויסער גאַרטן, וווּ עס האָבן

געוואקסן ירקות. דא האָבן זיך אויך געפונען מאַגנאָזינען, שאַפעס און אַ שטאַל פאַר דעם „קייסערס“ פּערד, קי און ציגן.

אויף צו צעצאָקערן דאָס פּעלד האָבן די דייטשן אויסגעכאַרגט דעם „קייסער“ אָן אַקעראַייזן און אַ פאַר פּעסטע פּערד. געטריבן די פּערד און געצאָקערט האָט אַ ייד אַ זקן, וואָס האָט גוט געקענט די מלאכה. דער פאַרוואַלטער, וואַליער, האָט ער געהייסן, האָט אים אונטערגעטריבן. פון דעם ייד האָט זיך געגאַסן שווייס. ער האָט אים פּער זיין פלייסיקער און שווערער מלאכה צוגעגעבן אַ זופּ. אויף אַ האַבן פּעלד האָט מען פאַרזעצט קאַרטאַפּל. דער „קייסער“ האָט אַרײַנגאַקומען די רויטע אַמעריקאַנער קאַרטאַפּל, וואָס ווערן פרי צייטיק, און אַ האַלב פּעלד האָט מען פאַרזעצט מיט קנאַבל.

דער אויפזעער איבער די אַרבעטער, וואָס זיינען געווען בלויז פרויען, צוגעשיקטע פון אַרבעטס-אַמט, איז געווען איינער דוואַרעצקי, אַ פּויערן-יונג, אַ געזונטער און קרעפטיקער. ער האָט געהאַלטן אין איין קאַמאַנדעווען און שלאָגן די פרויען. דאָס געוויין פון די געשלאָגן-גענע פרויען האָט אין בלושטיינען דערוועקט גרויס רחמנות. האָט ער דערציילט וואַליער ווי אוממענטשלעך דוואַרעצקי באַגייט זיך מיט די פרויען. ער האָט געמיינט, אַז ער וועט זיי מיט דעם העלפן, אָבער וואַליער האָט צוליב דעם געוואָרפן אַ חשד אויף בלושטיינען, וואָס פאַרקוקט ניט און פאַרשווייגט ניט אַזעלכע זאַכן און דאָס שטיקל נעבענדיקע ברויט, וואָס מען האָט באַקומען, האָבן די פרויען זיך מיטגעברענגט צו דער אַרבעט כדי מיטאַנצייט זאָלן זיי קענען עס עסן מיט אַ קנאַבעלע. ביים אַרײַנזעצן האָבן טייל פון זיי עטלעכע קנאַ-בעלעך נישט טיף אַרײַנגעזעצט, און געמאַכט לעבן דעם אַ סימן, אַז ווען זיי וועלן גיין אויף מיטאַג, זאָלן זיי קענען מיטנעמען מיט זיך די קנאַבעלעך. קנאַבל דערכאַפט דאָס האַרץ, און קנאַבל דערהרגעט די טוקראַבן. דער פאַרוואַלטער וואַליער, איז אָבער געקראַכן אין דרויסן אונטערן פּלויט און דורך די שפּאַרעס — נאַכגעשפּיאַנירט, וואָס די פרויען טוען און ער האָט גענוי אַלץ געזען. האָט ער נישט דערלאָזט אויפעסן דעם פרעזעס'עס אַ קנאַבעלע און די פרויען באַ-שטראַפט פאַר אַזאַ „פאַרברעך“. וואַליער האָט נאָך געהאַט טענות צו בלושטיינען פאַרוואָס ער מאַכט זיך נישט זעענדיק אַזעלכע „פאַר-ברעכנס" און דער עיקר, פאַרוואָס זיינען די אַרבעטער מיט אים נאַנצע „שמעלקעס".

* * *

אַרום דעם „זאַטלער-רעסאַרט" האָבן זיך געפונען שאַפעס, וווּ די דייטשן האָבן אַרײַנגעוואָרפן די מלבושים און וועש פון די אויס-געקוילעטע יידן אין די געמאַס אַרום לאַדזש. רומקאָווסקי האָט אויך

געוואלט קיניגן איבער אלע געטאס ארום לאדזש. די לאדזשער געטא.
האבן די דייטשן טאקע אנגערופן: „האופט-יודען-שטאט.“

נעבן די שאפעס האבן זיך געצויגן די עלעקטרישע דראטן צום
„קייסערס“ ווינטער-היים. דריי פאליצקן האבן דעמאלט געארבעט
ביי די דראטן, איינער אויבן אויפן סלופ, דער צווייטער — אונטן,
און דער דריטער — אן אינספעקטאר. זיי איז נישט דערלויבט געווען
צו ריידן מיט די יידן. אבער דער אינספעקטאר האט געהאלטן אין
איינ חווקן: „איך, יידן, איז גוט! איר האט א קייסער!“ עס איז
אנגעקומען א יינגל מיט א שיין שעכטעלע. האט ער אים אפגע-
שטעלט, צוגענומען דאס שעכטל, און עס אויפגעעפנט.
„ווי גייסטו?“ — האט ער אים געפרעגט.

„צום הערן פרעזעס“ — האט אים דאס יינגל געענטפערט.
„אהא, צום קייסער!“ — ער האט ארויסגענומען פון שעכטל א
בינטל רויטע ראש-חוד-שרעטעכלעך. דאס האט פאר בלושטיינען
אויפגעבליצט ווי א זאך עפעס נישט פון דער וועלט: „יא, ביכורים!
אז יידן האבן א „קייסער“, ברענגט מען אים די ערשטע צייטיקע
גרינסן און פירות“ — האט ער אין זיך איראנזירט.

„איר זעט! — שרייט דער פאליצק — וואס ער ברענגט! וואס
מען שיקט פאר אייער „קייסער!“ אים פעלט גאר נישט! עסט
עס בעסער אליין אויף! זייט נישט קיין נארעאנים, זשידקעס!“
די „ביכורים“ האבן רומקאווסקין זיינע מענטשן פון מארישיין
געשיקט. קיינער האט זיך נישט אפגערופן, מחמת פאר רעדן מיט
נישט קיין ייד איז געקומען טויט-שמראף. דער פאליצק האט געזען
די שרעק ביי די יידן, האט ער ארויסגענומען איין רעטעכל און עס
אפגעגעבן דעם יינגל: „נא, עס!“ דאס יינגל האט געציטערט,
ער האט נישט געוואוסט, וואס ער זאל טאן. ענדלעך האט דער אינ-
ספעקטאר צוגעמאכט דאס שעכטעלע און אים צוריקגעגעבן. דאס
יינגל האט פרייער אפגעטאמט און איז אוועק מיט די „ביכורים“
צום „קייסערס“ פאלאץ.

בלושטיין האט יעדן טאג אהיימגעטראגן א ביסל גראז פון פעלד
אפצוקאכן א זופ. ער האט עמלעכע מאל אויסגעקאכט דאס גראז
מיט טיי-זאדע, אפגעזייעט, דערנאך אפגעקאכט מיט אנדער וואסער
און געגעסן. וואס מער ער האט געגעסן דאס גראז אלץ שוואכער
איז ער געווארן. זיין הויט האט אויסגעזען ווי טויט-גראז. אנדערע
זיינען אויך געקומען רייסן גראז — האט מען זיי פארטריבן. בל-
שטיין האט געקענט נעמען וויפיל ער האט נאר געוואלט. ווען ער
האט אבער געזען, אז ער וועט פון דעם שטארבן, האט ער אוועק-
געווארפן דאס דאזיקע „גליק“.

איינמאל האָט בלושמיין ווידער געהערט געוואלד-געשרייען פון די פרויען אין גארטן. ער האָט פארשמאָנען אַז דוואַרעצקי האָט ווידער וועמען פון זיי געשלאָגן. האָט בלושמיין זיי געוואַלט העלפן, און ער האָט עס דערציילט דעם פאָרוואַלטער, וואַליערן. צומאָרגנס האָט ער באַקומען אַ בריוו פון זיין ביוראָ, אַז ער ווערט איבערגע-טראַגן אויף אַ צווייטער „פלאַצוווקע“.

בלושמיין האָט זיך געכאַפט, אַז דאָס איז געוועזן דעם פאַר-וואַלטערס שטיקל אַרבעט. ער האָט פון דעם געהאַט גרויס עגמת נפש, ווייל זומער איז בעסער צו זיין אויף דער לופט; און ווען דאָס פעלד וועט אויפגיין — וואַלט ער אויך געקענט עפעס כאַפן אין מויל אַרין. אָבער דאָ דאַרף מען האַבן אַזאַ מענטש, וואָס הערט נישט, זעט נישט, פילט נישט און רעאַגירט נישט. און בלושמיין איז גע-וואָרן איבערגעטראַגן אויף אַ נייעם פּאַסטן אין „כעמישע אַפּפּאַל-פּערווערטונג“.

פאַרנאַכט, איז דער חבר זיידע געקומען צו בלושמיינען און זיי זיינען צוזאַמען אַהיימגעגאַנגען. בלושמיין האָט זיך פאַר אים פאַר-קלאַגט, וואָס מען האָט אים שוין ווידער געטוישט די פלאַצוווקע. זיידע האָט אים געטרייסט און דערמוטיקט. אויפן וועגן האַבן זיי געזען זיצן אויף דער ערד ביי דער תּפּיסה „טשאַרניצעקיענאַ“ לאַנגע רייען יידן פון מערב-איראָפּע, מיט זייערע פעק, פּלעצאַקעס, וואַ-ליזקעס און גרויסע קופּערטן. זיי האַבן באַקומען איינלאַדונגען אַרויס-צופאַרן אויף „אַרבעט“ פון געטאַ. האַבן זיי זיך צוגעשטעלט צו דער געהעריקער צייט. זיי האַבן געזאָגט: „ערגער ווי אין לאַדזשער גע-טאַ קען שוין נישט זיין“. און זיי האַבן אויסגערעכנט אויף די פינגער וויפיל ברויט און פּוטער, מאַרגאַרין, פלייש, גרינצייג און קאַרטאָפּל זיי וועלן אַלץ באַקומען אויסערן געטאַ פאַר די מלכּושים, שיד, וועש און ווערטפּולע זאַכן, וואָס זיי פירן מיט. די נאַיווע מענטשן האַבן גע-בעך געגלויבט, אַז מען שיקט זיי אויף אַרבעט. זיי זיינען אָבער גע-שיקט געוואָרן קיין אוישוויץ פאַרברענט צו ווערן.

האַט זיך זיידע אָנגעהופּן: „זעסטו בלושמיין, די „יעקעס“, אַ סך פון זיי האַלטן נאָך אין איין שרייען: „מיר זיינען נישט קיין יודען! — די אַסט-יודען זיינען יודען! מיר זיינען דייטשן!“ זיי גלויבן נאָך אַלץ אין דער דייטשער-קולטור, אין דער דייטשער-ציוויליזאַציע און מעכניק. ווהיין זיינען זיי דערגאַנגען מיט זייער „קולטור“? צו מאַרדן אומשולדיקע-מענטשן, זקנים, פרויען און קינדער. מיט דער לעצטער-מעכניק-דערפינדן פון דייטשישן „געניאַלן“-גייסט — אין גאַז-קאַמערן! זיי פליען שוין אין די הימלען אָבער

זיינען פארוואנדלט געווארן אויף דער ערד אין די בלוטדורשטיקסטע-
חיות.”

„דאס איז אלץ דערפאר — האט אים בלושטיין געענטפערט —
ווייל זייער ציוויליזאציע, זייער וויסנשאפט איז נישט פארייניקט
מיט דער יידישער פילאזאפיע. אונזערע חכמים האבן געזאגט:
„יעדער מענטש דארף וויסן, אז ער קומט פון דער ערד און זיין סוף
וועט זיין אין דער ערד און, אז ער איז געגליכן צו א צעבראכענעם
שארבן, אזוי ווי פארמריקנט גראז, אזוי ווי א שאטן פון א פארביי-
גייענדיקן וואלקן און אזוי ווי א ווינט, וואס ווייעט א דורך, אזוי
ווי שטויב וואס פליט אוועק.“ ווען מען זאל אט די יידישע פילאזאפיע
לערנען מיט יעדן מענטש און יעדער מענטש זאל זיך דאס איינחזרן
יעדן טאג, וואלט יעדער צעפרידן געווען מיט דעם, וואס ער האט
און קיינער וואלט נישט געוואלט האבן צופיל און ס'וואלט נישט
געווען קיין מלחמות, קיין גניבות, קיין גילות און מען וואלט נישט
געמארדעט און עס וואלט געווען א גן-עדן אויף דער וועלט...”

„וועט די וויסנשאפט און מעכניק — האט זיידע אויסגעשריגן
— נישט גיין פארייניקט מיט עטישע חכמה, איז די וועלט באנקראט!
מיט אלע זייערע דענקער און וויסנשאפטלער קענען זיי חלילה אומ-
ברענגען די וועלט! אבער איך גלויב אלץ, אז די מענטשהייט וועט
זיך באזינען און די וועלט וועט אויסגעלייזט ווערן! אבער דערווייל
שלעפט מען דאס יידישע פאלק קיין אוישוויץ! אבער די וועלט וועט
דאך אויסגעלייזט ווערן!”

„פארפאלן, זיידע — האט בלושטיין אים געענטפערט — מיר
לעבן שוין אין אזא וועלט פיר טויזנט יאר און מיר וועלן ווייטער
לעבן און, מיר וועלן ווידער שאפן פאר דער מענטשהייט. בדמיך חיי!
אין דיין בלוט זאלסטו לעבן! פוף כל פוף וועט די מענטשהייט מוזן
אננעמען אונזער פילאזאפיע און דעמאלט וועט משיח האבן גע-
קומען. אבער דערווייל איז בדמיך חיי!”

נאַכוואַרט פון מחבר

ווען איך האָב אָנגעהויבן שרייבן די נאָוועלע „דער „קייסער“ אין געמאַ“, האָב איך געמיינט, אז דאָס וועט זיין אַ בוך פון אַ צוויי הונדערט זייטן. אָבער די נאָוועלע איז אויסגעוואַקסן צו אַריבער פינף הונדערט זייטן. צוליב דעם יקרות פון פאַפיר און דרוק בין איך געצוונגען אַרויסצוגעבן די נאָוועלע אין צוויי ביכער. ווען איך וואַלט נישט אַזוי געמאַן איז, ווער ווייס צי די נאָוועלע וואַלט אַמאל געקענט דערשיינען. מיטן פאַרקויפן דעם ערשטן טייל וועט באַלד קענען אַריין אין דרוק דער צווייטער טייל. אָבער דער ערשטער טייל איז איינגעמלעך אַ גאַנץ בוך פאַר זיך אַליין.

איך האָב מיך באַמיט מיט אַלע כּווחות אַרויסצוברענגען דעם אמת פון דעם לעבן אין דער לאַדזשער-געמאַ : די ליידן, פייך, פאַר-צווייפלונג — במחון און הומאָר פון אירע גומע און שיינע זייטן און פון שיינע העלדן, ביז פאַררעמער, וואָס האָבן נישט געקענט אויסהאַלטן דעם נסיון אונטער די נאַציס. פון אַ קינד — ביז אַ זקנה, פון אַ זונה — ביז אַ צדיקת, פון רשעים — ביז צדיקים, פון אונטער-וועלט — ביז אידעאָליסטן, קינסטלער און פאַרטייטוער.

די לאַדזשער געמאַ וויל מען פאַרשעמען ווייל דאָרטן איז נישט פאַרגעקומען קיין אויפשטאַנד ווי למשל אין וואַרשעווער געמאַ און אין אַנדערע געמאַס, האָב איך מיך באַמיט צו דערציילן פאַרוואָס דאָס איז אַזוי געווען. אָבער אין לאַדזשער געמאַ זיינען פאַרגעקומען פּראָטעסט-דעמאָנסטראַציעס און פּערמאַנענטע סאַציאַלע און עקאָנאָמישע קאַמפּן. קאַמפּ פאַר קולטור און כּילדונג און קאַמפּ פאַר יושר און גערעכטיקייט. איך האָב מיך נישט געלאָזט פאַרפירן פון דעם היינטיקן קאַזיאַ-נעם פאַלשן איינשטעל פון די מכלומרשמע אַוהבי ישראל, וואָס זיי באַמיען זיך צו פאַראייביקן דעם גרעסטן חורבן פון יידישן פּאָלק אין אַ פאַלש ליכט. איך האָב זיך געלערנט פון אונדזערע אַלטע הייליקע ספרים : ירמיהו האָט נישט מורא געהאַט צו דערציילן אין איכה, אז אַ מאַמע האָט נעכעך צוליב הונגער — אין חורבן ירושלים — געשאַכטן איר קינד, עס אָפּגעבראַטן און געגעסן. און יידן האָבן איכה פאַרהייליקט און מען לייענט זי יעדן תּשעה-באַב אין מקום קדוש. (יוזעפּיוס פּלאַוויוס דערציילט אויך דעם דאָזיקן פאַקט אין זיין „די גרויסע יידישע מלחמות“).

און נישט נאָר אין ירמיהו, אויך אין אַנדערע שטעלן אין תּנ"ך ווערן אויך דערציילט נישט קיין שיינע מעשים פון יידן, דאָך איז דער תּנ"ך פאַרהייליקט, ווייל אַזוי איז דער מענטש און דער ספר דאָרף שילדערן דעם מענטש מיט אַלע זיינע מעלות און חסרונות — אַרויסברענגען דעם אמת. אַזוי האָב איך געפרווט טאָן, ווי אַ יידישער

שרייבער לעבנדיק אין מיטן דעם חורבן. מענדעלע מוכר ספרים, האָט אויך דערציילט דעם אמת וועגן די „טרייטל בעל טאָקסעס“, א. א. איך האָב „דער „קייסער“ אין געטא“ געשריבן אָן שום אַרנא-מענטיק, אָן שום באַפּוזונגען „דברים כהוותם“, פּונקט ווי מײן „אַ קאַץ אין געטא“. אָט וואָס ש. נײַגער האָט געשריבן אין „טאַג“:

„... ירחמיאל בריקס „אַ קאַץ אין געטא“ קען מען לייענען אי ווי אַ דערציילונג און ווי אַ כראָניק. דאָס איז — דערהויפּט פאַר אַ יונגן שרייבער — אַ מדרגה. מען דאַרף קענען דערציילן אַ מעשה, וואָס זאָל זײַן אזוי אמתדיק ווי אַ כראָניק, אָדער אַנשרייבן אַ כראָניק, וואָס זאָל זײַן אזוי גאַנץ און געשלאָסן, ווי אַ קינסטלערישע דערציילונג. ירחמיאל בריקס האָט באַווײַזן אַנצושרייבן אָט די אמתע מעשה, וואָס מאַכט דעם איינדרוק פון עפעס אַ בײַזן חלום אָדער אַ גראַמעסקער אויסמראַכטעניש; ער האָט באַווײַזן „אויסצומראַכטן“ אָט די ווילדע געשיכטע וואָס איז אָן אמת...“

און „דער „קייסער“ אין געטא“ איז אויך: „אַ מעשה, וואָס איז אַ כראָניק און אַ כראָניק וואָס איז אַ מעשה“.

איך וויל דאָ אויסדריקן מײַן האַרציקן דאַנק צו די חשובע קאַלעגן י. באַשעוויס, יעקב גלאַטשמײן, פעסיע כהנא, מרדכי יאַפע, אהרן ציימליך, פאַר זײַער באַקענען זיך מיט דעם מאַנוסקריפּט און פאַר זײַער דערמוטיקונג. איך פיל אַ ספּעציעלן חוב צו מײַן פּריינד דעם חשובן דיכטער און עסייאַסט און ערלעכען מענטש ב. י. ביאַלאַסמאַצקי, וואָס האָט זיך באַקענט מיט דעם ווערק ווען עס איז גאָך געווען אין פּראַגמענטאַרישן צושטאַנד און ער האָט מיך דערמוטיקט און געגעבן גוטע עצות. אַצינד האָט ער נאָכאַמאָל געלייענט דאָס ווערק איידער ס'איז געווען געדרוקט. ער האָט אַוועקגעגעבן אַ סך צײַט און דאָס ווערק האָט אים שטאַרק פאַרכאַפט. דאָס וואָס אַזאַ ליטע-ראַטור-קענער איז אזוי שטאַרק פאַרכאַפט פון דעם ווערק באַווײַזט, אַז מײַנע צען יאָר אַרבעט זײַנען נישט אַוועק לאַיבד...“

איך בין אויך דאַנקבאַר מײַנע לייענער, די וואָס האָבן אין פאַרויס אַבאַנירט דאָס דאָזיקע בוך און מיט דעם האָבן זיי צוגעהאַלפּן, אַז דאָס בוך זאָל קענען דערשיינען.

איך האָף אַז דער לייענער און דער ליטעראַטור קריטיקער וועלן — מיט ניט קײן קלענערע באַגײסטערונג אויפנעמען מײַן „דער „קייסער“ אין געטא“ ווי זיי האָבן אויפגענומען מײַן ערשט בוך „נאָוועלן „אויף קידוש השם“, „אַ קאַץ אין געטא“ און „בערעלע אין געטא“, וואָס זײַנען דערשינען אין יידיש-קודש אין פיר אויפלאַגעס און זײַנען אויך דערשינען אין ענגליש. זאָל מײַן נײַ ווערק מיך ווידער צונויפברענגען מיטן לייענער.

ירחמיאל בריקס

ניו יאָרק, תשרי תשכ"א, 9טער אָקטאָבער 1960

א י נ ה א ל ט :

דייט

	אויטענטישע בילדער פון לאדזשער געטאָ	
1	ביאָגראַפישע נאָטיצן וועגן מחבר	
v	די "קאָץ" און דער "קייסער" (עסיי) פון ב. י. ביאַלאַסטאַצקי	
7	יידן, אין געטאָ אַריין!	
11	מען כאַפט אויף אַרבעט	
16	דעם "קייסערס" ערשטע טעג אין זיין "מלוכה"	
21	דער "קייסער" פאַרט	
23	דעם "קייסערס" משרתים	
27	דער חבר זידע	
37	די פאַרטיי קיכן	
43	אינדערפרי אין געסל	
52	"זאַשילקאָוועס" פון "ניינער-מאַרקן"	
55	ברויט	
61	ווינטער-ראַציע	
64	בלושטיין זוכט אַרבעט	
72	די חברטע רעגיונע	
77	די פראַוואַקאָציע	
79	אַ קינד	
90	די דעמאָנסטראַציע	
98	דער "קייסער" גיט אַרויס באַפעלן	
102	"טשאַרניעצקיעגאָ"	
109	די "קריפּאַ"	
121	דאָס שאַפן האַלץ מאַטעריאַל	
125	אַ בקשה וועגן אַרבעט	
126	אין דער שניידער קיך	
137	אַ פּאַסטן	
154	אויף דער פּלאַצוווקע	
156	די שכנים פון דער פּלאַצוווקע	
171	פאַרנאַכט	
172	דער הויף	
176	בינאַכט אויפן הויף	
193	אַ קינדער שפּיל אין געטאָ	
197	אַ קראַנקן-טאַלאַן	
201	דאָס "גליק" מיט קאַרטאַפּל	
202	אַ שאַנק אין געטאָ	
210	באַשטראַפּט	
212	קאַרטאַפּל	
215	די ערשטע אויסזידלונג	
217	אַ פּריילעכמאַכער אין געטאָ	
220	אַ צוואַמענטרעף	
230	אין פּייפּער געסל	
233	שבת אין חסידים שטיבל	
241	אַרום דעם "קייסערס" ווינטער רעזידענץ	
246	נאַכוואַרט	

